ЛЬВІВСЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ
НАУК УКРАЇНИ
НДІ ДЕРЖАВНОГО БУДІВНИЦТВА
ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
ЛЬВІВСЬКА ЛАБОРАТОРІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
І ГРОМАДЯНИНА

КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Матеріали наукового семінару
20 червня 2025 р.

Львів
2025

УДК 342.72/.73:342.78

Рекомендовано до друку та розміщення в
електронних сервісах ЛьвДУВС

Вченою радою навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 18 липня 2025 р. №8)

Упорядники:

Дмитро ЗАБЗАЛЮК, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії, історії та конституційного права навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ;

Мирослав КОВАЛІВ, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ;

Марія ГАВРИЛЬЦІВ, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії, історії та конституційного права навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ;

Ярина ПАВЛОВИЧ-СЕНЕТА, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та правоохоронної діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ.

Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період: матеріали наукового семінару (20 червня 2025 р.) / упор. Д.Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Я.П. Павлович-Сенета. Львів: ЛьвДУВС, 2025. 355 с.

Збірник містить тези доповідей та повідомлень із проблем теоретичного та прикладного значення шляхів вирішення актуальних проблем ефективного забезпечення прав і свобод кожного громадянина України та людини в умовах війни та післявоєнний період. Особливості реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період.

The collection contains abstracts of reports and messages on problems of theoretical and applied significance of ways to solve current problems of effective provision of the rights and freedoms of every citizen of Ukraine and man in conditions of war and the post-war period. Peculiarities of the implementation of constitutional rights and freedoms of man and citizen in conditions of war and the post-war period.

Опубліковано в авторській редакції.

УДК 342.72/.73:342.78

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2025

Вітальне слово

ВОЄННИЙ СТАН І КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПОРЯДОК: МЕЖІ ДОЗВОЛЕНОГО ТА ОБОВ'ЯЗКОВОГО У СФЕРІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

Вітаю всіх учасників наукового заходу, присвяченому одній із ключових проблем сучасного українського конституціоналізму – забезпеченню прав і свобод людини та громадянина в умовах війни та в період післявоєнної відбудови держави.

Конституційні права і свободи – це не лише основоположні правові інститути, а й фундаментальні цінності, що становлять ядро демократичного суспільства. Саме вони визначають зміст і спрямованість діяльності держави, гарантують захист гідності, свободи та безпеки особи, а також забезпечують кожному можливість реалізовувати власний потенціал і вільно обирати шляхи свого особистісного розвитку.

У нинішніх умовах широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти суверенної України, що триває від 24 лютого 2022 року, проблема збереження, реалізації та належного захисту цих прав постає з новою, надзвичайно складною гостротою. Воєнний стан об'єктивно зумовлює потребу у тимчасовому обмеженні окремих прав і свобод. Водночас такі обмеження мають відповідати критеріям законності, необхідності, пропорційності та не повинні порушувати невід'ємні (абсолютні) права людини.

З початку повномасштабної війни перед нашою державою постала безпрецедентна за масштабом і глибиною криза, яка охопила всі сфери суспільного життя – політичну, соціальну, культурну, економічну та правову. В умовах відкритої збройної інтервенції, систематичних порушень міжнародного права та масових воєнних злочинів з боку країни-агресора, українська держава змушена була вдатися до конституційно передбачених механізмів захисту суверенітету, територіальної цілісності й безпеки громадян – зокрема, шляхом запровадження воєнного стану.

Правовий режим воєнного стану, передбачений Конституцією України та Законом України «Про правовий режим воєнного стану», дозволяє тимчасове обмеження окремих прав і свобод людини в умовах надзвичайної загрози. Проте навіть за таких обставин основи конституційного ладу залишаються незмінними, конституційний порядок не скасовується, а правова система функціонує виключно на засадах верховенства права.

В умовах воєнного стану можуть бути обмежені лише окремі права і свободи, окрім тих, що є невідчужуваними. Зокрема, держава не має права відступати від гарантій права на життя (ст. 27), поваги до гідності, захисту від катувань (ст. 28), свободи думки, совісті та релігії (ст. 35), громадянства (ст. 25), а також від заборони зворотної дії закону та колективної вини (ст. 58) та інших, передбачених частиною 2 статті 64 Конституції України.

У Законі України «Про правовий режим воєнного стану» детально окреслено повноваження військового командування та органів державної влади, які у межах правового порядку можуть запроваджувати тимчасові обмеження окремих прав громадян. Зокрема, йдеться про можливість запровадження трудової повинності, комендантської години, обмеження свободи пересування, тимчасове відчуження майна з наступним відшкодуванням тощо (статті 8, 15 Закону). Ці заходи застосовуються виключно з метою забезпечення національної безпеки, захисту громадян, функціонування критичної інфраструктури та підтримки обороноздатності держави.

Законодавством України передбачені механізми та гарантії, які спрямовані на захист прав людини навіть в умовах воєнного стану. Також важливо відмітити, що термін застосування обмежень не може перевищувати терміну тривання надзвичайного або воєнного стану. Це означає, що після закінчення такого режиму повинна відновлюватися повна дія конституційних прав і свобод. Важливо, щоб будь-які обмеження прав людини, застосовані під час воєнного стану, були обґрунтованими, пропорційними та необхідними для досягнення легітимних цілей безпеки та захисту держави.

Держава, як учасник соціально-економічних відносин, несе відповідальність перед людиною за свою діяльність, а отже зобов'язана забезпечувати захист прав і свобод громадян, створювати умови для їх розвитку та нести відповідальність перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави незалежно від умов, навіть під час дії правового режиму воєнного стану.

Особливої уваги потребує співвідношення національного та міжнародного правового режиму у сфері захисту прав людини. Відповідно до статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966) та статті 15 Європейської конвенції з прав людини (1950), держава може відступити від окремих зобов'язань у період надзвичайного стану, за умови, що ці заходи є суворо необхідними та пропорційними викликам. Україна повідомила про такий відступ відповідні міжнародні інституції, дотримуючись установлених процедур.

Незважаючи на надзвичайні обставини, положення статті 157 Конституції України прямо забороняють внесення змін до Основного Закону в умовах воєнного чи надзвичайного стану, чим забезпечується сталість фундаментальних засад конституційного ладу. Конституція України залишається джерелом легітимності державної влади та рамкою правового порядку навіть у період масштабної воєнної кризи.

Таким чином, воєнний стан не скасовує конституційного порядку, а лише змінює механізми реалізації окремих прав в умовах об'єктивної загрози. Його легітимність та допустимість дій держави мають оцінюватися з позицій принципів пропорційності, законності, правової визначеності та непорушності базових прав людини.

У цих умовах винятково важливою є діяльність наукової спільноти – зокрема, у формуванні доктринальних підходів до правової оцінки обмежень, що

вводяться. Дотримання балансу між безпековими потребами та правами людини, тлумачення понять «необхідність» і «пропорційність» – усі ці питання вимагають комплексного, міжгалузевого аналізу.

Академічні дискусії, що розгортаються в межах нашої конференції, мають на меті не лише фіксацію правової дійсності, а й вироблення науково обґрунтованих підходів до забезпечення сталого функціонування правової системи держави в умовах збройного конфлікту. Упевнені, що їх результати слугуватимуть основою для формування більш досконалого законодавчого середовища та підвищення ефективності державної політики у сфері прав людини.

Семінар покликаний стати платформою для фахового обговорення цих викликів, наукового аналізу чинної правозастосовної практики та напрацювання пропозицій щодо удосконалення нормативно-правових механізмів захисту прав і свобод в умовах надзвичайних ситуацій. Переконаний, що результати нашої спільної роботи стануть вагомим внеском у розбудову правової держави та післявоєнне відновлення конституційного порядку в державі. Бажаю учасникам наукового семінару плідної роботи, цікавих дискусій, успіху в наданні пропозицій щодо вирішення існуючих проблем, зумовлених впливом війни на реалізацію конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні.

Дмиро ШВЕЦЬ,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
ректор Львівського державного
університету внутрішніх справ

В.М. Афтанасів,
студентка 3 курсу
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
О.З. Панкевич,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії, історії та конституційного права
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВО ДИТИНИ ЗНАТИ СВОЄ ПОХОДЖЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРАВА НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ

Право дитини знати своє походження на сучасному етапі розвитку юридичної науки виступає доволі складним за своєю суттю правовим феноменом, оскільки знаходиться на перетині конституційного права, міжнародних стандартів захисту прав людини та доктринальних концепцій особистої автономії. Водночас, його нормативне закріплення та практична реалізація безпосередньо впливають на формування правового статусу особи, її соціальну ідентичність та можливість здійснення інших суб'єктивних прав, які безпосередньо з ним пов'язані.

Окрему увагу варто приділити аналізу вищенаведеного крізь призму репродуктивних прав людини та застосування допоміжних репродуктивних технологій, зокрема, сурогатного материнства. Так, станом на сьогодні актуальним є питання щодо реалізації права дитини на отримання інформації про свою сурогатну матір, оскільки окреслене виходить за межі традиційного медичного та біологічного контексту у зв'язку з тим, що стосується в тому числі правового статусу учасників таких репродуктивних правовідносин.

Відповідно до положень ч. 11 гл. 1 розділу ІІІ Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 р. № 52/5, встановлено, що у разі народження дитини жінкою, якій в організм було перенесено ембріон людини, зачатий подружжям у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, державна реєстрація народження проводиться за заявою подружжя, яке дало згоду на таке перенесення. При цьому разом із документом, що підтверджує факт народження дитини, подається додаткова заява про згоду на включення подружжя до запису як юридичних батьків новонародженої особи. Важливим елементом такої процедури є нотаріальне засвідчення достовірності підписів, а також обов'язкове надання довідки, яка підтверджує генетичну спорідненість одного з подружжя (чи обох) із плодом [1].

Як видається, з правової точки зору вищенаведене положення свідчить про намір законодавця забезпечити належну правову визначеність для всіх сторін

репродуктивних відносин, оскільки створює механізм, який не лише формалізує факт народження, а й надає правове підтвердження батьківським зв'язкам шляхом документального встановлення генетичної спорідненості. Це важливо з огляду на те, що в процесі сурогатного материнства виникають чималі етичні, соціальні та юридичні дилеми, пов'язані зі збереженням ідентичності дитини та гарантуванням її права на знання свого походження.

Однак, на нашу думку, необхідно приділяти додаткову увагу питанням прозорості та достовірності інформації при реалізації даного механізму. Адже в умовах швидкого розвитку репродуктивних технологій та появи нових форм сімейного утворення, наведений законодавчий інструментарій повинен бути адаптований до сучасних реалій. Відтак, інтеграція більш досконалих та чітких правових гарантій для забезпечення права дитини на повноцінне ідентифікування своїх біологічних батьків видається важливою з точки зору як правової доктрини, так і соціальної справедливості.

За загальним правилом, встановлення походження дитини може відбуватися за допомогою декількох механізмів: це може бути офіційна реєстрація народження дитини в органах РАЦС за участі батьків, які перебувають у законному шлюбі (відповідно до ст. 122 Сімейного кодексу України (далі – СК) від 10.01.2002 р. №2947-III), подання спільної заяви її матері та батька, ініціатива чоловіка, який самостійно визнає себе батьком дитини, або винесення рішення суду (згідно зі ст. 125 СК України) [2].

У разі, коли мати дитини не знаходиться у шлюбних стосунках з її батьком, і народження дитини не було зареєстроване в органах РАЦС відповідно до вимог ст. 122 та ст. 125 СК України, виникають виключно індивідуальні правовідносини між дитиною та її матір'ю [2]. При цьому правовідносини між дитиною та чоловіком, який може претендувати на батьківство, не встановлюються як у сфері особистих, так і майнових відносин.

Разом з тим, доцільно наголосити, що національне законодавство України містить певні обмеження щодо доступу дитини до інформації про її походження. Так, відповідно до ч. 3 ст. 226 СК України, усиновлена особа має право після досягнення нею 14 років отримати інформацію щодо свого усиновлення [2]. Однак таке законодавче формулювання фактично не передбачає механізмів доступу до даних про біологічних батьків.

Російсько-українська війна актуалізувала проблему реалізації цього права, оскільки тисячі дітей були незаконно депортовані до росії або втратили зв'язок із біологічними батьками. Так, відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, примусове переміщення (ч. 1 ст. 49 [3]) чи невиправдана затримка репатріації (ст. 85 (4) (b) Протоколу I [4]) дітей під час збройного конфлікту є грубим порушенням Женевських конвенцій та може кваліфікуватися як злочин проти людяності.

У зарубіжній практиці спостерігається широка орієнтація на захист інтересів дитини як основного критерію при формулюванні правових гарантій щодо пізнання її коренів. У багатьох країнах Європейського Союзу (наприклад, у Норвегії [5], Австрії [6], Нідерландах [7]) законодавство передбачає

можливість отримання інформації про біологічних батьків з раннього віку, що дає можливість підтримувати баланс між захистом персональних даних і правом дитини на знання свого генетичного походження. Практичне застосування таких норм, зазвичай, супроводжується розробкою спеціальних реєстрів, котрі забезпечують конфіденційність та одночасний доступ до інформації для тих, хто має законні підстави її отримувати (наприклад, усиновлені особи).

Варто наголосити, що доступ до інформації про біологічних батьків безпосередньо впливає на формування особистої ідентичності, що також охоплюється гарантіями ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р [8]. В цьому аспекті важливою для дослідження є практика Європейського суду з прав людини, який також приділяв значну увагу окресленій проблематиці у своїх рішеннях [9].

Так, у рішенні «Gauvin-Fournis and Silliau v. France» ЄСПЛ постановив, що відмова надати доступ до інформації про донора особам, які народжені в результаті допоміжних репродуктивних технологій із застосуванням донорських клітин, не суперечить позитивному зобов'язанню держави щодо гарантування ефективного захисту приватного життя. Водночас, Суд встановив, що збереження анонімності донорства гамет є легітимно обґрунтованою мірою, яка ґрунтується на встановленій законодавчій практиці та історичних підходах до регулювання медично-етичних питань [10].

Як видається, вищенаведена правова позиція демонструє правовий принцип, відповідно до якого державна політика щодо доступу до інформації про донорів має балансувати між правом осіб на ідентифікацію свого генетичного походження і правом донорів на збереження конфіденційності. Суд дійшов висновку, що забезпечення анонімності є частиною інституційної стратегії, спрямованої на підтримання позитивного режиму захисту приватного життя, визначеного, зокрема, ст. 8 Конвенції. З позиції юридичної доктрини це рішення висвітлює, як суд дозволяє державі користуватись так званою «margin of appreciation», коли справа стосується «тонких» компромісів між різними правовими інтересами.

На нашу думку, в такому підході є певний потенціал для подальшої нормативної еволюції. З одного боку, обґрунтована гарантія конфіденційності донорів сприяє зміцненню правового регулювання в галузі біоетики, а з іншого – однозначно обмежує можливість осіб, народжених внаслідок допоміжних репродуктивних технологій, отримати вичерпну інформацію про їхній генетичний спадок. Численні дискусії навколо цього питання вказують на необхідність перегляду правових норм, аби забезпечити гармонійний баланс між індивідуальними правами і суспільними інтересами, особливо в умовах, коли зміни у технологіях репродуктивного медичного втручання й геополітичні виклики, такі як збройні конфлікти, стимулюють перегляд існуючих правових конструкцій. Як наслідок, наведене рішення ЄСПЛ можна розглядати не лише як підтвердження чинності позитивної моделі захисту приватного життя, але й як каталізатор для подальшого правового діалогу і реформування у сфері медико-

правових відносин між донорською анонімністю та правом на інформацію про особисте походження.

Так, ЄСПЛ у справі «Odièvre v. France» визнав, що анонімність біологічних батьків може бути виправданою, якщо вона служить легітимній меті, наприклад, захисту здоров'я матері. Суд також зазначив, що ст. 8 Конвенції захищає, поміж інших інтересів, право на індивідуальний розвиток. Концепція індивідуального розвитку охоплює можливість особи володіти інформацією, що допомагає визначитись їй як людській істоті, а також враховує життєво важливий інтерес особи у отриманні інформації, що правдиво розкриває важливі аспекти її людської індивідуальності, наприклад, інформації, що допомагає встановити особу її батьків [11].

Зважаючи на вищевикладене, можемо констатувати, що на тлі швидкого розвитку репродуктивних технологій та змін геополітичної ситуації актуальним залишається завдання вдосконалення як національних, так і міжнародних правових механізмів, які гарантуватимуть реалізацію права особи знати своє походження з урахуванням як сучасних викликів, так й інтересів дитини.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні: Наказ Міністерства юстиції України від 18.10.2000 №52/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#n1331
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 №2947-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text
3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
5. Lov om barn og foreldre (barnelova) 08.04.1981. URL: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-04-08-7
6. Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB) 01.01.1812. URL: https://www.ris.bka.gv.at/
7. Burgerlijk Wetboek 01.01.1992. URL: https://wetten.overheid.nl/BWBR0002656/2024-01-01
8. European Convention on Human Rights of 04.11.1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG
9. Панкевич О.З. Право на приватність: деякі сучасні тенденції в практиці Страсбурзького суду. *Соціально-правові студії.* 2018. Вип. 1. С. 23–30.
10. Gauvin-Fournis and Silliau v. France. App 21424/16-45728/17. Judgement 07.09.2023. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-14177
11. Odièvre v. France. App 42326/98. Judgement 13.02.2003. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60935

О.М. Балинська,
доктор юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник НДЛ
вивчення проблем протидії торгівлі людьми
ННІ з підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДЕРЖАВНА СИМВОЛІКА УКРАЇНИ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОСТІ ТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ

Згідно з Конституцією України [див. 1: ст. 20], державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України. Тут також зазначено, що опис державних символів України та порядок їх використання встановлюються законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України. Але насправді прийнято Закон тільки про Державний Гімн [2], а Державний Прапор і Державний Герб затверджено Постановами Кабінету Міністрів України [3]. Проте в жодному із цих трьох нормативно-установчих документів не вказано, що це *символи держави*.

У 2019 році була спроба вирішити проблему правового врегулювання функціонування Державного Прапора і Державного Герба через прийняття законопроєкту «Про державні символи України, порядок їх використання та захисту», але в силу певних обставин цей документ був відкликаний і, відповідно, не набув статусу законодавчого акта. Через два роки було зареєстровано новий проєкт закону про великий Державний Герб України № 5712 від 29.06.2021 [4], але до порядку денного сесії Верховної Ради його включено аж у лютому цього року.

Натомість щодо Державного Прапора України таких законодавчих ініціатив так і не розробляли.

Тож питання правового врегулювання порядку використання та захисту державних символів нашої країни досі залишається законодавчою прогалиною, яка потребує вирішення, особливо з огляду на соціально-політичну ситуацію в державі. Адже зараз не тільки можливе незаконне використання державної символіки, а й виникнення відверто провокативних закликів. Наприклад, у соціальних мережах ширяться чутки, що оскільки законів, які мають затвердити державні символи і визначити порядок їх використання, як це передбачено Конституцією України, немає, то використовувані державні символи незаконні, а отже, незаконна сама держава (див. офіційні запити до Верховної Ради України щодо наявності закону про державні символи України [5]).

Тому дуже важливо прийняти відповідні закони про Державний Прапор і Державний Герб України, а не обмежуватися Постановами КМУ, що вміщені в один-два абзаци. Ці нормативно-правові акти дадуть змогу вирішити

неузгодженості щодо використання державних символів як офіційно, так і в стилізованій формі. Адже ця проблема особливо загострилася в умовах російсько-української війни, коли патріотичні почуття українців набули апогею, а державна символіка, яка має підіймати дух нації та народу, іноді відверто плюндрується.

Йдеться про недобросовісне використання аналогів або імітації синьо-жовтих кольорів, форми тризубу та мелодії, на яку покладено текст славня нашої держави. Недобросовісні представники бізнес-середовища, бажаючи якнайшвидше продати свою продукцію, апелюють до патріотичних почуттів покупців і розміщують синьо-жовті кольори та / або тризуб (чи щось стилізовано схоже) практично на будь-чому.

Залежно від рівня недоброчесності такий «бізнес» може кваліфікуватися як наруга над державними символами, а це вже карається кримінальним законом «штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк» [6, ст. 338].

Звичайно, у використанні державної символіки є певні обмеження, визначені на законодавчому рівні. Але за відсутності «цільових» законів України щодо порядку використання і захисту державних символів доводиться вдаватися до інших законодавчих документів.

Такими нормативними актами, на думку адвоката В. Кістяника [7], є Закон України «Про рекламу» (тут у п. 6 ч. 1 ст. 8 зазначено, що в рекламі забороняється «використовувати або імітувати зображення Державного Герба України, Державного Прапора України, звучання Державного Гімну України, зображення державних символів іноземних держав та міжнародних організацій, міжнародних об'єднань, якщо такі використання або імітація пропагують неповагу до них або вводять споживачів в оману»); що перегукується із Законом України «Про захист прав споживачів» (де п. 2 ч. 1 ст. 19 передбачає, що будь-яка діяльність (дії або бездіяльність), що вводить споживача в оману, є нечесною підприємницькою практикою, а саме це відбувається, коли на продукції чи товарах імітується державна символіка України). Крім цього, відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «не можуть одержати правову охорону позначення, які зображують або імітують державні герби, прапори та інші державні символи (емблеми)» , а це також доволі популярне на сучасному споживчому ринку.

Як один із варіантів вирішення правових питань використання державної символіки згадуваний адвокат наводить судову практику України, зокрема постанову Львівського апеляційного адміністративного суду від 1 липня 2014 року у справі № 819/3041/13, де суд керується наказом Міністерства освіти і науки України від 7 вересня 2000 року, яким затверджено Рекомендації щодо порядку використання державної символіки в навчальних закладах України [8]. Ці рекомендації, крім іншого, містять 10 чітких правил поводження з Державним Прапором із посиланням на світову практику.

Що стосується саме стилізованого відтворення Державного Прапора України, то поєднання синьої та жовтої барв можна побачити на різних рівнях: від офіційних акцій до дитячих малюнків. Стилізований синьо-жовтий двоколор використовується в різних ситуаціях як елемент декору здебільшого для наголошення на приналежності до української нації. Це може бути прикрашання території, оздоблення приміщень, декорування одягу чи речей, тло для інших зображень та багато іншого. При цьому не використовується сам збільшений чи зменшений варіант (імітація) прапора, а лише його кольори (у стрічках, кульках, квітах і т. п.) через застосування різних матеріалів і текстур (тканина, папір, метал, скло тощо), у вигляді абстрактних форм або розмитих силуетів, часто у поєднанні з іншими національними символами (вишиванка, рушник, бандура, козак), символами влади (булава, шабля, скіпетр), природними символами української культури (калина, соняхи, небо і поле пшениці, лелека тощо).

Порівняно недавно українці майже офіційно почали поєднувати синьо-жовтий і червоно-чорний прапори.

Окремої уваги вартий стилізований Державний Герб України з ремаркою на те, що в таких випадках здебільшого використовується малий герб – тризуб. Зате видів стилізованого українського герба може бути набагато більше, з огляду на велику кількість теорій і версій походження тризуба, а також залежно від того, який зміст бажають закласти у задану геометричну конфігурацію, візуально зімітувавши тризуб. Так, до прикладу, у формі тризуба зображають зашифроване слово «воля»; дуже поширеними став також виклад інших символічних слів у формі тризуба.

Стилізований тризуб як державний символ України зустрічається відтвореним у різних варіантах: від простих геометричних фігур до складних і деталізованих зображень. При цьому навіть використовують інші найрізноманітніші цілісні предмети, які також мають своє символічно-смислове навантаження (наприклад, зі сфери історії козацької держави – тризуб із переплетених шабель, зі сфери професійної діяльності – логотип Національної ради адвокатів України, де центральна частина тризуба зображена у формі пера, вмоченого у каламар).

Можливе одночасне поєднання стилізованих зображень прапора і герба. Прикладами такого застосування стилізованої символіки можна вважати: дизайн логотипів державних установ, організацій і заходів; дизайн поліграфічної продукції (плакати, поштові марки, текстові видання) та інших візуальних матеріалів (веб-сайти, блоги); мистецькі твори (картини, скульптури, ювелірні вироби) і як їх різновид – натільний татуаж.

Якщо говорити про Державний Гімн України як прототип для стилізованого відтворення, то найвідомішим став рингтон до телефону з цією мелодією.

Що стосується самого тексту, то існує думка про доцільність зміни деяких формулювань у тексті Гімну України, щоби змінити вектор розуміння змісту: з віри у перемогу – на сам факт остаточної перемоги над ворогом.

На початку 2022 року було зареєстровано два законопроєкти, які стосувалися внесення змін до тексту Державного Гімну України: ініціатором одного є Людмила Буймістер (№7162) [9], альтернативний варіант запропонували Іван Юнаков та Георгій Мазуращу (№7162-1) [10]. Перший законопроєкт пропонує нову редакцію лише перших двох рядків: «Переможе Україна! І слава, і воля. Бо нам, браття молодії, усміхнулась доля». Другий – пропонує змінити практично весь текст.

Є пісні, які використовують лише фрагменти Гімну України із додаванням іншого тексту та виконанням під іншу мелодію (наприклад, виконання на мотив репу тексту такого змісту: «Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці. Запанує і ми браття у своїй сторонці. Війна – то наша доля. Знай, ти не один. Я тебе благаю, брате, повернись живим…»)

Є пісні, які використовують саме слово «гімн» (для прикладу, пісня українського виконавця SKOFKA «В небі чистому чути грім. В небі свист, але чути гімн. В небі чистому мутний дим. Горить ліс, але чути гімн…»).

Є пісні, які в назві містять слово «гімн» (згадаймо відомий «Гімн оборони України» у виконанні гурту «Шабля»: «Любі мої діти, мила, мамо й тату! Я йду на війноньку нашу землю захищати…»). Ще одна урочиста пісня відома як духовний гімн України або Молитва за Україну («Боже великий, єдиний, нам Україну храни»). Відроджується слава пісні, створеної на слова Олеся Бабія, що відома як Марш українських націоналістів або Гімн ОУН («Зродились ми Великої години З пожеж війни, Із полум'я вогнів. Плекав нас біль По втраті України. Кормив нас гнів І злість на ворогів»).

Загалом стилізована символіка України може бути відображена різноманітними візуальними / звуковими елементами, які кольорами / формою / мотивом можуть нагадувати Державний Прапор / Герб / Гімн. Як правило, ці елементи мають спрощений характер, абстраговані або змінені залежно від дизайнерського задуму, творчої чи іншої мети.

При цьому неодмінно треба пам'ятати, що повага до державних символів – це невід'ємна складова виховання патріотів. Прояв поваги до Державного Прапора, Герба і Гімну держави має формуватися у свідомості українців з раннього дитинства з розумінням того, шо в нашій країні охороняється навіть символічне відтворення ідентичності України як держави, українців як нації та народу, а наруга над цими символами законодавчо карається.

Список використаних джерел

1. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B2%D0%BE%D0%BB#w1_1

2. Закон України «Про Державний Гімн України». Відомості Верховної Ради України, 2003, № 24, ст. 163. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/602-IV#Text

3. Постанова Верховної Ради України «Про Державний прапор України». Відомості Верховної Ради України, 1992, № 19, ст. 257. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2067-12#Text ; Постанова Верховної Ради України «Про Державний герб України». Відомості Верховної Ради України, 1992, № 40, ст. 592. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-12#Text

4. Картка Проекту Закону про великий Державний Герб України № 4229-IX від 10.02.2025. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5712&skl=10

5. Закон про державні символи України. URL: https://dostup.org.ua/request/zakon_pro_dierzhavni_simvoli_ukr?utm_campaign=ala veteli-experiments-87&utm_content=sidebar_similar_requests&utm_medium=link&utm_source=%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%83%D0%BF+%D0%B4%D0%BE+%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B4%D0%B8

6. Кримінальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find=1&text=%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F+338#Text

7. Кістяник В. Використання Державного Прапора України: важливість законодавчого врегулювання. *Українська правда*. 23 серпня 2023 року. URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2023/08/23/7416640/

8. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Рекомендацій щодо порядку використання державної символіки в навчальних закладах України» від 7 вересня 2000 року № 439. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0439290-00#Text

9. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про Державний Гімн України». URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39224

10. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про Державний Гімн України». URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39278

О.О. Барабаш,
доктор юридичних наук, професор,
Завідувач науково-дослідної лабораторії актуальних
проблем правозастосовної та правоохоронної діяльності
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЮРИДИЧНІ ТА ЕТИЧНІ МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМІ ПРАВОСУДДЯ

Розвиток цифрових технологій, зокрема штучного інтелекту (далі – ШІ), створює як нові можливості для судочинства, так і значні виклики. Так, застосування ШІ в системі правосуддя ґрунтується, насамперед, на науковому аналізі потенційних переваг і ризиків, які безпосередньо випливають із

використання математичних моделей для обробки процесуальних даних та прогнозної аналітики, як це описано в OECD Principles on Artificial Intelligence [1] та UNESCO Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence [2]. У правовій доктрині це явище розглядається як інструмент, здатний підвищити оперативність судових процедур, водночас воно вимагає строгого вивчення впливу алгоритмічних рішень на гарантії конституційних прав та основоположних свобод, визначених Основним Законом [3]. Доречно наголосити, що на рівні теорії права акцент робиться на проблемах юридичної визначеності самих алгоритмів, а також на науково обґрунтованих методах верифікації їхньої надійності.

З точки зору теорії доказів і процесуального права застосування ШІ повинно поєднуватися з принципом прозорості й пояснюваності алгоритмічних рішень («explainable AI»). Своєю чергою, наукові дослідження свідчать, що відсутність зрозумілих юридичних підстав для формування висновків системи знижує довіру сторін до правосуддя та підвищує ризик процесуальних помилок [4].

Дискусійсним залишається питання використання у судочинстві доказів, згенерованих ШІ. В даному аспекті варто згадати науковицю І.В. Гловюк, яка слушно зазначає, що «ШІ породжує величезну кількість викликів у правозастосуванні, починаючи від меж використання, оцінки результатів використання, етичності, збереження чутливої інформації тощо. Цим і викликані певні складнощі тлумачення використання ШІ судом та учасниками судових проваджень. Разом з тим, визнання використання ChatGPT неповагою до суду є спробою вкласти новітні технології у прокрустове ложе традиційних правових конструкцій» [5, с. 81].

Зазначимо, що принцип презумпції невинуватості та право на справедливий суд вимагають, щоб ШІ-системи виконували виключно допоміжні функції - інтелектуальний пошук прецедентів, класифікацію ризиків рецидиву чи аналіз об’ємних документів - без делегування автоматизованим механізмам остаточного встановлення юридичних фактів, що узгоджується з доктриною due process Європейської конвенції з прав людини [6].

Застосування ШІ у судовій системі на світовій арені демонструє як беззаперечні переваги, так і суттєві ризики. Так, у Великій Британії система CaseCrunch за даними незалежних досліджень продемонструвала високу точність прогнозування судових рішень, що значно скоротило час на підготовку справ і стало прикладом ефективного алгоритмічного аналізу прецедентів [7]. Разом з тим, в Естонії створення цифрових судів для розгляду малозначних спорів сприяло автоматизації формальних процедур, підвищенню доступності правосуддя та зниженню навантаження на традиційні судові установи [8]. У США справа Mata v. Avianca Inc. засвідчила небезпеку подання до суду документів, згенерованих ШІ, які містили вигадані рішення та помилкові посилання на прецеденти, що було кваліфіковано як професійна недбалість, а не пряме зневажання суду [9].

Зауважимо, що з правової точки зору імплементація ШІ має відповідати ст. 55 Конституції України [3], яка гарантує рівність усіх перед законом, ст. 6

Європейської конвенції з прав людини про право на справедливий суд [6], а також вимогам Кримінального процесуального кодексу України щодо оцінки доказів суддею (ст. 22 та ст. 94). Крім того, класифікація судочинства як «високого ризику» у European AI Act [10] зумовлює необхідність запровадження жорстких процедур сертифікації, оцінки впливу на права людини та регулярного аудиту алгоритмічних систем.

У контексті національного адміністративного права, відсутність прямої заборони на звернення до ШІ визначена в статті 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення, однак, відхід від належної процедури або використання недостовірних даних може розцінюватися як зловживання процесуальними правами.

Аналіз меж етичного застосування ШІ ґрунтується на вимогах Європейської хартії етики штучного інтелекту 2018 р. [11], яка підкреслює обов'язкову участь людини в ухваленні судового рішення та застерігає від автоматичного делегування долі справи алгоритмам. Практика справи Loomis v. Wisconsin показала, як використання системи COMPAS для оцінки ризику рецидиву без можливості оскарження її внутрішніх положень порушує право на справедливий суд і призводить до дискримінації за етнічними ознаками [12]. Саме явище алгоритмічної упередженості (algorithmic bias), що було підтверджене в численних дослідженнях стосовно COMPAS, вимагає розроблення науково обґрунтованих методів виявлення й усунення дискримінаційних патернів.

У науковій статті S. Alon-Barkat та M. Busuioc проведено одне з найвпливовіших емпіричних досліджень взаємодії між держслужбовцями та алгоритмічними системами. Автори фокусуються на двох важливих феноменах: «автоматичному підпорядкуванні» («automation bias»), що проявляється як надмірна довіра до порад ШІ, та «селективному підпорядкуванні» («selective adherence»), коли алгоритмічні висновки приймаються лише за умов їх відповідності заздалегідь наявним стереотипам. Методологія дослідження базується на трьох масштабних експериментах, проведених у Нідерландах, які охоплюють як гіпотетичні ситуації ухвалення рішень (із загальною вибіркою понад 2800 учасників), так і поведінку чинних державних службовців після резонансного алгоритмічного скандалу, що підірвав довіру до автоматизованих механізмів призначення соціальних виплат. Результати показали наявність стійкого automation bias, тоді як selective adherence значуще зменшився в умовах кризового досвіду, що ймовірно пояснюється підвищеною інституційною обережністю щодо алгоритмічних рекомендацій [13].

Окреслені результати свідчать: навіть допоміжні алгоритми можуть істотно впливати на прийняття рішень, що підриває реальність людського контролю. У правосудді це створює ризик сліпого покладання на висновки ШІ. Авторки наголошують на потребі інституційного нагляду, навчання користувачів та зміцнення критичного підходу до алгоритмічних порад. Вважаємо, що цю методологію доцільно адаптувати до аналізу взаємодії суддів і адміністраторів з ШІ в українському контексті.

Узагальнюючи, слід констатувати, що застосування ШІ в межах судового процесу не може за своєю суттю розцінюватися як неповага до суду, якщо технологія використовується виключно як інструмент аналітики, складання проєктів документів чи оптимізації процесуальних дій. Саме перехід до порушення відбувається тоді, коли учасник процесу свідомо чи з необережності покладається на спотворені чи вигадані дані, що породжує ризик введення суду в оману. Фактично, основним критерієм для відмежування допустимого застосування ШІ від правопорушення є форма й намір його використання.

Так, звернення до ШІ в межах судового процесу в юридико-теоретичному аспекті розглядається як нейтральний інструмент для обробки й аналізу інформації. Сам по собі факт застосування алгоритмічних засобів не містить жодного емоційного чи оціночного навантаження й не є джерелом правопорушення. Разом з тим, у наукових дискусіях виділяють технологічну нейтральність ШІ як конститутивний елемент сучасної цифрової трансформації правосуддя.

Особливу увагу привертає проблема інформаційної асиметрії: використання ШІ для створення або поширення невідповідних матеріалів може призвести до нерівних умов змагальності та порушення принципу рівності сторін. Водночас, формування штучної переваги за допомогою алгоритмічних засобів суперечить етичним нормам «чесної гри» та ускладнює об’єктивну оцінку доказів.

У системному вимірі можна констатувати, що звернення до ШІ саме по собі не містить ознак неповаги до суду, однак спосіб, мета й контекст його використання формують правові та етичні підстави для кваліфікації дій учасника процесу як прояву неповаги.

А тому українське законодавство потребує чіткого кодифікування правил взаємодії з ШІ, розроблення етичних стандартів, які гарантують верховенство права, нерозривну участь людини в ухваленні рішень та прозорий аудит алгоритмів, а також системної підготовки суддів і правників до нових технологічних викликів.

Список використаних джерел:

1. OECD Principles on Artificial Intelligence. URL: https://www.oecd.org/en/topics/ai-principles.html

2. UNESCO Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. URL:https://www.unesco.org/en/articles/recommendation-ethics-artificial-intelligence

3. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

4. Wachter S., Mittelstadt B., Russel C. Counterfactual Explanations without Opening the Black Box: Automated Decisions and the GDPR. *Harvard Journal of Law & Technology*, vol. 31, no. 2. 2018. P. 841–887.

5. Глювюк І.В. Покликання стороною провадження на результати, згенеровані CHATGPT: чи це неповага до суду? *Штучний інтелект у правові практиці: межі та можливості:* збірник тез круглого столу (14 березня 2025 року) /упор. О.О. Барабаш. Львів: ЛьвДУВС, 2025. С. 78-81.

6. European Convention on Human Rights of 04.11.1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG
7. CaseCrunch: незалежний звіт щодо точності прогнозування судових рішень. URL: https://casecrunch.com/
8. Estonia e-Court Annual Report: автоматизація малозначних спорів. URL:https://www.eestifirma.ee/en/annual-report-for-estonian-companies/?gad_source=1&gad_campaignid=21994372760&gbraid=0AAAADNb6ji_r5u14mURi438Oo2Qvl1cE&gclid=Cj0KCQjw1JjDBhDjARIsABlM2StscdAIs8BUts6kc-w5QZ0_4WnSa--WYi9t3Cdp8djkYgmYxGqMZ3oaAkC_EALw_wcB
9. Mata v. Avianca Inc., US District Court. URL:https://caselaw.findlaw.com/court/us-dis-crt-sd-new-yor/2335142.html
10. European AI Act (Regulation on Artificial Intelligence). URL: https://artificialintelligenceact.eu/
11. Європейська хартія етики штучного інтелекту. URL: https://europeanreviewofbooks.com/without-cause/?gad_source=1&gad_campaignid=21767055584&gbraid=0AAAAA9dlmDU8VlA8wyJSEZ-rYnA2XPT9L&gclid=Cj0KCQjw1JjDBhDjARIsABlM2SsiqtYkhk_WM6RpS12QgmdnwGJ7pP3EpeQILk43ADihb4LhcLGOl74aArKVEALw_wcB
12. State v. Loomis, 881 N.W.2d 749 (Wis. 2016). URL: https://courts.ca.gov/sites/default/files/courts/default/2024-12/btb24-2l-3.pdf
13. Saar Alon-Barkat, Madalina Busuioc. Human–AI Interactions in Public Sector Decision Making: «Automation Bias» and «Selective Adherence» to Algorithmic Advice. *Journal of Public Administration Research and Theory*, Volume 33, Issue 1, January 2023. P. 153-169. DOI: https://doi.org/10.1093/jopart/muac007

М.І. Божик,
здобувачка вищої освіти ННІ права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Науковий керівник:
О.З. Панкевич,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії, історії та конституційного права
ННІ права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ІНСТИТУТУ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА

В умовах триваючого збройного конфлікту інститут військового капеланства в Україні стає все більш важливим, адже відіграє ключову роль у духовній та психологічній підтримці військовослужбовців.

У ст. 35 Конституції України визначено право кожного громадянина на свободу вибору світогляду і віросповідання. Реалізація положень цієї статті забезпечується через Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року [2] та Закон України «Про Службу військового капеланства» від 30 листопада 2021 року [4] тощо.

У Збройних силах України посади військових капеланів заповнені на 36%. За словами представника ДЕСС, капеланів має бути не менше 1,5% від особового складу військовослужбовців, проте церкви не встигають заповнювати ці посади у необхідному темпі [7].

Відсутність належного законодавчого урегулювання питання щодо взаємодії командування військових і воєнізованих підрозділів, де впроваджується Служба військового капеланства, з центрами управлінь Церков і релігійних організацій, зокрема в питаннях кадрових призначень і заміщень на посади військових капеланів [8, с. 4].

Одночасно з розвитком інституту капеланства постала гостра проблема нормативно-правового забезпечення діяльності військових капеланів. У результаті реальних бойових дій, у яких душпастирське служіння священників-капеланів засвідчило свою затребуваність, та всебічна підтримка ідеї капеланства військовим командуванням Збройних Сил України сприяли тому, що в грудні 2021 року було ухвалено згаданий Закон «Про Службу військового капеланства», який врегулював їх статус на війні. Основою для цього Закону стали загальні положення ст. 35 Конституції України [1], що гарантують всім свободу віросповідання, положення ч. 3 ст. 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» [2], які визначають, що «командування військових частин надає можливість військовослужбовцям брати участь у богослужіннях і виконанні релігійних обрядів», та норми ч. 1 ст. 6 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [3]. З прийняттям цього Закону відбулась своєрідна юридична сатисфакція за багаторічну працю військових капеланів, адже вони надавали морально-духовну підтримку українським воїнам як в Україні, так і в багатьох куточках світу [9].

Згідно п. 11, ст. 1 Закону України «Про Службу військового капеланства» зазначається, Служба військового капеланства - окрема структура у складі Збройних Сил України, Національної гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та Державної прикордонної служби України, що складається з органів управління Служби військового капеланства, військових капеланів і утворена з метою організації заходів щодо задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців, працівників та членів їх сімей у мирний і воєнний час [4].

У вищезгаданому Законі не унормовано комплекс заходів, пов’язаних з організацію роботи у Збройних Силах України військових капеланів, а саме: початку і припинення ними служби, відпустки, перебування в запасі, втрати рангу, дисципліни, роботи під час війни і серйозної міжнародної кризи,

підвищення, просування, особливості служби у закладах охорони здоров'я, ведення господарства, соціального захисту [10, с. 102].

Однак запровадження цього інституту неминуче породжує низку питань конституційно-правового характеру. Зокрема, існують потенційні колізії між функціонуванням військового капеланства та конституційними принципами свободи віросповідання та відокремлення церкви і релігійних організацій від держави.

Відповідно до ч. 2. ст. 35 Конституції України [1], церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа - від церкви.

Одним із найбільш дискусійних питань є визначення статусу військового капелана як військовослужбовця, що закріплено в Законі України «Про Службу військового капеланства». З одного боку, надання капеланам статусу військовослужбовців забезпечує їм необхідний доступ до військових частин та підрозділів, а також надає певні соціальні гарантії. З іншого боку, це викликає обґрунтовані застереження щодо можливого порушення статті 35 Конституції України стосовно відокремлення церкви від держави. Критики стверджують, що держава, фінансуючи та інтегруючи релігійних діячів у військову структуру, фактично порушує принцип їхньої відокремленості. Виникає питання, чи є конституційно допустимим фінансування державою діяльності осіб, які є священнослужителями та виконують релігійні функції, навіть якщо це відбувається в межах військового відомства [9].

Отже, питання фінансування капеланів державною підтримкою релігії, що суперечить нейтральності держави щодо релігії, та запровадження необхідних заходів для забезпечення релігійних прав у межах державної інституції, залишається відкритим.

Хоча із початком повномасштабної російської агресії частка громадян, які визнають себе віруючими, зросла з 68% наприкінці 2021 року до 74% у листопаді 2022 року, але у 2023-2024рр. вона знижувалася (до 70,5% у 2023р. і 68% у 2024р.). (від 85% жителів Заходу країни до 55% жителів Сходу). У 2024р. найбільша частка вірних ПЦУ — у Центральному регіоні (тут вони становлять 45% усіх опитаних). На Півдні та Заході — 28%, на Сході — 29,5%. Вірні УПЦ(МП) у Західному, Центральному і Східному регіонах становлять 5% опитаних, у Південному — 10%. Найменше «просто православних» у Західному регіоні (4%), в інших регіонах — 17-18% [11].

У нас є діючий, чинний закон, так званий закон про перейменування (УПЦ МП) [5]. У цьому законі [5] є положення про те, що права УПЦ - тієї, яка рахується у єдності з Московським патріархатом, не обмежуються, окрім того, що неможливо бути капеланом від цієї церкви. Тому жодного мандата священнослужителя цієї церкви не отримали, відповідно до цього закону [12].

Щодо Закону № 2662–VIII [5] Велика палата Конституційного Суду України ухвалила Рішення № 4-р/2022 від 27 грудня 2022 року (справа щодо повної назви релігійних організацій) [6]. Суд дійшов висновку, що обмеження свободи віросповідання (релігії) у поєднанні зі свободою об'єднання в частині обов'язку уточнення назви релігійних організацій є правомірними, а отже –

допустимими. Конституція України та низка міжнародних договорів допускають можливість обмежувати права людини за певних обставин та умов. До числа таких обставин належать акти збройної агресії, які ставлять під загрозу не лише територіальну цілісність держави, що зазнала збройного нападу, її політичну незалежність, державний суверенітет, а й існування самої держави, що є об'єктом агресії, як такої. Такими заходами зокрема є обмеження доступу священнослужителів релігійної організації (об'єднання), яка є структурою іноземної релігійної організації (об'єднання) і підпорядкована її керівному центрові. Вільний доступ таких священнослужителів до частин збройних сил держави, що зазнала агресії, створює істотні ризики для військовослужбовців [6].

Хоча норма цього Закону і порушує певною мірою гарантоване ст. 35 Конституції право військовослужбовця на свободу сповідувати свою віру, та в теперішніх реаліях війни в Україні це правове обмеження повністю виправдане [9].

Суперечності та проблеми у практиці душпастирської опіки військовослужбовців в основному пов'язані із забезпеченням конституційної норми щодо права людини на свободу совісті та віросповідання; необхідністю досягнення консенсусу в практичних питаннях душпастирської опіки між різними конфесіями, церквами, деномінаціями, напрямками і толками у віросповіданнях, що функціонують в сучасній Україні; деструктивним впливом антиукраїнської та антидержавницької позиції УПЦ (МП) на розвиток військово-релігійних відносин. Конфлікти і непорозуміння полягають ще й у тому, що часто військовослужбовці не знають особливостей багатоконфесійності українського християнства, зокрема, специфіки УПЦ і УПЦ МП [13].

Проблемним є питання деяких функцій, які мають виконувати військові капелани – участь Церкви у виховній та соціально–психологічній роботі в армії. Багато науковців, та й самі капелани під час інтерв'ювання погоджувалися з думкою про важливість у війську виховної функції посади капелани. Задоволення релігійних потреб та запитів військових і зовсім інше – їх виховання. Зрозуміло, що в одних ситуаціях ці аспекти душпастирської діяльності можна поєднувати, а в деяких ні [14, с. 72].

Фактично командири, яким безпосередньо підпорядковуються капелани, часто не уявляють, для чого їм ця людина в підрозділі. Приміром, капеланів змушують вести замполітівську звітність, освідування на алкогольно-наркотичне сп'яніння, профілактику психологічної ситуації, суїцидів — усе це перекладають на священника [15].

Таким чином, труднощі та особливості поступу власної моделі військового духовенства в незалежній Україні пов'язані з дією низки чинників. А саме, із зіткненням в Україні на глибинному рівні різних ідентичностей, обумовлених етнічними, мовними, історико-регіональними, політичними, ментальними відмінностями [13, с. 133]. Військове законодавство України потребує удосконалення шляхом проведення кодифікації. Оптимальним варіантом для подальшої кодифікації військового законодавства є розробка проєкту Військового кодексу України [10, С. 103].

Можна зазначити, що існують різні наукові погляди на конституційність державного фінансування військового капеланства. Одні дослідники наголошують на порушенні принципу секуляризму, тоді як інші вважають таке фінансування необхідним для забезпечення релігійних прав військовослужбовців. На нашу думку, сьогодні слід підтримати другу позицію.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
2. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text
3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text
4. Про службу військового капелана: Закон України № 1915-IX від 30.11.2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text
5. Про внесення зміни до статті 12 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" щодо назви релігійних організацій (об’єднань), які входять до структури (є частиною) релігійної організації (об’єднання), керівний центр (управління) якої знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину території України: Закон України від 20.12.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-19#Text
6. Рішення Великої палати Конституційного Суду України № 4-р/2022 від 27 грудня 2022 року (справа щодо повної назви релігійних організацій). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-22#Text
7. У ЗСУ посади військових капеланів заповнені на 36%. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3956206-u-zsu-posadi-vijskovih-kapelaniv-zapovneni-na-36.html
8. Бедь В. Служба військового капеланства України: досягнення, виклики та перспективи. URL: https://kau.com.ua/wp-content/uploads/2023/09/Bed.pdf
9. Терлецький Р. В. Проблеми реалізації Закону «Про службу військового капеланства» в умовах війни: право на віру, порушення принципів секуляризації та загроза національній безпеці. *Альманах Права*. Випуск 15. 2024. С. 628–634.
10. Панько В.М. Кодифікації військового законодавства України та Італійської Республіки: компаративістсько-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО.* Випуск 87: частина 1. 2024. С. 95–104. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/03/87-part-1.pdf
11. Разумков Центр. Рівень релігійності, довіра до Церкви, конфесійний розподіл та міжцерковні відносини в українському суспільстві (жовтень 2024р.) (електронний сайт). URL: https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-religiinosti-dovira-do-tserkvy-konfesiinyi-rozpodil-ta-mizhtserkovni-vidnosyny-v-ukrainskomu-suspilstvi-zhovten-2024r

12. Жоден священнослужитель УПЦ МП не є військовим капеланом в Україні – Держетнополітики. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3939955-zoden-svasennosluzitel-upc-mp-ne-e-vijskovim-kapelanom-v-ukraini-derzetnopolitiki.html

13. Непіпенко Л. Військове капеланство в незалежній Україні: поступ власної моделі. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії.* Вип. 43. 2022. С. 126–138. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/43_2022/16.pdf

14. Бондарчук Ю.П. Проблемні питання функціонування інституту військового капеланства. *Два роки війни: наслідки та перспективи:* тези доп. учасників Всеукраїнської онлайн конференції. URL: https://naukarmy.org.ua/wp-content/uploads/2024/07/zbirka_15-05-2024_1_4.pdf#page=72

15. Струк О. «Претензія не в тому, що вони Бога не люблять, а в тому, як роблять свою справу». Капелани про проблеми капеланської служби. URL: https://lb.ua/society/2024/04/15/608184_pretenziya_tomu_shcho_voni_boga.html

В. А. Бондаренко,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри мовної підготовки,
Навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Д. М. Жукевич,
здобувач вищої освіти
Навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АКТИ ТА РІШЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ

Світ дедалі частіше стикається з новими формами загроз, що виходять за межі традиційних уявлень про війну, безпеку та правовий порядок і не зупиняються на кордонах держав. Однією з найбільш небезпечних і водночас складних для правового регулювання загроз є тероризм. За останні десятиліття він переріс із поодиноких актів насильства у масштабне транснаціональне явище, яке підриває основи національної безпеки, міжнародної стабільності та гарантії прав людини. Усвідомлюючи міждержавну природу цієї загрози, світова спільнота напрацювала значний обсяг нормативно-правових механізмів, покликаних не лише стримувати терористичну активність, а й забезпечувати ефективне переслідування винних і недопущення повторення подібних дій.

Протидія тероризму в різних проявах на міждержавному рівні представлена такими міжнародно-правовими документами: Конвенцією про

злочини і деякі інші акти, що вчиняються на борту повітряних суден (1963 р., Токіо); Конвенцією про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден (1970 р., Гаага); Конвенцією про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації (1971 р., Монреаль); Конвенцією про попередження і покарання злочинів проти осіб, що користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів (1973 р., Нью-Йорк); Міжнародною конвенцією про боротьбу з захопленням заручників (1979 р., Нью-Йорк); Конвенцією про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти морського судноплавства (1988 р., Рим); Міжнародною конвенцією про боротьбу з бомбовим тероризмом (1997 р., Нью-Йорк); Міжнародною конвенцією про боротьбу з фінансуванням тероризму (1999 р.); Шанхайською конвенцією про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом (2001 р.); Міжнародною конвенцією зі знищення всіх форм расової дискримінації (1965 р.) та інші [1].

Як бачимо, незважаючи на важливість і актуальність цих нормативних актів, їхня структура залишається фрагментарною. Кожен документ зосереджується на окремому аспекті тероризму, наприклад, цивільна авіація, захоплення заручників чи фінансування, але не утворює цілісну систему правового реагування. Така розрізненість ускладнює забезпечення скоординованої та комплексної протидії загрозі, яка швидко еволюціонує і пристосовується до реалій сучасного глобалізованого світу. Проте ці документи свідчать про те, що тероризм, сепаратизм та екстремізм незалежно від їх мотивів не можуть бути виправдані за жодних обставин, а особи, винні у вчиненні таких діянь, повинні бути притягнені до відповідальності відповідно до закону. У більшості зарубіжних країн на законодавчому рівні заборонені расистські виступи, а також провокаційні заяви, що висловлюють ненависть і зневагу до людей на підставі їх расової чи етнічної належності, національності та віросповідання.

Отже, центральною умовою успішної реалізації антиконтртерористичної політики стало об’єднання зусиль держав навколо спільних стандартів, інструментів і принципів дій. Особливе значення при цьому набуває діяльність глобальних міждержавних організацій, які мають мандат на координацію зусиль у сфері безпеки. У цьому контексті ключову роль відіграє Організація Об’єднаних Націй, яка залишається головним ініціатором формування глобального антиконтртерористичного порядку. Одним із основних міжнародних актів, який закріплює загальний стратегічний підхід до боротьби з тероризмом у світовому масштабі, є Глобальна контртерористична стратегія Організації Об’єднаних Націй, ухвалена Генеральною Асамблеєю у 2006 році (A/RES/60/288).

Саме цим актом вперше всі держави-члени ООН погодилися з загальним стратегічним підходом до боротьби з тероризмом, не тільки чітко оголосивши про те, що тероризм є неприйнятним у всіх його формах і проявах, але й висловивши рішучість зробити практичні кроки, як на рівні окремих держав, так й колективно, із запобігання тероризму і боротьби з ним. Ці кроки охоплюють широке коло заходів, що варіюються від зміцнення потенціалів окремих країн в

боротьбі з терористичними загрозами до забезпечення координації контртерористичної діяльності в системі ООН. Зокрема, до положень Глобальної контртерористичної стратегії ООН увійшли такі заходи: 1) заходи щодо усунення умов, що сприяють поширенню тероризму; 2) заходи щодо запобігання тероризму та боротьби з ним; 3) заходи щодо зміцнення потенціалу держав із запобігання тероризму та боротьби з ним і зміцнення ролі системи ООН у цій галузі; 4) заходи щодо забезпечення всезагальної поваги прав людини та верховенства права як фундаментальної основи для боротьби з тероризмом [2].

Ще одним важливим механізмом стала ініціатива ООН щодо впровадження кримінальних та процесуальних стандартів у системи правосуддя держав із високим рівнем терористичної активності. У межах проєкту, який координується Управлінням ООН з наркотиків і злочинності та Контртерористичним виконавчим директоратом ООН, надається методична допомога у розслідуванні терактів, формуванні судової практики та міжнародній співпраці в галузі екстрадиції і правової допомоги.

Одне із провідних місць у боротьбі з тероризмом займає Європейський Союз. Для початку на увагу заслуговує Рамкове рішення Ради ЄС від 13 червня 2002 р. про боротьбу з тероризмом 2002/475ЮВС. Воно представляє собою «основи законодавства ЄС» та спрямоване на гармонізацію правових систем держав-членів [3]. Так, в Рішенні зазначено, що потрібно домогтися того, щоб в усіх 54 державах членах визначення, що дається терористичним злочинам, було максимально ідентичним. Необхідно, щоб були передбачені покарання та санкції, що відповідають ступені тяжкості даних злочинів, щодо фізичних і юридичних осіб, відповідальних за їх вчинення. Після терористичних атак у Мадриді 11 березня 2004 р. та Лондоні 7 липня 2005 р. лідери ЄС активізували свою правотворчу діяльність щодо протидії тероризму, серед інших заходів вони домовилися створити посаду координатора ЄС з боротьби з тероризмом [4].

Надзвичайно важливим документом у боротьбі з тероризмом є Конвенція Ради Європи «Про запобігання тероризму» (прийнята 16 травня 2005 р., набула чинності 1 червня 2007 р.), яка фактично замінила попередню Європейську конвенцію про боротьбу з тероризмом (прийняту 27 січня 1977 р.). Конвенція має на меті підтримати й посилити боротьбу з тероризмом, як за допомогою заходів на національному рівні, так і в межах міжнародного співробітництва, водночас забезпечуючи, щоб усі заходи проводилися з належною повагою до верховенства права й демократичних цінностей, прав людини, основоположних свобод.

На заміну вже вищезгаданого Рамкового Рішення Ради 2002/475/ЮВС, 15 березня 2017 р. була прийнята Директива (ЄС) 2017/541 Європейського Парламенту і Ради про боротьбу з тероризмом, яка поставила за мету адаптувати право ЄС з метою боротьби з тероризмом у світлі збільшення терористичних загроз і врахування міжнародного характеру тероризму. Вона запровадила мінімальні вимоги до визначення правопорушень і пов’язані санкції у цій сфері, а також ввела заходи захисту, підтримки і допомоги для жертв.

У формуванні міжнародного права щодо боротьби з тероризмом значну роль відіграє Міжнародний центр боротьби з тероризмом у Гаазі (International Centre for Counter-Terrorism – The Hague ICCT), заснований в 2010 р. і є незалежним аналітичним центром, що надає міждисциплінарні поради, у формі актів-рекомендацій, щодо політики та практичної підтримки, орієнтованої на запобігання тероризму та верховенству права – двох життєвоважливих складових ефективної боротьби з тероризмом. Робота ICCT зосереджена на темах, що знаходяться на перетині протидії насильницькому екстремізму та реагуванні сектору кримінального правосуддя, а також на аспектах боротьби з тероризмом, пов'язаними з правами людини. Основні напрямки діяльності стосуються протидії насильницькому екстремізму, верховенства права, іноземних бійців, аналізу країни та регіону, реабілітації, залучення громадянського суспільства та голосу жертв [5].

Міжнародне нормативно-правове регулювання боротьби з тероризмом охоплює цілу низку не лише міждержавних, а і внутрішньодержавних актів, ініціатив і структур, що мають на меті запобігати, переслідувати та карати терористичні злочини в глобальному масштабі.

У США основою антитерористичної стратегії стали ключові законодавчі документи, зокрема Таємна виконавча директива Президента № 39 (1995), Закон про боротьбу з тероризмом і застосування смертної кари (1996), Виконавча директива Президента № 62 (1998), а також Закон про додаткові повноваження спецслужб у сфері боротьби з тероризмом (2001). Ці акти встановили нові юридичні механізми для оперативного реагування, розширили повноваження правоохоронних органів та зміцнили базу для міжнародної співпраці, створивши прецедент системного підходу до контртерористичної діяльності [6].

У Великобританії, після подій 11 вересня 2001 року у США, було переглянуто Закон про тероризм, внаслідок чого спецслужбам і поліції були делеговані додаткові повноваження, зокрема арешти й допити осіб за підозрою в тероризмі без судового рішення. Важливим компонентом стало також розширення переліку заборонених організацій. У ФРН законодавство було доповнене нормами, що посилили повноваження імміграційних органів з вислання осіб, які становлять терористичну загрозу. У Франції ж Національна асамблея схвалила обмеження прав людини з метою превенції, надавши поліції можливість здійснювати обшуки без судових санкцій [6].

Отже, міжнародно-правове регулювання у сфері протидії тероризму, попри певну фрагментарність, демонструє поступовий перехід до більш цілісного, системного і стратегічного підходу. Такий підхід охоплює не лише криміналізацію терористичних дій, а й запобігання радикалізації, протидію фінансуванню, захист жертв, розвиток судової практики, підвищення кваліфікації кадрів та створення умов для міжнародної правової допомоги.

Водночас очевидним залишається й те, що жодна національна система не здатна самостійно впоратись з терористичною загрозою. Успішна протидія можлива лише за умов системної координації, правової гармонізації та обміну досвідом. Тому особливу вагу має діяльність міждержавних структур, таких як

ООН, ЄС та спеціалізовані міжнародні інституції, які не лише координують зусилля, а й формують концептуальні засади для довготривалого антиконтртерористичного порядку.

Узагальнюючи, можна зробити кілька ключових висновків. По-перше, тероризм як явище не має жодного виправдання і повинен переслідуватися за будь-яких умов. По-друге, боротьба з ним повинна бути не лише силовою, але й превентивною – спрямованою на зменшення умов для радикалізації, захист соціальної згуртованості та розвиток правової культури. По-третє, міжнародне право повинно залишатися основою дій, що забезпечує легітимність, ефективність та гуманітарну відповідальність усіх заходів, вжитих у боротьбі з тероризмом. І, нарешті, боротьба з тероризмом – це насамперед боротьба за цінності: за свободу, гідність, безпеку та правовий порядок, які мають бути збережені навіть у найнебезпечніших обставинах.

Список використаних джерел

1. Конєв О.Ю., Ніколаєв О.Т. Протидія міжнародному тероризму: нормативно-правовий аспект. *Південноукраїнський правничий правопис.* 2017. № 2. С. 6–8.

2. Грачова В.В. Роль генеральної асамблеї ООН у сфері реалізації глобальної контртерористичної стратегії ООН як документа «м'якого» міжнародного права. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 315–321.

3. Маринів І.І. Боротьба з тероризмом в світлі актів Європейського Союзу та Ради Європи (співвідношення права Європейського Союзу з міжнародним правом). *Збірник тез Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.* URL:https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/16197/1/Maryniv_19-27.pdf

4. Семіон А.П. Міжнародно-правові стандарти у сфері боротьби з тероризмом. *Магістерська робота*. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. 2021. URL: https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3278

5. International Centre for Counter-Terrorism – ICCT. URL: https://icct.nl/.

6. Конопельський В.Я. До питання про зарубіжний досвід організації протидії міжнародному тероризму. *Південноукраїнський правничий правопис.* 2019. № 3. С. 70–73. URL: https://doi.org/10.32850/sulj.2019.3-17

В.С. Боровікова,
старший науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)
О.П. Горпинюк,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ У ПРОЦЕСІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІСЛЯВОЄННОГО ПЕРІОДУ[1]

Сучасні правові системи зазнають суттєвих змін під впливом стрімкого технологічного розвитку, зокрема цифровізації, що зумовлює активне використання електронних доказів у кримінальному процесі. Цей інструмент відкриває нові можливості для встановлення вини чи невинуватості особи, однак водночас породжує ризики для конституційних прав, таких як право на приватність і справедливий суд. Особливої актуальності ці питання набувають в умовах війни та післявоєнного відновлення в Україні, коли порушення прав людини були особливо гострими. У цей період важливим завданням є забезпечення належного правового регулювання процесу збору, обробки та представлення електронних доказів відповідно до стандартів Європейської конвенції з прав людини та практики ЄСПЛ з метою збереження балансу між ефективністю правосуддя та захистом основоположних свобод. Метою цього дослідження є виявлення ключових проблем використання електронних доказів у післявоєнний період та формулювання рекомендацій для належного захисту конституційних прав громадян.

У сучасному кримінальному процесі електронні докази набули ключового значення, оскільки вони дозволяють здобути важливу інформацію для розкриття злочинів, а також для підтвердження або спростування вини підозрюваних. До таких доказів належать телефонні розмови, електронні листи, дані з мережі Інтернет, соціальних мереж, а також інформація з мобільних пристроїв та комп'ютерних систем [1, с. 35]. Водночас використання цих доказів породжує численні правові та етичні питання, зокрема щодо можливих порушень прав людини, таких як право на приватність та недоторканність особистого життя.

Одним із головних викликів у цьому контексті є баланс між ефективним використанням електронних доказів та необхідністю дотримання прав людини.

[1] «Фінансується Європейським Союзом. Проте висловлені погляди та думки належать лише авторам і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з питань освіти та культури (EACEA). Ні Європейський Союз, ні Європейське виконавче агентство з питань освіти та культури (EACEA) не можуть нести за них відповідальність».

Право на приватність є основоположним правом, що забезпечує захист особистої інформації від незаконного втручання. Використання електронних доказів, зокрема доступ до телефонних розмов чи електронних листів, може порушити це право, що ставить під сумнів правомірність збору таких доказів [2, с. 114]. Водночас кримінальні розслідування, особливо у випадках серйозних злочинів, вимагають доступу до таких даних як засобу доказування, що піднімає питання про необхідність встановлення чітких правил і обмежень щодо збору та використання електронних доказів.

Проблеми, пов'язані з конфіденційністю даних, є ще одним важливим аспектом, що виникає під час використання електронних доказів. Персональні дані, які часто є частиною таких доказів, повинні бути збережені з належним рівнем захисту від незаконного доступу. У цьому контексті важливо забезпечити відповідність національного законодавства міжнародним стандартам у галузі захисту персональних даних, зокрема принципам законності та справедливості [3, с. 201]. Крім того, необхідно враховувати, що доступ до електронних доказів має бути обмежений та здійснюватися лише в межах, визначених законодавством, щоб уникнути зловживань та порушення прав громадян.

Принципи законності та справедливості вимагають, щоб всі докази, зібрані в процесі кримінального розслідування, були автентичними, а їхнє використання відповідало нормам міжнародного права, зокрема Європейській Конвенції з прав людини. Відсутність належного правового регулювання та процедур може призвести до порушення прав підозрюваних, зокрема їхнього права на справедливий суд. Тому особливу увагу слід приділяти розвитку законодавства, що регулює порядок збору, обробки та використання електронних доказів, щоб забезпечити правову визначеність та належний захист прав людини [4].

Використання електронних доказів у правовому процесі є важливим аспектом, що набуває особливого значення під час і після війни. В умовах війни, коли правоохоронні органи активно застосовують сучасні технології для збору інформації та доказів, виникають значні проблеми, що стосуються як безпеки даних, так і забезпечення прав людини [1, с. 26]. Особливо це стосується питання балансу між необхідністю збору доказів та дотриманням конституційних прав громадян, таких як право на приватність, свобода від необґрунтованого втручання в особисте життя, та право на захист.

Однією з основних проблем, що виникають в умовах війни, є зловживання збором даних. В умовах активних бойових дій правоохоронні органи та військові структури часто здійснюють масовий моніторинг комунікацій, прослуховування телефонних розмов, стеження за електронною активністю громадян та військових. Це може призвести до порушення права на приватність, оскільки такі заходи можуть проводитись без достатньо чітко визначених підстав чи на підставі неправомірних рішень [2, с. 34]. Проблема зловживання полягає також у тому, що у період війни законодавчі органи можуть послаблювати контроль за такими заходами через необхідність оперативних дій, що може порушувати баланс між безпекою та правами людини.

Загроза конфіденційності даних є ще однією критичною проблемою. В умовах війни електронні системи можуть бути вразливими до кібератак, маніпуляцій або несанкціонованого доступу [3, с. 112]. Це створює ризики для збору та зберігання доказів, особливо в умовах недостатнього захисту даних. Крім того, електронні докази можуть бути використані не лише в рамках кримінальних розслідувань, але й у політичних цілях, що підвищує ймовірність їх зловживання або маніпуляції ними в процесі розслідування.

Іншою серйозною проблемою є правова визначеність та доказова сила електронних доказів. У контексті післявоєнного періоду постає питання довіри до автентичності та цілісності цифрових доказів. Враховуючи, що під час війни використання електронних доказів може бути масовим та швидким, встановлення належної процедури перевірки таких доказів є надзвичайно важливим. Проблеми виникають тоді, коли зловмисники або недосвідчені правоохоронці можуть змінювати або маніпулювати цифровими даними з метою впливу на розслідування [5].

Також постає питання прийнятності електронних доказів у судовому процесі. У післявоєнний період необхідно визначити чіткі правила для того, щоб суди могли належно оцінювати електронні докази. Це включає створення чітких стандартів для їх отримання, зберігання, перевірки автентичності та допустимості в судовому процесі. Враховуючи міжнародні стандарти, а також досвід інших країн, необхідно ввести адаптацію національного законодавства до нових умов правосуддя, забезпечуючи тим самим ефективне та справедливе правосуддя.

В умовах перехідного періоду після війни однією з головних задач є відновлення прав і свобод громадян. Особливо це стосується випадків порушення права на приватність та свободу від необґрунтованого втручання у особисте життя під час війни. Військові та правоохоронні органи часто діють на підставі спрощених процедур збору доказів, що може спричиняти порушення прав людини. Відновлення таких прав є необхідною умовою для зміцнення довіри громадян до державних інститутів та забезпечення правового порядку.

Одним із важливих аспектів є забезпечення прозорості у процесі збору електронних доказів. Відсутність чітких механізмів контролю за використанням таких доказів може спричинити серйозні порушення прав людини. Тому післявоєнна реформа повинна включати не лише вдосконалення законодавства, але й створення незалежних органів контролю, які б перевіряли законність збору та використання електронних доказів, а також забезпечували захист прав громадян.

Відновлення прав і свобод громадян у післявоєнний період вимагає адаптації законодавства до сучасних викликів у сфері цифрових технологій. Важливим кроком є розробка стандартів для електронних доказів, що включають не лише технологічні аспекти, але й правові гарантії для захисту прав людини. Це включає впровадження механізмів, що забезпечують прозорість, надійність і безпеку процесу збору та використання електронних доказів у кримінальних та цивільних справах.

Насамкінець, для зміцнення прав людини в післявоєнний період має бути забезпечена ефективна правова реформа, яка б створювала можливості для відновлення порушених прав, зокрема права на приватність і захист від незаконного втручання в особисте життя. Система правосуддя повинна бути гнучкою та відповідати сучасним вимогам цифрового суспільства, при цьому зберігаючи баланс між необхідністю забезпечення безпеки та дотриманням основних прав людини.

Післявоєнний період у країнах, що пережили конфлікти, супроводжується численними правовими, соціальними та політичними викликами. Одним із важливих аспектів є ефективне використання електронних доказів у контексті цифрової трансформації правосуддя. Досвід постконфліктних країн показує необхідність розробки належної процедури перевірки автентичності й цілісності таких доказів, адже масовий збір даних під час війни створює ризики маніпулювання. Аналіз *"Finding the Signal in the Noise"* підкреслює, що без чітких процедур chain of custody та forensic soundness залишається висока вразливість електронних доказів до фальсифікації або втручання, що ставить під сумнів їхню доказову силу [6].

Після завершення військових конфліктів у країнах Балканського півострова правові системи зіштовхуються з необхідністю ефективного впровадження новітніх технологій для забезпечення справедливості та правосуддя. У Боснії і Герцеговині, наприклад, аналіз демонструє, що навіть при наявності спеціальних органів для збору електронних доказів у межах судових процесів, на практиці часто виникають труднощі з їхньою автентичністю та цілісністю через недостатній контроль за доступом до IT-систем [7].

У Косово використання електронних доказів стало ключовим у процесі відновлення правосуддя після конфлікту. Під егідою EULEX створено й оснащено підрозділи цифрової криміналістики, спеціально навчено кадри для роботи з електронними доказами, включаючи їхнє збереження, аналіз і подання в суді . Проте, навіть за наявності законодавчої бази та інструментів, практична реалізація стандартів була ускладнена — через недостатню IT-інфраструктуру та дефіцит фахівців, що негативно впливало на автентичність і цілісність цифрових доказів [8].

У Сербії, після завершення війни, особливу увагу було приділено інтеграції міжнародних стандартів, зокрема у контексті співпраці з Міжнародним кримінальним судом та іншими міжнародними організаціями. Проте, багато правозахисників і дослідників вказують на те, що правове регулювання використання електронних доказів потребує вдосконалення для досягнення більшого рівня ефективності та прозорості, зокрема у контексті захисту особистих прав і свобод громадян [9, 10, 11].

Серед позитивних аспектів, що можна відзначити в правових системах післявоєнних країн, є наявність чітких процедур для збору та зберігання електронних доказів, що допомогло підвищити довіру до правосуддя [12]. Проте, основними недоліками є проблеми з забезпеченням безпеки даних, незважаючи на наявність технологічних засобів, а також високий рівень корупції в

правоохоронних органах, що може негативно впливати на достовірність цифрових доказів. Важливими питаннями залишаються також проблеми з автентичністю даних та їхнім використанням у судовому процесі, адже без належної документації та контролю можливість маніпулювання даними залишається великою.

Європейський суд з прав людини відіграє важливу роль у визначенні стандартів використання електронних доказів у контексті захисту прав людини. Суд, аналізуючи випадки порушення прав на приватність і свободу від незаконного втручання в особисте життя, надає практичні орієнтири для національних судів щодо допустимості та використання електронних доказів.

Один із важливих прецедентів Європейського суду з прав людини справа *S and Marper v. the United Kingdom* (2008) [13], у якій Велика Палата встановила, що зберігання біометричних та персональних даних осіб, щодо яких кримінальні провадження були припинені, порушує право на повагу до приватного життя, гарантоване статтею 8 Європейської конвенції з прав людини. Це рішення наголосило на необхідності забезпечення чіткого правового регулювання використання електронних доказів, яке б дотримувалося принципів необхідності, пропорційності та мінімізації втручання. ЄСПЛ підкреслив, що держава зобов'язана запобігати зберіганню або обробці цифрових даних без належного правового обґрунтування, а також забезпечити ефективні гарантії проти зловживань. Це рішення стало ключовим орієнтиром для реформ у сфері захисту персональних даних і вплинуло на розвиток законодавства в багатьох країнах, включаючи Україну, де ці принципи використовуються при вдосконаленні нормативної бази щодо збору, зберігання та використання електронних доказів у кримінальному процесі.

Інше важливе рішення Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom (2018) [14], у якому ЄСПЛ визнав, що режим масового перехоплення електронних комунікацій у Великій Британії порушує статтю 8 (право на повагу до приватного життя) через відсутність чітких процедурних гарантій, зокрема незалежного авторизаційного органу**,** обмежень щодо критеріїв фільтрації та відсутності передбачуваних механізмів контролю й захисту журналістських даних. Суд також підтвердив, що доступ до метаданих без належної судової санкції та обмежень щодо тяжких правопорушень порушує Конвенцію . Це рішення стало орієнтиром для реформ у багатьох країнах, включно з Україною, які прагнуть забезпечити законне використання електронних доказів і захист приватності через впровадження незалежного контролю, чітких стандартів пропорційності та ефективних правових процедур.

Рішення ЄСПЛ мають суттєвий вплив на розвиток правової практики в Україні, зокрема в контексті використання електронних доказів. Принципи, визначені в рішеннях ЄСПЛ, використовуються для удосконалення національного законодавства, що дозволяє забезпечити більшу прозорість та справедливість у використанні цифрових доказів. Одним з таких кроків є прийняття Закону України "Про електронні документи та електронний документообіг" [15], що покликаний регулювати процедури обробки та

використання електронних доказів у судовому процесі. Крім того, вплив ЄСПЛ виявляється в практиці національних судів, які дедалі більше використовують європейські стандарти для оцінки допустимості електронних доказів у кримінальних та цивільних справах.

Висновок. У післявоєнний період в Україні використання електронних доказів у кримінальному процесі висвітлює низку важливих аспектів, критичних для забезпечення конституційних прав і ефективного правосуддя. Стрімкий розвиток цифрових технологій посилює значення електронних доказів, однак водночас несе ризики порушення приватності та особистої недоторканності, що особливо актуально в умовах війни та відновлення. Найбільший виклик полягає у досягненні балансу між оперативним збором інформації й дотриманням прав людини, оскільки масове стеження без належної правової підстави може призвести до зловживань. Не менш значущими є проблеми правової визначеності, достовірності й захисту електронних доказів, що потребують чіткої регламентації та створення механізмів запобігання маніпуляціям і фальсифікаціям. Важливо адаптувати національне законодавство до стандартів Європейської Конвенції з прав людини та практики ЄСПЛ, впроваджуючи сучасні технології паралельно із гарантіями правового захисту. Створення прозорих механізмів контролю за використанням таких доказів сприятиме зміцненню довіри до правосуддя та стабільності правового порядку. Отже, для забезпечення справедливого правосуддя у післявоєнній Україні критично важливо не лише вдосконалити технічні та правові підходи до електронних доказів, але й поставити права людини в центрі цих процесів.

Список використаних джерел:

1. Kerr O. S. *Computer Crime Law*. 3rd ed. St. Paul, MN: West Publishing, 2005. 597 p.
2. Bennett C. J. *The Privacy Advocate: The Struggle to Protect Personal Privacy in the Digital Age*. Toronto: University of Toronto Press, 2008. 288 p.
3. Vargas M. L. *Digital Evidence and the Law: Forensic Science, Computers, and the Internet*. Boca Raton: CRC Press, 2014. 302 p.
4. *Khan v. the United Kingdom*. Judgment of 12 May 2000. Application no. 35394/97 // European Court of Human Rights. – 2000. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58561
5. Casey E. *Digital Evidence and Computer Crime: Forensic Science, Computers and the Internet*. – 3rd ed. – Boca Raton : CRC Press, 2011. – 807 p.
6. Mettraux G., du Plessis M., Vasiliev S. Finding the Signal in the Noise: International Criminal Evidence and Procedure in the Digital Age. *Journal of International Criminal Justice*. 2021. Vol. 19, No. 1. P. 163–188. https://doi.org/10.1093/jicj/mqab001
7. Ćosić J. *The Admissibility of Electronic Evidence in Court (A.E.E.C.): Fighting against High-Tech Crime – Results of a European Study*. Chapter in *Multimedia Forensic and Security*, 2016. http://dx.doi.org/10.1080/15567280701418049

8. EULEX Kosovo. IT Forensics Training for Kosovo Police [Електронний ресурс] / EULEX Kosovo. — 18.02.2016. — Режим доступу: https://www.eulex-kosovo.eu/news/it-forensics-training-for-kosovo-police (дата звернення: 11.06.2025).

9. Freedom House. (2024). *Serbia: Freedom on the Net 2024 Country Report*. – Режим доступу: https://freedomhouse.org/country/serbia/freedom-net/2024 (дата звернення: 11.06.2025).

10. Amnesty International. (2024). *A Digital Prison: Surveillance and the Suppression of Civil Society in Serbia*. – Режим доступу: https://www.amnesty.org/en/documents/eur70/8814/2024/en/ (дата звернення: 11.06.2025).

11. UNODC. (2020). *Collection of Electronic Evidence in Firearms Investigations in Serbia*. – Режим доступу: https://www.unodc.org/unodc/en/firearms-protocol/news/2020/Jan/collection-of-electronic-evidence-in-firearms-investigations-in-serbia.html (дата звернення: 11.06.2025).

12. European Parliament. Electronic Evidence in Criminal Matters. 2021. — Режим доступу: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2021)690582 (дата звернення: 11.06.2025).

13. *S and Marper v. the United Kingdom*. Judgment of 4 December 2008. Application nos. 30562/04 and 30566/04 // European Court of Human Rights. – 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90051

14. *Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom*. Judgment of 13 September 2018. Application nos. 58170/13, 62322/14 and 24960/15 // European Court of Human Rights. – 2018. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-186048

15. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 № 851-IV (в редакції від 01.01.2018). *Офіційний вісник України*. 2018. № 5. Ст. 172. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15

Н. П. Бортник,
доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри адміністративного та конституційного права
(Національний кораблебудівний університет
імені адмірала Макарова)
С. С. Єсімов,
кандидат юридичних наук, професор
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

БЮДЖЕТНИЙ ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ ПРОЦЕС: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Влада над бюджетом, тобто над податками та видатками скарбниці – це важлива влада, яку може наділити Конституція безпосередніх представників народу. Сучасний бюджет відображає завдання складання та затвердження національного бюджету таким чином, щоб завдяки цьому досягалася найбільша користь для розвитку країни.

Відповідно до Бюджетного кодексу України, під бюджетом розуміється форма утворення та витрачання коштів, призначених для фінансового забезпечення завдань та функцій держави та місцевого самоврядування [1].

Безпосередньо бюджетний процес спрямовано на регулювання видатків бюджету, тобто правовідносини, спрямовані на фінансування з бюджету публічно-правового утворення, а виконання бюджету – правовідносини, спрямовані на фактичне використання коштів бюджету.

Обсяг повноважень парламенту з розгляду та прийняття національного бюджету варіюється від практично необмежених прав щодо коригування проекту бюджету, особливо це стосується країн, що розвиваються, до права тільки прийняти або відхилити бюджет. Обсяги такого роду повноважень можна умовно розділити на три категорії:

- необмежені, тобто парламент може збільшити або зменшити державні доходи та державні витрати під час розгляду та затвердження національного бюджету лише своєю волею;

- обмежені, тобто. парламент має право зменшити асигнування за окремими статтями видатків або провести незначні зміни за окремими статтями видатків без збільшення загального дефіциту бюджету. Бюджетний парламентський процес таким чином влаштований в Україні, Великобританії, Іспанії, Італії, Нідерландах, Польщі, Словенії, Франції, Чехії;

- умовні чи заборонні, тобто. парламент немає права вносити змін, має право погодитися чи відхилити проект національного бюджету, запропонованого органами виконавчої влади.

Таке право фактично не виключено в країні, де бюджетний парламентський процес для парламенту не надає широких повноважень щодо самостійного коригування проекту національного бюджету. Виділяють кілька факторів, які безпосередньо впливають на обсяг повноважень парламенту в галузі бюджету:

- час, відведений на обговорення у бюджетному комітеті парламенту проекту бюджету. У тих випадках, коли національне законодавство відводить обмежений час на аналіз поданого проекту бюджету в бюджетному комітеті, фактична можливість парламенту запропонувати зміни послаблюється;

- участь профільних комітетів в аналізі бюджетних статей у тих випадках, коли законодавство відводить вагому роль профільним комітетам в обговоренні проекту бюджету та надає право брати активну участь у процесі подання поправок у своїй частині, у такому випадку участь парламенту в бюджетному процесі посилюється;

- наявність у парламенту незалежного дослідного (експертного) пулу. У тих випадках, коли парламент залучає до аналізу проекту бюджету профільних експертів і фахівців, можливість парламенту кваліфіковано оцінити поданий проект бюджету та обґрунтовано подати до нього коригування, що відповідають пріоритетам розвитку країни, політиці уряду та запиту груп виборців, значно збільшується.

Водночас, активна роль парламентських комітетів та наявність ефективного інструменту експертного аналізу у вигляді незалежної експертної комісії з асигнувань посилює роль Бундестагу в обговоренні бюджету в парламенті Німеччини.

Міжнародний досвід показує, що для детального аналізу проекту бюджету парламенту необхідно щонайменше 3 місяці. Це знаходить відображення у законодавстві більшості країн Європейського Союзу.

Період роботи парламенту над законопроектом становить або перевищує 4 місяці лише в невеликій кількості країн – Данії, Фінляндії, ФРН, Норвегії, в яких комітетам відводиться висока роль, що дає законодавцям можливість більш виважено підійти до оцінки проекту бюджету.

Конституції та законодавство більшості країн ЄС містять охоронні норми, що запобігають урядовому закриттю у зв’язку із затягуванням бюджетного парламентського процесу чи обструкцією парламенту.

Наприклад, у Польщі відповідно до ч. 4 ст. 219 Конституції країни, якщо парламент Польщі не ухвалив бюджет, Рада міністрів діє за внесеним ним проектом бюджету. Відповідно до ст. 225 Конституції Польщі, якщо протягом 4 місяців з дня внесення до Сейму проекту закону про державний бюджет він не буде поданий Президенту Республіки на підпис, Президент Республіки може протягом 14 днів віддати наказ про скорочення строку повноважень Сейму [2].

Аналогічно ст. 47 Конституції Франції встановлює 70-денний термін розгляду проекту бюджету Парламентом, після якого, якщо Парламент не ухвалив рішення про бюджет, може бути введений у дію Ордонансом (виконавчим актом Президента Республіки) [3].

В Україні бюджетний парламентський процес сформувався в сучасному вигляді лише нещодавно, за 29 років дії Конституції України зазнавав неодноразових змін. Правова природа сучасного бюджетного процесу, у тому числі його складової – бюджетного парламентського процесу, як у більшості країн Європейського Союзу, відбиває провідну роль виконавчої влади у питанні формування державного бюджету як засобу реалізації політики уряду.

Проте правова процедура ухвалення державного бюджету, ступінь і свобода участі парламенту в обговоренні та доопрацюванні державного бюджету безпосередньо впливає на рівень забезпечення представницького характеру парламенту, як наслідок, на демократичний характер розпорядження державними фінансами як засобами платників податків і фінансовим результатом розпорядження національними ресурсами.

Бюджетний парламентський процес сукупність стадій – парламентських процедур, спрямованих на внесення Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради проекту державного бюджету, розгляд у трьох читаннях та доопрацювання проекту бюджету у Верховній Раді України, погоджувальні процедури у разі суттєвих протиріч між Верховною Радою та Кабінетом Міністрів України за змістом, парламентськими комітетами та комітетом з питань бюджету Верховної Ради при розгляді поправок до проекту бюджету за підсумками першого читання. Відповідно до Конституції України Кабінет Міністрів розробляє та представляє проект державного бюджету. Відповідно до Бюджетного кодексу України складання проектів бюджету та бюджетів державних позабюджетних фондів віднесено до виняткової прерогативи Уряду.

Найвищого рівня деталізації процедура внесення та розгляду проекту державного бюджету досягла у Регламенті Верховної Ради України. Друге читання спрямовано на розгляд і затвердження основних характеристик державного бюджету [4].

Третє читання проекту бюджету спрямоване на ухвалення закону. Ані Бюджетний кодекс і Регламент Верховної Ради України не містять прямих обмежень для суб'єктів права законодавчої ініціативи за межами повноважень суб'єктів права законодавчої ініціативи щодо ініціювання зміни параметрів проекту бюджету. Закон не обмежує депутатів у зміні кошторисних параметрів бюджетних видатків у бік зменшення та у бік збільшення.

В Україні та Польщі планування бюджету здійснюється щорічно на трирічний період, причому плановий прогноз майбутніх періодів лягає в основу складання проекту бюджету на черговий фінансовий рік. В Україні бюджет приймається у формі єдиного закону, що включає програмно-цільові напрями видатків відповідно до державних цільових програм, згідно з рекомендаціями Організації економічного співробітництва та розвитку, з метою найбільш відкритого, прозорого та раціонального витрачання коштів, відомчу структуру видатків, що зберіглася ще з часів до здобуття Незалежності. Подібна спадщина бюджетування (зайва деталізація видатків зверху вниз) бюрократизує бюджетний процес і ускладнює роботу парламентаріїв у бюджетному парламентському процесі, ускладнює можливість парламентарям якісно підійти

до оцінки головного фінансового документа країни.

Тут набагато доцільніше тотальну деталізацію, що має на меті швидше грамотний розподіл Урядом за кодами та видами видатків коштів, контроль за видатками Міністерства фінансів та Державного казначейства України, а також Рахункової палати України щодо аналізу виконання бюджету, зосередитись у бюджетному розписі, що затверджується Міністерством фінансів України.

Внесення змін до зведеного бюджетного розпису в обсязі перерозподілу не більше 10% відповідних видатків державного бюджету на оборону, безпеку та правоохоронну діяльність передбачає участь парламенту у формі погодження таких змін Міністром фінансів з профільним комітетом Верховної Ради України з розгляду видатків державного бюджету, спрямованих на забезпечення національної оборони та безпеки і правоохоронних органів.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text

2. Конституція Польської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ: Центр політико-правових реформ, 2018. URL. https://pravo.org.ua/books/ konstytutsiya-polskoyi-respubliky/

3. Конституція Французької Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ: Центр політико-правових реформ, 2018. URL. https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/1525439702fr_const_new_a5-_web.pdf

4. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text

О. Б. Бунчук,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри теорії права та прав людини
юридичного факультету
(Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича)

ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Стрімкий розвиток науки та техніки, досягнення у сфері комп’ютерних технологій в кінці XX – на початку XXI століття зумовили збільшення можливостей людини, надали їй альтернативу у виборі поведінки. Розвиток інформаційних технологій свідчить про високий рівень інтелектуального потенціалу суспільства. Інформаційні права, на відміну від біологічних прав, краще врегульовані на міжнародному рівні, не мають суперечностей з внутрішнім національним правом, а також пов’язані з віртуальним життям людства. До підгрупи інформаційних прав, насамперед, належать право на використання віртуальної реальності та право на доступ до мережі Інтернет.

Найважливішою цінністю сучасного світового співтовариства є права і свободи людини. Разом з тим, на початку XXI століття виникає чимало загроз, які підривають демократичний розвиток прав людини, створюють перешкоди для ефективної реалізації та захисту найважливіших прав. У зв'язку з повномасштабним злочинним збройним вторгненням росії на територію нашої держави, з'явилися нові виклики для українського суспільства, пов'язані з інформаційними правами людини.

Інтернет, на думку багатьох дослідників, перестав бути тільки інструментом збереження, передачі та поширення інформації, а поступово перетворився на простір для реалізації прав, свобод і обов'язків. Для більшості країн світу, у тому числі й для України, формування інформаційного суспільства є одним із найважливіших національних пріоритетів. Інформаційно-комунікаційні технології стали невід'ємною частиною кожної сфери людської діяльності. Опанування їх потенціалу є ключовим чинником соціально-економічного прогресу [1].

Стрімкий розвиток комп'ютерних технологій призвів до нового якісного рівня використання текстово-графічної інформації. Сучасний стан віртуальної реальності сприяє зануренню людини у світ комп'ютерних візуальних образів, емоцій, почуттів. Особливістю права на використання віртуальної реальності є те, що віртуальна реальність необов'язково споживається через доступ до глобальної мережі. А використання віртуальної реальності – це виконання дій протягом певного часу, в той час, як під доступом до Інтернету мається на увазі саме можливість здійснити певні дії в мережі. Саме тому, право на використання віртуальної реальності є ширшим, ніж право на доступ до Інтернету [2, с. 27].

Дослідники віртуальної реальності звертають увагу на той факт, що тривале перебування в комп'ютерних віртуальних реальностях змінює сприйняття світу фізичного. Особливу популярність термін «віртуальна реальність» здобув завдяки створенню комп'ютерних ігор, що імітують деякі життєві або придумані ситуації. Формою онлайн комунікацій виступають також чати, форуми, засоби соціальних комунікацій, функціонування яких підтримується за допомогою певних інтернет-технологій. Таке «проживання» в віртуальному світі отримало назву «віртуальне життя» [3, с. 213].

Право на доступ до Інтернету – це право кожного вільно користуватися безпечним та відкритим Інтернетом. Це право характеризується двома аспектами: 1) заборона державам необґрунтовано обмежувати доступ до Інтернету; 2) держави зобов'язані здійснювати всі можливі заходи для забезпечення максимального доступу громадян до Інтернету. Цифрові права «digital rights» є важливим елементом інформаційного суспільства. Головними принципами права на доступ до Інтернету є недискримінаційність, мережева нейтральність, безпека та якість сервісу.

У резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1946 р. зазначено, що «Свобода інформації є фундаментальним правом людини і… критерієм для всіх свобод, яким присвячено Організацію Об'єднаних Націй». Першою спробою встановлення правових меж в інформаційній сфері стала розробка Комітетом

експертів Ради Європи з інформаційного суспільства «Декларації прав людини і правових норм в інформаційному суспільстві». У розділі під назвою «Права людини в інформаційному суспільстві» визначено вісім пунктів: право на свободу вираження, інформації та комунікацій; право на повагу до приватного життя і таємниці листування; право на освіту і загальний доступ до інформаційних технологій; заборона рабства і примусової праці; право на неупереджений суд і заборону на позасудове переслідування; захист власності; право на вільні вибори; свобода зібрань. Як казав Джаред Коен (засновник і директор наукового центру Jigsaw (раніше Google Ideas), «Інтернет є невловимим і таким, що без упину змінюється, щосекунди стає все більшим і складнішим. Це джерело колосального добра і страхітливого зла. Інтернет – це найграндіозніший в історії експеримент, де коріниться анархія…» [4].

Міжнародна юридична практика характеризується двома основними підходами до правового регулювання глобального інформаційного простору. Один з них, передбачає тотальний контроль із боку держави над усіма правовідносинами в інформаційній сфері, наявність жорсткої цензури інформаційних ресурсів у межах політичної ідеології країни, мінімізацію саморегулювання відносин учасниками інформаційної діяльності. Інший – базується на принципах свободи користування інформаційними ресурсами, значної саморегуляції цих відносин їх суб'єктами, регулювання державою найважливіших положень, які стосуються переважно загальних принципів і технічних стандартів інформаційної діяльності. В Україні спостерігаємо використання другого підходу, що виражається в регулюванні державою найважливіших положень, та не втручання в приватне життя інтернет-користувачів.

Користування Інтернетом дозволяє громадянам брати участь в суспільному житті, реалізувати свої права та свободи. Обмеження доступу до Інтернету значною мірою зменшує такі можливості. Існує позиція, згідно з якою, права людини в «реальному» світі мають своє «цифрове відображення» у віртуальному світі. Право на доступ до Інтернету з огляду на його ключовий вплив на комунікацію, суспільно-політичні процеси, соціальну сферу та економіку, цілком справедливо було включено до міжнародної системи прав людини. В 2007 р. Комітет Міністрів Ради Європи прийняв Рекомендацію «Про заходи по укріпленню суспільного значення Інтернету», згідно з якою доступ та вміння користуватись Інтернетом повинні розглядатись як необхідні для повноцінного здійснення прав і свобод людини.

Сучасний світ важко уявити без інформаційних благ і унікальних комунікаційних можливостей, які надає Інтернет. Беззаперечна важливість інформації для сучасної людини пов'язана з темою інформаційної екології. Інформаційне перевантаження, інформаційний вибух, засмічування віртуального простору зумовлюють не тільки психологічні, але і фінансові наслідки. Професійні знання, в середньому, застарівають за 3-4 роки, а переважна більшість світових знань – не потрібні для пересічної людини. Інтернет-залежність пов'язується з психічними розладами, що супроводжуються

депресією, стресом, страхом та ін. негативними чинниками. Безпека життєдіяльності та охорона праці пов'язані з культурою поведінки в умовах інформаційного перенасичення.

Отже, право на доступ до Інтернету та право на використання віртуальної реальності належать до інформаційних прав людини. Вони представлені серед новітніх прав четвертого покоління, тісно пов'язані між собою. Особливості цих прав пов'язані зі специфікою самого феномену віртуальної реальності. Віртуальність сьогодні розглядається з різних точок зору, однак домінуючими є уявлення про віртуальність як про штучний феномен, створений людською діяльністю, і з специфічними властивостями. Цілком очевидно, що проблематика віртуалізації вже давно вийшла за межі наукової сфери кібернетики й досягла гуманітарного знання, де знаходить своє відображення у межах філософської, психологічної, культурологічної та юридичної наук.

Вважаємо, що держава в умовах глобалізаційних процесів, повинна забезпечувати вільний доступ до Інтернету. Нові види інформаційних відносин потребують нормативної регламентації з врахуванням інтересів як індивідів, так і країни. Спостерігаємо «віртуалізацію» міжнародних відносин, оскільки, застосування нових технологій розширює способи міжнародного спілкування. Належне дотримання та захист прав і свобод людини в Інтернеті зумовлює врахування самої природи глобальної мережі не тільки як інформаційного, але й комунікаційного простору. Реалізація інформаційних прав в умовах війни в Україні пов'язана з вдосконаленням механізму юридичного забезпечення цих прав.

Список використаних джерел

1. Мукомела І. В. Право на доступ до Інтернету: проблеми визначення та забезпечення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 4 (87). С.77–85.

2. Крилова Д. Четверте покоління прав людини в контексті взаємозв'язку правових та моральних норм. *JURNALUL JURIDIC NATIONAL: TEORIE SI PRACTICA.* Aprilie. 2017. С. 26–30.

3. Баранов О. Віртуальність і правове регулювання. *Публічне право*. 2017. № 1(25). С. 210–218.

4. Бунчук О. Б. Інноваційні інформаційні права людини. URL : https://law.chnu.edu.ua/innovatsiini-informatsiini-prava/ (дата звернення: 13.06.2025).

Б.Л. Василюк,
аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
О.Г. Ярема,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИРІШЕННЯ СПОРУ ЩОДО УЧАСТІ У ВИХОВАННІ ДИТИНИ ТОГО З БАТЬКІВ, ХТО ПРОЖИВАЄ ОКРЕМО ВІД НЕЇ: АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА

На сьогоднішній день, в умовах воєнного стану в Україні, питання вирішення спору щодо участі у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї є одним з дискусійних у зв'язку з проживанням батьків дитини, зазвичай, за сотні кілометрів один від одного або за межами країни. Найперше з такими викликами стикнулись посадові особи органів опіки та піклування, оскільки як Сімейний кодекс України так і підзаконні нормативно-правові акти не передбачають процедури, яка б дозволяла встановити і реалізувати ті права і обов'язки сторін, які в час воєнного стану постають на практиці.

Частиною 1 статті 158 Сімейного кодексу України встановлено право матері, батька дитини звернутись з заявою до органу опіки та піклування щодо визначає способи участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо від неї [1].

Положеннями ч. 1 ст. 159 Сімейного кодексу України встановлено, що якщо той із батьків, з ким проживає дитина, чинить перешкоди тому з батьків, хто проживає окремо, у спілкуванні з дитиною та у її вихованні, зокрема якщо він ухиляється від виконання рішення органу опіки та піклування, другий із батьків має право звернутися до суду з позовом про усунення цих перешкод [1].

У даному випадку є неоднозначна думка висвітлена у постанові КЦС ВС від 23.11.2022 року у справі № 461/138/18, де суд зазначає, що системний аналіз наведених статей дає підстави для висновку, що Сімейний кодекс України встановлює дві можливі процедури захисту права на спілкування з дитиною того з батьків, хто проживає окремо, як то: адміністративну процедуру шляхом звернення до органу опіки та піклування, рішення якого є обов`язковим до виконання, або звернення до суду (судовий захист) [2].

Потрібно враховувати, що рішення органу опіки та піклування є обов`язковим до виконання, якщо протягом десяти днів від часу його винесення заінтересована особа не звернулася за захистом своїх прав або інтересів до суду (частина друга статті 19 Сімейного кодексу України).

Водночас, якщо рішення органу опіки та піклування не виконується тим з батьків, з ким проживає дитина, то той з батьків, хто проживає окремо, має право звернутися до суду з позовом про усунення перешкод [2].

Суд в конкретному випадку поставив інтерес дитини вище за право батька на збільшення графіку побачень з донькою, враховуючи неприязні відносини між батьками та страхом самої дитини відносно батька. Окрім того, суд зазначив, що рішення органу опіки та піклування яким вже встановлено способи участі батька у вихованні дитини не перешкоджає останньому на звернення до суду з позовом про встановлення способів участі у вихованні дитини, а твердження першої і апеляційної інстанції щодо чинного та не скасованого розпорядження не мають враховуватись, що на наш погляд є відступленням від вже сформованої судової практики в аналогічних спорах.

Порядок та процедура встановлення способів участі у вихованні дитини встановлений п. 73 та 74 «Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 року №866 [3], який, окрім іншого зобов'язує посадових осіб звернутись до соціального закладу та/або фахівця із соціальної роботи щодо забезпечення проведення оцінки потреб батьків з метою встановлення здатності матері, батька виконувати обов'язки щодо виховання дитини та догляду за нею. Такі положення прямо кореспондуються з ст. 26 Закону України «Про адміністративну процедуру». Окрім того, в такому випадку на час звернення до соціального закладу та/або фахівців із соціальної роботи щодо забезпечення проведення оцінки потреб батьків адміністративний орган відповідно до ст. 64 Закону України «Про адміністративну процедуру» зобов'язаний зупинити адміністративне провадження [4].

На практиці постає питання, як провести та скласти акт оцінки потреб батьків, якщо одна із сторін перебуває за межами країни, а без акту, посадова особа не вправі виносити таку заяву на розгляд комісії з питань захисту прав дитини [5]. У такому випадку буде порушено процедура та виникне право для оскарження відповідно до ст. 78 Закону України «Про адміністративну процедуру».

Якщо розмежовувати порядок встановлення способів участі у вихованні дитини органом опіки та піклування та судом, то вони є кардинально різними. На відміну від процедури, яка передбачена для посадових осіб органів опіки та піклування, для суду така є менш деталізована та у ній відсутнє положення щодо звернення до соціального закладу та/або фахівця із соціальної роботи щодо забезпечення проведення оцінки потреб батьків з метою встановлення здатності матері, батька виконувати обов'язки щодо виховання дитини та догляду за нею. Відтак, зазвичай комісії з питань захисту прав дитини, у разі перебування одного з батьків за межами країни, відмовляють у задоволенні заяви та рекомендують особі звернутись до суду з позовом про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною та встановленні способів участі у вихованні з дитиною. Аналогічні обставини, коли один з батьків спільно з дитиною виїжджає за межі країни, а

інший з батьків звертається до органу опіки та піклування чи до суду щодо встановлення способів участі у вихованні дитини.

У даному випадку хорошим прикладом є нова практика суду висвітлена у постанові КЦС ВС від 12.03.2025 року у справі №487/2960/23 у якій суд відстрочив виконання рішення суду в частині зустрічей батька з дитиною на території України до закінчення дії воєнного стану на території України, передбачивши натомість щоденне спілкування батька з дитиною в режимі відеозв`язку [6].

Обов'язково необхідно враховувати думку дитини, з урахуванням положень ст. 171 Сімейного кодексу України, яка кореспондується з ст. 17 Закону України «Про адміністративну процедуру».

В юридичних колах спостерігається дискусія щодо права органу опіки та піклування та/або суду встановлювати способи участі дитині, яка досягла чотирнадцятирічного віку. Таке бачення випливає з положення ч. 3 ст. 160 Сімейного кодексу України, яким передбачено, що якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою. Відтак, якщо дитина з чотирнадцятирічного віку визначає самостійно з ким проживати, відтак вправі і визначати як і з ким їй бачитись, як одне з немайнових прав, яким вона наділена.

Кричущим прикладом порушення прав дитини на наш погляд є рішення ЄСПЛ у справі «Вихованок проти України» (CASE OF VYKHOVANOK v. UKRAINE) (Заява №12962/19) від 07.10.2021 року [7] та постанова КЦС ВС від 08.03.2023 року у справі № 1309/9120/12 [8], якою зобов'язано Західне міжрегіональне управління Міністерства юстиції вжити заходів щодо розробки комплексної стратегії примусового виконання рішення суду у справі № 1309/9120/12 про контакт дитини з батьком, що на наш погляд є порушенням принципів «пропорційності» та «найкращого інтересу дитини» який так відстоює ЄСПЛ та ВС у своїй практиці. У разі розроблення та реалізації вищезгаданої стратегії, яка прямо виходить за повноваження державної виконавчої служби, остання прямо підпадатиме під дію ст. 77 Закону України «Про адміністративну процедуру».

Підсумовуючи наведене необхідно враховувати як матеріальні норми права так і дотримуватись процедури їх розгляду та прийняття з урахуванням положень Закону України «Про адміністративну процедуру», який вперше в Україні уніфікує загальні положення щодо процедури розгляду звернень осіб та надає механізми їх реалізації на практиці з дотриманням основних його принципів.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947 III. *Відомості Верховної Ради України.* 2002. № 21-22. Ст. 135. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

2. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 23.11.2022 року (справа №461/138/18): URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108025998

3. Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини: затверджений Постановою КМУ від 24.09.2008 року №866. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF/page

4. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text

5. Типове положення про комісію з питань захисту прав дитини: затверджене Постановою КМУ від 24.09.2008 №866. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#n379

6. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 12.03.2025 року (справа №487/2960/23) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125933057

7. ЄСПЛ справа «Вихованок проти України» (Заява №12962/19) від 07.10.202. *Офіційний вісник України* від 19.07.2022. № 55.

8. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 08.03.2023 року (справа №1309/9120/12) URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109547255

І.-Д. В. Візничак,
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Науковий керівник: **М.Т. Гаврильців,**
кандидат юридичних наук, доцент
доцентка кафедри теорії, історії та конституційного права
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ДИТИНИ В ПЕРІОД ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Проблематика захисту прав дитини під час збройних конфліктів порушувалась в правовій науці неодноразово. Зауважимо, що особливого наголосу це питання отримало після Другої світової війни – захист прав дитини в умовах воєнної агресії постав одним з головних завдань для міжнародної спільноти, держав та правозахисних організацій. В таких ситуаціях права дітей часто порушуються, включаючи право на життя, безпеку, охорону здоров'я, освіту, мирне дитинство тощо.

Війна в Україні значно вплинула на долі та життя дітей, змушуючи їх жити в умовах постійної небезпеки, фізичних травм та психологічного стресу. Багато дітей втратили своїх батьків, рідних чи близьких.

Конституція України визначає людину, як найвищу соціальну цінність держави, сенсом діяльності держави є життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека людини. Серед конституційних прав і свобод людини особливе місце займають права дітей, адже діти, як вразлива частина суспільства, потребують більшої уваги та захисту з боку держави, особливо в умовах воєнних дій та введення правового режиму воєнного стану.

Згідно з частиною 3 статті 51 Конституції України сім'я, дитинство, материнство та батьківство охороняються державою [1]. Проте, на жаль, виконання цих завдань в умовах воєнного стану стає складнішим для держави, це пов'язано з тим, що додаються нові обов'язки держави в цій сфері, які зумовлені воєнними діями або воєнним станом. Виконання цих завдань потребує, в свою чергу, значних ресурсів та зусиль з боку держави.

До 2014 року Україна не мала чіткої законодавчої бази для захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту. Проте з початком російської збройної агресії на Донбасі та анексії Криму, Україна удосконалила систему захисту прав дітей в умовах воєнного стану, так особи, які вивчали це питання, наголошували на тому, що потрібно внести зміни до Конституції України, а саме до ст. 24, тобто затвердити норми, які б чітко забороняли вербування та використання у збройних конфліктах дітей, які не досягли вісімнадцятирічного віку. Таким чином, законодавство, яке регулює питання захисту прав дітей в умовах воєнного стану, потребує подальшого вдосконалення і приведення до міжнародних стандартів.

На сьогоднішній день в Україні відсутня розвинута база національного законодавства, яка конкретно регулювала б захист прав і інтересів дітей в умовах війни. Виняток становить лише єдина норма Закону України «Про охорону дитинства», яка забороняє участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах – у ст. 30 зазначено, що будь-яка участь дітей у воєнних діях та збройних конфліктах, включаючи вербування, матеріальне забезпечення, фінансування та навчання дітей задля використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, які будуть спрямовані на повалення державної влади або порушення її територіальної цілісності, та протягування дітей до воєнізованих чи збройних формувань, пропаганда війни забороняються [2].

Держава повинна вживати всіх можливих заходів аби запобігти вербуванню та використанню дітей у воєнних діях та збройних конфліктах, тобто забезпечити захист прав дітей. В цьому ж Законі також гарантується норма, яка забезпечує захист дітей-біженців та тих дітей, в яких є потреба на тимчасовий або додатковий захист. При цьому ідеться, що Україна співпрацює з міжнародними організаціями в сфері охорони дитинства та імплементує норми міжнародного права у своє законодавство. Як стверджують автори К. Ромащенко, С. Павлова, І. Карпова, що в сьогоденні Українське законодавство містить лише один закон, який регулює статус дітей в умовах воєнного стану – Закон «Про охорону дитинства» [3, с. 310].

Акцентуючи увагу на Закон України «Про правовий режим воєнного стану» немає норми, яка б зачіпала правове регулювання прав дитини. В цьому

Законі встановлюють виключно правовий статус та обмеження прав і свобод громадян та права і законні інтереси юридичних осіб в умовах воєнного стану [4].

Загалом, інструментарій захисту конституційних прав дитини розвивається та вдосконалюється в Україні шляхом: впровадження міжнародних норм щодо захисту прав дітей; розробка та ухвалення нових законодавчих актів для регулювання відносин у галузі захисту прав дитини; удосконалення національного законодавства для забезпечення більш гуманного підходу до прав дитини; підвищення кваліфікації та вдосконалення методів роботи органів, відповідальних за захист прав дитини в Україні; широке використання досягнень юридичної науки для покращення чинного законодавства та правотворчої практики у сфері захисту прав дітей.

Постає необхідність для обговорення у науковому середовищі аспектів конституційного права та вдосконалення українського законодавства, пов'язаного з захистом прав дітей, особливо під час воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text
3. Ромащенко К. Ю., Павлова С. Л., Карпова І. Г. Деякі аспекти соціальної та правової підтримки дітей в умовах війні в Україні. *Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади: матер. IV Всеукр. наук.-практ. конф*. (09 червня 2022 року, м. Суми). Суми: СумДПУ імені А. С.Макаренка, 2022. С. 309-312.
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

М. Т. Гаврильців,
кандидат юридичних наук, доцент
доцентка кафедри теорії, історії та конституційного права
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Питання захисту прав людини, а особливо дітей піднімаються в міжнародному праві набагато раніше, аніж в національному. Повертаючись до історії міжнародного права в сфері захисту прав дитини слід виділити декілька

найвагоміших етапів: 1) Ліга Націй прийняла Женевську декларацію прав дитини, яка проголошує основних п'ять прав дітей: право на життя, житло, харчування, охорону здоров'я та право на освіту (1924); 2) Організація Об'єднаних націй прийняла Загальну декларацію прав людини, яка визначає права дітей, в свою чергу право на життя, свободу та особисту недоторканність, право на освіту та право на захист від експлуатації (1948); 3) Організація Об'єднаних націй прийняла Декларацію прав дитини, яка розширює та доповнює Женевську декларацію 10 принципами, що стосуються права на життя, охорону здоров'я, освіту, сім'ю та соціальний захист (1959); 4) Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію про права дитини, яка є найширшим міжнародним документом з прав дитини (1989).

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, що дозволила дітям набути статус осіб, яких захищають дорослі, а також стати суб'єктами міжнародного права поряд з іншими учасниками міжнародно-правових відносин. Це означає, що діти були наділені тими ж правами та свободами, які можуть захищати в Європейському суді з прав людини.

Удосконалення нормативно-правової бази є одним із ключових елементів державної політики України в сфері захисту дитинства. Це включає в себе імплементацію норм міжнародного права, що робить Україну учасницею міжнародних документів, спрямованих на забезпечення прав дитини.

У вітчизняній юридичній науці закріпилося стійке уявлення про поділ усіх прав дітей на такі три категорії: 1) загальні права дитини, які належать усім дітям, гарантовані Конвенцією про права дитини та національним законодавством України; 2) права відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»; 3) права дітей, які постраждали в результаті військового конфлікту.

Основними міжнародно-правовими актами, що регулюють права дітей в умовах збройного конфлікту є: Конвенція ООН про права дитини (1989); Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000, ратифікований Україною у 2004 році), що визначає мінімальний вік для призову на строкову службу та участі у військових діях – 18 років, для добровільного найму вік дещо нижчий – 16 років. Також передбачає, що вербування або використання дітей віком до 18 років з військовою метою заборонено; Женевські конвенції про захист жертв війни (1949); Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (1977); Конвенції міжнародної організації праці №182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (1999, ратифікована Україною 2000 році) визначає, що однією з найгірших форм дитячої праці – використання дітей як солдат, також забороняє обов'язкове або ж примусове вербування дітей для участі у збройних конфліктах; Римський статут Міжнародного кримінального суду (2002, підписаний від імені України 2000 році) цей документ окреслює ряд дій, скоєних щодо дітей, як військові злочини, що включає в себе примусовий призов та зарахування до армії дітей до 15 років (малолітніх); залучення до участі у військових діях у межах міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів; умисні напади на школи

та лікарні. Насильницьку передачу дітей до групи, яка буде піддана умисному знищенню, розцінюється як геноцид; Резолюції Ради Безпеки ООН, що були прийняті між 1999 і 2009 роками, та стосуються реабілітації та захисту дітей, яких зачіпає збройних конфлікт.

Принципи особливого захисту дітей під час воєнного конфлікту, закріплений у додатковому протоколі, який декларує особливу повагу до дітей та забезпечує захист від будь-яких посягань. Сторони конфлікту зобов'язані забезпечувати допомогу та захист, необхідний дітям з огляду на їх вік або ж іншої причини. В пункті 3 ст. 4 додаткового протоколу II було включене таке ж положення «дітям забезпечуються необхідні турбота та допомога». В цьому ж протоколі зазначено, що слід вживати всіх можливих заходів, щоб не допустити залучення дітей, молодших 15 років, до військових дій, також забороняється винесення смертного вироку особам, які не досягли 18-річного віку на момент вчинення злочину.

Особливої уваги заслуговує Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни, яка має найвищу значущість у захисті прав дітей в умовах збройних конфліктів, яка забезпечує загальний захист дітей як цивільних осіб, тобто ті особи, які не розглядаються як учасники воєнного конфлікту, також забезпечує спеціальних захист дітям, визнаючи їх особливою групою, що потребує відповідного захисту та уваги. Станом на сьогодні договір складається з п'яти угод та трьох додаткових протоколів.

Ще одним важливим документом, що регулює питання захисту прав дітей в умовах воєнного конфлікту – Декларація про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів (1974 року). В преамбулі вказано, що Декларація розроблялася задля забезпечення особливого захисту жінкам і дітям, які відносяться до цивільного населення. Зазначається, що напад на цивільне населення та його бомбардування, що в свою чергу спричиняють масові страждання, особливо жінкам і дітям, які є найбільш вразливою частиною населення, забороняється. Будь-які прояви жорстокого та нелюдського поводження з жінками і дітьми, такі як катування, масовий розстріл, ув'язнення, колективні покарання, руйнування житла та насильницьке вигнання з місця проживання, вважаються злочинами, неважливо якими сторонами конфлікту їх було вчинено. Увага наголошується на тому, що жінки і діти не повинні позбавлятися їжі, даху, медичної допомоги та інших невід'ємних прав.

Окремим питанням, яке потребує термінового втручання міжнародних організацій та пошуку рішень, є примусова депортація російською армією українських дітей до росії. За різними даними, в росії перебувають понад 250 тисяч дітей, яких вивезли під виглядом «евакуації». Відповідно до Конвенції про захист цивільного населення під час війни забороняється, незалежно від мотивів, здійснювати індивідуальне або масове примусове переміщення або депортацію осіб на територію держави-окупанта або на територію держави-окупанта. Але на практиці в умовах активних бойових дій країна-агресор ігнорує вимоги міжнародного гуманітарного права та спрощує процедуру усиновлення.

Відповідно до Римського статуту, примусове переміщення дітей з однієї людської групи до іншої є одним із елементів злочину геноциду. Також усиновлення дітей без згоди родичів заборонено не лише міжнародним гуманітарним правом, а й Конвенцією про права дитини.

Міжнародні стандарти щодо забезпечення та захисту прав дітей під час воєнного стану є важливим інструментом міжнародної спільноти у подоланні негативних наслідків військових конфліктів. Ці стандарти визнають універсальні права дитини та закликають до їх захисту, включаючи доступ до освіти, охорони здоров'я та захист від усіх форм насильства. Проте впровадження цих стандартів є складним завданням через відсутність єдиного механізму контролю та недостатнє усвідомлення їх важливості. Для досягнення справедливого та безпечного життя дітей у зоні бойових дій необхідно посилити зусилля всіх суб'єктів, залучити організації громадянського суспільства та забезпечити взаємодію між країнами на міжнародному рівні.

Отже, можемо підсумувати, що сучасна конституційно-правова політика України щодо конституційно-правового статусу дитини повинна формуватися відповідно до міжнародно-правових стандартів у сфері прав дитини більш виважено та послідовно, своєчасно враховуючи нові юридичні факти.

Д.Г. Ганга,
аспірант кафедри трудового права
Національного юридичного університету України
імені Ярослава Мудрого

ГАРАНТІЇ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах розвитку правової держави та введеного в Україні воєнного стану, роль адвоката набуває особливої значущості. Адвокат виступає не лише як представник сторони у судовому процесі, але й як гарант дотримання принципів справедливості, законності та рівності. За даними Єдиного реєстру адвокатів України, із початку повномасштабної війни в Україні з'явилося 4.4 тис. нових адвокатів, відповідно загальна кількість по Україні становить більше 53 тис. фахівців [4]. Але загальна статистика щодо чисельності і кон'юнктури не слугує детермінантом якості надання таких послуг, навпаки, в умовах воєнного стану особливо загострюється питання дії гарантій адвокатської діяльності.

Чинне законодавство України, зокрема Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» (ст. 23) [6], передбачає низку гарантій для забезпечення незалежності адвоката у здійсненні професійної діяльності: заборона втручання у діяльність адвоката, закріплення адвокатської таємниці, недоторканність адвокатського досьє та комунікацій з клієнтом тощо. Однак, під час дії воєнного стану реалізація цих гарантій може бути ускладнена. Наприклад, через обмеження пересування, запровадження комендантської години, мобілізацію,

ототожнення адвоката зі своїм клієнтом, а також через зростання тиску на адвоката з боку правоохоронних органів або військових структур. Крім того, у деяких випадках на адвоката поширюються трудові гарантії, коли він здійснює свою повноваження як найманий працівник у складі адвокатського об'єднання чи бюро, де фактично існують елементи трудових відносин (режим роботи, підпорядкування тощо), які можуть обмежуватись чи звужуватись під час дії воєнного стану, як це передбачено статтею 64 Конституції України, якою встановлено, що в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини і громадянина, зокрема визначені статтями 43 (право на працю), 44 (право на страйк) та 45 (право працюючих на відпочинок).

Зосередимо увагу на деяких проблемних питаннях в даному розрізі.

Держава гарантує захист адвоката, членів його сім'ї та їх майна. Існує прямий обов'язок правоохоронних органів щодо вжиття необхідних заходів для забезпечення безпеки адвоката, членів його сім'ї та збереження належного йому майна. Щодо адвокатів, як до особливої категорії осіб, кримінально-процесуальне законодавство застосовує особливий порядок провадження, зокрема, у кримінальних справах (п. 7 ч. 1 ст. 480 КПК України [3]).

Зазначені вище гарантії незалежності адвоката втілюють основу поняття «адвокатський імунітет», що власне забезпечує кримінальний і цивільний імунітет адвоката від переслідувань за заяви, що віднесені до справи, у письмовій або усній формі зроблені адвокатом при виконанні своїх обов'язків у суді, іншому юридичному чи адміністративному органі [1]. Цивільно-правова відповідальність визначає, що адвокат виконує в безумовному порядку всі умови, передбачені в угоді про надання юридичної допомоги. Свобода висловлювань адвокатом захищається як фундаментальне право будь-якої людини у демократичному суспільстві. Забезпечення і захист прав людини, участь у публічних дискусіях щодо питань відправлення правосуддя стосуються адвоката, як критично важливі аспекти його діяльності.

Праця адвоката специфічна, особливо під час здійснення професійного захисту в кримінальному судочинстві, де конфлікти з іншими учасниками в процесі змагання ставлять адвокатів у вразливе становище. Недобросовісність представників сторони обвинувачення: слідчих, прокурорів, проявляються у спробах обмежити повноваження адвокатів, що суперечить закону. До прикладу, під час воєнного стану представники ТЦК та СП разом із поліцією формують практику із мобілізації адвокатів прямо із залу суду. Останній із резонансних випадків стався у травні 2025 р. у залі Подільського районного суду м. Києва [5]. Такий підхід, на нашу думку, є однозначно неприпустимим, адже адвокатура в Україні є незалежним інститутом, що діє на засадах верховенства права. Частина друга ст. 59 Конституції України гарантує кожному право на правову допомогу [2], а представництво адвокатом свого клієнта є елементом реалізації цього права. Таким чином, діяльність адвоката безпосередньо пов'язана з правом людини на захист, і втручання у виконання адвокатських функцій, особливо через мобілізацію «з місця роботи», порушує не лише трудові та процесуальні права адвоката, але й права його клієнта. Більше того, мобілізація адвокатів у

залі суду на фоні відсутності подібних прецедентів щодо інших учасників процесу виглядає як дискримінація. Якщо держава визнає, що участь сторін обвинувачення і правосуддя є стратегічно важливою, то й адвокати повинні бути прирівняні у правовому статусі з огляду на захисну функцію.

З цього приводу Національна асоціація адвокатів підготувала проєкт Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за перешкоджання праву особи на захист» [7]. Цим законопроектом пропонується за порушення права на захист в умовах воєнного або надзвичайного стану карати позбавленням волі на строк від 7-ми до 12-ти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3-х років. А за втручання в діяльність захисника чи представника особи в аналогічних умовах – позбавленням волі на строк від 3-х до 5-ти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3-х років. Також з метою унеможливлення незаконного тиску на адвокатів шляхом мобілізації у парламенті було підготовлено законопроєкт «Про внесення змін до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації адвокатам» від 19.12.2024 р. за № 12348. Законопроєктом пропонується внести адвокатів до переліку осіб, які мають право на отримання відстрочки під час мобілізації. Водночас, попри важливість запропонованих ініціатив, з боку держави не вживається жодних дієвих заходів для просування цих законопроєктів у парламенті.

Крім того, недопустимим є публічне ототожнення адвоката з його клієнтом, особливо тим, що звинувачується у державній зраді (ст. 111 КК України) або у інших злочинах проти основ національної безпеки, таких як шпигунство чи терористичний акт, вчинених під час дії воєнного стану. Цей засадничий принцип випливає з правової природи адвокатської діяльності й підтверджується міжнародними стандартами. Адвокат виступає процесуальним гарантом права на захист, а не співучасником дій особи, яку він представляє. Ототожнення адвоката з підзахисним суперечить принципу незалежності адвокатури. Будь-які спроби пов’язати правозахисника з імовірними діями клієнта підривають довіру до самої системи правосуддя, адже позбавляють особу можливості на ефективний захист.

Станом на сьогодні, питання недопустимості публічного ототожнення адвоката з клієнтом уже набуло нормативного виміру і це позитивний сигнал. У парламенті зареєстровано проєкт Закону № 12320, яким пропонується доповнити КУпАП новою статтею 185-16 «Порушення заборони ототожнення адвоката з клієнтом». 26.03.2025 р. парламент підтримав законопроєкт у першому читанні, а Комітет з правоохоронної діяльності рекомендував його для розгляду в другому читанні. Сам факт усвідомлення державою того, що адвокат захищає саме право, а не конкретні вчинки клієнта, формує позитивну тенденцію до зміцнення гарантій адвокатури в Україні та підвищує довіру до судової системи.

Отже, попри незалежність адвокатури, під час воєнного стану, все ще мають місце випадки, котрі прямо пропорційно впливають на гарантії

адвокатської діяльності та можуть проявлятися у вибірковому обмеженні доступу адвокатів до клієнтів, перешкоджанні здійсненню адвокатської діяльності або навіть тиску через погрози мобілізацією. Такі дії не лише підривають довіру до правосуддя, а й грубо порушують фундаментальні гарантії, закріплені у Конституції України та міжнародному праві. З огляду на вищезазначене, важливо забезпечити реальні механізми захисту адвокатської професії: чіткі межі повноважень правоохоронних органів, незалежний контроль з боку професійних організацій (наприклад, Національної асоціації адвокатів України), а також моніторинг з боку міжнародної спільноти. Не менш важливим є інформування суспільства про права адвокатів та випадки їх порушення.

Отже, гарантії адвокатської діяльності під час воєнного стану мають подвійне значення: з одного боку, вони забезпечують правовий захист громадян у надзвичайних умовах, а з іншого – слугують індикатором зрілості демократичної системи та поваги до принципу верховенства права. Завдання держави – створити умови, за яких адвокати можуть виконувати свою місію без страху, тиску та перешкод, навіть у найскладніші часи.

Список використаних джерел:

1. Гетманцев О. В. Імунітет адвоката у цивільному судочинстві. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 5. С. 214–219.
2. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. с. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 16.06.2025).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI**.** URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 16.06.2025).
4. Майже 4,4 тисячі нових адвокатів в Україні з початку повномасштабної: *Опендатабот.* URL: https://opendatabot.ua/analytics/advocates-2024 (дата звернення – 16.06.2025).
5. Мобілізація адвокатів у суді: НААУ фіксує черговий факт тиску. *Офіційний сайт НААУ.* URL: https://unba.org.ua/news/10356-mobilizaciya-advokativ-u-sudi-naau-fiksue-chergovij-fakt-tisku.html (дата звернення: 16.06.2025).
6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076–VI. *Офіційний вісник України.* 2012. № 62. ст. 17.
7. НААУ підготувала законопроєкт щодо посилення відповідальності за перешкоджання праву особи на захист. *Офіційний сайт НААУ.* URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/227644_naau-pdgotuvala-zakonoprokt shchodo-posilennya-vdpovdalnost-za-pereshkodzhannya-pravu-osobi-na-zakhist (дата звернення: 16.06.2025).

Б.Т. Гарасимів,
аспірант спеціальності 081 Право
Національного університету
«Львівська політехніка»

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Місцеве самоврядування є одним із визначальних конституційних інститутів демократичної держави, способом здійснення публічної влади, найбільш наближеним до громадян. Засади місцевого самоврядування, загальний обсяг повноважень його суб'єктів та органів окреслені Європейською хартією місцевого самоврядування і, як правило, закріплені у конституціях держав (у тому числів Конституції України). Однак природно, що ці визначення засад і обсягу компетенції місцевого самоврядування розраховані на застосування у звичайних умовах мирного часу.

Війна є особливим станом держави і суспільства; тим більше це стосується війни держави, яка обороняється від брутальної, неспровокованої і несподіваної широкомасштабної агресії. Така війна вимагає від держави, яка захищає власне право на самостійне існування, максимальної мобілізації усіх сил і ресурсів, їх перерозподілу для першочергового забезпечення цілей оборони держави і захисту цивільного населення, а також забезпечення максимальної оперативності управління, швидкості прийняття рішень та їх виконання. Ці завдання передбачають необхідні зміщення першочерговості цілей держави, зокрема, певні зміни у пріоритетності забезпечення прав громадян, що, відповідно до статті 3 Конституції України [1], становить основну мету і завдання держави.Війна не означає відмови від правового характеру держави: усі дії влади і в умовах війни мають відповідати вимогам права. Водночас вимоги оборони, і в першу чергу оперативності управління, можуть викликати потребу деяких змін у способах здійснення влади, зокрема, певного звуження сфери дії демократичних процедур. Останнє, проте, не може означати (навіть в умовах війни) відмови від демократичного характеру держави, а її правовий характер не допускає свавільних (не передбачених законодавством) дій влади.

Конституція України передбачає можливість запровадження спеціального правового режиму воєнного стану (на відміну від стану війни, який по суті є станом de facto). Чинний Закон України «Про правовий режим воєнного стану» був прийнятий 2015 року, після російської окупації Криму та частини Донбасу. Обмежений (у тому числі територіально) досвід воєнного протистояння того часу мав своїм наслідком те, що більшість положень цього Закону були розроблені на основі певних гіпотез, які не передбачали можливості широкомасштабної агресії. Тому низку положень цього Закону довелося модифікувати після лютого 2022 року, вже в умовах війни. Потреби забезпечення національної безпеки й оборони в умовах війни та необхідність вдосконалення нормативного регулювання правового режиму воєнного стану змусили внести

необхідні зміни і до інших законів та підзаконних актів, у тому числі до Бюджетного та Податкового кодексів України, кримінального законодавства (щодо встановлення відповідальності за колаборaційну діяльність та мародерство під час війни, а також щодо бойового імунітету, який виключає кримінальну відповідальність), Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» [3]та низки інших.

Особливості правового режиму воєнного стану передбачають обмеження деяких прав, свобод і демократичних інституцій. Такі тимчасові обмеження конституційних прав (однак не їх скасування) дозволені частиною другою статті 64 Конституції України, яка водночас не дозволяє навіть у таких особливих умовах обмежувати низку базових прав і свобод людини і громадянина, зберігаючи їх у повному обсязі. Зауважимо, що цей конституційний припис є винятком із загального правила, встановленого частиною першою статті 64, яке забороняє будь-яке обмеження законом конституційних прав і свобод.

У межах цього конституційного дозволу Закон «Про правовий режим воєнного стану» [2] забороняє під час дії цього режиму внесення змін до Конституції, проведення виборів і референдумів (як загальнонаціональних, так і місцевих), а також встановлює певні обмеження деяких інших прав і свобод. Таким чином, призначення будь-яких виборів, підстави для проведення яких виникають під час дії режиму воєнного стану, відкладається до його припинення (у зв'язку з закінченням строку, на який цей стан був введений) чи скасування (припинення спеціальним актом раніше строку, на який цей стан був введений). Виборчий кодекс України встановлює також, що проведення виборів, виборчий процес яких розпочався, але не був завершений до введення воєнного стану, припиняється, і такі вибори мають бути призначені після припинення (скасування) воєнного стану. Воєнний стан, відповідно до потреб оборони, передбачає спеціальну організацію державного управління. Особливістю такої організації влади є поєднання оперативності управління із збереженням засад демократичної держави через продовження функціонування інститутів представницької демократії (однак без проведення виборів). Таке поєднання на місцевому і регіональному рівні здійснюється, зокрема, шляхом певного обмеження права громад на місцеве самоврядування та відповідно права громадян – жителів громад на участь у місцевому самоврядуванні (стаття 140 Конституції), не віднесеного статтею 64 Конституції до переліку прав, обмеження яких заборонені під час воєнного стану.

Найважливішою зміною у цьому відношенні стало передання військовим адміністраціям бюджетних повноважень з метою підвищення рівня оперативності прийняття і виконання відповідних рішень. У березні 2022 року було внесено зміни до Бюджетного кодексу України, які уповноважують Кабінет Міністрів України в умовах воєнного стану приймати рішення щодо особливостей формування та виконання місцевих бюджетів, діяльності учасників бюджетного процесу на відповідних територіях [5], а також встановлюють, що функції органів місцевого самоврядування у частині бюджетних повноважень здійснюють військові адміністрації відповідно до

Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2]. У межах цих повноважень Кабінет Міністрів України видав постанову, якою визначив, що органи місцевого самоврядування продовжують здійснювати свої бюджетні повноваження, якщо відповідна військова адміністрація не утворена; у разі її утворення бюджетні повноваження переходять до військової адміністрації, зокрема щодо внесення змін до рішень про місцеві бюджети [6]. Таке звуження бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування, які встановлені законом (статті 26, 43 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні», стаття 78 Бюджетного кодексу України), обґрунтовується потребами оперативного прийняття відповідних рішень у процесі виконання цих бюджетів. Однак у листопаді 2022 року зазначена постанова була доповнена положенням, яке уповноважує військові адміністрації затверджувати місцеві бюджети. Остання зміна є суперечливою за своєю правовою природою і спричинила неоднозначну практику.

Перша за останні 80 років повномасштабна війна у Європі породила низку безпрецедентних викликів у всіх сферах державного, суспільного життя та міжнародних відносин. Україна шляхом повної мобілізації своїх зусиль, важкими жертвами та кров'ю своїх захисників, за підтримки міжнародного співтовариства здобуває унікальний досвід, який, без сумніву, стане предметом уважного вивчення, аналізу й узагальнення не лише у нашій державі. Спосіб функціонування демократичної правової держави в умовах оборонної війни на її власній території, спричиненій неспровокованою агресією, не може спиратися на досвід з причини його відсутності. Заходи щодо адаптації організації діяльності інститутів демократичної держави до потреб оборони здійснюються Україною «з чистого листа», на основі поточної практики. Наскільки оптимальними і виправданими є ці заходи як щодо відповідності потребам ситуації, так і щодо належності правового регулювання, може стати предметом аналізу в майбутньому.

Місцеве самоврядування належить до тих конституційних інститутів, які не повинні бути втрачені демократичною державою навіть в умовах війни і діяльність яких має бути першочергово відновлена після війни. Його діяльність в умовах режиму воєнного стану повинна бути пристосована до цілей оперативного управління і швидкого виконання рішень, що передбачає певне звуження сфери застосування демократичних процедур. Однак цінною складовою цього правового режиму в Україні є прагнення навіть у цій ситуації зберегти, наскільки це можливо, саме існування місцевого самоврядування; очевидно, що ступінь збереження істотно залежить від об'єктивних обставин воєнного протистояння. Важливим є також законодавче закріплення мети – якнайшвидше відновити повноцінну діяльність органів місцевого самоврядування в майбутньому, після закінчення воєнного стану, у тому числі, де це необхідно, через проведення позачергових місцевих виборів. Водночас необхідно буде враховувати післявоєнні реалії, що потребуватимуть вжиття низки заходів різного спрямування і відповідного часу їх реалізації для створення умов, які дозволять провести такі вибори з якомога повнішим

забезпеченням виборчих прав громадян, дотриманням конституційних засад і міжнародних виборчих стандартів. Отже, важливо не допустити надмірного поширення і тривалості можливої (і часом необхідної) тенденції до збереження у післявоєнний час централізованого управління на місцях, сформованого в умовах війни.

Таким чином, аналіз поточного стану і проблем правового регулювання діяльності місцевого самоврядування, а також певні ідеї щодо шляхів майбутнього відновлення повноцінного функціонування цього інституту місцевої демократії у післявоєнний час, наведені у цій доповіді, є одною з перших спроб систематизації й аналізу відповідного досвіду України в унікальних для сучасної Європи умовах.

Список використаних джерел

1. Конституція України. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text

4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

5. Бюджетний кодекс України. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text

6. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 р. № 252 (з подальшими змінами). *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-п

Т.З. Гарасимів,
професор кафедри міжнародного та кримінального права
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»,
доктор юридичних наук, професор

ДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Права і свободи людини і громадянина є фундаментальними цінностями, які гарантують гідність, автономію та розвиток кожної особи. Вони формують основу для становлення та соціалізації індивіда, дозволяючи останньому вільно виражати свої думки, переконання та ідеї, обирати життєві цілі і способи їх досягнення. Проблематика прав людини і громадянина в умовах воєнного стану є надзвичайно складною і багатоаспектною. Воєнний стан відображає такий стан суспільства, коли країна стикається з великими загрозами безпеці або переживає внутрішню чи зовнішню агресію. За таких умов виникає питання, як забезпечити безпеку нації, не порушуючи основні права та свободи людей. Війна, розпочата росією проти України 24 лютого 2022 року, стала переломним моментом для всього українського народу та вплинула на всі сфери суспільного життя. Україна вперше за роки своєї незалежності опинилася в умовах воєнного стану, правовий режим якого охопив усю її територію та став причиною обмежень прав і свобод людини. У контексті досліджуваного питання, слід відмітити, що військова агресія російської федерації почалася ще з 2014 року, коли росія окупувала Крим, а потім підтримувала військовий конфлікт на сході України. В умовах воєнного стану змінюються пріоритети, виникають нові ситуації та виклики, які вимагають адаптації та розробки ефективних механізмів захисту прав людини. Активне обговорення та розробка таких механізмів захисту прав людини є вкрай важливим для забезпечення справедливості, розвитку демократії та відновлення миру в нашій державі.

Найчастіше і безпощадно під час війн порушується право людини на життя та здоров'я. Людське життя – це найвища цінність та основа реалізації всіх інших прав і свобод людини та громадянина. Право на життя є основоположною складовою міжнародного права. Право людини на життя, свободу та особисту недоторканність унормовано Загальною декларацією прав людини.

Міжнародний пакт про громадянські права1966 р. декларує, що право на життя є конститутивним правом людини [1]. Право на життя закріплене і національним законодавством України, зокрема статтею 27 Конституції України чітко визначено, що «кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [2].

Проте, в умовах повномасштабних воєнних дій людина стає беззахисною та вразливою, а її право на життя по суті є декларативним. На тимчасово окупованих територіях люди зазнають знущань і катувань, убивства та викрадення людей є поширеним явищем. Зокрема, не дотримується право людей на доступ до медицини, зазвичай медична допомога надається виключно тим громадянам, які погодилися співпрацювати з окупаційною владою або задля виживання у нових реаліях отримали паспорт громадянина російської федерації.

Конституція України декларує забезпечення прав людини та громадянина. Зокрема, статтею 64 Конституції України передбачено, що конституційні права і свободи людини та громадянина не можуть бути обмежені. Однак зазначена норма містить певні винятки, допускаючи в окремих випадках, визначених Конституцією, обмеження прав людини та громадянина саме в період дії воєнного стану [2].

Під час воєнного стану може бути обмежене право людей на: 1) *вільне пересування.* Такі обмеження передбачають особливий режим пересування, в'їзду та виїзду з окремих населених пунктів, введення комендантської години. Також можливі обмеження у виборі місця проживання, зокрема якщо це стосується зони активних бойових дій; 2) *майно*. Допускається примусове відчуження майна. Таке відчуження відбувається у встановленому порядку та передбачає певні компенсації; 3) *приватне життя*. Держава може здійснювати контроль засобів зв'язку з метою виявлення колаборантів чи інших проросійськи налаштованих громадян. Також допускається перевірка документів,речей, житла тощо; 4) *вибір праці*. Під час дії воєнного стану можливе залучення громадян до суспільно корисних робіт, механізм такого залучення також чітко унормовано державою; 5) *вибори.* Заборонено проведення виборів і референдумів, що обмежує доступ громадян до народовладдя. Мітинги та масові акції також під забороною [2].

Такі обмеження, як право на вільне пересування та право на приватне життя, безумовно, необхідні для проведення дій з оборони держави та виявлення потенційних небезпек. Однак обмеження виборчих прав є доволі суперечливим. Безумовно, проводячи вибори під час війни, неможливо забезпечити повноцінну безпеку учасників виборчого процесу, а також участь всіх громадян у виборах, позаяк організувати вибори на тимчасово окупованих територіях неможливо. Доступ громадян, які служать у лавах Збройних Сил України, також обмежений. Окрім того, значна частина населення перебуває за межами України, що створює додаткові труднощі в організації виборчого процесу. Водночас виникає колізія, позаяк навіть за умови повного невдоволення громадян владою, зокрема і щодо військової політики та шляхів вирішення військово-політичної кризи, громадяни не мають інструментів впливу на владу. Отже, принцип народовладдя фактично нехтується в умовах війни.

Повертаючись до питання прав людини в умовах війни, варто зупинитися на тих, що гарантовані державою. В умовах гострої фази збройного конфлікту реальне забезпечення конституційних прав усіх громадян сумнівне, позаяк

люди втрачають можливість реалізації свого права на життя. На тимчасово окупованих територіях не реалізується право на свободу та особисту недоторканність. Право на повагу до людської гідності не дотримується в окупаційних реаліях, насупроти, людей піддають нелюдському поводженню. Право на житло із початком збройної агресії теж є сумнівним, позаяк право у громадян є, а жито де-факто зруйновано

Згідно з даними, отриманими від комісії Організації об'єднаних націй, ще на початковій фазі злочинного вторгнення російської федерації, агресором допущено тисячі порушень міжнародного гуманітарного права. Комісією ООН було виявлено низку злочинів, вчинених щодо цивільного населення віком від 4 до 82 років, що було доведено після деокупації Бучі, Ірпеня, Гостомеля та Ізюма. Численні порушення норм гуманітарного права допускалися і на шляху проходження військових колон рф на Сумщині. Значна частина поранень і вбивств серед цивільного населення були спричинені використанням вибухової та вогнепальної зброї у населених пунктах. Люди зазнали катувань та жорстокого поводження з боку російських окупантів. Комісією ООН зафіксовано обстріли лікарень, шкіл та інших цивільних об'єктів. Такі дії є грубим порушенням фундаментальних прав людини. Однак нині реально покарано за такі злочини одиниці із російських військових. Механізму реального притягнення до відповідальності вищого військового командування та московського політикуму поки що немає, є лиш декларативні норми [4]. Відтак, нашій державі необхідно посилити міжнародну співпрацю щодо механізмів притягнення до відповідальності за злочини, вчинені в Україні, зокрема добиватися створення міжнародного трибуналу.

Нині в Україні створено розгалужену систему захисту прав громадян до якої залучені як правоохоронні органи, так і органи державної влади та місцевого самоврядування. Відповідно до своїх повноважень, зазначені органи вживають заходів щодо збереження життя людей, наскільки це можливо у сучасних реаліях. Більше того, в умовах повномасштабного вторгнення Україна змогла зберегти повноцінну роботу судової системи, тим самим забезпечивши право громадян, закріплене у ст. 55 Конституції України [2]. Водночас завдання судової системи –неухильно дотримуватись процесуальних норм та всебічно сприяти захисту прав людей, від чого залежить авторитет судової гілки влади [4].

Отже, беручи до уваги міжнародні нормативно-правові акти та акти національного законодавства, безперечно можна висновувати, що захист основоположних прав людини та громадянина, покладений в основу існування будь-якої правової держави. Водночас права людей в умовах збройної агресії є доволі відносними та не можуть бути реалізовані повністю. Нами з'ясовано, що з метою забезпечення виконання основних функцій держави у період воєнного часу окремі права громадян можуть обмежуватися. Проте, основоположні права, невід'ємне право на життя, право на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканність, залишаються незмінними та непорушними. Однак, всебічний захист зазначених основоположних прав неможливий в умовах війни,

порушується, насамперед, право людей на життя, зокрема, на територіях наближених до зони бойових дій. На окупованих територіях посягання на честь і гідність громадян мають систематичний характер.

Список використаних джерел

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

2. Конституція України. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

3. Войцехівська К. В. Право на життя та обмеження прав в умовах війни. VI Міжнародний молодіжний науковий юридичний форум: матеріали форуму (м. Київ, 18 травня 2023 р.). Київ, 2023. С. 51–53.

4. Толкачова І. А., Матвєєв С. В. Проблеми забезпечення основних прав людини в умовах війни. Права людини в період збройних конфліктів: збірник матеріалів міжнародно науково-практичної конференції (м. Одеса,18 листопада, 2022 р.). Одеса, 2022. С. 191–194

Л.А. Гачак-Величко,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри поведінкових наук та військового лідерства
(Національна академія сухопутних військ
імені Петра Сагайдачного)
В. Л. Вознюк,
курсант 331КР групи
(Національна академія сухопутних військ
імені Петра Сагайдачного)

ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

Забезпечення прав дитини умовах воєнного або надзвичайного стану становить невід’ємну складову системи міжнародного гуманітарного права та національного законодавства, формуючи особливий правовий режим захисту найбільш вразливої категорії населення. Збройний конфлікт або надзвичайна ситуація завжди супроводжуються порушенням фундаментальних прав дитини на життя, здоров’я, освіту, родинне оточення, психологічний добробут, належний рівень життя, що вимагає запровадження додаткових гарантій їх забезпечення [1, с. 65]. Міжнародно-правова основа забезпечення прав дитини ґрунтується на Конвенції ООН про права дитини 1989 року, ратифікованій Україною 27 лютого 1991 року, Факультативному протоколі щодо участі дітей у збройних конфліктах, Женевських конвенціях, нормах звичаєвого міжнародного гуманітарного права [3]. Встановлені міжнародні стандарти зобов’язують

держави-учасниці вживати всіх можливих заходів для забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними, незалежно від того, знаходяться вони на підконтрольній території чи ні [7, с. 97]. Національний рівень гарантій забезпечення прав дитини закріплений Конституцією України, Законом України «Про охорону дитинства», низкою спеціальних законодавчих актів, що встановлюють особливий статус дитини як суб'єкта посиленого захисту [5].

Воєнний стан як особливий правовий режим передбачає тимчасове обмеження конституційних прав громадян, проте щодо дітей діє принцип пріоритетності забезпечення їхніх прав та найкращих інтересів навіть за умов збройного конфлікту [4, с. 7]. Закон України «Про охорону дитинства» закріплює окремі положення стосовно захисту прав дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, встановлюючи додаткові гарантії для дітей, які постраждали внаслідок збройної агресії [2, с. 67]. Зокрема, стаття 30-1 Закону передбачає, що держава вживає всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, догляду за ними та возз'єднання з членами сім'ї, включаючи розшук, звільнення з полону, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон [5]. Статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, надається органом опіки та піклування за місцем реєстрації дитини як внутрішньо переміщеної особи [6].

Запровадження воєнного стану в Україні призвело до суттєвого удосконалення правового механізму забезпечення прав дитини. Постановою Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану» від 17 березня 2022 року № 302 було створено тимчасовий консультативно-дорадчий орган для сприяння координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану [1, с. 66]. Основні завдання Координаційного штабу охоплюють координацію дій органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо організації евакуації дітей з небезпечних територій, координацію дій органів виконавчої влади щодо розміщення та задоволення потреб дітей, евакуйованих у безпечні регіони України та переміщених у держави тимчасового перебування, здійснення контролю за постановкою на консульський облік дітей в державі їх тимчасового влаштування, визначення шляхів і способів вирішення проблемних питань щодо захисту прав дитини в умовах воєнного стану, моніторинг дотримання соціальних стандартів та прав дітей у державах їх тимчасового перебування [7, с. 100].

Особливу увагу привертає проблема фізичного та психічного здоров'я дітей, які перебувають або перебували в зоні активних бойових дій. Психотравматичний досвід, отриманий під час воєнних дій, має тенденцію до трансформації в посттравматичний стресовий розлад, що вимагає розробки та впровадження комплексної системи реабілітаційних заходів, спрямованих на

подолання психологічних наслідків війни [4, с. 8]. Гарантії реалізації права на медичну допомогу та психологічну реабілітацію забезпечуються шляхом створення спеціалізованих центрів психологічної допомоги, залучення кваліфікованих психологів, запровадження спеціальних методик роботи з дітьми, які пережили травматичний досвід війни [6].

Суттєвою проблемою залишається забезпечення права на освіту дітей, які проживають на тимчасово окупованих територіях або перебувають за кордоном внаслідок вимушеного переміщення. Дистанційна освіта стає єдиним доступним форматом здобуття знань для значної кількості дітей, проте технічні обмеження, відсутність доступу до мережі інтернет, психологічні проблеми, пов'язані з адаптацією до нових умов навчання, створюють перешкоди для повноцінної реалізації освітніх прав [2, с. 68]. Законодавчі зміни спрямовані на спрощення процедури зарахування до закладів освіти, забезпечення інклюзивності освітнього середовища, розробку спеціальних навчальних програм, адаптованих до потреб дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій [7, с. 102].

Надзвичайно гострою залишається проблема захисту дітей від насильства, жорстокого поводження та експлуатації в умовах війни. Збройний конфлікт створює середовище підвищеного ризику для дітей, які можуть стати об'єктами сексуального насильства, торгівлі людьми, експлуатації, залучення до участі у воєнних діях [3]. Міжнародні гуманітарні організації фіксують численні випадки порушення прав дітей на тимчасово окупованих територіях, зокрема, примусову зміну громадянства, незаконне усиновлення, депортацію, ідеологічну обробку [1, с. 67]. Гарантії захисту від таких порушень передбачають криміналізацію відповідних діянь, посилення відповідальності за злочини проти дітей, вчинені в умовах воєнного стану, запровадження спеціальних процедур розслідування таких злочинів, створення механізмів повернення незаконно переміщених або депортованих дітей.

Список використаних джерел

1. Джуган В.О. Проблеми захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 8. С. 63–67.

2. Іванюк В.Д. Правове регулювання прав дітей в умовах війни. С. 66–68. URL: http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/888/874 (дата звернення: 10.06.2025).

3. Конвенція про права дитини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 08.06.2025)

4. Корж І.Ф. Право дитини на безпечне життя в умовах воєнного конфлікту. Захист прав дітей в умовах війни: зб. матер. круглого столу до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, 17 травня 2022 року). Вінниця, 2022. С. 5–10.

5. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142.

6. Турченко О.Г., Пилипишина І.І. Забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні. Електронне наукове видання «Аналітично-

порівняльне правознавство». URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/07/13.pdf (дата звернення: 08.06.2025)

7. Ярмол Л., Карпюк А. Порушення прав дитини в умовах війни в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2022. № 4 (36). С. 96–105.

Л.А. Гачак-Величко,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри поведінкових наук та військового лідерства
(Національна академія сухопутних військ
імені Петра Сагайдачного)
Р. І. Крамар,
доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри судоустрою та прокуратури
юридичного факультету
(Львівський університет бізнесу та права)

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ СТАТУСУ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Проблематика конституційних принципів конституційно-правового статусу людини і громадянина на сьогоднішній день є більш ніж актуальною, тому перспективи її розвитку – є явищем динамічним, таким, що потребує пильної уваги як з боку науковців так й законотворців, а також потребує певних досліджень та змін у відповідності та згідно зі станом громадянського суспільства взагалі.

Останнім часом в ході конституційно-правових реформ у демократичному світі відбулися суттєві зміни стосовно ставлення до конституційного статусу людини і громадянина в усіх державах світу. Основою цих змін виступає створення державами реальних умов для закріплення конституційних принципів статусу людини і громадянина у нормативному забезпеченні суспільства. З реалізацією ідей створення правової демократичної держави пов’язано визнання необхідності дотримання прав людини в Україні. Конституція України у ст. 3 закріплює, що «права і свободи людини визнаються в державі найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності країни, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини і громадянина є головним обов’язком держави» [1].

Як зазначив О. Турута «явлення про права і свободи людини історично є стрижнем, навколо якого формувалися і розвивалися принципи правової держави» [2, с. 26], в тому числі і конституційні принципи, що відображують реальний стан статусу людини і громадянина у державі.

Теоретичні витоки становлення принципів конституційно-правового статусу людини і громадянина було закладено в юридико-правових, філософських, історичних, культурологічних та інших поглядах мислителів

минулого. На своєму шляху, вони збагачувались, наповнювались якісно новим змістом та перманентно розвивались відбиваючи реалії сучасності. Конституція України створила конституційно-правову базу для подальшої законотворчої та нормотворчої діяльності державних структур по забезпеченню принципів конституційного статусу людини і громадянина. Як зазначив В. Шаповал «Аксіомою можна вважати те, що Конституція – це звичайно єдиний нормативно-правовий акт найвищої сили, який регламентує окремі сторони суспільного буття насамперед у зв'язку з організацією і здійсненням державної влади; встановлює засади державного ладу, а також порядок формування, організації і діяльності ключових ланок державного механізму – вищих органів держави; визначає принципи територіальної організації держави; фіксує основи правових статусів людини і громадянина, її юридично виражених взаємовідносин із державою» [3, с. 4].

Доцільно зазначити, що одна з перших до науково-експертного сприяння розв'язання проблеми розвитку принципів статусу людини і громадянина, долучилася Львівська лабораторія прав людини і громадянина ще у 2008 році. Саме ця лабораторія розробила та опублікувала свої пропозиції до Концепції оновлення Конституції України, серед яких були наступні:

1) «привести Конституцію до більш повної відповідності з міжнародними «праволюдинними» стандартами (указівка на які може бути включена до її тексту) через, зокрема: доповнення конституційного тексту новими правами, зафіксованими у новітніх міжнародних актах Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи (передусім тих, які ратифіковані Україною); відображення саме на конституційному рівні положення про пріоритетну юридичну силу таких міжнародних договорів у системі джерел права України; вміщення вказівки на значення (необхідність урахування) практики міжнародних юрисдикційних органів із застосування міжнародно-конвенційних актів з прав людини;

2) у відповідних статтях Конституції не обмежуватися лише самими назвами (термінологічними позначеннями прав і свобод людини і громадянина), а в усіх випадках надати розшифрування та основні складові, елементи змісту відповідних прав;

3) при закріпленні усіх прав, особливо економічних, соціальних, культурних та ін. подавати вказівку і на відповідні позитивні обов'язки держави щодо забезпечення кожного з них;

4) підстави обмеження прав людини і громадянина скорегувати у такий спосіб, аби вони не були ширшими, аніж ті, що зазначені у ратифікованих Україною міжнародних договорах;

5) у певних статтях Конституції уточнити назви носіїв (бенефіціаріїв) видів прав (з огляду на соціально-антропологічну природу відповідних суб'єктів), а саме – людина, особа, громадянин» [4, с. 15].

Отже, резюмуючи, можна зазначити щодо необхідності сучасних перетворень конституційних норм, що висвітлюють статус людини і громадянина, задля нормального та гармонічного становлення перспектив розвитку принципів конституційного статусу людини і громадянина.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Конституція України: прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Турута О.В. Принцип реальності прав і свобод громадян. Право і безпека. 2004. № 2-3. С. 25–28.
3. Шаповал В. Сутнісні характеристики конституції як основного закону держави. Право України. 2008. № 10. С. 4–12.
4. Права людини та громадянина: можливості удосконалення конституційних гарантій. Пр. Львів. лаб. прав людини і громадянина НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування Акад. прав. Наук України / ред. кол.: П.М. Рабінович (голов. ред.) та ін. Серія І, Дослідження та реферати. Вип. 18. Львів: Край, 2008. 70 с.

Р. Ю. Головчак,
аспірант кафедри теорії, історії та конституційного права
навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ЗМІСТ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИ

Соціокультурний вимір загалом є поняття вкрай широким. Таким, що включає в себе усі без виключення соціальну регулятори, включаючи і норми права, адже останні теж відносяться до даної категорії. Проте, від останніх в даному ракурсі ми спробуємо дещо абстрагуватися, адже право як базовий регулятор неодноразово розглядатиметься нами у наступних параграфах та розділах. Наразі ж вважаємо за доцільне поговорити про ті соціальні норми та регулятори, що чинять побічний неправовий вплив, проте є своєрідним бекграундом, який детермінує правову поведінку, проте все ж діє на особу, а також на систему оцінювання людської поведінки. Однією із найширших та найоб’ємніших категорій зазначеного спрямування постає соціокультурний менталітет.

Здебільшого дослідження торкаються пізнання поведінки особи, в тому числі правової та правомірної проводилася крізь ракурс ретроспективних ментально орієнтованих досліджень. Мова йде про пошук шляхів формування загально соціального та правового менталітету та базових закономірностей його формування, а також особливостей менталітету національного, в тому числі і українського. Варто також зазначити, що у вітчизняній соціальній, психологічній та правовій науках є два категоріальні формулювання того змісту, що ми вкладаємо його досліджуючи суть поняття менталітету: власне менталітету та ментальності як категорій [1, с. 13–22]. Може видатися, що це синоніми, проте це не зовсім так.

Правовий менталітет неодмінно характеризується певними ознаками та властивостями. Чи не найпершою серед них варто зазначити статику, стабільність та стійкість. В іншому випадку малоймовірно, що сила його впливу могла б передаватися через покоління. Ця стійкість може бути настільки потужною, що де-факто здатна заважати адаптивності як важливій якості особистості, що виражається у здатності пристосовуватися до актуальних вимог часово-просторового континууму. Під дією менталітету важко змінювати світоглядний стиль мислення. Проте, варто зазначити і те, що менталітет володіє слабо розвиненою динамічною властивістю, яка втім розвинена суттєво менше та непропорційно до статичної, що закономірно для категорії, яка володіє тяглістю.

В англомовній літературі існують стійкі обґрунтовані формулювання поняття менталітету та ментальності. Так до прикладу підходи до менталітету та ментальності орієнтовані на синомізацію, суть якої транслюється через такі поняття як: а) один із способів мислення про речі, явища та процеси довколишньої реальності; б) напрямків мислення особи та/або ж групи людей про певні речі, явища та процеси довколишнього світ; в) особливий та характерний спосіб мислення особи або ж групи осіб, колективу. Окрім цього, варто зазначити, що суть досліджуваного поняття розглядається за допомогою таких синонімів як відчуття, мозок, інтелігентність, «сіра речовина», інтелект, інтелектуальність, скритність тощо [2]. Варто зазначити, що всі зазначені вище характеристики прив'язані до семантично до українського розуміння «ментальності». Основна особливість, характерний акцент тут припадає на поняття, що розглядається як певне явище, на даний факт нам вказує закінчення «ість», що володіє діяльнісним, праксеологічним аспектом, тоді як «менталітет» як категорія розглядається в ракурсі більш наукоємному, такому, що характеризує скоріше «феномен», що становить дослідницький та когнітивний інтерес.

Варто також зазначити і те, що не лише поняття загально соціального менталітету, але й з'ясування сутності власне правового менталітету має свою історичну орієнтацію. Так до прикладу дане поняття розглядалося у XIX ст. представниками школи «анналів». Так зокрема Л. Леві-Брюль та М. Блок вели мову про певний «кут зору», що під ним властиво дивитися на речі певним соціальним групам. Правовий менталітет спершу визначав присутність у певного колективу, громади, суспільства, у представників певного суспільства загалом «методологічного інструменту», певного «соціо-психологічного знаряддя», що дає можливість під певним ракурсом, індивідуально розуміти та тлумачити власне біологічне, природне, а також духовне, соціальне оточення, та, зокрема і власну індивідуальність [3, с. 261].

Менталітет як соціокультурна детермінанта де-факто формує певну стереотипію поведінки особи чи-то влучніше буде назвати – поведінкову стереотипію, що знаходить свій вияв на прикладі стійкого сформованого світосприйняття. Така своєрідна стереотипія, де-факто стає шаблонами поведінки, як правило, неусвідомленого характеру, що стає частиною людської діяльності. Вияв подібних поведінкових зразків має місце як в поведінці цілого

народу, так і на прикладі невеликих об’єднань людей та у індивідуальній поведінці, зокрема правовій та власне правомірній. В цьому контексті власне і постає влучним цитування згаданого вище автора, що вказує на індивідуальну орієнтацію та виражає її, проте все ж залишається властивим представникам певної більшої чи меншої за обсягом та поширенням соціальної спільноти, що найбільш яскраво проглядається у людській поведінці, а також володіє низкою ознак серед яких чільне місце відводиться абстрактному характеру, певній мірі узагальненості, а також присутністю у всіх без винятку поведінкових актах особи.

Проте не можна ствердно констатувати, що всі без винятку вчені є прибічниками саме такої точки зору. Існують і дещо протилежні, відмінні твердження, які вказують на те, що менталітет як такий не є ілюстратором колективного, скоріше колективне є детермінантною менталітету. Так варто зазначити, що на думку вченого М. Рубана є актуальним станом на поточний день стан буття особи в соціокультурному просторі через призму її індивідуального, персоналізованого світопорядку, світосприйняття та світобачення. Менталітет та ментальність зумовлюється приналежністю особи до певних соціальних прошарків та груп та певної соціальної верстви, проте демонструє виключно персоніфікований та індивідуалізований засобовий інструментарій особи щодо опанування та взаємодії із довколишніми соціально-правовими матерією та дійсністю за допомогою почуттів та мислення [4].

Формування правової дійсності як соціокультурного компоненту, що впливає на поведінку особи відбувається з моменту, коли народ, нація, громада усвідомили себе як таких. Це стосується також і менших об’єднань: колективу, чи навіть сім’ї. Достатньою підставою можна вважати саме усвідомлення об’єднання себе як автономною, самодостатньою одиницею. Подібне співжиття в колективі так чи інакше зумовлює та сприяє виробленню певних принципів та спільних знаменників. Останні неминуче позначаються на поведінці індивіда та колективу.

Таким чином дія права, якщо ми залишимо поза увагою її регулятивний, нормативний компонент, куди входять елементи системи права, об’єднані та впорядковані відповідним чином, також включає в себе детально описаний вище натуралістичний компонент у вигляді засобів правового впливу. Якщо попередній компонент – правове регулювання – є основою механізму оцінювання та кваліфікації поведінкових виявів особи, що мають значення для права, то розглядуваний нами детально – правовий вплив – здатен дуже відчутно позначатися саме на аспекті формування передумов та соціальних детермінант: причин, факторів та чинників правомірної поведінки особи.

Список використаних джерел:

1. Іванов О. А. Українська правова ментальність: підходи до визначення. *Наукові записки НаУКМА.* Юридичні науки. 2023. Т. 12. С. 13–22.

2. Dictionary by Merriam-Webster. Synonyms of mentality. URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary/mentality#synonym

3. Павловська-Кравчук В. Поняття та сутність правового менталітету: методологія дослідження. *Вісник Академії правових наук України.* 2010. № 4 (63). С. 257–265.

4. Рубан А. О. Теоретико-методологічні основи формування української ментальності в контексті історико-філософського аналізу. URL: https://www.filosof.com.ua/Jornel/M_40/Ruban.htm

А.Б. Грищук,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ ДОКАЗІВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Важливим елементом багатьох нормативно-правових актів є власне визначення законодавцем основних понять, які вживаються в них, зокрема це стосується й поняття доказів в адміністративному судочинстві. Попри це, учені все ж по-різному тлумачать зміст закріпленого в Кодексі адміністративного судочинства (далі - КАС України), що є власне й предметом дискусій в наукових колах.

Так, відповідно до статті 72 КАС України доказами в адміністративному судочинстві є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються такими засобами: 1) письмовими, речовими і електронними доказами; 2) висновками експертів; 3) показаннями свідків [1].

Мельник Н.П. вважає, що: «доказами в адміністративному судочинстві України є - відомості (інформація) про факт, на підставі якої адміністративний суд у визначеному законом порядку (отримання, дослідження та оцінки) встановлює наявність чи відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справ та інші обставину що мають значення для правильного вирішення справи, які одержують на підставі засобів (джерел) доказування (пояснень сторін, третіх осіб та їхніх представників, показань свідків, письмових речових доказів, висновків експертів) [2, с. 273].

Доказами в адміністративному судочинстві України є відомості (інформація) про факт, на підставі якої адміністративний суд у визначеному законом порядку (отримання, дослідження та оцінки) встановлює наявність чи відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи, які одержують на підставі засобів (джерел) доказування

(пояснень сторін, третіх осіб та їхніх представників, показань свідків, письмових речових доказів, висновків експертів) [3, с.319].

Відповідно до принципу змагальності сторін, який закріплено у статті 9 КАС України, розгляд і вирішення справ в адміністративних судах здійснюються на засадах змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. Відповідно суд оцінює докази, які є у справі, за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на їх безпосередньому, всебічному, повному та об'єктивному дослідженні [1].

Суд за заявою учасника справи або особи, яка може набути статусу позивача, має забезпечити докази, якщо є підстави припускати, що засіб доказування може бути втрачений або збирання чи подання відповідних доказів стане згодом неможливим або утрудненим. Заява про забезпечення доказів може бути подана до суду як до, так і після подання позовної заяви [1].

Також, суд забезпечує докази допитом свідків, призначенням експертизи, витребуванням та оглядом доказів, у тому числі за місцем їх знаходження, забороною вчиняти певні дії щодо доказів та зобов'язанням вчинити певні дії щодо доказів [1].

З вище наведеного варто зазначити, що докази відіграють важливу роль в процесі розгляду справи, оскільки є основою для встановлення обстави адміністративної справи та прийняття законного та об'єктивного рішення судом. Докази можна сказати, це відомості, інформація чи будь-які фактичні дані, на основі яких суд підтверджує чи спростовує обставини, що обгрунтовують вимоги та заперечення учасників справи чи інші обставини, які мають значення для правильного вирішення справи.

Список використаних джерел

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15?find=1&text=%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B8#w1_1

2. Мельник М.П. Поняття доказів у адміністративному судочинстві України. Держава і право. 2010. № 48. С. 269–274

3. Адміністративне судочинство: навчальний посібник. М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, І. Б. Стахура. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 596 с.

А.Б. Грищук,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
О.В. Павлів,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ ТА ЙОГО СКЛАДОВІ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

На сьогоднішній день не дивлячись на те, що введено воєнний стан, Україна не тільки сміливо захищає себе та світ від нападу держави агресора, а й активно створює та впроваджує у діяльність системи органів державної влади та місцевого самоврядування антикорупційне законодавство. Європейська інтеграція нашої держави, а також приведення у відповідність до європейських стандартів вітчизняного законодавства, зокрема антикорупційного, вимагає детального аналізу застосування законів про запобігання корупції.

Паралельно зі створенням системи антикорупційних органів серед яких у статті 1 Закону України «Про запобігання корупції», законодавець виділяє спеціально уповноважені у сфері протидії корупції, до яких відносить органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції [1], виникає необхідність чіткого нормативно-правового регулювання діяльності не лише визначених у Законі антикорупційних органів, а й тих, які були створені згодом наприклад, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА) [2], Державне бюро розслідувань [3] тощо.

Конфлікт інтересів в Законі України «Про запобігання корупції», невизначено, проте законодавець у статті 1 поділяє його на види:

- потенційний конфлікт інтересів - наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об’єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень;
- реальний конфлікт інтересів - суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об’єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень [1].

У наведених визначеннях спільним є наявність приватного інтересу в особи, тобто конфлікт інтересів можна визначити, як виникнення певних обставин, в

яких власні інтереси державного службовця (чи його близьких осіб) можуть вплинути на виконання його службових обов'язків. Іншими словами кажучи, особиста вигода чи вигода для близьких осіб посадовця, може вплинути на об'єктивність прийняття ним рішень чи вчинення дій, які він уповноважений приймати на державній службі відповідно до закону.

Що ж таке приватний інтерес? Це відповідно до статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, у тому числі зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, у тому числі ті, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях [1].

- Щодо наведеного визначення то Дутка Р., вважає, що: «Таке визначення зумисно сформульоване законодавцем максимально широко. Виходячи з нього, будь-який зв'язок особи з іншою особою по суті буде породжувати виникнення приватного інтересу. Вважаємо такий підхід виправданим. Саме по собі існування приватного інтересу не є проблемою. Більше того, в кожної людини існує сотні, тисячі найрізноманітніших приватних інтересів, що є, зрештою, природньо. Проблемою такий приватний інтерес стає лише тоді, коли він входить у протиріччя з публічним інтересом через службові обов'язки конкретної особи. Саме завдяки наведеній формулі широке тлумачення поняття «приватний інтерес» звужується до рамок, в межах яких воно може одержати ефективне правозастосування» [4, с. 137].

Важливою ознакою чи особливістю будь-якого правового явища є його складові. Як слушно підкреслює Сергієнко А.С.: «Також складовою конфлікту інтересів, окрім приватного інтересу, є наявність представницьких або службових повноважень. І конфлікт виникає саме тоді, коли наступає суперечність між представницькими чи службовими повноваженнями і приватним (особистим) інтересом. Тобто, коли особа, наділена представницькими чи певними службовими повноваженнями, приймає рішення під впливом особистих інтересів, зумовлених наявністю родинних стосунків, об'єктивність такого рішення дуже сумнівна. Таким чином, можна виділити основні складові конфлікту інтересів: приватний інтерес, наявність службових чи представницьких повноважень і суперечність між службовими чи представницькими повноваженнями» [5, с. 253].

У статті 28 Закону України «Про запобігання корупції» визначено заходи щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, які мають бути вжиті особами, які зазначені у пунктах 1, 2 частини першої статті 3 цього Закону, а саме такі особи зобов'язані:

1) вживати заходів щодо недопущення виникнення реального, потенційного конфлікту інтересів;

2) повідомляти не пізніше наступного робочого дня з моменту, коли особа дізналася чи повинна була дізнатися про наявність у неї реального чи потенційного конфлікту інтересів безпосереднього керівника, а у випадку перебування особи на посаді, яка не передбачає наявності у неї безпосереднього

керівника, або в колегіальному органі - Національне агентство чи інший визначений законом орган або колегіальний орган, під час виконання повноважень у якому виник конфлікт інтересів, відповідно;

3) не вчиняти дій та не приймати рішень в умовах реального конфлікту інтересів;

4) вжити заходів щодо врегулювання реального чи потенційного конфлікту інтересів [1].

З вищенаведеного слід зазначити, що вітчизняне законодавство, зокрема Закон України «Про запобігання корупції», який не тільки визначає правові та організаційні основи боротьби з корупцією, а й визначає чіткі механізми виявлення, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, а також законом передбачено й види юридичної відповідальності, це зокрема, адміністративна, кримінальна, дисциплінарна за порушення зазначеного закону. Безперечно, що конфлікт інтересів це не тільки правова категорія, а й етична проблема, яка підриває довіру до доброчесності у будь-якій сфері діяльності влади відносно суспільства.

Список використаних джерел

4. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700. URL:http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18

5. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10 листопада 2015 року № 772-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text

6. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text

7. Дутка Р. Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів як адміністративно-правовий інститут. Підприємництво, господарство і право. 3/2020. С. 135-140

8. Сергієнко А.С. Урегулювання конфлікту інтересів у діяльності керівників закладів вищої освіти. Юридичний науковий електронний журнал. № 3/2024. С. 252-254. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2024/59.pdf

О. Р. Дашковська,
докторка юридичних наук, професорка
професорка кафедри теорії та історії права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

ВЗАЄМОДІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ В ПЕРІОДИ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Фундаментальною умовою збереження національної ідентичності, зміцнення стійкості соціальних інститутів, відновлення довіри до органів влади та створення дієвої моделі демократичного розвитку є ефективна взаємодія між громадянським суспільством і державою, особливо під час війни та в період післявоєнної відбудови. Український досвід останніх років, зокрема після початку повномасштабної російської агресії, наочно продемонстрував, що саме громадянське суспільство здатне не лише компенсувати недоліки державної політики, а й виступати каталізатором соціальних змін, мобілізуючи ресурси, ініціюючи інноваційні підходи до вирішення кризових ситуацій, а також забезпечуючи захист основоположних прав і свобод людини в умовах надзвичайних викликів [1].

Громадянське суспільство — це сукупність незалежних від держави інститутів, організацій та ініціатив, які діють на засадах добровільності, самоврядності, плюралізму й орієнтовані на захист інтересів громадян, розвиток демократії та правової держави. Його функціонування забезпечує баланс між державою і суспільством, сприяє реалізації конституційних прав і свобод, контролює діяльність органів влади, забезпечує зворотний зв’язок та участь громадян у прийнятті рішень [2].

Попри те, що громадянське суспільство стало одним із головних суб’єктів підтримки населення, надання гуманітарної допомоги, документування воєнних злочинів та відбудови країни, інституційні механізми його залучення до ухвалення рішень залишаються фрагментарними. Відсутність формалізованих процедур участі громадських організацій у розробці та реалізації державної політики ускладнює ефективний діалог і знижує якість прийнятих рішень. Зокрема, громадські ради при органах влади мають переважно дорадчий статус, а їхні рекомендації не є обов’язковими до виконання. Це призводить до того, що ініціативи громадянського суспільства нерідко ігноруються або реалізуються лише частково.

Окремі державні органи сприймають організації громадянського суспільства як конкурентів або опонентів, а не партнерів. Відсутність належної компетенції у сфері співпраці з ОГС, а також недостатнє розуміння їхньої ролі в державотворенні призводять до можливих конфліктів інтересів і неефективного використання потенціалу громадянського суспільства. Війна та її наслідки істотно впливають на фінансову спроможність як держави, так і громадських

організацій. Недостатність державної підтримки, складність залучення грантів, нестабільність місцевих бюджетів та конкуренція за ресурси певною мірою ускладнюють довгострокове планування спільних проєктів.

Ефективна взаємодія держави і громадянського суспільства не можлива без належного рівня правової культури та освіти. Відсутність системної правової освіти гальмує формування довіри, відповідальності й активної позиції громадян у процесах відновлення та демократичного розвитку. Це призводить до недостатньої залученості громадян до суспільного життя. Залучення інституцій громадянського суспільства до розробки, реалізації та моніторингу державної політики дозволяє врахувати інтереси різних соціальних груп, підвищити легітимність та якість прийнятих рішень. Громадські організації мають унікальний досвід роботи з вразливими категоріями населення, володіють інформацією «з перших рук» про реальні потреби громад, можуть оперативно реагувати на нові виклики, що є особливо важливим у період війни, коли ресурси держави обмежені, а потреби населення постійно змінюються.

Громадянське суспільство було і залишається рушійною силою реформ у сферах правосуддя, антикорупційної політики, захисту прав людини. Саме під тиском громадськості було створено такі інституції, як НАБУ, САП, Вищий антикорупційний суд, реформовано поліцію та систему безоплатної правової допомоги. Громадянське суспільство здатне швидко адаптуватися до нових умов, впроваджувати інноваційні рішення, використовувати сучасні цифрові технології для комунікації, залучення ресурсів, організації волонтерських рухів. Під час війни саме завдяки громадським ініціативам було організовано масштабні волонтерські мережі, платформи для збору коштів, логістичні центри допомоги збройним силам України[3].

Важливим напрямком взаємодії держави і громадянського суспільства є впровадження прозорих механізмів участі громадських організацій у розробці, реалізації та моніторингу державної політики, що повинно відбуватися шляхом створення громадських рад, консультаційних платформ, цифрових інструментів участі (електронні петиції, громадські бюджети, онлайн-обговорення законопроєктів, тощо). Держава повинна забезпечити прозорість своїх дій, регулярно звітувати перед громадськістю, розвивати комунікаційні стратегії, особливо у кризових умовах. Важливо забезпечити відкритий доступ до інформації про використання бюджетних коштів, хід відбудови зруйновних міст і селищ, розподіл гуманітарної допомоги. Це сприятиме підвищенню довіри до влади, зменшенню соціальної напруги, залученню громадян до процесів прийняття рішень [3].

Окремим напрямком є формування мережі правової освіти, підтримання просвітницьких проєктів, спрямованих на підвищення правової культури, формування активної громадянської позиції, розвиток навичок участі у суспільному житті. Важливо впроваджувати курси з психологічної допомоги у школах, університетах, організовувати тренінги, семінари, інформаційні кампанії для різних вікових і соціальних груп [4].

Україна має активно використовувати успішні моделі партнерської взаємодії, консультаційної допомоги, громадського контролю, які довели свою ефективність у країнах Європейського Союзу. Це, зокрема, стосується впровадження принципів відкритого врядування (Open Government Partnership), розвитку електронної демократії, залучення громадян до розробки стратегій розвитку територій, моніторингу виконання міжнародних зобов'язань у сфері прав людини.

Війна розкрила як потенціал, так і вразливі напрямки взаємодії держави та громадянського суспільства, тому ефективна їх співпраця можлива лише за умови рівноправного партнерства, відкритості, довіри та спільної відповідальності за майбутнє країни. Інституціоналізація кращих практик, підтримка громадських ініціатив, розвиток правової освіти та адаптація європейського досвіду мають стати основою для сталого відновлення та демократичного розвитку України. Тільки за умови конструктивного діалогу, взаємної підтримки та залучення всіх зацікавлених сторін можна забезпечити не лише ефективне подолання наслідків війни, а й побудову сучасної, інклюзивної, правової держави, що відповідає європейським стандартам.

Основні використані джерела:

1. Взаємодія інституцій держави та громадянського суспільства в Україні: західні землі (кінець XIX - початок XXI ст.): колективна монографія / [відп. ред. Ігор Соляр]; Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2017. 748 с.
2. Фальченко С.Б. Деякі аспекти взаємодії держави і громадянського суспільства: конституційно-правова характеристика. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»* 2024. № 4 с.96-100
3. Розвиток громадянського суспільства в умовах воєнного часу: Збірник матеріалів та доповідей Всеукраїнської науково-практичної Конференції (м. Київ, 22 квітня 2023 р.). Ред. кол. А.Є. Конверський (голова), О.В. Батрименко, Ф.П. Власенко, [та ін.]. Київ: ВАДЕКС, 2023. 216 с.
4. Костенко А. М. Нормативно-правові засади впливу громадянського суспільства на євроінтеграційні процеси в Україні. *Науковий журнал «Політикус».* 2019. Випуск 5. С. 15–19.

С.-А. Т. Дика,
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Науковий керівник: **М. Т. Гаврильців,**
кандидат юридичних наук, доцент
доцентка кафедри теорії, історії та конституційного права
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДЕРЖАВНА ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

В умовах розвитку правової системи України і введення в державі воєнного стану, впровадження принципу гендерної рівності є надзвичайно важливим для зменшення гендерної нерівності та забезпечення захисту прав жінок-військовослужбовців у сьогоднішніх умовах. Гендерна рівність є ідеологічною складовою державної політики та державного управління та знаходить своє матеріальне вираження у сукупності всіх організацій, установ, правових інструментів, заходів і методів, спрямованих на реалізацію рівних прав і рівних можливостей чоловіків і жінок у всіх сферах суспільного життя. Політика, заснована на справедливому ставленні до чоловіків і жінок у їхньому рівному людському статусі та ролях щодо прав, свобод, обов'язків, можливостей і відповідальності за дії.

Державна гендерна політика України – це сукупність заходів, спрямованих на забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя.

На міжнародному рівні загальні гендерні питання обговорюються вже майже 70 років. Ступінь уваги до гендерних питань різнився в різні періоди. По-перше, необхідно закласти законодавчу основу для громадянських прав жінок та їх участі в політичному житті. Люди все більше звертають увагу на трудові права жінок та рівну оплату за рівну працю, права на освіту та соціальний захист. Пізніше було актуалізовано питання рівності чоловіків і жінок і введено поняття «гендерна рівність», але з часом виявилося, що для реалізації прав недостатньо лише нормативного закріплення. У свою чергу, принцип гендерної рівності вимагає, щоб чоловіки та жінки мали рівні можливості для залучення до найманої та домашньої праці. Усі сучасні заходи щодо підтримки сімей з дітьми є частиною соціальної та демографічної політики держави, що залишилася нам у спадок ще з радянських часів, яка об'єктами своєї «піклування» вважає, насамперед, виховання материнства та дитинства.

Для реалізації цих завдань розроблено концепцію Української державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї, в якій виокремлено основні

проблеми українських сімей, такі як низька народжуваність, масштабна моногамія, нестабільні шлюби, старіння населення. Хоча європейська демократія оголосила напрямок реформ сімейної політики в Україні, вона все ще орієнтована на традиційні моделі сім'ї. Основними складовими правового забезпечення сімейної політики в Україні є Конституція України та профільні закони, але такі завдання, як стимулювання сімейного добробуту, забезпечення належної частки зайнятості в суспільному виробництві, виконання сімейних обов'язків і, зокрема, інтеграція сім'ї, обов'язки та догляд за дітьми (або непрацездатними членами сім'ї). Можливість поєднувати обов'язки з професійними обов'язками та особистими потребами залишається непоміченою державою.

Як наслідок, відсутнє розуміння фундаментального призначення сімейної політики, оскільки вона є невід'ємною частиною політики соціально-економічного розвитку держави. Політика держави щодо сім'ї виділяється в окремий напрям, присвячений соціальній політиці держави, пріоритетними напрямками якої є поліпшення демографічної ситуації, підтримка сімей з дітьми, посилення соціального захисту матерів. і дітей. Усвідомлення підвищеного рівня демографічної стурбованості в Україні, яка характеризується тенденцією до скорочення чисельності населення, його економічно активної частки та питомої ваги зайнятості, призвело до рішення збільшити розмір допомоги при народженні дитини. Однак склад народжуваності залишається згубним. Ситуація з населенням у країнах ЄС також згубна. Підтримка гендерної рівності на законодавчому рівні в більшості країн ЄС спрямована на вирішення питання поєднання роботи та сімейних обов'язків (йдеться про підтримку працюючих батьків), це міститься в багатьох резолюціях і правилах щодо працевлаштування, які стосуються збалансованої участі жінок і чоловіків як у домашньому, так і професійному житті, а також рівних можливостей піклуватися про дітей (Постанова «Про збалансовану участь жінок і чоловіків у сімейному та трудовому житті»). Політика збалансування жіночої та чоловічої роботи та життя в сім'ї здійснюється шляхом створення служб, які піклуються про дітей та інших утриманців. Важливою є також політика заохочення жінок до повернення на колишню роботу після відпустки по материнству. Стратегія виступає за включення принципу гендерної рівності в усі ініціативи щодо зайнятості. ст. 7 Директиви 2002/73/ЄС, жінки зобов'язані брати відпустку по вагітності та пологах, після чого їх повертають на роботу [1].

Жінки також мають право користуватися перевагами покращених умов під час працевлаштування. Конкретні питання, пов'язані з відпусткою по догляду за дитиною, регулюються Директивою 96/43/ЄС (3 червня 1996 року) про Рамкову угоду про відпустку по догляду за дитиною [2]. Положення Рамкової угоди поширюються на всіх працівників, незалежно від статі, які працюють за трудовим договором і мають дитину віком до восьми років. Відпустка для догляду за дитиною надається щонайменше на три місяці. Таким чином, актуальність питання гендерної рівності в нинішніх історичних умовах, безумовно, збережеться і в найближчому майбутньому.

Державна гендерна політика базується на міжнародних зобов'язаннях України, зокрема Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Пекінської платформи дій, Стамбульської конвенції та Цілях сталого розвитку.

Загалом проблеми реалізації державної гендерної політики в умовах війни пов'язані з наступними факторами: 1) недостатнє фінансування та інституційна підтримка гендерних ініціатив, зокрема у сферах безпеки, оборони, відновлення та миротворення; 2) низький рівень гендерної культури та свідомості серед населення, органів влади, ЗМІ та громадського сектору; 3) поширення гендерних стереотипів, дискримінації та насильства, особливо щодо жінок, які постраждали від конфлікту, внутрішньо переміщених осіб, представниць національних меншин та інших вразливих груп; 4) нерівний доступ до освіти, зайнятості, охорони здоров'я, соціальних послуг та ресурсів для жінок і чоловіків, особливо у зоні проведення антитерористичної операції та на тимчасово окупованих територіях; 5) недостатня участь жінок у прийнятті рішень, плануванні, виконанні та моніторингу державної гендерної політики, а також у процесах миротворення, переговорів та діалогу.

Таким чином, ефективна реалізація державної гендерної політики в умовах війни потребує системного підходу, послідовного виконання міжнародних зобов'язань та реального включення принципу гендерної рівності в усі сфери державного управління. Недостатнє фінансування, відсутність міжвідомчої координації та низький рівень гендерної культури залишаються серйозними викликами. Забезпечення рівного доступу жінок до процесів прийняття рішень, безпеки, відновлення та миротворення має стати одним із пріоритетів національної політики. Лише за таких умов можлива побудова справді інклюзивного та стійкого суспільства в повоєнний період.

Список використаних джерел

1. Коваленко Л.П., Ничипоренко К.Ю. Деякі проблеми забезпечення гендерної рівності в Україні. *Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя: зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф*. (Київ, 18 верес. 2020 р.) / Упоряд.: М.Г. Вербенський. Київ : ДНДІ МВС України, 2020. С. 81-88.

2. Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: Конвенція ООН від 18.12.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/

Н.І. Дідик,
кандидат юридичних наук, доцент
т.в.о. завідувача кафедри адміністративного права та
поліцейської діяльності ННІПФПКП
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ ІНСПЕКТОРІВ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Системний аналіз положень національного законодавства свідчить про те, що Національна поліція України за своїм державно-правовим статусом є державним компонентом різних інституційних систем. Зокрема, вона є одним із центральних органів виконавчої влади, діяльність якого спрямовує та координує Кабінет Міністрів України через Міністра внутрішніх справ, входить до системи національних правоохоронних органів та, відповідно до Закону України «Про національну безпеку України», також є складником сектору безпеки й оборони України [1].

Ефективний стан забезпечення законності та правопорядку в державі залежить від того кола повноважень, якими наділяються органи поліції, та здатності поліцейських надані їм повноваження якісно, обґрунтовано і своєчасно реалізовувати. Поступово здійснювана реформа правоохоронної системи передбачає коригування завдань і функцій правоохоронних органів, зміну ставлення осіб органів правопорядку до виконання службових обов'язків у напрямі усвідомлення їх як надання оплачуваних державою послуг із забезпечення насамперед безпеки кожної особи, її особистих та майнових прав, суспільних і державних інтересів [2, с. 55]. Звісно, що завдання та функції правоохоронних органів, серед іншого і органів Національної поліції, можуть коригуватися відповідно до вимог, що висуваються у конкретний період до цих органів, та з урахуванням загроз і небезпек, які на цей момент стоять на шляху до реального забезпечення законності та правопорядку в державі. Проте це жодним чином не має призводити до применшення важливості та значущості забезпечення поліцейськими прав і свобод громадян; це завдання завжди є пріоритетним для органів поліції [3, с. 31].

Для виконання покладених на них завдань працівників поліції наділено широким колом повноважень, окремі з яких можуть порушувати або обмежувати права і свободи громадян, як-от: застосування фізичного впливу та спеціальних засобів, поверхнева перевірка та огляд, проведення затримання та обшуків тощо. Правомірне застосування сили є законним повноваженням поліції, насамперед у зв'язку з тим, що працівники поліції іноді працюють у небезпечних обставинах, і їм доводиться захищати громаду, а також забезпечувати власну безпеку [4, с. 6].

Конституція України визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є в Україні найвищою соціальною цінністю. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Забезпечення прав людини є важливим аспектом діяльності

Національної поліції України. Поліція, як основний орган забезпечення правопорядку, зобов'язана діяти відповідно до Конституції України, міжнародних стандартів прав людини та національних законодавчих актів [5].

На рівні законів України правовою основою діяльності інспекторів дотримання прав людини Національної поліції України є Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, «Про Національну поліцію», «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України», тощо. Ці нормативно-правові акти регламентують повноваження органів Національної поліції України, зокрема, інспекторів дотримання прав людини Національної поліції України.

Інші нормативно-правові акти у сфері правоохоронної діяльності містять переважно бланкетні диспозиції та для визначення правових основ діяльності інспекторів дотримання прав людини Національної поліції України відсилають до вищезазначених законів. До таких нормативно-правових актів можна віднести: Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»; Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»»; Закон України «Про громадянство України»; Закон України «Про громадські об'єднання»; Закон України «Про звернення громадян»; Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»; Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»; Закон України «Про національні меншини (спільноти) України»; Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»; Закон України «Про інформацію»; Закон України «Про електронні комунікації»; Закон України «Про безоплатну правову допомогу»; Закон України «Про попереднє ув'язнення»; Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»; Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»; Закон України «Про доступ до публічної інформації»; Постанова Верховної Ради України «Про Засади державної політики України в галузі прав людини», тощо.

Отже, правові основи діяльності інспекторів дотримання прав людини Національної поліції України також передбачені нормативно-правовими актами різної юридичної сили. Центральним нормативно-правовим актом який визначає основи діяльності поліції, зокрема, інспекторів дотримання прав людини є Закон України «Про Національну поліцію», він є ключовим нормативно-правовим актом, який визначає правові засади діяльності Національної поліції України, включаючи інспекторів дотримання прав людини. Можна ствердно говорити про те, що Закон України «Про Національну поліцію» є фундаментом, на якому базується робота інспекторів дотримання прав людини Національної поліції України. Детальніші аспекти інспекторів дотримання прав людини, такі як конкретні повноваження, порядок проведення перевірок, реагування на порушення, визначаються іншими підзаконними нормативно-правовими актами та внутрішніми посадовими інструкціями Національної поліції.

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Урядовий кур'єр*. 2018. № 132.

2. Джафарова О. В. Дозвільна діяльність органів публічної адміністрації в Україні: питання теорії та практики : монографія. Харків : Диса плюс, 2015. 685 с.

3. Безпалова О.І. Забезпечення прав громадян як пріоритетний напрям діяльності органів поліції в Україні (на прикладі функціонування інформаційної підсистеми «Custody Records») *Право і безпека.* 2021. № 3 (82). С.29-37.

4. Чупров В. Моніторинг дотримання прав людини в територіальних органах Національної поліції України (в рамках реалізації національного превентивного механізму). 2-ге вид., виправ. і допов. Київ : Асоціація УМДПЛ, 2016. 146 с.

5. Дотримання прав людини. URL: https://npu.gov.ua/diyalnist/dotrimannya-prav-lyudini/dotrymannia-prav-liudyny

Н. І. Дідик,
кандидат юридичних наук, доцент
т.в.о. завідувача кафедри адміністративного права та
поліцейської діяльності ННІПФПКП
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)
С. С. Єсімов,
кандидат юридичних наук, професор
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРОЦЕДУРА МЕДІАЦІЇ ЯК СПОСІБ ПОЗАСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ: ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Основним правовим актом в Україні, що регулює інститут медіації на захист приватних законних інтересів фізичних та юридичних осіб, є закон «Про медіацію». Медіація визначається законодавцем як позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів на основі добровільної згоди сторін, з метою досягнення взаємоприйнятного рішення [1].

Ключовими аспектами, що характеризують процедуру медіації з позитивного боку, є спрощена система врегулювання спору, що забезпечує більш оперативне вирішення виниклих розбіжностей, можливість самостійного

визначення меж конфіденційності, поєднана зі збереженням ділових партнерських відносин.

Слід зазначити відносно низькі витрати на проведення процедури медіації в порівнянні з судовими витратами і широкий спектр розглянутих спорів.

К. С. Бондаренко зазначає, що процедурі медіації дослідники найчастіше виділяють ознаки:

- наявність нейтральної третьої особи − медіатора, який налагоджує комунікації між сторонами;

- вирішальна роль у розв'язанні спору та напрацюванні угоди безпосередньо сторін, а не медіатора;

- гнучкість правової регламентації процедури, змагальності та обов'язковості рішення;

- наявність медіаційної угоди та, як правило, неможливість примусового її виконання без звернення до компетентних органів [2, с. 86-87].

Процедура медіації здійснюється за обопільним волевиявленням сторін на основі принципів добровільності, конфіденційності, співпраці та рівноправності сторін, неупередженості та незалежності медіатора. Весь процес посередництва здійснюється відповідно до волевиявлення залучених сторін. Кожна сторона має право відмовитися від медіації.

Згода з результатом проведеної процедури є добровільною. Тут, всупереч процесуальному принципу змагальності, сторони не доводять свої вимоги та заперечення, а спільно намагаються досягти конструктивного рішення.

Але, за аналогією з принципом процесуальної рівності, сторони мають однакові можливості для здійснення процесуальних дій. Згідно з принципом нейтральності та неупередженості, медіатор прагне до незалежного та справедливого ставлення до сторін і забезпечує рівні права на участь у процедурі. У разі відсутності або неможливості збереження неупередженості медіатор зобов'язаний відмовитися від проведення примирної процедури.

Важливим фактором є незацікавленість посередника в конфлікті. Водночас слід зазначити, що дана практика не так поширена в Україні, але в країнах Європейського Союзу кількість укладених мирових угод набагато вища, ніж в Україні. Це пов'язано з тим, що інститут процедури медіації в Україні недостатньо розвинений.

В Україні існує ряд проблем, що перешкоджають становленню медіації. По-перше, кількість нормативних актів і їх слабка підтримка з боку держави. Водночас у законодавстві не розкрито сутність і цілі даної процедури, відсутній системний і єдиний підхід. Складність полягає і в тому, щоб знайти і вибрати відповідного медіатора, оскільки це повинна бути людина, якій обидві сторони можуть однаково довіряти.

Не можна не сказати про інформаційну проблему. Брак або повна відсутність інформаційного забезпечення та здійснення правил гласності, законності та доступності має негативну тенденцію в розвитку медіації як альтернативного способу вирішення спорів.

І. О. Кучер, В. В. Тильчик вказують на багато інших проблем, але за

рахунок здійснення процедури медіації навантаження на суди стало меншим, навіть включаючи вищі інстанції, проте широкого поширення серед громадян вона не отримала [3, с. 599].

Для вирішення існуючих проблем доцільно здійснити наступні заходи, які зможуть посприяти розвитку медіації:

- створення інформаційного середовища, в якому можна ознайомитися з змістом нормативно-правових актів, що регулюють порядок позасудового розгляду справ, отримати повну інформацію про результат конкретної справи;
- підготовка рейтингу кращих медіаторів з історією роботи в даній сфері;
- поліпшення інформаційної складової на сайтах судів, які дозволять фізичним і юридичним особам ознайомитися з необхідною інформацією.

Існуюча в Україні альтернативна процедура врегулювання спорів знаходиться на початковій стадії формування. Важливим етапом вирішення існуючих проблем є внесення необхідних змін до чинного процесуального законодавства, оскільки процедура медіації в досудовому врегулюванні спорів є перспективним інструментом вирішення та стабілізації цивільних правовідносин, адміністративних і суспільних відносин.

На думку Н. В. Боженко, враховуючи досвід європейських країн, США та Канади, які проникли процедурою медіації в усі сфери правовідносин у суспільстві, медіація розвивається та трансформується в нові форми за підтримки правового контексту. Україна має унікальний досвід розвитку медіації та примирення і розвивається в напрямку законодавчого запровадження процедури медіації, спрямованої на задоволення потреби суспільства у спрощенні та прискоренні вирішення спорів (конфліктів) [4, с. 242].

Широке використання процесу медіації знизить навантаження на правову систему та забезпечить вирішення нових спорів у цивільній, економічній та підприємницькій сферах на основі довіри, взаєморозуміння та поваги до чинного законодавства. Для того, щоб надати інституту медіації позитивну динаміку розвитку, необхідно визначити шлях розвитку в інформаційній сфері, сформувати довіру у громадян до даної процедури.

Для вирішення наявних проблем зацікавленим міністерствам і відомствам має сенс проаналізувати, систематизувати та обговорити ситуацію, що склалася, і на основі отриманих результатів намітити конкретні заходи подальшого розвитку.

Список використаних джерел

1. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text

2. Бондаренко К. С. Досвід медіації зарубіжних країн та вдосконалення системи позасудового вирішення спорів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 2. С. 86-88.

3. Кучер І. О., Тильчик В. В. Застосування медіації як альтернативного способу розгляду та вирішення митних спорів. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 2. С. 86-88.

4. Боженко Н. В. Особливості медіації в адміністративному судочинстві:

зарубіжний досвід та напрямки удосконалення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія право.* 2024. Випуск 86: частина 3. С. 238-243.

М. С. Долинська,
доктор юридичних наук, професор
професор кафедри господарсько-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ВИХІДНІ ЗАСАДИ (ПРИНЦИПИ) ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ ПОСАДОВИМИ ОСОБАМИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Відповідно до статті 140 Конституції України, місцеве самоврядування є правом територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста - самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. А місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи [1].

Згідно із статтею 140 Конституції України та статтями 2,10 Закону України «Про місцеве самоврядування» місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст [2, с. 5].

Загальновідомо, що без основних засад або принципів не може обійтися будь-яка держава.

Принципи права – це вихідні засади, які юридично закріплюють об'єктивні закономірності суспільного життя. Принципи права лежать в основі діяльності правової держави, усіх органів державної влади та є стрижнем всієї системи права держави [3, с. 99].

Місцеве самоврядування в Україні здійснюється на таких засадах (принципах): народовладдя; законності; гласності; колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; виборності; правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених цим та іншими законами; підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб; державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування; судового захисту прав місцевого самоврядування [2, с. 5].

Професійна компетентність працівників органів місцевого самоврядування з кожним роком набуває все більшого значення, зокрема у вчиненні ними нотаріальних дій.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про нотаріат», у сільських населених пунктах нотаріальні дії, передбачені статтею 37 вищевказаного Закону, вчиняються уповноваженими на це посадовими особами органів місцевого самоврядування [4].

На принципах побудована правова система України, яка в свою чергу встановлює основні засади для діяльності органів нотаріату держави, які покликані надавати нотаріальні послуги та вчиняти нотаріальні дії з метою захисту прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, держави [1, с. 55], тому вони також розповсюджуються на діяльність посадових осіб органів місцевого самоврядування (квазінотаріальних органів) щодо вчинення ними нотаріальних дій, які відомі як принципи нотаріального процесу.

Як правильно вказує І. Фріс, [6, с. 121] значення принципів полягає, перш за все в тому, що вони (принципи) виступають «регулятором правозастосовної діяльності», в тому числі діяльності органів нотаріату, зокрема державних та приватних нотаріусів, при вчиненні ними конктретних нотаріальних дій, тобто у нотаріальному процесі.

Згідно з статтею 2 Закону України «Про нотаріат», правовою основою діяльності нотаріату є Конституція України, цей Закон, інші законодавчі акти України[4].

Аналізуючи норми Конституції України щодо принципів нотаріального процесу, І. Череватенко виділяє наступні принципи: верховенства права (ст. 8 Конституції України); рівності громадян перед законом (ст. 21-24 Конституції України); пріоритетності прав та свобод людини та громаянина (ст. 3 Конституції України) [7, с. 54].

Становлення та розвиток нотаріального права базується як на загально правових принципах, так і на галузевих принципах.

Принципи нотаріального процесуального права – це основоположні засади, керівні ідеї та постулати, які виражені, в першу чергу, в нормативно-правових актах та які випливають зі змісту правових норм, нотаріальної та судової практики, нотаріальних звичаїв, правової доктрини, а також судових прецедентів. Принципи нотаріального процесуального права не тільки основа, а й підґрунтя цілої системи норм нотаріального процесуального права. Вони виступають основою норм, які регулюють порядок учинення нотаріальних дій нотаріальними органами України. Також принципи нотаріального процесуального права здебільшого закріплені у нормах права або випливають із них [5, с. 55].

З точки зору теми дослідження вважаємо за необхідне виокремити наступні принципи.

По -перше, принцип законності. Статтею 8 Конституції передбачається, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Закони та інші

нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції і повинні їй відповідати, її норми є нормами прямої дії.

Вчиняючи нотаріальну дію, нотаріуси чи уповноважені на вчинення нотаріальних дій особи, підтверджують цим законність і достовірність нотаріальної дії та запобігають можливим порушенням прав та інтересів осіб, які звернулися до них.

По-друге, принцип таємниці вчинення нотаріальних дій як найкраще відображає специфіку діяльності нотаріальних органів держави.

Згідно зі статтею 8 Закону України «Про нотаріат», нотаріальна таємниця - сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо [4].

Зауважуємо, що не лише нотаріус та особи, зазначені у статті 1 вказаного Закону, а також стажист, помічник, секретар нотаріуса зобов'язані зберігати нотаріальну таємницю, навіть якщо їх діяльність обмежується наданням правової допомоги чи ознайомленням з документами і нотаріальна дія або дія, яка прирівнюється до нотаріальної, не учинялась.

Обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється також на осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, на осіб, залучених для вчинення нотаріальних дій у якості свідків, та на інших осіб, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці.

Особи, винні в порушенні нотаріальної таємниці, несуть відповідальність у порядку, встановленому законом.

По-третє, принцип сприяння громадянам, підприємствам, установам та організаціям у здійсненні їх прав та законних інтересів передбачено у статті 5 Закону України «Про нотаріат». Він полягає у обов'язку як нотаріуса, так і посадової особи органу місцевого самоврядування, роз'яснювати права і обов'язки учасників правочину, попереджувати про наслідки вчинював-них нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду.

По-четверте, принцип рівності перед законом під час здійснення нотаріальної діяльності.

Цей принцип відображено у статті 24 Конституції України, де передбачено рівність всіх перед законом. Тобто, кожна людина, яка звернулася до нотаріуса чи до посадової особи органу місцевого самоврядування, за вчиненням нотаріальних дій не повинна мати привілеїв за будь-якими ознаками, в тому числі щодо політичних, релігійних переконань, майнового стану, місця проживання та інше.

Принципи коригуються та змінюються відповідно до зміни державної політики в сфері нотаріату. Причинами цього є відповідні зміни у державі, в правовому регулюванні нотаріальної діяльності.

Державні та приватні нотаріуси, посадові особи органів місцевого самоврядування, у своїй щоденній нотаріальній діяльності при вчиненні конкретних нотаріальних дій повинні дотримуватися вищевказаних принципів

Таким чином, вчинення нотаріальних дій як нотаріусами, так і іншими квазінотаріальними органами, зокрема посадовими особами органів місцевого самоврядування сільських населених пунктів, здійснюється у правовому полі держави, тобто такі нотаріальні дії повинні відповідати чинному законодавству України.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

2. Долинська М.С. Довідник посадових осіб. К.: Юстиніан, 2007. 360 с.

3. Долинська М.С. Основні принципи українського нотаріального права. *Науковий Вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. Львів. 2012. Вип. 1. С. 99-108.

4. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12.

5. Долинська М. С. Принципи нотаріального процесуального права. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 4. С.55-58.

6. Фріс І. П. До питання про принципи діяльності нотаріату в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України.* 2010. Вип. 22. С. 121-124.

7. Череватенко І. Принципи безпосередності та диспозитивності у нотаріальному провадженні щодо посвідчення безспірних прав. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 53-57.

О. П. Донченко,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
асистентка кафедри теорії права та прав людини
(Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича)

ПРАВО НА ДОСТОВІРНУ ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ, ЗАГРОЗИ ТА МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ

У сучасних умовах повномасштабної російсько-української війни інформація перетворилася із засобу комунікації на потужну зброю. Такі інструменти інформаційної війни, як-от пропаганда, фейкові новини, маніпулятивне висвітлення подій спрямовані на дестабілізацію внутрішньої ситуації в нашій державі, зменшення довіри до Збройних сил України та негативний вплив на міжнародну громадськість. В таких реаліях право громадян на достовірну інформацію набуває особливого значення. Це право створює

фундамент для формування обґрунтованої громадської думки, збереження національної єдності та забезпечення функціонування демократичного режиму.

Право на отримання достовірної інформації є складовою права на інформацію і, відповідно, права на свободу вираження поглядів, яке регламентується національними нормативно-правовими актами та міжнародними документами. Згідно зі статтею 34 Конституції України, «кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів та переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» [1].

Достовірність поруч із повнотою інформації є базовими принципами інформаційних відносин у державі відповідно до Закону України «Про інформацію» (п. 3. ч. 1. ст. 2) [2]. Ці принципи є вкрай важливими в умовах дії правового режиму воєнного стану.

На міжнародному рівні право на інформацію закріплюється статтею 10 Європейської конвенції з прав людини, яка гарантує право кожного на свободу вираження поглядів, включаючи свободу одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади. Однак Конвенція дозволяє обмеження в інтересах національної безпеки, громадського порядку чи територіальної цілісності тощо, чим підкреслюється відносний, а не абсолютний характер регламентованого права. В цілому ж у ч. 2. ст. 10 Конвенції наводиться вичерпний перелік випадків обмежень щодо свободи вираження поглядів [3].

Серед викликів (загроз) щодо отримання достовірної інформації слід виділити розповсюдження фейкових новин, дезінформаційні кампанії, ворожу пропаганду, ІПСО (спеціальні інформаційно-психологічні операції), маніпуляції свідомістю споживачів медіа-контенту тощо.

Так, наприклад, фейкові новини – це свідомо неправдива або маніпулятивна інформація, що поширюється з метою ввести аудиторію в оману, дестабілізувати ситуацію, вплинути на суспільну думку чи поведінку. Особливо небезпечною фейкова інформація стає в умовах війни, коли є багато болісних тем, високий рівень тривоги населення, тобто фактори, які сприяють її швидкому поширенню. Як зазначає Н. В. Атаманова, термін «фейкові новини» з’явився за кордоном у 2017 році, коли його було внесено до тлумачного словника англійської мови Collins English Dictionary з визначенням «неправдива, найчастіше сенсаційна інформація, що розповсюджується під виглядом повідомлень новин» [4, с. 4].

Основними каналами дезінформації виступають ворожі медіа-ресурси, певні телеканали та Telegram-канали з прокремлівською риторикою, мережі ботів у соціальних мережах (Facebook, Twitter/X, Telegram), поширення відеофейків з використанням нейромереж і deepfake-технологій.

Під час повномасштабної війни 2022-2025 років Україна зазнала значної кількості масштабних інформаційних атак. Зокрема, поширювалися фейки про «здачу Києва», «втрати ЗСУ у мільйонах», «зраду» влади, нібито «масову

мобілізацію дітей» тощо. Такі наративи активно відслідковувались та спростовувались українськими фактчекерами.

Для боротьби з дезінформацією в Україні були запроваджені як законодавчі ініціативи, так й інституційні рішення. Наприклад, Міністерство культури, молоді та спорту (назва виконавчого органу влади на той період часу) ще 20 січня 2020 року оприлюднило проєкт закону про забезпечення національної інформаційної безпеки та права на доступ до достовірної інформації, відомого як «законопроєкт про дезінформацію», який передбачав створення Уповноваженого з питань інформації, реєстр медіа та штрафи за поширення фейків [5]. Проте законопроєкт викликав значну суспільну дискусію, зокрема, щодо можливого порушення свободи слова. На сьогодні він перебуває на стадії пропозицій від журналістів та медіаекспертів.

Державні органи та інституції, такі як Центр протидії дезінформації при РНБО України, СБУ, Міноборони та Мінцифри активно співпрацюють у сфері кіберзахисту та протидії фейкам. Деякими прикладами такої співпраці є блокування проросійських Telegram-каналів, спростування фейків через офіційні ресурси, ініціативи на кшталт «WeAreUkraine.info» (репозиторій правди англійською мовою про Україну).

Громадянське суспільство також відіграє ключову роль. Ініціативи «Детектор Медіа», «Лабораторія цифрової безпеки», «Центр прав людини ZMINA», «Український інститут медіа та комунікації», «Центр демократії та верховенства права», «Інститут масової інформації» постійно моніторять інформаційний простір, проводять фактчекінг і публікують аналітику щодо поширених маніпуляцій.

Крім того, зростає роль медіаосвіти. Реалізуються державні програми (наприклад, національний проєкт з медіаграмотності «Фільтр» [6]), тренінги, освітні кампанії на телебаченні та в інтернеті. Так, на платформі онлайн-освіти Prometheus курси «Дезінформація: види, інструменти та способи захисту», «Медіаграмотність: як не піддаватися маніпуляціям?», «Критичне мислення в українському контексті» є надзвичайно потужними і корисними для формування навичок критичного мислення, розпізнавання інформаційних маніпуляцій, підвищення стійкості до фейків та ворожої пропаганди в умовах інформаційної агресії.

Водночас боротьба з дезінформацією повинна відбуватись у межах правового поля, не порушувати базові принципи свободи вираження поглядів. Надмірний контроль держави над інформаційним простором може призвести до встановлення цензури та зловживань. Тому необхідно дотримуватися принципу пропорційності втручання та передбачати незалежний контроль за діяльністю уповноважених органів. Позитивні приклади демонструють країни Балтії. У Литві та Естонії урядові й громадські інституції працюють спільно, а фактчекінг поєднується з відкритими даними та прозорими комунікаціями. Натомість у Білорусі закон про «боротьбу з фейками» став інструментом репресій проти незалежних журналістів і опозиції.

Отже, право на достовірну інформацію – це не лише складова свободи слова та вираження поглядів, а й важливий елемент національної безпеки. В умовах гібридної війни з дезінформацією необхідно боротися системно: через законодавчу діяльність, державні інституції, громадські ініціативи та проєкти, підтримку незалежних медіа, високі журналістські стандарти та підвищення рівня критичного мислення в суспільстві. Лише поєднання інформаційної прозорості, довіри до медіа, громадського контролю та медіаграмотності дозволить найбільшою мірою забезпечити реалізацію права на достовірну інформацію та зміцнити демократичну стійкість країни.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про інформацію : Закон України № 2657-XII від 02.10.1992 р., редакція від 14.06.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text (дата звернення: 14.06.2025 р.)

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р.: Конвенція, Міжнародний документ/ Дата ратифікації Україною: 17.07.1997 р., дата набрання чинності для України: 11.09.1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.06.2025 р.)

4. Атаманова Н. В. Засоби протистояння інформаційним фейкам у сучасній державі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2023. № 3. С. 3-9. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2023/3_2023.pdf (дата звернення: 10.06.2025 р.)

5. МКМС оприлюднило проєкт закону про дезінформацію. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2859620-mkms-opriludnilo-proekt-zakonu-pro-dezinformaciu.html (дата звернення: 10.06.2025 р.)

6. Національний проєкт з медіаграмотності «Фільтр». URL: https://filter.mkip.gov.ua/ (дата звернення: 10.06.2025 р.)

Ю.Л. Єлаєв,
адвокат
(м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область)

КОНСТИТУЦІЙНО-ЮРИДИЧНІ ОСНОВИ РОЗУМНИХ СТРОКІВ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ СУДОМ У ВИМІРАХ: ЗАГАЛЬНОЇ ЗАСАДИ СУДОЧИНСТВА, ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ОСОБИ ТА СПЕЦИФІКИ ЙОГО ЗДІЙСНЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Положеннями пункту 7 частини 2 статті 129 Конституції України [1], передбачено розумні строки розгляду справи судом, в якості однієї з основних засад судочинства. У свою чергу, приписи частини 1 статті 22 Конституції України, встановлюють юридичний принцип згідно якого: права і свободи

людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Тобто, в статусі конституційних прав особи (людини і громадянина) в юридичній реальності можуть існувати, зокрема, такі права особи (людини і громадянина), котрі прямо не передбачені в тексті норм Конституції України. Разом з цим, вищевказаний вид прав особи (людини і громадянина) не суперечить приписам («духу» та «літері») Основного Закону України.

Також, зауважимо, що дотичним до вказаного питання про розумні строки розгляду справи судом, в якості однієї з основних засад судочинства, є сфера знань про інші основні засади судочинства, які сформульовані саме у вигляді прав особи, а саме: 1) забезпечення обвинуваченому права на захист (пункт 5 частини 2 статті 129 Конституції України); 2) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення (пункт 8 частини 2 статті 129 Конституції України). Внаслідок чого, має місце доктринальний взаємозв'язок між основними засадами судочинства та суб'єктивними правами особи.

Крім того, суміжним з вищеназваним питанням про розумні строки розгляду справи судом є аспект щодо розгляду справи в законному порядку. Так, дефініція «законного порядку», прямо та однозначно встановлена нормами частини 1 статті 62 Конституції України. Внаслідок чого, обгрунтованим є висновок про те, що основна засада судочинства – розумні строки розгляду справи судом, відноситься саме до царини процесуального права. Разом з цим, вказане питання має теоретичний взаємозв'язок зі сферою філософії права, в аспекті визначення поняття розумності, як наукової категорії в царині дослідження юридичної практики. В свою чергу, питання щодо визначення правового поняття – строк, у межах встановленої Законом дефініції – розумних строків, має доктринальне співвідношення зі сферою теорії права, в частині вчення про юридичні факти, одним із видів яких є саме: юридичні факти-строки.

Внаслідок чого, цілком обгрунтованим (із урахуванням трансформації конституційних засад судочинства в конституційні права особи) буде логічний висновок про те, що розумні строки розгляду справи судом, можливо досліджувати, в якості одного із конституційних прав і свобод особи (людини і громадянина). Вищевказане конституційне право особи (людини і громадянина) можливо понайменувати, як право на дотримання розумних строків розгляду справи судом. Водночас, вказане право особи, можливо науково пізнавати також в іншому вимірі, а саме: у вимірі дотримання розумних строків розгляду справи (провадження по справі), як судом, так й іншими правоохоронними органами (прокуратурою, органами досудового розслідування, тощо).

У зв'язку з цим, необхідно зазначити, що конституційно-правовий принцип розумних строків розгляду справи судом та відповідне йому право особи на дотримання розумних строків, знаходять своє подальше відображення (фіксацію) в галузевому законодавстві, передусім, у процесуальних галузях національного Законодавства України. Зокрема, питання про розумність строків є найбільш актуальним у кримінально-процесуальному Законодавстві України. Так, норми пункту 21 частини 1 статті 7 Кримінального процесуального Кодексу

України [2] (далі за текстом – КПК України), встановлюють таку загальну засаду кримінального провадження, як розумність строків. Більш деталізоване, подальше регламентування вказаної засади кримінального провадження, передбачено в приписах статті 28 КПК України.

Особливо звертаємо увагу на те, що Конституція України – Основний Закон України є джерелом (формою) кримінального процесуального Законодавства України, в силу норм частини 1 статті 9 КПК України. Зазначаємо, що в тексті вказаної правової норми КПК України, Конституція України вказується найпершою серед джерел (форм) кримінального процесу.

Таким чином, має місце формально-юридичний взаємозв'язок кримінального процесу та конституційного права України, зокрема, в частині регламентування правового принципу законності, встановленого, передусім, нормами частини 2 статті 6, частини 2 статті 8, частин 1 та 2 статті 19 Конституції України та положеннями пункту 2 частини 1 статті 7 КПК України.

Необхідно зазначити, що норми частини 5 статті 28 КПК України, прямо визначають право кожного на те, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрите.

У свою чергу, положення частини 6 статті 28 КПК України, передбачають, що підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, інші особи, права чи інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені цим Кодексом. Вбачається, що більш короткі строки, ніж ті, що передбачені КПК України є одним із видів розумних строків у кримінальному провадженні. Вбачається, що іншим видом розумних строків у кримінальному провадженні є розумні строки в часових межах, які прямо встановлені приписами КПК України. Також, в силу постулату щодо аналогії закону (частина 6 статті 9 КПК України) є можливим досліджувати питання про те, що не лише суб'єкти кримінального процесу, котрі прямо та однозначно передбачені в положеннях статті 28 КПК України, але й інші учасники кримінального провадження (передусім, заявник (стаття 60 КПК України), цивільний позивач (стаття 61 КПК України)) мають право на дотримання (додержання) розумних строків: а) розгляду справи судом; б) провадження по справі, що здійснюється правоохоронними органами.

Із урахуванням вищевикладеного, звертаємо увагу на те, що в межах кримінального провадження детально регламентовано специфіку здійснення досудового розслідування, судового розгляду та здійснення процесуальних прав особи під час дії правового режиму воєнного стану. Так, норми частини 3 статті 7 КПК України, передбачають правило згідно якого: зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у частині першій цієї статті, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження,

визначених розділом IX-1 цього Кодексу. Вказаним Розділом IX-1 КПК України регламентовано особливий режим кримінального провадження (досудового розслідування, судового розгляду) в умовах воєнного стану.

Так, нормами речення 1 частини 2 статті 64 Конституції України, встановлено правоположення відповідно до якого: в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Разом з цим, приписи речення 2 частини 2 статті 64 Конституції України, передбачають правило згідно якого: не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції.

Вбачається, що найбільш детально вищевказаний теоретико-юридичний взаємозв'язок між загальною засадою судочинства, правом особи та специфікою його здійснення в умовах воєнного стану, передбачено в положеннях частини 1 статті 92 Конституції України. Так, приписи пункту 1 частини 1 статті 92 Конституції України регулюють питання стосовно того, що виключно законами України визначаються, зокрема, права і свободи людини і громадянина. У свою чергу, норми пункту 14 частини 1 статті 92 Конституції України регламентують питання відносно того, що виключно законами України визначаються, в тому числі, судоустрій, судочинство. Одночасно з цим, правила пункту 19 частини 1 статті 92 Конституції України встановлюють юридичний принцип згідно якого: виключно законами України визначається, зокрема, правовий режим воєнного стану.

У даному випадку, можливо дослідити співвідношення різних за сферою юридичної дії правових норм, а саме: загальних, спеціальних, особливих норм права в царині розумних строків розгляду справи. Так, вбачається, що норми права, які врегульовують юридичні принципи (засади), в тому числі, постулат щодо розумних строків будуть загальними нормами права. Наступним рівнем правових норм, будуть спеціальні норми права, до яких доцільно віднести ті норми права, що визначають права особи-учасника судового процесу. Так, у даному випадку, вказаним правом особи буде процесуальне право учасника судового провадження на дотримання розумних строків провадження по справі судовими та правоохоронними органами. Вбачається, що вказане процесуальне право особи буде похідним від конституційно-правового принципу розумних строків розгляду справи судом. Одночасно з цим, норми Закону, котрі встановлюють специфіку здійснення вказаного процесуального права особи в умовах воєнного стану, можливо класифікувати саме в якості особливих норм права. Тобто, в зазначених особливих нормах Закону, буде деталізуватися питання відносно специфіки здійснення процесуального права особи на дотримання розумних строків, саме в умовах правового режиму воєнного стану.

Таким чином, у теоретико-юридичному вимірі можливо сформулювати співвідношення між: 1) розумними строками, як загальною засадою (принципом) судочинства, що встановлений положеннями Конституції України; 2) процесуальним правом особи на дотримання (додержання) розумних строків

судом та правоохоронними органами; 3) специфікою здійснення вказаного процесуального права особи під час дії правового режиму воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Основний Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96ВР. *Голос України*. 13.07.1996 р. № 128.

2. Кримінальний процесуальний Кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.

С. С. Єсімов,
кандидат юридичних наук, професор
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

SMART-СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

Технологічні інновації є викликами для керівництва сучасних компаній, що обумовлює необхідність розробки стратегії управління бізнесом з урахуванням максимального використання соціальних та економічних вигод на регіональному та національному рівнях. Стратегії цифрової трансформації компаній, поряд з ІТ-модулями та платформними рішеннями, повинні містити стратегічні завдання відтворення людського капіталу.

У процесі дослідження мінливої ролі людського капіталу в умовах цифрової економіки пріоритетне значення для дослідження мають праці: Д. Белла, Д. Гелбрейта, П. Дракер, М. Кастельса, Р. Катца, Е. Масуде, Ф. Махлупа, М. Пората, Д. Робертсона, Т. Стоуньєра, Е. Тоффлера, Т. Умесао, Ф. Фукуями, Ю. Хаяші та ін.

Цифрова трансформація економіки та бізнесу зумовлює зміщення пріоритетів у розвитку людського капіталу за такими основними напрямами:

- інвестиції в аналітичні інструменти та використання Big Data;
- хмарні рішення;
- гейміфікація як джерело мотивації та утримання талантів;
- соціальні мережі як канал спілкування та співпраці в масштабах бізнесу, регіону, країни;
- віртуалізація робочих груп та спільнот співробітників;
- доступ до роботи через мобільні пристрої.

За оцінками Deloitte, глобальний ринок хайпових цифрових технологій Digital Twins з використанням цифрових платформ зросте до 26 млрд доларів до 2025 року, тоді як обороти ринку інтернету речей і машинного навчання до 2025 року повинні подвоїтися [1].

У зв’язку зі стрімкими темпами цифрової трансформації економіки та

суспільства найбільшу актуальність сьогодні набувають питання відтворення людського капіталу в забезпеченні зарезервованого підвищення темпів зростання продуктивності праці, що випереджають розвиток технологій в циклах хайпу Gartner. Метою є дослідження передумов формування smart-сценаріїв розвитку людського капіталу на основі мережевих EdTech-форм відтворення людського капіталу в забезпеченні зарезервованого розвитку економічних агентів в умовах цифрової трансформації економіки.

На основі аналізу наукових праць у сфері сучасних форм відтворення людського капіталу запропоновано напрями формування smart-сценаріїв розвитку людського капіталу [2]:

- розробка інституційних факторів відтворення людського капіталу в забезпеченні випереджальних темпів зростання продуктивності праці, що визначаються розвитком технологій у циклах Gartner (hype cycles);
- дослідження мережевих форм відтворення людського капіталу на основі реалізації платформних рішень у сфері освітніх сервісів;
- розробка концепції розвитку мережевих EdTech-форм відтворення людського капіталу;
- формування та апробація технологій Edutainment-coaching як технології мережевого навчання працівників на базі корпоративних університетів великих корпорацій та вишів;
- проектування цільової архітектури функціональної моделі цифрового освітнього середовища регіону;
- стратегічне планування розвитку інтелектуального потенціалу регіону на основі мережевих форм відтворення людського капіталу та приватних інвестицій в освітні сервіси;
- розробка платформного механізму управління системою освіти регіону на основі інтелектуального аналізу освітніх даних.

В основу запропонованих напрямів формування smart-сценаріїв розвитку людського капіталу доцільно закласти використання таких підходів і методів:

- концептуальні положення теорії людського капіталу та інституційної теорії в частині розробки інституційних факторів відтворення людського капіталу в забезпеченні випереджальних темпів зростання продуктивності праці, що визначаються розвитком технологій в циклах Gartner (hype cycles);
- мережевий підхід до розробки концепції розвитку мережевих EdTech-форм відтворення людського капіталу;
- методи IoT-інтеграції до дослідження мережевих форм відтворення людського капіталу на основі реалізації платформних рішень у сфері освітніх сервісів;
- концептуальні положення теорії стратегічного управління до розробки стратегій розвитку інтелектуального потенціалу регіону на основі мережевих форм відтворення людського капіталу та приватних інвестицій в освітні сервіси;
- методи AI-аналітики для формування та апробації технології Edutainment-coaching як технології мережевого навчання працівників на базі корпоративних університетів великих корпорацій та вишів;

- проектно-цільовий підхід до проектування цільової архітектури функціональної моделі цифрового освітнього середовища регіону.

Відзначимо, що основною науковою ідеєю розробки smart-сценаріїв розвитку людського капіталу є формування мережевих EdTech-форм відтворення людського капіталу в забезпеченні зарезервованого підвищення темпів зростання продуктивності праці, що випереджають розвиток технологій в циклах хайпу Gartner (hype cycles).

Перспективи подальших досліджень полягають у формуванні платформного механізму відтворення людського капіталу з метою динамічного формування технологічно орієнтованого людського потенціалу корпорації, регіону, країни. Вирішення заявленої наукової проблеми полягає в розробці конкретних методів проектування мережевих EdTech-форм відтворення людського капіталу із залученням приватних інвестицій в освітні сервіси.

Список використаних джерел

1. Щеглов В. Р., Морозова О. І. Методи та технології розроблення цифрових двійників для гарантоздатних систем індустріального Інтернету речей. Системи управління, навігації та зв'язку.2022. № 4. С. 127-137.

2. Кузнецова, Н. Б. Smart міста та розвиток людського капіталу. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2023. № 10. URL. https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2023-10-05-01/2023-10-05-01

С. С. Єсімов,
кандидат юридичних наук, професор
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)
Д. В. Мельничук,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЗАХИСТУ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Українське законодавство досить докладно розглядає питання захисту прав і законних інтересів неповнолітніх. Відповідно до норм міжнародного права, Україна взяла зобов'язання щодо забезпечення дитині такого захисту і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права і обов'язки

батьків, опікунів або інших осіб, які несуть за неї відповідальність згідно із законом [1]. З цією метою вживаються всі відповідні законодавчі та адміністративні заходи, що зазначено у Законі України «Про охорону дитинства» [2].

Однією з основних цілей національної політики є поліпшення правового становища неповнолітніх. Стратегія забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024-2028 роки зазначає, що сімейним оточенням є середовище, в якому дитина зростає, отримує догляд та виховання, формується її особистість, що складається з батька, матері (одного з них) та інших родичів чи близьких осіб (брати, сестри, баба, дід, вітчим, мачуха) або осіб, до яких дитина влаштована на виховання в порядку, встановленому законодавством [3].

У науковій літературі все частіше піднімається питання про ефективність нормативно-правового регулювання в даній сфері. На дімку Т. В. Волошанівської, національне законодавство України містить нормативно-правову базу для захисту прав дітей, але її фактична реалізація в умовах воєнного стану стикається з такими обмеженнями, як брак ресурсів та неналежна координація між державними установами. Для того, щоб законодавча база була ефективною, її слід вдосконалити шляхом розробки чітких дій у над- звичайних ситуаціях та посилення співпраці з міжнародними організаціями [4, с. 599-600].

В Україні існує велика кількість нормативно-правових актів, які в тій чи іншій мірі регулюють правовідносини за участю неповнолітніх. У доктрині накопичено досить великий масив знань, який містить рекомендації вдосконалення законодавства у сфері здійснення прав дітей.

Ключовою проблемою нормативно-правового регулювання є відсутність міжгалузевих зв'язків у цій сфері, що неминуче спричиняє колізії в праві та недостатньо повну реалізацію прав неповнолітніх.

Правозастосовна практика свідчить про те, що сам механізм захисту прав дітей потребує вдосконалення.

Є. В. Реньов зазначає, що міжнародно-правові акти передбачають особливий захист дітей під час збройних конфліктів, охоплюючи різні аспекти такого захисту та надання гуманітарної допомоги. Втім, незважаючи на наявність цих норм, їх недостатня практична ефективність призводить до того, що діти й надалі залишаються найбільш вразливими жертвами сучасних конфліктів. Це підтверджує потребу в удосконаленні діючих контрольних механізмів задля покращення реалізації таких положень [5, с. 398].

Є кілька причин недосконалості даного механізму. Однією з причин є саме різноманіття нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей. Відзначається, що законодавчі акти часто не співвідносяться між собою, що неминуче спричиняє колізію в праві та проблеми в правозастосовній практиці.

Чинне законодавство не містить чіткого визначення правового статусу неповнолітнього. В основоположних документах закріплені гарантії прав дітей у загальному вигляді. Галузеве законодавство по-різному підходить до визначення правового статусу неповнолітнього, регламентуючи лише невелику частину

суспільних відносин за участю даних суб'єктів, наприклад, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі» [6].

Існує реальна неузгодженість законодавства в даній сфері. Відсутня єдина державна законодавча політика, що призводить до відсутності єдиного правового статусу неповнолітнього. В якості ще однієї причини виділяється відсутність координації між органами, які здійснюють захист прав дітей.

З метою захисту прав дітей чинне законодавство наділяє відповідними правами такі органи, як комісії з питань захисту прав дітей, органи управління соціальним захистом населення, органи державної влади та місцеві органи державної влади, що здійснюють державне управління у сфері освіти, та органи місцевого самоврядування, що здійснюють управління у сфері освіти, органи опіки та піклування, органи у справах молоді, органи управління охороною здоров'я, органи служби зайнятості, органи внутрішніх справ, установи кримінально-виконавчої системи.

Функціонує інститут Радника-уповноваженим Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації [7]. На суб'єктивному рівні відсутній єдиний підхід до функціонування даного інституту, що в кінцевому підсумку негативно позначається на захисті прав і законних інтересів дітей.

Аналіз чинного законодавства дозволяє виділити таку причину недосконалості механізму захисту прав дітей, як відсутність єдиної системи органів, до повноважень яких входило б тільки забезпечення належного захисту прав та інтересів неповнолітніх.

Вчені акцентують увагу на необхідності створення моделі ефективної системи адміністративно-правового управління у сфері захисту прав і законних інтересів неповнолітніх. Створення такої системи дозволить належним чином забезпечити захист прав та інтересів дітей.

Необхідно зазначити, що основна проблема чинного законодавства у сфері дослідження полягає у відсутності єдиного підходу до визначення правового становища неповнолітніх в Україні.

На наш погляд, необхідно на законодавчому рівні закріпити правове становище неповнолітніх, відобразивши весь комплекс прав і обов'язків, якими наділені ці суб'єкти правовідносин. Доцільно створити єдину систему органів державної влади із захисту прав дітей.

Список використаних джерел

1. Конвенція про права дитини. Верховна Рада України. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

2. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2402-14

3. Про схвалення Стратегії забезпечення права кожної дитини в Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024-2028 роки та затвердження операційного плану заходів на 2024-2026 роки з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.11.2024 р. № 1201-р. URL.

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2024-%D1%80#n16

4. Волошанівська Т. В. Забезпечення прав та свобод дитини під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 598-600.

5. Реньов Є. В. Актуальні питання міжнародно-правового захисту прав дитини під час збройних конфліктів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С. 396-398.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі: Закон України від 20.11.2024 р. № 4073-IX. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4073-20#n26

7. Про призначення Д. Герасимчук Радником-уповноваженим Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації: Указ Президента України від 15.06.2021 р. № 245/2021. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/245/2021#Text

С. С. Єсімов,
кандидат юридичних наук, професор
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)
Р. Я. Шийович,
аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПРАВ

У сучасних умовах більшість сфер нашого життя, так чи інакше, пов’язані з результатами інтелектуальної праці людей. У зв’язку з цим, щоб забезпечити належну роботу переважної більшості інститутів суспільного життя, результати інтелектуальної діяльності, засоби індивідуалізації та права на них повинні надійно захищатися: як у порядку надання державою відповідних гарантій, так і завдяки налагодженій системі законодавчих, позасудових і судових механізмів.

Спори про захист інтелектуальних прав є вкрай складними не тільки для звичайних громадян, але і для професійних юристів.

Щодо інтелектуальних прав форми захисту (тобто поєднання методів захисту і переліку застосовуваних інструментів, виходячи з суб’єктного складу) поділяють на неюрисдикційну і юрисдикційну.

Законодавство України надає юрисдикційний захист порушених

інтелектуальних прав у судовому та адміністративному порядку.

Адміністративний порядок за своєю суттю полягає в організації практичного виконання законів спеціально уповноваженим органом державної влади – Українським національним офісом інтелектуальної власності та інновацій**.** Однак діяльність даного органу обмежена в межах, встановлених для даної форми захисту інтелектуальних прав.

Дану межу складають спори, предметом яких виступає подання та розгляд заявок на видачу патентів, державна реєстрація товарних знаків та інші предмети. Важливо відзначити, що для вищезазначених категорій спорів, перш за все, обов'язковий адміністративний порядок розгляду.

Суд відмовляє в прийнятті заяви, якщо для даної категорії справ первинно визначено позасудовий порядок захисту в адміністративному порядку.

Проте, варто зазначити, що повноваження адміністративного органу мають обмеження дій у правовому полі щодо відновлення порушених прав, тому для забезпечення всебічного захисту прав необхідно звернення до суду. Згідно із законодавством, судовий порядок захисту інтелектуальних прав забезпечують господарські суди, до системи яких входить Вищий суд з питань інтелектуальної власності, в деяких випадках загальними місцевими судами в межах наданої компетенції.

Одна з особливостей розгляду досліджуваної категорії справ полягає в правильному визначенні підсудності спору. У Цивільному процесуальному кодексі України зазначено, що справи, які належать до компетенції господарських судів, розглядаються в першій інстанції господарськими судами, за винятком справ, віднесених до підсудності Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Перелік таких справ міститься в ч. 4 наведеної норми.

Захист інтелектуальних прав здійснюється за участю організацій, що здійснюють колективне управління авторськими та суміжними правами.

У цих випадках неважливо, від чийого імені виступає така організація в суді, або від свого імені, або від імені правовласників (юридичних осіб, фізичної особи-підприємців або громадян, які не є підприємцями); у будь-якому випадку спір підлягає розгляду господарськими судами.

Другою важливою особливістю, характерною для розгляду судом справ про захист інтелектуальних прав, є питання, пов'язане з судовим доведенням і видами доказів.

Звертає увагу факт, що процесуальне законодавство загальних і господарських судів не передбачає переліку допустимих доказів, якими можна встановити факт порушення інтелектуальних прав.

З огляду на прогалину в законодавстві з даного питання, сторона має право подати до суду будь-який доказ, що підтверджується відповідними роз'ясненнями Верховного суду [1].

Матеріали судової практики свідчать про те, що основними видами доказів у спорах про захист інтелектуальних прав виступають письмові докази, у тому числі отримані за допомогою факсимільного, електронного або іншого зв'язку, з використанням інформаційно-комунікаційної мережі Інтернет, документи,

підписані електронним підписом у встановленому законом порядку, речові докази та висновок експерта.

Останнім часом у юридичному співтоваристві виникали дискусії про те, чи є допустимим доказом скріншоти. У зв'язку з прийняттям вищезазначеної постанови Пленуму, це питання знайшло вирішення. Скріншоти визнані допустимим доказом при вирішенні спорів щодо інтелектуальних прав, якщо вони зроблені та завірені особами, які беруть участь у справі, а роздруківки матеріалів, розміщених в інформаційно-комунікаційній мережі, здійснені із зазначенням адреси Інтернет-сторінки, з якої зроблена роздруківка, та точного часу її отримання.

Механізм захисту інтелектуальних прав представляє цілісну та комплексну систему, проте законодавство потребує вдосконалення, зокрема в питаннях щодо підсудності спорів і судового доказування, оскільки зазначені питання певною мірою можуть вплинути на ефективність правосуддя при позитивному вирішенні досліджуваних проблем.

Список використаних джерел

1. Ступак О. Актуальні проблеми у сфері інтелектуальної власності на прикладах практики Верховного Суду. Верховний Суд. 05.10.2024 р. URL. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_Akt_probl_intel_vlasn_05_10_2024.pdf

Д.Є. Забзалюк,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії, історії та конституційного права
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Т. Нагибайло,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДО ПИТАНЬ ЕВОЛЮЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОЕНСТВА ПРАВА

Ідея принципу верховенства права сформувалася ще в XVII–XIX ст. у європейському культурно-юридичному середовищі і доктрині природного права. Поняття «верховенство права», за однією з версій, ввів у науковий обіг англійський вчений і політичний діяч Джеймс Гаррингтон у 1656 році [1, с. 57]. Характеризуючи республіку, як форму врядування, він вважав, що вона є «імперією законів, а не людей» [2, с. 447].

Навіть за епохи давньогрецьких політичних діячів, філософів, науковців термін «право» трактували як спосіб реалізації здійснення державної влади, ці

доводи і спостереження описані у працях Платона й Аристотеля. Платон у своїй праці наголошував на тому, що вертикаль влади має бути обмежена законом. Він вважав, коли закон підкоряється вертикалі, не маючи своєї влади, там недалеко до падіння держави, але коли закон є господарем уряду, а уряд – його рабом, тоді становище дозволяє очікувати доброго, а люди мають усі блага [3, с. 47]. Аристотель наголошував на тому, що царювання законів має перевищувати свою вагу над владою будь-кого з громадян. Значного впливу на політико-правове поле західних країн мали вислови Аристотеля: «Хто вимагає, аби панував закон, очевидно, хоче, щоб панували божество і розум, а хто вимагає, аби панувала людина, проявляє певне дикунство; бо пристрасть саме і є таким (чимось тваринним), до того ж вона зводить навіть найкращих правителів з істинного шляху; навпаки, закон – це розум поза пристрастями і бажаннями» [4, с. 96].

Варто згадати, що практичною основою верховенства права, як конституційного принципу стала діяльність британських судів, які діяли на основі загального права та права справедливості. Система загального права виявилася надзвичайно благодатним ґрунтом для розвитку як природно-правового типу праворозуміння, так і принципу верховенства права. Такому розвитку сприяла значна свобода британських судів, які, на відміну від судів континентальної Європи, не були обмежені у своїх рішеннях актами позитивного законодавства, натомість були зобов'язані керуватися у своїй діяльності судовим прецедентом і власним «здоровим глуздом». Знаковим було й закріплення у Великій Хартії Вольностей 1215 року принципу, відповідно до якого судочинство мало здійснюватися згідно з вимогами права й нікому не могло бути відмовлено в прийнятті позову. Значний внесок у формування принципу верховенства права зроблено з прийняттям Білю про права в 1689 році, згідно з яким влада монарха також обмежувалася й визначалася правом [5, с. 36].

Ще в кін. XIX – XX ст., професор Оксфордського університету Альберт Венн Дайсі (Albert Dicey) у праці «Вступ до вивчення конституційного права» (1885 рік), не намагаючись дати вичерпне визначення поняття «верховенство права», сформулював концепцію, відповідно до якої елементами принципу, відображеного словосполученням «the rule of law» (або ж майже однозначними до нього – «reign», «supremacy», «predominance» [of law]), є такі основні положення:

1) «верховенство права» протиставляється кожній державній владі, в основі якої лежить свавілля, з тим, щоб убезпечити суспільство від владних дій, не передбачених приписами права;

2) «верховенство права» означає рівність усіх членів суспільства перед законом, що виключає можливість звільнення посадових осіб держави від відповідальності за їх неправомірну діяльність та передбачає поширення на них законів і юрисдикції судів такою ж мірою, як і на пересічних громадян;

3) «верховенство права» є верховенством духу права, яке означає, що свободи людини не є результатом закріплених в офіційному документі їх гарантій, а навпаки – саме Основний Закон держави є наслідком прав особи, оскільки ці права існували ще до виникнення конституційних положень,

збагачуючись все новим змістом завдяки правотлумачній діяльності англійських суддів [6, с. 109-145].

Резюмуючи такі думки англійського вченого, Малишев Б. відтворює їх у чотирьох положеннях, перше з яких є системним, а решта – уточнюючими: 1) верховенство права – це забезпечення прав людини; 1.1) верховенство права – це презумпція невинуватості; 1.2) верховенство права – це максимальна юридична рівність усіх осіб незалежно від їх соціального статусу, в тому числі незалежно від того, чи має певна особа яке-небудь відношення до державної служби; 1.3) верховенство права – це реально діючий судовий механізм захисту прав і основоположних свобод [6, с. 109-145].

Альберт Венн Дайсі вважав, що вертикаль влади не має бути наділена дискреційними повноваженнями, що забезпечить відсутність свавілля з її боку; є необхідним дотримуватися правової рівності усіх громадян перед законом у межах єдиної загальної системи юрисдикції; права людини мають забезпечуватися в судовому порядку, що утворює основу конституційного устрою громадянського суспільства. Дайсі зазначав, що існують два принципи, які тісно переплетені з неписаною Конституцією Великобританії: 1) суверенітет або верховенство парламенту; 2) принцип верховенства права. На його думку, верховенство права містить трикомпонентну структуру: по-перше, ніхто не може бути покараний інакше, ніж за порушення закону, по-друге, жодна людина не має бути вищою за закон, і всі класи суспільства мають підкорятися закону рівною мірою, по-третє, верховенство права має відбуватися не з будь-якої писаної Конституції, а з прецедентного права [3, с. 48].

Професор конституційного права Великобританії Вейд Г., надає поняттю принципу верховенства права п’ять взаємопов’язаних значень: 1) принцип верховенства права означає, що всі дії держави мають бути вчинені відповідно до права в тому сенсі, що всі дії виконавчої влади, що стосуються прав та свобод індивідів, мають бути уповноважені правом; 2) діяльність виконавчої влади має здійснюватися згідно з тими нормами та принципами, які обмежують її дискреційні повноваження та унеможливлюють зловживання; 3) усі спори стосовно законності актів державних органів мають бути вирішені судами, які є незалежними від виконавчої влади; 4) закон має бути єдиним для держави та особи в тому сенсі, що уряду, якщо це не є необхідним, не можуть належати привілеї та виняткові повноваження щодо відмови застосування деяких положень закону; 5) поза сферою державної адміністрації верховенство права означає, що ніхто не може бути покараний за злочини, які не визначені законом, те ж саме стосується адміністративних правопорушень [7, с. 25].

Колега Вейда Г., філософ права Раз Д., доповнює його визначення принципу верховенства права такими елементами: а) всі закони мають бути перспективними, доступними, чіткими та стабільними; б) процес прийняття звичайних законів має регламентуватися відкритими, стабільними, чіткими та загальними правилами; в) незалежність суддів має гарантуватися; г) слід дотримуватися принципів природної справедливості; д) суди повинні мати

повноваження щодо контролю за реалізацією цих принципів, має існувати порівняно легкий доступ до судів [7, с. 27].

Існує також безліч інших характеристик змісту доктрини верховенства права, але у підсумку мінімальними вимогами цієї доктрини будуть: 1) державне правління через правову форму; 2) значний рівень передбачуваності законів та інших нормативно-правових актів; 3) розподіл між законодавчою та судовою функціями держави та послідовне слідування принципу, що жодна людина не може бути вищою за закон [3, с. 48].

Концепція верховенства права продовжила розвиток у правовій системі Сполучених Штатів Америки. Розвиваючи й удосконалюючи демократичні політико-правові ідеї, державні діячі США продовжували звертатись до природно-правових принципів, зокрема до принципу верховенства права, і намагалися реалізувати їх на практиці після здобуття країною незалежності. До такої практики спонукало й загалом успадковане від колишньої метрополії, Британської імперії, праворозуміння, а також наявність окремих недоліків молодої демократії та пошук шляхів їх вирішення. Зокрема, Томас Джефферсон, автор Декларації незалежності Сполучених Штатів, а згодом президент країни, вважав, що однією з найсерйозніших проблем будь-якої демократичної держави є безконтрольність законодавчої влади. Т. Джефферсон писав: «Нині й ще впродовж багатьох років найбільшу небезпеку становитиме тиранія законодавців. Законодавча влада також може стати тиранічною, але це трапляється пізніше» [5, с. 36].

Новочасний розвиток правових систем держав Континентальної Європи відбувався за іншою парадигмою. У XIX столітті французькими й німецькими юристами розроблено концепцію «правової держави» (нім. - Rechtsstaat; фр. - Etat de droit), ідеологічною основою якої був правовий позитивізм. Ця концепція позначала діяльність державної адміністрації згідно з формальним правом [8, с.39]. На практиці, залежно від зміни суспільної формації, «правовими» вважалися держави від демократичних до відверто диктаторських. Так, у Франції після Французької революції, правова доктрина визнавала верховенство закону, встановленого парламентом. А в період диктатури або монархії у Франції та абсолютистських державах Німеччини доктрина визнавала верховенство правових актів, прийнятих диктатором або монархом. Ця концепція не передбачала ніяких критеріїв або принципів, які б обмежували державну владу в її правотворчій функції, тобто така держава мусить діяти виключно через закони, але не обмежене в повноваженнях щодо визначення змісту самих законів. [5, с. 36].

Фаст О.О., слушно наголошує в своїй науковій статті, що для забезпечення ефективного функціонування правової держави вона має бути наділена низкою специфічних характеризуючих її ознак. До останніх, зокрема, належать, по-перше, наявність чіткої, непорушної, обов’язкової для всіх ієрархії нормативних актів; по-друге, високий рівень юридичної техніки, зведення до мінімуму юридичних колізій і прогалин у законодавстві; по-третє, безумовне дотримання

вимог законодавства всіма суб'єктами (включно з органами державної влади) [5, с. 37].

Установлення тоталітарних режимів у Європі в першій половині XX ст. наочно продемонструвало неспроможність концепції правової держави в її первісному вигляді ефективно забезпечувати права людини і протидіяти владній сваволі. Після закінчення II Світової війни в процесі повалення тоталітарних режимів у Європі й загальної демократизації суспільства правова наука і практика пристали на шлях поступової імплементації принципу верховенства права в континентальні правові системи як на державному, так і на міжнародному рівнях. Принцип верховенства права в наш час набуває значення антитоталітарного чинника. Важливим етапом на шляху утвердження принципу верховенства права в Європі стало підписання Статугу Ради Європи, згідно з яким «кожен член Ради Європи зобов'язаний дотримуватися принципу верховенства права та принципу, відповідно до якого всім особам, що знаходяться під його юрисдикцією, має гарантуватися дотримання прав людини й основних свобод» [9].

Список використаних джерел:

1. Шевчук С.В. Формальна та органічна характеристика принципу верховенства права: до нових методів тлумачення конституції. *Українське право* №2. 1998. С. 56–68
2. Себайн Д.Г., Торсон Т.Л. Історія політичної думки. Київ: Основи. 1997. 838 с.
3. Казарян В.М., Зернюк В.В., Лозовський Д.Є. Генеза принципу верховенства права. *Юридичний науковий електронний журнал* № 8/2021. С. 46-51
4. Арістотель. Політика /пер. з давньогр. Кислюк О. Київ: Основи, 2000. 239 с.
5. Фаст О.О. Верховенство права та правова держава: генеза і співвідношення концепцій. *Національний юридичний журнал: теорія і практика.* 2017. С. 35-37
6. Пухтецька А. А. Еволюція доктринального тлумачення принципу верховенства права: від зарубіжної доктрини до вітчизняного праворозуміння. *Юридичний журнал* №4. 2007. С. 109-145
7. Падалка Р.О. Верховенство права як основоположний принцип права. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ. 2017. 195 с.
8. Конституційне право України. /За ред. чл.-кор. НАН України В.Ф. Погорілка – 4-те видання. К.: Наукова думка. 2003. 732 с.
9. Statute of the Council of Europe London, 5. V. 1949. URL: http://conventions.coe.int/ Treaty/en.

Ю.О. Загуменна,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ
(м. Харків, Україна)

ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

У сучасних умовах глобальних змін та викликів питання гендерної рівності набувають особливого значення для забезпечення національної безпеки. Введення в Україні особливого правового режиму воєнного стану зумовлює необхідність перегляду та адаптації наявних стратегій безпеки з урахуванням гендерної перспективи. Це включає забезпечення рівного доступу жінок до прийняття рішень у сфері оборони, підтримку жінок-військовослужбовців, а також розробку політик, що враховують специфічні потреби й вразливості різних гендерних груп у кризових ситуаціях.

Гендерна рівність у сфері національної безпеки та оборони стає важливим аспектом, що впливає не лише на внутрішню політику країни, а й на її міжнародний імідж і відносини. У цьому контексті вкрай важливо не лише імплементувати процедури та положення (норми, вимоги) стандартів НАТО, а й застосувати їх. У рамках поглиблення співпраці з НАТО та імплементації його стандартів і принципів в українське законодавство, з метою досягнення повної сумісності Збройних Сил України з відповідними військами держав – членів НАТО, потрібно акцентувати на питаннях гендерної рівності. Зокрема, це питання було висвітлено в положеннях Директиви 40-1 «Бі-СК» (Bi-Strategic Command) «Інтеграція РБ ООН 1325 та гендерні перспективи командних структур НАТО, включаючи заходи щодо захисту під час збройних конфліктів», Політиці НАТО з імплементації Резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 та інших відповідних резолюцій (вперше затверджена у 2007 році, оновлена у 2014, 2018 роках), Доктрині об'єднаних сил управління операціями НАТО (NATO Standard AJP-01 Allied Joint Doctrine 2017 року (акцент зроблено до доцільності врахування гендерного компонента у всіх операціях та місіях НАТО), Доктрині об'єднаних сил управління операціями НАТО (NATO Standard AJP-03 Allied Joint Doctrine, Edition C (Version 1)) 2019 року, якою конкретизовано функції гендерних радників тощо. При цьому цілі глобального розвитку до 2030 року підтверджують актуальність окресленого питання з точки зору міжнародних пріоритетів. А виклики, що сьогодні постали перед сектором безпеки та оборони України актуалізують питання військової служби жінок як з точки зору поточних проблем, так і для подальшого забезпечення обороноздатності держави та гарантій стабільності миру та неповторення конфлікту [1, с.149].

У Збройних Силах України розроблено гендерну політику, яка відповідає національній гендерній політиці, що забезпечує ефективне впровадження гендерного підходу у військовому житті та гарантує рівність прав і можливостей

людям незалежно від статі. На національному рівні цілі реалізації гендерного підходу в секторі безпеки та оборони України сформульовані в нормах, прийнятих у Стратегії національної безпеки України та Стратегічному оборонному бюлетені України. Завдяки впровадженню концепції гендерної рівності в законодавчі акти система управління особовим складом Збройних Сил України та інших сил оборони перетворюється на перспективну модель, яка відповідає гендерній політиці НАТО. Цей підхід передбачає оновлення чинних військових систем для забезпечення рівних можливостей для жінок на всіх рівнях служби. Для цього заплановано: 1)упровадження людиноцентричного принципу в Збройних Силах України, інших складових сил оборони з урахуванням гендерних аспектів; 2) ефективне управління кар'єрним зростанням військовослужбовців з дотриманням державної політики гендерної рівності; 3) інтеграція гендерної рівності в силах оборони в процеси рекрутингу, протягом військової служби, під час звільнення з військової служби та соціального захисту ветеранів та інші завдання [2].

З огляду на історію та традиції України питання гендерної рівності набуває форми інтеграції жінок у сферу національної безпеки та оборони. Стереотипи й традиції включають ставлення до жінок як до пасивних учасників збройних конфліктів [3]. У жовтні 2021 року Інститут досліджень масової інформації провів опитування та виявив, що медіа рідко згадують у своїх матеріалах жінок-військових. Якщо майже у всіх медіаресурсах згадуються чоловіки, то жінок згадали лише 5 % респондентів. Сьогодні значно зросла кількість матеріалів про жінок, які воюють разом з чоловіками на передовій [4].

Збільшення кількості жінок у лавах Збройних Сил України загалом спостерігалося в два етапи: у 2014 році та у 2022 році після початку повномасштабного вторгнення рф. Це означає, що жінки також були чутливими та реагували на загрози своїй нації та військові вторгнення, хоча патріархальне уявлення про те, що воїни мають бути чоловіками, все ще існує [5].

За статистикою, починаючи з 2014 року, кількість жінок у Збройних Силах України зросла у 2,5 рази, а жінок-офіцерів побільшало всемеро. Почалося збільшення чисельності жінок усіх категорій особового складу Збройних Сил України. Так, у 2014 році загальна чисельність жінок становила 49 926 осіб, з них військовослужбовців – 16 557, офіцерів – 1 633, сержантсько-страшинський склад – 4 754, солдатів – 9 707, курсантів – 370 осіб, цивільний персонал – 33 369 осіб. А станом на 1 березня 2023 року вже було 60 538 жінок у Збройних Силах України, з них військовослужбовців – 42 898 осіб. За словами спеціалістки відділу з гендерних питань та зв'язків з релігійними організаціями Департаменту гуманітарного забезпечення Міністерства оборони України Любові Гуменюк, кількість жінок-військових збільшилась у 2,5 рази проти 2014 року. Крім того, питання гендерної рівності отримало належну увагу в суспільстві, тож жінки активніше намагаються йти у військо. Сьогодні на керівних посадах частка жінок становить 11 %. Представниця оборонного відомства зауважила, що позитивна динаміка свідчить про те, що в Збройних Силах України відбуваються серйозні зрушення завдяки планомірній роботі Міністерства оборони України) [6].

Збільшення прав військовослужбовців-жінок на зайняття військових посад відбулося з прийняттям наказу Міністерства оборони України «Про внесення зміни до Переліку штатних посад рядового сержантського і старшинського складу та відповідних їм військових звань і тарифних розрядів посад» від 5 липня 2022 року № 179, внаслідок чого було суттєво розширено перелік бойових посад для військовослужбовців-жінок [7].

Рекомендації науковців зосереджуються на комплексному підході до реформування ЗСУ, який включає впровадження спеціалізованих програм підтримки жінок, удосконалення політики забезпечення, а також підвищення рівня обізнаності серед військового командування щодо гендерних питань. Успішне виконання цих завдань не лише сприятиме покращенню умов служби для жінок, але й зміцнить загальну ефективність і міжнародний авторитет Збройних Сил України. Вважаємо, що пропозиція щодо введення в Україні посади Уповноваженої з питань військової служби жінок, за аналогією з відповідною посадою в польській армії, є важливою, проте потребує додаткового аналізу з огляду на наявні інституційні механізми в Україні [8; 9]. Сьогодні в Україні функціонує посада Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (омбудсмена), яка охоплює широкий спектр питань, включаючи захист прав військовослужбовців, незалежно від їх статі.

Введення окремої посади, яка б зосереджувалася виключно на проблемах жінок у військовій службі, може викликати ризики дублювання функцій, а також ускладнити координацію з іншими структурами, що займаються правами військовослужбовців. Замість створення нової посади, доцільно розглянути можливість розширення повноважень вже існуючого Уповноваженого з прав людини, включаючи в його компетенцію більш специфічні питання, що стосуються гендерної рівності та захисту прав жінок у військовій сфері.

Крім того, доцільно було б розглянути введення посади військового омбудсмена, який би охоплював питання захисту прав усіх військовослужбовців, незалежно від статі. Такий омбудсмен міг би спеціалізуватися на захисті прав військових у сфері соціального забезпечення, медичного обслуговування, матеріально-технічного забезпечення, а також захисту від дискримінації та насильства.

Таким чином, замість створення вузькоспеціалізованої посади, яка зосереджувалася б виключно на жінках, доцільніше створити інституційний механізм, який би забезпечував комплексний підхід до захисту прав усіх військовослужбовців, враховуючи гендерні аспекти. Це сприятиме більш ефективній реалізації політики гендерної рівності у Збройних Силах України та забезпеченню відповідності національних підходів до міжнародних стандартів, зокрема стандартів НАТО, до яких прагне інтегруватися Україна.

Введення нових посад в інституційній структурі України має бути ретельно обґрунтованим і відповідати реальним потребам суспільства. Замість створення окремої посади Уповноваженої з питань військової служби жінок, доцільніше розширити повноваження вже існуючого омбудсмена або створити військового омбудсмена, який би займався захистом прав усіх військовослужбовців,

включаючи гендерні питання. Це сприятиме уникненню дублювання функцій та забезпечить комплексний підхід до вирішення проблем гендерної рівності у Збройних Силах України. Аналіз досліджень свідчить про те, що гендерна рівність у Збройних Силах України є не лише важливим соціальним та правовим питанням, але й критичною складовою загальної боєздатності армії. Хоча досягнуто значного прогресу у забезпеченні рівного доступу жінок до бойових посад і військової освіти, залишається низка серйозних викликів, які потребують вирішення. Це стосується як усунення бар'єрів у матеріально-технічному забезпеченні, так і створення інклюзивної організаційної культури, що визнає та підтримує роль жінок у військовій службі [10, с.33-45].

Гендерна рівність є основним принципом, який передбачає рівні права та можливості для жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя, включаючи військову службу. Проте, важливо розуміти, що забезпечення гендерної рівності не повинно автоматично призводити до встановлення однакових зобов'язань для обох статей, особливо коли йдеться про такі питання, як військовий обов'язок. Аналізуючи досвід країн НАТО, зокрема діяльність Комітету НАТО з гендерних перспектив, стає зрозумілим, що гендерна інтеграція у збройних силах передбачає адаптацію підходів до реальних потреб та можливостей як жінок, так і чоловіків. Комітет НАТО, створений у 1976 році і перейменований у 2009 році на Комітет з гендерних перспектив, ставить основною метою впровадження гендерного підходу у військові сили, який враховує як особливості, так і виклики, з якими стикаються жінки в армії [8, с.18]. Залучення жінок до військової служби має бути добровільним, оскільки це забезпечує баланс між правами і обов'язками, зокрема, враховуючи фізіологічні, соціальні та культурні аспекти, які впливають на жінок у військовому середовищі. Примусовий військовий обов'язок для жінок може викликати негативні наслідки, такі як підвищений рівень стресу, психічного та фізичного навантаження, що може негативно вплинути на ефективність військових операцій та моральний стан особового складу. Крім того, досвід країн, де запроваджено добровільний військовий обов'язок для жінок, демонструє, що жінки, які обирають військову службу свідомо і добровільно, є більш мотивованими та підготовленими до виконання своїх обов'язків. Це підвищує загальну ефективність військових операцій і сприяє створенню більш здорового і збалансованого військового середовища.

Список використаних джерел

1.Червякова О. В. Гендерна рівність в оборонній сфері: проблеми та пріоритети в умовах воєнного стану (аналіз досвіду України). *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. № 2. 150–155.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020

3. Mehrl M., Dworschak C. Female rebels and United Nations peacekeeping deployments. *Cooperation and Conflict.* 2021. Vol. 57, Iss. 4. Pp. 457–477. DOI: https://doi.org/10.1177/00108367211047133.

4. На згадки про жінок-військовослужбовиць у медіа припадає лише 5 % − дослідження IMI. *Інститут масової інформації.* URL: https://imi.org.ua/monitorings/na-zgadky-pro-zhinok-vijskovosluzhbovyts-v-media-prypadaye-lyshe-5-doslidzhennya-imi-i41836

5. Скібіцька Ю. Жінки на війні. Проблеми бійчинь ЗСУ після повномасштабного вторгнення. *Гендер в деталях.* URL: https://genderindetail.org.ua/season-topic/dosvidy-viyny/zhinky-na-viyni-problemy-biychyn-zsu.html

6. Кількість жінок-військових у ЗСУ з 2014 року зросла у 2,5 раза // Укрінформ : сайт. 15.03.2023. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3682549-kilkist-zinokvijskovih-u-zsu-z-2014-roku-zrosla-u-25-raza.html

7. Про внесення зміни до Переліку штатних посад рядового сержантського і старшинського складу та відповідних їм військових звань і тарифних розрядів посад: наказ М-ва оборони України від 05.07.2022 № 179 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0757-22

8. Бондарчук Н. В., Кравчук І. І. Правове забезпечення гендерної рівності у Збройних Силах України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Т. 2, № 82. С. 15–20. URL: DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.2.2.

9. Марценюк Т.О. Забезпечення ґендерної рівності у Збройних силах України. Empirio. 2024. Т. 1, вип. 1. С. 44–54. DOI: https://doi.org/10.18523/3041-1718.2024.1.44-54.

10. Загуменна, Ю. О. і Греля, Д. П. Гендерна рівність у контексті сучасних викликів національній безпеці України: теоретичні та практичні аспекти, *Право і безпека*, 2024. 94(3), с. 33-45. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2024.3.03.

Р. В. Зайцев,
аспірант кафедри теорії, історії та конституційного права
навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний
університет внутрішніх справ)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ФІДУЦІАРНОЇ ЮРИДИЧНОЇ КОНСТРУКЦІЇ У ПРИВАТНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

У зв’язку з обраним курсом на входження України до Європейського співтовариства виникає необхідність визначення шляхів розвитку національного законодавства, переорієнтації його на загальнолюдські цінності та адаптації до європейського. У таких умовах особливу увагу необхідно звернути на галузі

цивільного права, яке пов'язано з найбільшим колом учасників цих правовідносин, а також на правові конструкції які застосовуються в рамках згаданих відносин.

Так, найскладнішою й найактуальнішою темою всього цивільного права України, як зобов'язального так і речового, є засновані на особливій довірі фідуціарні відносини, які частіше називають довірчими відносинами, що виникають внаслідок укладення фідуціарних угод.

Найбільш визначну роль у формуванні сучасної концепції довірчих відносин відіграли положення стародавнього римського права про fides і фідуціарні угоди, види володіння, надбання феодального права – концепції «розщепленої власності», «права справедливості» і створена на їхній основі система правових конструкцій, заснованих на особливо довірливих відносинах, зокрема англосаксонська конструкція довірчої власності [2, с. 202].

Отже, особливістю фідуціарного договору (fiducia) було те, що він укладався з метою перенесення певного права від однієї особи до іншої, але договірні відносини між ними спиралися на особливу довіру один до одного, на совість, тобто bona fide, вищий рівень [9, с. 314].

Фідуціарні відносини виявилися придатною формою для досягнення більш-менш несхожих економічних ефектів, характерних для юридичних конструкцій найму, зберігання, позики, перевезення, забезпечувальної власності (з метою забезпечення боргу) тощо. На фідуціарних засадах, наприклад у формі мансипації за умови, відомої з часів стародавнього римського права, можна віддати речі в найм, перевласнюючи (продаючи) їх за найману плату, домовившись фідуціарно з «наймачем» про зворотній продаж (ремансипацію) речей через певний час, але вже за фіктивну ціну [3, с. 18].

Таким чином, ми можемо зазначити, що фідуціарні відносини – це певні, взаємні довірчі дії які набувають правових форм в результаті яких, відбувається перенесення певного об'єму прав, яке формує право та зобов'язання.

Так, вперше в історії української цивілістики вітчизняний законодавець закріпив фідуціарні правову конструкцію через договір управління майном відповідно до статті 1029 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) яке являється як спосіб здійснення прав на чуже або власне майно з визначеною метою і в чужому інтересі.

Договір управління майном є особливим правочином, якому притаманні: високий, фідуціарний, ступінь довіри та особливе значення особистості його учасників, що знайшло відображення у предметі договору, наданні управителеві надмірних повноважень. Так, предмет договору управління майном становить не лише майно, передане в управління, а й вчинення управителем від свого імені будь-яких припустимих юридичних та фактичних дій, необхідних для управління майном в інтересах установника або визначеної ним третьої особи, з урахуванням обмежень, визначених договором і законом [4, с. 9-11].

Отже, договір управління майном, як зазначає О. А. Григорчук, – безпосередньо проявляється в його змісті, який умовно можна поділити на речову та зобов'язальну частини. Перша залежить від обраної моделі управління

і відображає повноваження права на чужу річ. Друга містить зобов'язальний елемент договірної конструкції управління і закріплює фідуціарний (довірчий) обв'язок управителя вчиняти дії в інтересі установника управління або вигодонабувача. Отже, договір управління майном слід вважати договором з виникнення права на чужу річ, обтяженого зобов'язанням з надання послуг та передачі майна [1, с. 47].

Так, фідуціарний обов'язок управителя майном діяти переважно або виключно в чужому інтересі дає підстави для визнання його різновидом договорів з ведення чужих справ, яким притаманні певні однорідні принципи здійснення такої діяльності, обумовлені фідуціарним характером такого роду правочинів [5, с. 62].

Таким чином, суд зазначив, що керівник банку (фідуціар) зобов`язаний діяти з урахуванням інтересів банку (тобто всіх його акціонерів та клієнтів), а не з особистих (приватних) інтересів. Від фідуціара завжди вимагається діяти добросовісно та безпристрасно. Фідуціар повинен бути чесним і не повинен вести справи в такий спосіб, що надає йому необумовлені вигоди або завдає шкоди інтересам клієнтів або акціонерів [10].

Будь-яке фідуціарне правовідношення має правомірну юридичну мету *(causae)*, під якою необхідно розуміти очікуваний об'єктивний результат до якого спрямований правочин. Так, відповідно статті 316-319 ЦК України встановлюють умови виникнення права довірчої власності, де визначальною рисою є фідуціарні відносини, які виникають між довірчим власником та установником і вигодонабувачем. Таким чином, фідуціарні відносини зумовлюють існування речового титулу, обтяженого довірчим (фідуціарним) зобов'язанням [6, с. 19-20].

Отже, ЦК України не передбачає загальних положень про право довірчої власності та управління [чужим] майном, які на сучасному етапі вітчизняного права вважаються основними видами титульного управління майном на фідуціарних засадах [7, с. 31].

Так, ці засади проявляються через ряд обов'язків, які управитель має виконувати переважно перед своїми власними інтересами. Головний з них полягає у ставленні до довіреного йому майна так, як би він ставився до свого власного. У країнах англосаксонського права наведений обов'язок управителя закріплено у вигляді «правила розсудливої людини» (prudent man rule). Загальновизнаним елементом цього правила є фідуціарне зобов'язання турботи або піклування (the duty of care) та вірності (the duty of loyality) [13, с. 796].

Прикладом виникнення фідуціарного елементу та «правила розсудливої людини», можуть бути дії органу опіки та піклування які мають право виступати установником управління майном у разі такої необхідності з укладанням договору управління майном з опікуном чи іншою особою, що можуть виступати як управляючі особи до яких проявляється довіра, а також з'являється зобов'язання «розсудливої людини» відповідно до ст. 1033 ЦК України.

Так, відповідно до Постанови СП КГС ВС від 05.02.2024 року зазначено, що до предмета доказування входять, зокрема, обставини правомірної /

протиправної поведінки ФГВФО та уповноважених осіб ФГВФО щодо належного виконання вимог Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», а також порушення ними фідуціарних обов`язків, їх дії, вчинені всупереч інтересам кредиторів банку [11].

Отже, учасниками відносин фідуціарної власності виступають установник (фідуціант), довірчий власник (фідуціарій) і вигодонабувач (бенефіціарій). Відповідно, зміст права довірчої власності полягає в передачі установником титулу або майна і титулу власності довірчому власнику для досягнення визначених цілей, обтяженого фідуціарним зобов'язанням передати у подальшому титул і майно визначеним вигодонабувачам після настання певних юридичних фактів на умовах договору [14, с. 585].

Прикладом забезпечувальної довірчої власності (фідуціарний заклад) певним чином є довірча власність управителя на іпотечні активи. Так, ст. 27 ЗУ «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» визнає довірчою власністю особливу форму договірних майнових відносин, яка регулює розпорядження платежами за іпотечними активами, переданими установником у володіння, користування і розпорядження управителю, який є довірчим власником іпотечних активів. Так, виходячи з цього Касаційний господарський суд зазначив, що відсутність очевидної законної мети здійсненої активної спірної операції, її завідома збитковість, дозволяє дійти висновку про порушення відповідачами фідуціарних обов`язків, та те, що у спірних правовідносинах має місце протиправна поведінка відповідачів [12].

Так, титул власності в залежному (фідуціарному) інтересі уповноважує його носія (фідуціарія) здійснювати право власності на майно з певною метою, з тим що після її досягнення або з настанням визначених обставин майно було повернене відчужувачеві чи визначеній ним особі [8, с. 72].

Список використаних джерел

1. Григорчук О. А. Правова природа договору управління майном / О. А. Григорчук // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – № 8. С. 45-51.
2. Дихта Н.М. «Фідуціарний договір у Римському приватному праві» – історико правове коріння фідуціарних форм. С. 201-206. Режим доступу : http://www.apdp.in.ua/v33/40.pdf
3. Майданик Р.А. Довірчі угоди в праві Стародавнього Риму: поняття, види, правова природа / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка // Вісник: Юридичні науки. Вип. 40. – 2000. – С. 17-24.
4. Майданик Р.А. Договір управління майном: правова природа, місце в праві України // Юридична Україна. – 2010. – № 7. С. 9-14.
5. Майданик Р.А. Договір управління майном: правова природа, місце в праві України // Юридична Україна. – 2010. – № 8. С. 61-67.
6. Майданик Р. Довірча власність і фідуція: місце і перспективи в системі права України // Право України. – 2011. – № 5. С. 19-28.
7. Майданик Р. Довірча власність і фідуція: місце і перспективи в системі права України // Право України. – 2021. – № 5. С. 29-49.

8. Майданик Р. А. Речове право: підручник / Р. А. Майданик. К.: Алерта, 2019. 1102 с.
9. Підопригора О. А. Римське приватне право: Підручник для студентів юрид. спец. вищих навч. закладів: Вид. 3-є, перероб. та доп. – К.: Видав. Дім «Ін Юре», 2001. – 440 с.
10. Постанова ВП ВС від 09.11.2023 у справі № 910/635/20
11. Постанова СП КГС ВС від 05.02.2024 у справі № 910/4149/21
12. Постанова СП КГС ВС від 05.02.2024 у справі № 910/4149/2
13. Цивільне право України. Особлива частина : підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданика. – 5-те вид. – К. : Юрінком Інтер, 2018. – 1176 с.
14. Цивільний кодекс України. Постатейний коментар у двох частинах. Частина 2. / Керівника авторського колективу проф. А. С. Довгерт, проф. Н. С. Кузнєцова. – К.: Юстініан, 2006. – 1008 с.

Н.В. Ільчишин,
доктор юридичних наук
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДИСТАНЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Дистанційне провадження – порівняно новий правовий інститут, він потребує особливої уваги з боку законодавця. По-перше, це необхідно, щоб уникнути порушень процесуальної форми, по-друге, з метою забезпечення гарантій учасників адміністративного судочинства. Розширення можливостей використання цифрових технологій в адміністративному судочинстві має супроводжуватися неухильною деталізацією в законах та підзаконних актах, у тому числі у рішеннях Вищої ради правосуддя.

Цю позицію можна підтвердити тим, що Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами» закріплює гарантії учасників [1].

Доцільно зазначити, що в п. 2 ч. 7 ст. 18 КАС України законодавець зазначає, що в умовах воєнного чи надзвичайного стану у разі знеструмлення електромережі суду чи настання інших обставин, які унеможливлюють функціонування Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи або її окремої підсистеми (модуля), що забезпечує обмін документами, суд може вручати особі, яка зареєструвала електронний кабінет, будь-які документи у справах, в яких така особа бере участь, у паперовій формі. Такий крок дозволяє

уникнути навантаження правових норм технічними аспектами.

Звернемося до ознаки загальності, яка не виключає диференціації процесуальної форми. Диференціація обумовлена створенням процедур із підвищеною системою процесуальних гарантій, і навпаки, створенням простих процедур (спрощеного провадження). У процесуальному законі немає жодних перешкод для застосування дистанційних процедур у спрощеному провадженні (глава 10 КАС України) або у загальній формі (розділ ІІ КАС України), провадження в окремих категоріях адміністративних справ (глава 11 КАС України) [2].

Створення обмежень застосування дистанційних процедур у провадженнях із складнішими процесуальними формами виправдано та необхідно, оскільки пов'язані з необхідністю створення додаткових гарантій.

Дистанційний порядок провадження відповідає розробленим у науці адміністративного процесу складовим процесуальної форми – загальності, єдності та обов'язковості. Розглядаючи процесуальну форму як одну із складових системи процесуальних гарантій, реалізовану відповідно до дистанційного провадження, містить гарантії захисту прав і законних інтересів учасників адміністративного судочинства.

Відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України учасники адміністративного судочинства, які не володіють або недостатньо володіють мовою, якою ведеться провадження у адміністративній справі, мають право пояснюватись мовою, якою вони володіють, користуватися послугами перекладача [2].

На наш думку, дистанційне провадження будь-якої процесуальної дії не обмежує участь захисника, адвоката, перекладача, представника, законного представника, педагога, психолога, що є однією із складових гарантій, покликаних забезпечити права, свободи та законні інтереси учасників дистанційного порядку провадження.

Звернемо увагу на прецедентну практику Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ). Дотримання процесуальних строків є важливою гарантією забезпечення прав і свобод учасників адміністративного процесу, але не єдиною. Повне та всебічне встановлення обставин адміністративної справи, прийняття законного і обґрунтованого рішення у справі не завжди можливе у найкоротші строк. У науці адміністративного процесу питання ефективності, швидкості, економії демонструють менеджерський підхід до реформування адміністративного процесу, погляду на адміністративний процес у контексті економічної раціональності.

Однак не всі рішення в адміністративному процесі можуть пояснюватись економічними категоріями. Слід враховувати більше параметрів, говорячи про реалізацію принципу розумного строку адміністративного судочинства. Скорочення строків судового розгляду є можливим за умови використання дистанційного порядку провадження в адміністративній справі, оскільки він дозволяє забезпечувати зв'язок між декількома учасниками адміністративного процесу, посадовими особами та державними органами, які перебувають на

значній відстані один від одного.

Дистанційний порядок провадження здатний враховувати особливості у реалізації процесуальної діяльності у разі виникнення пандемії, стихійного лиха, територіального віддалення від місця знаходження суду, обставини воєнного стану, які ускладнюють особисту присутність. Принцип верховенства права передбачений ст. 6 КАС України, деталізується у всіх нормах процесуального права та поширює дію на всіх стадіях адміністративного процесу.

Обов'язковість процесуальної форми полягає у неухильному дотриманні приписів КАС України всіма учасниками адміністративного судочинства, що є гарантією законності провадження в адміністративній справі.

Н. В. Максименко зазначає, що Європейський Суд з прав людини підкреслює, що принцип законності передбачає, що застосовувані положення національного законодавства достатньою мірою доступні, чіткі та передбачені для їх застосування. Особі має бути забезпечена можливість, у випадку необхідності за допомогою консультації, передбачити до ступеня розумності в конкретній ситуації, дослідження, яка конкретна дія може бути спричинена. Принцип законності вимагає перевірити, чи той спосіб, у якому національне законодавство тлумачиться та використовується національними судами, необхідно до наслідків, сумісних з принципами Конвенції [3, с. 113].

Розглянувши дистанційний порядок провадження крізь призму окремих принципів адміністративного судочинства, можна зробити висновок, що в адміністративному процесі дистанційні процедури здатні забезпечити реалізацію, та виступають додатковою гарантією захисту прав і законних інтересів позивача.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами: Закон України від 29.06.2023 р. № 3200-IX. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3200-20#Text

2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

3. Максименко Н. В. Принцип законності в адміністративному судочинстві як один із складових елементів принципу верховенства права. *Наукові записки. Серія право*. 2024. № 16. С. 111-115.

О. Р. Кавчак,
кандидат юридичних наук
старший інспектор з особливих доручень
відділу підтримки Управління
головної інспекції поліції Львівщини
майор поліції
С. С. Єсімов,
кандидат юридичних наук, професор
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ У СУДАХ

Зберігання документації біля судів судової системи – комплекс заходів, вкладених у забезпечення збереження документів у процесі їх зберігання визначено Інструкцією про порядок передання до архіву місцевого та апеляційного суду, зберігання в ньому, відбору та передання до державних архівних установ та архівних відділів міських рад судових справ та управлінської документації суду [1].

Важливим моментом цієї роботи є те, що архівіст – перша людина, яка має справу з інформацією, створеною у минулому. Він має відібрати та зберегти. Забезпечення безпеки документів – головна проблема державних архівів.

Складність розв'язання завдання визначена тим, що ніхто і за жодних обставин не заснував документи для «вічного» зберігання. Основними функціями та завданнями архіву суду є: ведення архіву, архівної справи в суді; ведення довідково-інформаційної роботи; експертиза цінності документів: приймання на зберігання судових документів та справ; видача копій судових рішень та інших документів, які зберігаються в архіві суду; видача судових справ для ознайомлення учасникам судового розгляду; підготовка довідок на основі відомостей, які є в документах архівного підрозділу, ведення їх обліку.

Архіви щороку поповнюються новими фондами, а реставраційні можливості є скромними. Це визначається Переліком судових справ і документів, що утворюються в діяльності суду, із зазначенням строків зберігання [2]. Нормативні умови зберігання архівних документів забезпечуються такими: будівництвом, реконструкцією та ремонтом будівель архівів; створенням оптимальних (нормативних) – протипожежного, охоронного, температурного, світлового та санітарно-гігієнічного – режимів і режиму вологості у будівлі та приміщеннях архіву; застосуванням спеціальних засобів зберігання та переміщення архівних документів.

Основною метою моєї роботи є вивчення забезпечення безпеки архівних

документів. Для забезпечення безпеки архівних справ та інших документів, створення необхідних умов для роботи архіву суду приділяється спеціально обладнане приміщення, що відповідає встановленим умовам зберігання документів і праці працівників архіву.

В архіві мають бути передбачені: архівосховище; приміщення прийому, тимчасового зберігання документів; ділянку видачі документів; робочі кімнати співробітників архіву ізольовані від приміщень, де зберігаються архівні документи [3].

Існують спеціальні правила встановлення спеціального архівного обладнання для організації безпосереднього розміщення архівосховища. Усі документи повинні розміщуватися на стаціонарних та/або пересувних металевих полицях, металевих шафах або контейнерах.

Стелажі слід встановлювати перпендикулярно до стіни з вікном, а в приміщеннях без вікон слід враховувати особливості приміщення. Стелажі та шафи слід розташовувати відповідно до таких вимог: відстань між рядами полиць (головний прохід) повинна бути не менше 120 см; відстань між полицями (прохід) має бути не менше 75 см; відстань між зовнішньою стіною будівлі та полицями, розташованими паралельно стіні – не менше 75 см; відстань між стіною та краєм стелажу або шафи (обхід) – не менше 45 см; відстань між підлогою та дном стелажу (шафи) – не менше 15 см; у підвалах – не менше 30 см.

Порядок розміщення коробок залежить від відстані між полицями, фізичного стану коробок та твердості або м’якості палітурки. Тверді обкладинки слід розташовувати вертикально, а м’які обкладинки та обкладинки без палітурки – горизонтально.

Документи не можна зберігати на підлозі, підвіконнях, сходах та інших місцях, не призначених для зберігання документів. В архівах є шафи для зберігання карт та довідкових матеріалів.

Стелажі, шафи та контейнери нумеруються зліва направо від головного входу в кожному архіві та зверху вниз та зліва направо для кожної шафи на стелажах. Коробки маркуються номером фонду, каталогу та крайнім номером справи в коробці.

Архіви повинні вживати заходів щодо запобігання скупченню плісняви, комах, гризунів та пилу, проводити санітарні дні для видалення пилу з полиць, коробок та файлів, систематично проводити вологе прибирання приміщень. Фільтрування повітря за допомогою кондиціонера вважається найбільш ефективним та основним заходом боротьби з пилом.

У нових будинках суден кондиціювання повітря зазвичай є централізованою системою з вбудованим кондиціонером. Документи слід зберігати у темному місці. Вся робота з документами повинна проводитись при обмеженому чи технічно необхідному висвітленні. Природне освітлення допускається в архівних приміщеннях, де використовуються розсіювачі світла, захисні фільтри, жалюзі або віконні штори. Для штучного освітлення слід використовувати лампи розжарювання у герметичних світильниках з гладкою

поверхнею.

Температурний режим і режим вологості у приміщеннях для зберігання архівних документів встановлюється наступним чином. Для контролю температури та вологості в приміщеннях для зберігання документів повинні бути встановлені термометри та гігрометри, необхідно вжити заходів для забезпечення нормальної температури та вологості відповідно до показань термометрів та гігрометрів.

Приміщення, в яких зберігаються документи, повинні бути захищені. Вікна архівних приміщень повинні бути обладнані решітками, що замикаються. Приміщення архівів обладнуються системою пожежної сигналізації і мають виходи до ліфтів і сходів для евакуації.

Працівники апарату суду, відповідальні за роботу архіву суду, повинні бути проінструктовані з пожежної безпеки та ознайомлені з правилами користування засобами пожежогасіння. збереження документів, створити матеріально-технічну базу, вести облік руху документів та отримати базові знання про копіювання документів для підготовки страхових позовів та фондів за використання та збереження документів.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції про порядок передання до архіву місцевого та апеляційного суду, зберігання в ньому, відбору та передання до державних архівних установ та архівних відділів міських рад судових справ та управлінської документації суду: Наказ Державної судової адміністрації України від 15.12.2011 р. № 168 (редакція 2024 року). URL. https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0168750-11#Text

2. Про затвердження Переліку судових справ і документів, що утворюються в діяльності суду, із зазначенням строків зберігання: Наказ Державної судової адміністрації України від 07.12.2017 р. № 1087. URL. https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1087750-17#Text

3. Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях: Наказ Міністерства юстиції України від 18.06.2015 р. № 1000/5 (редакція 2024 року). URL. https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/z0736-15#Text

В.В. Карелін,
доктор юридичних наук, доцент, підполковник юстиції
професор кафедри військового права,
військового факультету міжнародних відносин та права
(Військовий інститут Київського національного
університету імені Тараса Шевченка)

ДО ПИТАННЯ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ОСВІТУ

Право засуджених зокрема й до позбавлення волі на освіту – це одне з основоположних соціальних прав людини та громадянина, яке закріплене на національному та міжнародному рівнях та не може бути обмежене або відібране через її засудження до покарання у виді позбавлення волі. Його дотримання має важливе значення для виправлення та ресоціалізації осіб, які відбувають покарання, і сприяє зменшенню рецидиву злочинів, але на жаль, ця декларація стикається з суворою реальністю і для цього є певні причини:

- недостатнє фінансування для забезпечення якісної освіти в установах виконання покарань;
- низький рівень мотивації та інтересу до навчання серед засуджених до позбавлення волі;
- обмеження та заборони на доступ до інтернету, комп'ютерів, книг та інших навчальних матеріалів;
- відсутність кваліфікованих викладачів, волонтерів або партнерів, які могли б надавати освітні послуги в установах виконання покарань;
- суворі правила та обмеження на участь засуджених до позбавлення волі в освітніх програмах, наприклад, за критеріями поведінки, безпеки або терміну відбування покарання;
- негативне ставлення або дискримінація засуджених до позбавлення волі, які намагаються здобути освіту, з боку інших засуджених, персоналу та навіть суспільства.

Освіта для засудженого до позбавлення волі це не лише гуманітарна вимога. Вона також відіграє ключову соціально-економічну роль, адже сприяє їх поверненню до суспільства та знижує ризик повторного вчинення злочину. Проте в Україні освітні можливості для них обмежені, застарілі та часто недоступні.

Освіта є одним з найефективніших способів виправлення та ресоціалізації ув'язнених, тобто їх повернення до законослухняного життя в суспільстві. Згідно з дослідженнями, освіта має позитивний вплив на психологічний стан засуджених до позбавлення волі, їх самооцінку, мотивацію, соціальну адаптацію, професійне самовизначення та пошук роботи після звільнення. Освіта також сприяє розвитку критичного мислення, креативності, комунікаційних навичок, цифрової грамотності та інших компетенцій, які є необхідними для успішної інтеграції.

Оскільки, на думку переважної більшості науковців, на сьогоднішній день пріоритетною є дистанційна форма здобуття освіти засудженими, то ми вважаємо, що установи виконання покарань мають організувати надання освітніх послуг у співпраці з загальноосвітніми школами, в яких здобувають середню освіту, професійними (професійно-технічними) закладами, а також і закладами вищої освіти. З цією метою нами була проаналізована довідкова інформація про заклади освіти, які забезпечують здобуття освіти за дистанційною формою навчання, в тому числі й засудженим до позбавлення волі.

Зазначимо, що станом на 2022 рік в Україні існувало 47 навчальних закладів, які надавали дистанційну вищу освіту більш ніж за 43 спеці-альностями та середню професійно-технічну освіту більш ніж за 16 спеціальностями. Найбільше закладів які надають вищезазначені послуги розташовані у Чернігівській (12) та Полтавській (6) областях.

Слід вказати, що пенітенціарна система України спільними зусиллями із громадськістю вживає вкрай необхідних кроків у напрямку вдосконалення реформи установ виконання покарань шляхом професійного навчання та працевлаштування.

Все це дозволило нам зробити висновок про те, що виправлення та ресоціалізація засуджених до позбавлення волі – це процес, який включає відновлення прав та можливостей для їх інтеграції у суспільство, який має починатися ще під час відбування покарання, враховуючи, що освіта є вирішальним елементом у цьому процесі та має забезпечувати не тільки професійний розвиток, але й психосоціальну адаптацію та особистісну трансформацію. Позитивні практики навчання та працевлаштування засуджених до позбавлення волі, слід розвивати, керуючись затребуваністю професії на ринку праці, її матеріальною цінністю, можливістю її здобуття дистанційно та впливом такої професії на їх виправлення та ресоціалізацію.

М.В. Ковалів,
кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Д. О. Березюк,
аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРИМИРЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА СУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Підвищення ролі позасудових механізмів вирішення спорів, включаючи переговори, примирення та медіацію, слід розглядати як загальносвітову тенденцію. Розвиток потенціалу позасудового та досудового врегулювання спорів пов'язується зі зниженням ступеня конфліктності та збереженням соціальних зв'язків та ділових відносин, з необхідністю скорочення судового навантаження та термінів вирішення судових спорів.

У літературі відзначаються переваги всіх форм позасудової юрисдикції від процесуально складного та тривалого порядку судового розгляду. Інститут примирення за очевидних переваг не знаходить належного застосування в правовій системі, незважаючи на наявність Закону України «Про медіацію» [1].

Незважаючи на вжиті заходи щодо створення належної правової основи та реформування інституту примирення, його роль як способу врегулювання спорів залишається незначною порівняно з кількістю справ, що розглядалися судами.

У доктрині примирення, виходячи з ролі та призначення суду у вирішенні справи та припинення спору, в основному визнається іманентним судової діяльності та розглядається як одна з функцій суду.

Судова система за її важливості функціонує не ізольовано, а є складовою частиною юрисдикційної системи країни. Тому важливо розвивати юридичну інфраструктуру, в тому числі інститут медіації, що розвивається, яка побудована навколо судової системи. Включення медіації та інших примирних процедур до судової діяльності слід вважати закономірністю еволюції судової системи, що полегшує доступ громадян до правових засобів захисту та правосуддя.

Поряд із традиційними факторами, що актуалізують значення примирення у вирішенні спорів, ключовою та необхідною умовою, що визначає напрями розвитку примирення у цифрову епоху є інформатизація судової системи. Можливості дистанційних комунікацій судів з громадянами та представниками бізнесу на базі цифрових платформ відкривають нові форми примирення у діяльності судів, дозволяючи вирішити організаційні проблеми, пов'язані з

недостатньою кількістю працівників суду, які здійснюють примирення.

Можливості цифрових комунікацій судового примирителя зі сторонами, за аналогією з дистанційними форматами проведення судових слухань, надавали зацікавленим особам альтернативу судовому розгляду.

Цифрове примирення розширює доступ до інфраструктури правосуддя та сприяє зниженню навантаження на суди. Однак ключовою є та обставина, що під впливом цифрових платформ трансформується уявлення про примирення. Воно розглядається як проведення певних процедур, вкладених у врегулювання спору, як результат вирішення конфлікту та як інституційний елемент судової діяльності.

В інституційному сенсі цифрова платформа може розглядатися як учасник вирішення спору поряд зі сторонами та посередниками. Саме на цифрову платформу покладається інформаційний обмін із використанням електронних комунікацій, корекція взаємодії, локація інтересів, правових точок конфлікту. Ефективність та гнучкість форматів онлайн-примирення залежить від інновацій в технологічній основі, тобто максимального використання цифрових технологій.

Прогнозування перспектив результату судового спору з урахуванням аналізу технологією штучного інтелекту на підставі великої судової практики є одним із етапів управління конфліктом з допомогою онлайн-примирення. Зокрема, ключовими стали такі потреби, як оперативне вирішення спорів та скорочення взаємних витрат сторін.

Позитивний досвід впровадження системи альтернативних онлайн-механізмів врегулювання спорів у комерційному секторі у багатьох правопорядках використано створення спеціалізованих цифрових судів.

Багаторівнева схема врегулювання спору у дистанційному форматі передбачає інтеграцію сервісів онлайн-примирення у єдину судову цифрову платформу. Така інтеграція покликана уніфікувати процес здійснення фізичними та юридичними особами процесуальних і організаційних дій у цифровому середовищі, об’єднати діяльність в єдину систему, акумулювавши можливості учасників судочинства для досягнення його завдань. Результатом стає не лише зручність для громадян, а й прозорість процесу та результатів урегулювання спору.

Організаційний підхід як єдина методологічна основа розкриває та фіксує значні зв’язки процесуальних інститутів, забезпечуючи їх узгоджену дію в механізмі процесуально-правового регулювання. При інтеграції сервісів онлайн-примирення в єдину судову цифрову платформу важливо забезпечити поєднання форматів онлайн-примирення з електронною формою судочинства, що спричинить зміни в процесуальному та організаційному аспектах.

Імператив електронного формату судочинства підлягає застосуванню з урахуванням специфіки правовідносин, суб’єктного складу окремих категорій справ за неприпустимості зменшення доступності правосуддя. Зміни процесуально-правового регулювання пов’язуються з обов’язковістю проведення процедур примирення щодо окремих категорій справ. Зокрема, за

спорами, де заздалегідь є нерівноправність суб'єктів та наявність слабшої сторони у правовідносинах, проведення примирних процедур пропонується зробити обов'язковим.

У зв'язку з цим інтеграція сервісів онлайн-примирення в єдину судову цифрову платформу не вимагатиме додаткових витрат, оскільки здійснюватиметься при функціонуванні модулів Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

Сучасний суд у всіх його розумінням – як будівлі чи цифрова платформа представляє місце, призначене об'єднання зусиль всіх учасників судочинства, зокрема учасників досудового врегулювання спорів.

Серед особливостей цифрової держави знаходиться орієнтація державних органів на потреби та інтереси громадян та спрямованість на якість взаємодії та довіру суспільства до влади.

Розгляд примирення як складової частини судової діяльності тягне проведення організаційно-технічних заходів, спрямованих на формування інформаційної та телекомунікаційної інфраструктури приміщень суду для здійснення процедур примирення, а також для здійснення електронних комунікацій через сайт суду фізичних осіб зі структурами, що пропонують онлайн-урегулювання спорів.

Поряд з цим цифрова модернізація створює загрози знеособлення судової діяльності, за винятком особистого спілкування осіб, які потребують судового захисту, з працівниками апарату суду та працівниками суду, які виконують функції примирення. Громадяни можуть не знати про можливості примирення у вирішенні спорів або не довіряти таким механізмам, що потребує підвищення поінформованості.

Теоретичне обґрунтування організаційних форм доступу громадян до посередницьких процедур та процедур примирення у будівлі суду пов'язане зі зверненням до концепції «суд із безліччю дверей», яка широко використовується у правопорядках країн Європейського Союзу. Усі позови, що надходять до суду, перевіряються спеціальними працівниками суду, які визначають найбільш підходящу процедуру для вирішення конфлікту, ґрунтуючись на пріоритеті мирного врегулювання спору.

Наділення працівникам апарату суду повноваженнями щодо примирення, розширення функцій примирення для суддів, обґрунтовуються в літературі як ознаки інтегрованої моделі примирення у судовій діяльності. У зв'язку з цим працівники апарату суду повинні мати професійні компетенції у сфері комунікацій з учасниками судових розглядів та іншими відвідувачами суду; знанням методик здійснення примирних процедур.

Алгоритм дій працівників інноваційної приймальні суду повинен включати роз'яснення порядку, переваг і наслідків мирного вирішення справи при прийнятті позовної заяви, ознайомлення з проектами мирових угод щодо різних категорій справ.

Відповідно до цього модель Інтернет-сайту суду в умовах інформатизації передбачає поєднання з сайтами організацій медіації, що здійснюють онлайн

примирення. У зв'язку з цим на сайті суду підлягає розміщенню перелік організацій, які надають посередницькі послуги, інформація про переваги, терміни та порядок онлайн примирення. Це покликане забезпечити гнучку та оперативну реакцію на суспільні запити та підвищення гарантій реалізації правових засобів захисту прав громадян в умовах цифровізації.

Судова цифрова платформа розуміється як технологічна основа і необхідна умова розвитку в сучасних умовах позасудових механізмів вирішення спорів [2]. Судова цифрова платформа зумовлює можливість створення багаторівневої схеми врегулювання спору в дистанційному форматі, у межах якої та за допомогою електронних сервісів здійснюється оцінка можливості врегулювання спору; направлення на відповідну процедуру врегулювання; врегулювання спору; звернення до суду у разі недосягнення угоди.

Список використаних джерел

1. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text

2. Ковалів М. В., Сидор М. Я. Реалізація адміністративного судочинства на основі цифрової платформи. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2024. № 2. С. 36-41.

М. В. Ковалів,
кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Р. М. Скриньковський,
кандидат економічних наук, професор,
професор кафедри економіки підприємств та
інформаційних технологій
(Львівський університет бізнесу та права)

ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ

Українська держава захищає конституційний лад і забезпечує його стабільність.

Становлення сучасного конституційного ладу обумовлює необхідність наукового пошуку у сфері гарантування з метою забезпечення його адекватності реаліям та перспективам суспільно-політичного розвитку. Українська держава захищає конституційний лад і забезпечує його стабільність.

Гарантування конституційного ладу актуалізується необхідністю вдосконалення діяльності держави як у цілому, так і окремих органів державної влади, що покликані забезпечувати стабільність її базових принципів та інститутів.

Багатозначність терміна «гарантія» безумовно позначається на різноманітності його трактування в юридичній науці, яка далеко не завжди оперує цим поняттям у суто юридичному його значенні. Етимологічно термін «гарантія» походить від французького слова «garantie», яке утворене від «garantir» – забезпечувати, охороняти.

Людство завжди прагнуло створити конституційний лад, який справді був би демократичним і захищав би його права та свободи, а без створення надійного механізму гарантування це уявляється неможливим. Тривалий час науковці прагнули на теоретичному рівні показати необхідність створення легітимних соціальних інститутів, які мали б гарантувати існування демократичного державного ладу. Варто зазначити, що на сьогоднішній день термін «гарантії» використовується в багатьох галузях юридичної, політичної та інших наук.

У Конституції України термін «гарант» зустрічається всього лише один раз. Він характеризує конституційну правосуб'єктність Президента України (ч. 2 ст.102).

Наукове опрацювання цієї проблематики дозволяє визначити гарантії конституційного ладу України як систему загальних умов і спеціальних (нормативно-правових та організаційно-правових) засобів, що забезпечують існування та дієвість інститутів конституційного ладу. Гарантії конституційного ладу слугують базою для формування певних суспільних відносин, які мають загальну специфіку. Це дозволяє поєднати їх в одну групу і охарактеризувати шляхом виокремлення спільних ознак, які притаманні гарантіям конституційного ладу взагалі.

Серед нормативно-правових гарантій конституційного ладу Конституція України є найважливішою. Її роль у гарантуванні конституційного ладу визнається практично всіма без винятку дослідниками. У низці праць Конституцію називають не лише гарантією стабільності конституційного ладу, а й взагалі умовою його існування.

Гарантування конституційного ладу України полягає у встановленні власного статусу Конституції і відповідно статусу тих інститутів, які вона закріплює: у обмеженні можливостей внесення змін і доповнень до неї, тобто забезпеченні самою Конституцією власної стабільності, а також у регулюванні нею порядку визначення, охорони, функціонування та зміни державного ладу України.

Конституція України має найвищу юридичну силу, визначає статус державних і недержавних інститутів, які виступають гарантами реалізації конституційних норм про державний лад України, внаслідок чого здійснюється функціонування відповідного конституційного ладу. Тому важливою гарантією конституційного ладу є стабільність Конституції. Стабільність обумовлена стійкістю тих суспільних відносин, які регулюються Конституцією, і передбачає дію її основних положень протягом тривалого історичного періоду розвитку держави та суспільства.

Гарантіями конституційного ладу України є такі положення Конституції України:

а) неможливість зміни Конституції, якщо ці зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України (ч. 1 ст. 157);

б) неможливість зміни Конституції в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч. 2 ст. 157);

в) ускладнений порядок внесення змін до першого розділу Конституції, присвяченого засадам конституційного ладу України;

г) конституційне визначення статусу Президента України як гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина (ч. 2 ст. 102) та встановлення відповідальності Президента України у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину (ст. 111);

д) заборону утворювати політичні партії та громадські організації, програмні цілі або дії яких спрямовані на зміну конституційного ладу насильницьким шляхом (ч. 1 ст. 37);

є) присягу народних депутатів України щодо додержання Конституції України та законів України (ч. 2 ст. 79);

ж) конституційний обов'язок Кабінету Міністрів України забезпечувати державний суверенітет України, виконання Конституції і законів України (п. 1 ст. 116);

з) діяльність спеціального органу захисту конституційного ладу – Конституційного Суду України – який вирішує питання про конституційність чинного законодавства, актів Президента України та актів Кабінету Міністрів України (ст. 150) [1, с. 147-148].

Екстраординарним засобом захисту конституційного ладу є *правовий режим надзвичайного стану*, що може бути введений в Україні або в окремих її місцевостях Указом Президента України, який підлягає затвердженню Верховною Радою України протягом двох днів од моменту звернення Президента України, з метою усунення загрози та якнайшвидшої ліквідації особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, нормалізації обстановки, відновлення правопорядку за спроб захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, для відновлення конституційних прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, створення умов для нормального функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, інших інститутів громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Ковалів М.В., Гаврильців М.Т., Бліхар М.М. Конституційне право України: навч. пос. Львів, 2014. 402 с.

М.В. Ковалів,
кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
С. Я. Шийович,
аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

Діяльність центрів надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП) в історичному стані пройшла п’ять етапів. 1. Конституційно-правове закріплення права громадянина звернення (1992–1998 рр.) Поняття державної послуги на законодавчому рівні знайшло відображення у Концепції адміністративної реформи в Україні – це послуги, які надаються органами державної влади та місцевого самоврядування, державними та комунальними установами, у випадках, встановлених законодавством, іншими юридичними особами [1].

У ряді законів було викладено положення про послугу як складову частини функцій органів публічної влади. Головною метою публічного управління у сфері надання послуг є створення умов для доступності та якості надання населенню та бізнесу, регулярного контролю за діяльністю відповідальних посадових осіб, підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів на надання послуг».

2. Розробка стандартів адміністративних послуг. У 2001 р. прийнято Указ Президента України «Питання організації проведення в Україні адміністративної реформи» [2]. Одними з завдань проведення адміністративної реформи були такі, як розробка правових актів регулювання процедур надання публічних послуг, протидія корупції, упорядкування повноважень органів виконавчої влади.

Важливішою частиною адміністративної реформи була розробка концепції реформування, при якій органи виконавчої влади могли реформуватися в безпосередній взаємодії з громадянським суспільством, оскільки одними лише адміністративними механізмами процес реальних змін запустити неможливо. У 2007 р. було затверджено Методичні рекомендації з розроблення стандартів адміністративних послуг [3].

3. Реалізація проектів створення ЦНАП. Вимоги до комфорту та зручності при наданні адміністративних послуг виконувались лише у «пілотних» регіонах, масштабної картини виконання стандартів надання послуг не спостерігалося.

Невідповідність між стандартами, регламентами та законодавством, місцевими нормативними актами вимагала суттєвого коригування нормативної правової бази. Внаслідок цього організаційні та нормативні правові недоліки та проблеми стали причиною реорганізації всієї державної системи надання адміністративних послуг та створення системи установ центрів надання адміністративних послуг у країні. У 2012 р. було прийнято Закон України від 06.09.2012 р. «Про адміністративні послуги» та затверджено Примірного положення про центр надання адміністративних послуг [4; 5].

Вирішення всіх проблем було знайдено у концепції установ ЦНАП, які надають послугу з прийому заяв та звернень громадян з метою отримання адміністративних послуг. Досвід успішного впровадження аналогічних проектів у країнах Європейського Союзу [4].

Доступність і комфорт при наданні адміністративних послуг забезпечувалися організацією єдиної території в рамках одного приміщення, в якому перебували представники багатьох органів державної влади та місцевого самоврядування, які здійснюють прийом відвідувачів по електронній черзі за досить комфортних умов.

Міжвідомча взаємодія здійснювалася державними органами самостійно, що звільняло заявників від обов'язків щодо збору додаткових довідок та документів, сприяло зниженню витраченого часу. Роль і функція місцевої влади у реалізації та втіленні в життя закону «Про адміністративні послуги» була дуже істотною – вони повинні були організувати діяльність установ ЦНАП, надати приміщення з комунального майна, підібрати персонал, забезпечити всі необхідні комунікації та вирішити питання з фінансуванням.

Роль державних органів виконавчої полягала лише в тому, щоб підписати угоду з місцевою владою про надання сприяння та надання адміністративних послуг на базі організованих установ ЦНАП. Тим часом у пасивності державних органів були свої вагомі причини: адміністративному апарату необхідно було визначитися з тим обсягом повноважень, які можна передати до установ ЦНАП. Форм взаємодії органів виконавчої влади та установ ЦНАП у контексті адміністративної реформи пропонувалося кілька – як повне делегування повноважень співробітнику ЦНАП, та організація віддаленого робочого місця співробітника відповідного органу виконавчої влади на території ЦНАП.

Перший варіант виявився багато в чому неприйнятним для більшості державних органів, оскільки була відсутня нормативно-правова база. Співробітник ЦНАП не був посадовцем відповідного органу виконавчої влади, не міг реалізовувати відповідні адміністративно-владні повноваження.

Варіант організації віддаленого робочого місця посадової особи органу державної влади або органу місцевого самоврядування виявився найбільш підходящим та був прийнятий всіма органами виконавчої влади, поданими до ЦНАП. Така модель дуже органічно вбудувалась у існуючу концепцію організації надання адміністративних послуг. Концепцію Державної цільової програми створення та функціонування інформаційної системи надання адміністративних послуг на період до 2017 року [5].

Співробітник органу виконавчої влади надавав послуги з прийому та обробки документів та заяв на новому робочому місці – у приміщенні ЦНАП. Проблема організації взаємодії такого «локального» представництва органу державної влади та місцевого самоврядування, розташованого у ЦНАП, з головним підрозділом вирішувалася шляхом здійснення фізичної комунікації та транспортного сполучення документообігу з головною установою.

2021 р. прийнято закон України від 15.07.2021 р. № 1689-IX «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг». Закон передбачає технологічний розвиток мережі ЦНАП, що має здійснюватися за такими напрямами: ліквідація адміністративних бар'єрів при отриманні адміністративних послуг в електронній формі; реалізація процесу оскарження рішень та дій ЦНАП; оптимізація контролю та нагляду за наданням адміністративних послуг; підвищення якості та ефективності надання адміністративних послуг (реінжиніринг); перехід на міжвідомчу та міжрівневу електронну взаємодію з установами та організаціями; переведення надання послуг у дистанційний формат; удосконалення нормативно-правової бази.

Виникнення, становлення та розвиток установ центрів надання адміністративних послуг мало непросту історію. Починалася у формі адміністративної реформи розгляду звернень та заяв громадян до органів державної влади за наданням адміністративних послуг. Така реформа передбачала підвищення доступності та якості адміністративних послуг шляхом організації принципового іншого підходу, до якого виявилася не готова система адміністративної влади, що склалася.

Трансформація та розвиток установ ЦНАП відбувалися одночасно з еволюцією поняття права на звернення до державного органу, яке постало як конституційно-правове поняття щодо Конституції, після чого його було розширено законом України «Про звернення громадян», принципами добровільності та свободи надання. Далі право на звернення до державного органу починає зближуватися з концепцією створення та функціонування установ ЦНАП, наповнюючись адміністративним змістом та змістом у формі адміністративних стандартів і регламентів.

Останнім етапом еволюції та розвитку стала трансформація права на звернення та надання публічних послуги в електронному вигляді. Більшість прийнятих актів характеризуються відсильним характером правових норм, які створюють складнощі при реалізації всього механізму діяльності ЦНАП. Неузгодженість правових норм породжує колізії, що зумовлює необхідність систематизації цих актів на формування єдиного правового поля.

Історичний аналіз показав, що становлення ЦНАП пройшло кілька етапів: конституційно-правове становлення права громадянина звернення; розробка адміністративних регламентів, формування законодавства; реалізація проектів щодо створення ЦНАП, формування перших установ; розвиток мережі установ ЦНАП; цифровізація мережі установ ЦНАП.

Право на звернення громадянина до державного органу почало формуватися з конституційно-правового закріплення та дійшло до

адміністративно-правового шляхом створення адміністративних регламентів надання адміністративної послуги.

Список використаних джерел

1. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні**:** Указ Президента України від 22.07.1998 р. № 810/98. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/810/98

2. Питання організації проведення в Україні адміністративної реформи»: Указ Президента України від 21.07.2001 р. № 538/2001. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/538/2001

3. Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення стандартів адміністративних послуг: Наказ Міністерства економіки України від 12.07.2007 р. 219. URL. https://web.archive.org/web/20140913172554/http://sips.gov.ua/ua/mineconomy219

4. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 р. № 5203-VI. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/5203-17

5. Про затвердження Примірного положення про центр надання адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.02.2013 р. № 118. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2013-%D0%BF#Text

6. Створення центрів надання адміністративних послуг в ОТГ Збірник методичних матеріалів Програми ЄС «U-LEAD Компонент 2: (початкова фаза)» (робоча версія Збірника від 22.05.2017). Програма ЄС «U-LEAD Компонент 2: (початкова фаза) Реалізується SALAR / SKL International

7. Про схвалення Концепції Державної цільової програми створення та функціонування інформаційної системи надання адміністративних послуг на період до 2017 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 614-р. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2013-%D1%80#Text

В. М. Когут,
кандидат технічних наук
старший науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
С. І. Церковник,
кандидат юридичних наук, старший дослідник
старший науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

НАЦІОНАЛЬНІ ІНІЦІАТИВИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ

Питання безпеки дорожнього руху залишається надзвичайно актуальним як для України, так і для країн Європи. Щороку фіксується значна кількість

дорожньо-транспортних пригод, що вимагає розробки та реалізації ефективних національних заходів, спрямованих на підвищення рівня безпеки на автошляхах. У вітчизняному правовому полі ключовими нормативними актами, які регулюють цю сферу, є Закони України «Про дорожній рух» та «Про Національну поліцію», а також низка постанов Кабінету Міністрів, що визначають стратегічні засади забезпечення безпеки дорожнього руху [1, с. 153].

У Європейському Союзі завдяки суворим стандартам безпеки – зокрема щодо інфраструктури, контролю швидкості та просвітницьких кампаній – вдалося суттєво знизити смертність на дорогах. Україна впроваджує національні ініціативи, адаптовані до місцевих умов на основі європейського досвіду, що дозволяє системно координувати заходи безпеки. Ці ініціативи мають на меті зменшити кількість ДТП і підвищити рівень безпеки згідно із Законом України «Про дорожній рух». Основні заходи включають оновлення нормативно-правової бази з урахуванням європейських стандартів, що підкреслюється й у наукових дослідженнях у сфері адміністративного права. [2, с. 525].

Впровадження ініціатив створює умови для підвищення відповідальності учасників дорожнього руху та сприяє формуванню культури безпечного водіння, що позитивно впливає на зниження рівня аварійності та механізмів підвищення безпеки дорожнього руху з урахуванням європейського досвіду. Аналіз джерел свідчить про зростання наукової уваги в Україні до проблеми безпеки на дорогах, з особливим акцентом на адаптацію європейських підходів і впровадження сучасних технологій.

Українське законодавство у сфері дорожнього руху спрямоване на зниження аварійності, а національні ініціативи мають охоплювати правові, економічні й соціальні аспекти. Для ефективної реалізації необхідна взаємодія державних органів, залучення громадськості, експертів та міжнародних партнерів, а також належний контроль за виконанням програм. Такі ініціативи є важливим інструментом сталого розвитку держави та покращення якості життя громадян.

Роль національних ініціатив у сфері безпеки дорожнього руху – створення ефективних механізмів для зниження аварійності та покращення умов для всіх учасників. В Україні ці стратегії впроваджуються за європейськими стандартами, що сприяє інтеграції в ЄС. Законодавство з безпеки дорожнього руху оновлюється з урахуванням рекомендацій ЄС, зокрема впроваджуються нові технології, як-от підсвічування розмітки для підвищення безпеки. Національні ініціативи реалізуються у співпраці з міжнародними організаціями, такими як ООН, що допомагають формувати стратегії та оцінювати їх ефективність. Це забезпечує комплексний підхід до управління дорожнім рухом і зниження ризиків для учасників [3, с. 57]. Взаємозв’язок національних стратегій і європейських норм є ключовим для досягнення високих стандартів безпеки дорожнього руху в Україні.

У країнах ЄС національні спостережні органи відіграють важливу роль, здійснюючи моніторинг аварійності та аналіз дорожньої ситуації. Вони збирають дані про дорожні події, виявляють проблемні зони та формують рекомендації

щодо покращення безпеки – від законодавчих змін до інфраструктурних проектів і навчання водіїв. Співпраця з Європейською комісією і міжнародними організаціями допомагає впроваджувати європейські стандарти. Завдяки цьому органи забезпечують постійний контроль, що сприяє розробці ефективних політик і зниженню аварійності. Моделі роботи таких органів різняться залежно від країни — наприклад, у Франції діє Національна асоціація безпеки дорожнього руху (Sécurité Routière) [4].

Успішними прикладами є програма «Безпечні дороги», що включає кампанії з підвищення обізнаності та контроль швидкості, які суттєво знизили кількість ДТП, а також модель «Vision Zero», що прагне до нульової смертності на дорогах через комплексний підхід до проектування та безпеки. Ця модель допомогла країні досягти одного з найнижчих рівнів смертності в ДТП у Європі.

Ці моделі й успішні практики можуть слугувати орієнтиром для України у створенні ефективних національних спостережних органів. Формування таких органів потребує врахування досвіду ЄС, що наголошує на інтеграції спостереження в систему управління дорожнім рухом із моніторингом, аналізом і звітністю. Рекомендовано впровадження системи оцінки ризиків для виявлення ключових проблем і пріоритетів. Важливо налагодити співпрацю між національними, регіональними, місцевими органами та міжнародними структурами для обміну даними й досвідом. Розробка сучасних інформаційних систем для моніторингу ДТП дозволить швидко реагувати на зміни на дорогах [5].

Системи GPS та автоматизовані системи збору даних про дорожні ситуації можуть знач-но підвищити ефективність моніторингу. Забезпечення відповідної підготовки спеціалістів, які будуть займатися управлінням спостережними органами, є важливим елементом. Обмін досвідом з європейськими колегами та участь у міжнародних програмах можуть сприяти покращенню кваліфікації українських фахівців [6, с. 677]. Імплементація цих пропозицій допоможе Україні створити ефективну систему національних спостережних органів відповідно до європейських стандартів. Аналіз законодавства виявляє низку проблем: багато норм не відповідають директивам ЄС, що ускладнює інтеграцію; відсутність координації між відомствами гальмує реалізацію ініціатив; часті зміни в законодавстві та неузгодженість створюють труднощі і знижують довіру до інститутів. Брак фінансування та ресурсів також негативно впливає на ефективність органів, особливо в умовах воєнного стану, коли бюджетні пріоритети зміщені. Для подолання цих бар'єрів необхідні системні зміни в законодавстві, краща координація та стабільне фінансування.

Важливо забезпечити прозорість використання бюджетних коштів для спостережних органів, що зміцнить довіру до державних інститутів і підвищить ефективність національних ініціатив.

Вивчення національних ініціатив у сфері безпеки дорожнього руху в Україні відкриває кілька ключових напрямків для подальших досліджень: оцінка їхнього впливу через кількісні та якісні показники для визначення ефективності; порівняння з міжнародними практиками для покращення національної політики;

аналіз фінансування та ресурсних обмежень, що впливають на імплементацію; вивчення сприйняття населення та впливу ініціатив на поведінку учасників руху; дослідження новітніх технологій у системах управління дорожнім рухом. Ці напрямки допоможуть підвищити ефективність національних ініціатив і безпеку на дорогах України.

Список використаних джерел:

1. Колодяжний М.Г. Стратегія убезпечення дорожнього руху в Україні. Вісник кримінологічної асоціації України. 2024. № 1 (31). С. 153–166. DOI: https://doi.org/ 10.32631/vca.2024.1.12.

2. Чернобук В.В. Актуальні проблеми адміністративно-деліктного права України. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 524–527. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.91.

3. Гусаров С.М. Роль і вплив державних органів на безпеку дорожнього руху в Україні. Європейські перспективи. 2017. № 1. С. 54-63. URL: https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/51736def-0b27-4bdf-8258-112a7b59b660.

4. Sécurité Routière. URL: https://www.securite-routiere.gouv.fr.

5. Супровідна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про дорожній рух» щодо основних засад державної політики із забезпечення безпеки дорожнього руху. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=50985&pf35401=311402.

6. Дір І.Ю. Процес імплементації acquis ЄС у національне законодавство України. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». С. 676–682. https://doi.org/10.24144/2788-6018. 2024.01.119.

Я.М. Когут,
кандидат юридичних наук, професор
завідувач кафедри соціальних дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРАВА ЛЮДИНИ У ПОЛІЦЕЙСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Під час російсько-української війни в Україні права людини були порушені безліч разів та величезною кількістю способів. Це включало в себе порушення прав на життя, свободу, права на справедливий суд, а також масові порушення прав мешканців окупованих територій, політичних активістів та журналістів тощо. Такі дії окупаційних військ призвели до гуманітарної кризи в світі, яка продовжується і сьогодні, до руйнування систем міжнародного права та світової безпеки, до нівелювання ролі міжнародних інституцій, покликаних гарантувати права людини. Війна серйозно впливає на сприйняття прав людини населенням,

оскільки конфлікти можуть порушувати базові права, такі як право на життя, безпеку, свободу висловлювань та доступ до основних життєвих потреб. Війна може спричинити масові порушення прав людини, включаючи злочини проти людяності, етнічні чистки, насильство проти цивільного населення та інші форми жахливих порушень. При цьому, війна також може спричинити переслідування, переміщення та втрату особистої гідності для багатьох людей. У цьому контексті надзвичайно важливо для держави забезпечити захист прав людини під час війни. Адже порушення цих прав з боку державних інституцій, зокрема правоохоронних органів, особливо чутливо сприймаються суспільством, яке перебуває у гострій фазі перманентного стресу.

Проте, дотримання прав людини залишатиметься актуальною проблемою і у післявоєнний період. Найбільш вразливою сферою, у сенсі ризиків порушень прав людини, є правоохоронна діяльність, реалізація якої поєднується із заходами державного примусу, що можуть обмежувати окремі права. А складовою частиною правоохоронної діяльності є функціонування поліції.

Частина 5 статті 55 Конституції України передбачає, що: «Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна».

17 липня 1997 року Верховна Рада України ухвалила Закон України №475/97-ВР «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції», яким наша держава визнала юрисдикцію Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) – міжнародного судового органу, який знаходиться у м. Страсбург (Франція) та функціонує на основі цього міжнародного договору.

Україна підписала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція)[2], яка була прийнята у Римі 04.11.1950 року на основі Загальної декларації прав людини, що була проголошена Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року, з метою забезпечення загального та ефективного визнання і додержання у ній прав людини.

По суті ця Конвенція мала на меті більш тісну взаємодію між членами Ради Європи задля забезпечення та розвитку прав і свобод людини, що є підвалинами справедливості та миру у цілому світі, ґрунтуючись на політичній демократії, завдячуючи спільному розумінню та додержанню цих прав. Оскільки Європа має глибокі традиції та ідеали свободи й верховенства права, дотримуючись принципу субсидіарності, країни, що підписали Конвенцію, делегували повноваження наглядової юрисдикції Європейському суду з прав людини. В результаті багаторічної практики ЄСПЛ сформувалась правова позиція щодо визнання його рішень взірцем справедливості, що дозволяє усім країнам-

[2] Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/conv

підписантам Конвенції вважати їх рішеннями останньої інстанції у питаннях відновлення прав людини, що були порушені.

Хоча рішення ЄСПЛ по своїй природі не є джерелом права, проте вони дозволяють розкрити зміст положень Конвенції. А посилання прокурорів чи адвокатів на них у юридичній практиці є свідченням важливості цих рішень для вітчизняного правосуддя.

Стаття 32 Конвенції визначає, що «Юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та Протоколів до неї, подані йому на розгляд…». І ЄСПЛ вирішує будь-які питання та спори щодо порушень прав людини, незважаючи на рішення національних судів. Такі рішення сприяють процесу вдосконалення законодавства та практики його застосування в країнах-підписантах Конвенції, і спрямовані на правильне та однакове тлумачення міжнародних стандартів в цій галузі, які мають пріоритет над національними рішеннями судових інстанцій.

Судові рішення ЄСПЛ є прецедентними. І хоча в Україні прецеденти не вважаються джерелами права, у поєднанні з положеннями Конвенції українські суди можуть застосовувати їх у якості таких джерел.

Крім цього, рішення ЄСПЛ дають можливість визначити системні проблеми в правовому регулюванні тих чи інших питань щодо забезпечення та дотримання прав людини, і в подальшому слугують певним орієнтиром у законотворчому процесі.

Значна частина порушень прав і свобод людини в Україні припадає на правоохоронну сферу, левова частка якої – поліцейська діяльність.

Загалом, поняття «поліцейської діяльності» в Україні є доволі складним, не достатньо дослідженим та дискусійним. У найпростішому примітивному значенні – це діяльність поліції. Проте, така діяльність може включати в себе адміністративну, кримінальну процесуальну; оперативно-розшукову, профілактичну, охоронну, виконавчу та інші її види.

Найближче до визначення поняття поліцейської діяльності лежить її адміністративна складова, що спрямована на забезпечення публічної безпеки та порядку шляхом застосування поліцейських заходів (превентивних заходів та заходів поліцейського примусу). Поліцейська діяльність – це особливий вид соціальної, державно-управлінської діяльності, що здійснюється на основі закону і в інтересах суспільства, спрямована на охорону та підтримку громадського порядку, забезпечення громадської безпеки заходами примусу.[3]

Проте, діяльність поліції, в контексті реалізації адміністративної функції, тісно пов’язана із дотриманням чітко визначеної законодавством процедури. Тому, в важливими є як матеріальний, так і процесуальний аспекти поліцейської діяльності.

Роль поліцейської діяльності в умовах війни в Україні полягає в забезпеченні безпеки громадян, підтриманні громадського порядку, боротьбі з

[3] Поліцейська діяльність: адміністративно-правове регулювання : навчальний посібник / Ю. А. Хатнюк, О. Б. Мороз, В. В. Бондар, М. Ю. Самченко, С. С. Гнатюк, Є. В. Кобко ; за ред. Ю. С. Назара. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 640 с.

злочинністю та незаконною діяльністю. Поліція відповідає за захист прав і свобод людей, допомогу в евакуації та наданні допомоги постраждалим.

Поліція також може брати участь у військових операціях за необхідності, співпрацюючи зі збройними силами для забезпечення безпеки громадян та території. Важливо, щоб поліція діяла законно та професійно, дотримуючись міжнародних стандартів правопорядку. Зокрема, поліцейська діяльність повинна відповідати стандартам у сфері забезпечення прав людини, визначених у різноманітних міжнародних договорах (актах), таких як:

- UN Basic Principles on the Use of Force and Firearms by Law Enforcement Officials (Основоположні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку (прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з порушниками, Гавана, Куба, 27 серпня - 7 вересня 1990 року);[4]

- UN Code of Conduct for Law Enforcement Officials (Кодекс поведінки службовців органів правопорядку ООН (затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 34/169 від 17 грудня 1979 року);[5]

- The European Code of Police Ethics (Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики» (Ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 на 765-му засіданні заступників міністрів)[6]

На основі міжнародних стандартів для працівників Національної поліції в Україні також ухвалено нормативно-правовий акт, який встановлює основні вимоги до поліцейських, зокрема в контексті їх поведінки, що передбачає обов'язок «…поважати і не порушувати права та свободи людини, до яких, зокрема, відносяться права: на життя; на повагу до гідності; на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла; на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; на свободу світогляду і віросповідання; володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; на мирні зібрання; на свободу пересування, вільний вибір місця проживання; інші права, які передбачені Конституцією та законами України, міжнародними договорами України…»:

[4] Основоположні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку (прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з порушниками, Гавана, Куба, 27 серпня - 7 вересня 1990 року. URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/old/files/Criminal%20justice/FileName_001.pdf

[5] Кодекс поведінки службовців органів правопорядку ООН (затверджений резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 34/169 від 17 грудня 1979 року). URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/old/files/Criminal%20justice/PS_05__4_2_001.pdf

[6] Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи «Про Європейський кодекс поліцейської етики». URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/old/files/Criminal%20justice/rec1.pdf

- Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179 (зареєстровано в Міністерстві юстиції України 06 грудня 2016 р.за № 1576/29706)[7]

Реалізація поліцейської діяльності базується, насамперед, на нормах Закону України «Про Національну поліцію». Згідно зі статтею 2 цього Закону її завданнями є «…надання поліцейських послуг у сферах:

1) забезпечення публічної безпеки і порядку;

2) охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави;

3) протидії злочинності;

4) надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги».

Цей спектр завдань найбільш точно відображає соціальну роль поліції як суб'єкта поліцейської діяльності.

Роль держави, від імені якої реалізує свої повноваження поліція, у забезпеченні та дотриманні прав людини відображаються у позитивних, негативних або процесуальних її обов'язках.

Позитивні зобов'язання держави у сфері прав людини – це обов'язки держави, які вимагають від національних органів влади застосовувати необхідні засоби для гарантування прав людини. Негативні зобов'язання – це зобов'язання держави утримуватися від втручання в права та свободи. Процесуальні обов'язки держави – це її зобов'язання щодо чіткої, нормативно врегульованої процедури, що спрямована на забезпечення прав і свобод людини.

[7] Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: наказ МВС України від 09.11.2016 № 1179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text

О.І. Колич,
к.ю.н., доцент,
старший викладач кафедри теорії,
історії та конституційного права
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Г.В. Гапук,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ ВИКОРИСТАННЯ ChatGPT У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У сучасному освітньому середовищі штучний інтелект (ШІ), зокрема такі мовні моделі, як ChatGPT, відкривають нові горизонти у викладанні та навчанні. Їхнє використання дозволяє модернізувати освітній процес, підвищити його ефективність, індивідуалізувати навчання та розвивати критичне мислення в учнів і студентів. Проте поряд із численними можливостями існують і певні ризики, пов'язані з недосконалістю технологій та можливими етичними порушеннями.

Однією з ключових можливостей використання ChatGPT у навчальному процесі є створення адаптивного освітнього середовища, яке відповідає індивідуальним потребам здобувачів освіти. Штучний інтелект здатний надавати персоналізовану підтримку кожному учню або студенту з урахуванням їхнього поточного рівня знань, переважного стилю навчання, інтересів, а також темпу засвоєння матеріалу. Такий підхід особливо важливий у сучасних умовах, коли дедалі більшої актуальності набуває диференційоване та інклюзивне навчання. Застосування ChatGPT дозволяє оперативно адаптувати подачу матеріалу до індивідуального рівня складності, пропонувати додаткові пояснення, альтернативні приклади або супровідні завдання, що відповідають навчальним можливостям конкретного учня [1, с. 8].

Крім того, ChatGPT здатний виступати своєрідним «цифровим наставником», який допомагає пояснити складні теоретичні поняття у зрозумілій і доступній формі. Завдяки гнучкості мовної моделі користувач може отримати пояснення тієї самої теми у кількох варіантах: з використанням аналогій, практичних прикладів або через запитання та відповіді. Це відкриває нові можливості для подолання когнітивних бар'єрів у навчанні, які можуть виникати через абстрактність або надмірну складність академічного змісту. ШІ здатен оперативно відповідати на запити учнів, що забезпечує безперервну підтримку в процесі самостійного опрацювання матеріалу, коли допомога викладача тимчасово недоступна.

Додатковою перевагою є можливість створення різноманітних навчальних матеріалів: тестових завдань, планів уроків, схем, коротких конспектів або підсумкових узагальнень, що є особливо корисним як для студентів під час підготовки до заліків чи іспитів, так і для викладачів при розробленні навчально-методичних матеріалів. ChatGPT може ефективно допомагати в процесі підготовки до занять, генеруючи приклади задач, тематичні списки літератури або формулювання для обговорень у класі, що значно оптимізує підготовчий етап навчальної діяльності.

Ще однією вагомою перевагою використання ChatGPT у навчальному процесі є сприяння розвитку навичок критичного мислення, що є однією з ключових компетентностей XXI століття. Взаємодіючи з мовною моделлю, учні не лише отримують відповіді на поставлені запитання, а й поступово вчаться формулювати їх чітко, логічно та цілеспрямовано. Сам процес спілкування з ШІ стимулює учня до роздумів, адже він має оцінити релевантність отриманої інформації, порівняти її з іншими джерелами та самостійно зробити висновки. Це активізує когнітивні процеси, необхідні для формування аналітичного підходу до опрацювання знань, а також розвиває здатність до рефлексії й самооцінки [2, с. 22].

У ході такої взаємодії школярі та студенти починають сприймати знання не як догму, а як результат критичної перевірки, аналізу, інтерпретації й аргументації. ChatGPT у цьому випадку виступає як своєрідний «інтелектуальний співрозмовник», який не дає готових істин, а спонукає користувача до пошуку, уточнення, розширення або заперечення запропонованої інформації. Учні вчаться ставити уточнювальні питання, розпізнавати неточності або суперечності, відокремлювати факт від припущення, що є важливими аспектами критичного мислення у цифрову епоху.

Крім того, ChatGPT є ефективним помічником для викладачів, особливо в контексті розробки навчального контенту та методичного забезпечення освітнього процесу. За допомогою мовної моделі педагог може швидко генерувати навчальні плани, тематичні структури занять, формулювання до контрольних запитань, приклади вправ або проблемних ситуацій для дискусій. Це дозволяє оптимізувати підготовку до занять, заощадити час і водночас урізноманітнити навчальні матеріали відповідно до потреб конкретної аудиторії.

Особливо корисним є використання ChatGPT у контексті проєктного навчання. Генерація ідей, пошук формулювань для тем досліджень, складання планів реалізації проєктів або створення презентаційних матеріалів, усе це може здійснюватися за підтримки ШІ, що значно підвищує ефективність і якість підготовки студентських робіт. Більше того, у процесі самостійного навчання ChatGPT може виконувати функцію асистента: надавати підказки, роз’яснювати складні теми, орієнтувати у виборі літератури, пропонувати логічну структуру для есе чи наукової роботи [3].

Разом із тим слід враховувати низку ризиків. Одним з основних є небезпека академічної недоброчесності. Учні можуть використовувати ChatGPT для автоматичного виконання завдань без розуміння змісту, що суперечить меті

освіти формуванню знань і компетентностей [4, с. 18]. Також існує ризик поширення недостовірної або застарілої інформації, адже відповіді ШІ формуються на основі великого масиву даних, не завжди актуалізованих або верифікованих.

Важливим є також питання авторських прав і плагіату. Відповіді, згенеровані ChatGPT, можуть містити елементи запозичень без належного посилання на джерела, що може призвести до порушення академічних стандартів [5, с. 617]. Крім того, надмірне використання ШІ в освітньому процесі може призвести до зниження навичок самостійного мислення, креативності та мовленнєвого розвитку, що особливо важливо у шкільному віці.

Для ефективної інтеграції штучного інтелекту в освітній процес необхідно забезпечити всебічну підготовку як педагогічного складу, так і здобувачів освіти до роботи з новими технологіями в рамках чітко визначених нормативних і етичних меж. Зокрема, важливо сформувати нормативну базу, яка б регулювала допустимі способи використання ШІ в навчальній діяльності, визначала відповідальність за зловживання та передбачала механізми контролю за дотриманням академічної доброчесності. Така база має охоплювати як загальноосвітні положення щодо цифрової безпеки та конфіденційності, так і конкретні регламенти щодо використання генеративних моделей, таких як ChatGPT, у процесі виконання індивідуальних і групових завдань, складання іспитів, підготовки наукових текстів тощо [6, с. 10].

Не менш важливою є просвітницька складова. Освітні заклади повинні запроваджувати систематичне навчання викладачів принципам етичного використання ШІ, що включає розуміння функціонування мовних моделей, навички критичного аналізу згенерованих відповідей, уміння розпізнавати потенційні викривлення інформації або відсутність наукової достовірності. Оскільки викладачі відіграють провідну роль у впровадженні інновацій, їх цифрова компетентність має бути високою: йдеться не лише про технічне володіння ШІ-інструментами, а й про інтеграцію їх у навчально-методичні матеріали без шкоди для якості освітнього змісту.

З іншого боку, студенти також повинні бути навченою стороною у процесі роботи з ШІ. Здобувачі освіти мають усвідомлювати, що ChatGPT є лише інструментом, а не джерелом істини, тому будь-яку відповідь, отриману за допомогою моделі, слід піддавати критичній оцінці. Студентів потрібно навчати перевіряти достовірність фактів, виявляти упередженість у формулюваннях, зіставляти відповіді з авторитетними науковими джерелами, а також дотримуватись правил академічної доброчесності, зокрема у питаннях плагіату, належного цитування та авторства. Особливо актуальним є формування вміння співвідносити штучно згенерований текст з реальним навчальним контекстом, аби уникнути поверхневого чи формального підходу до навчання.

Крім інституційних і навчально-методичних заходів, важливим чинником ефективного впровадження ШІ є розвиток цифрової культури. Це передбачає формування відповідального ставлення до новітніх технологій, вміння працювати з інформацією у цифровому середовищі, критично мислити та

усвідомлювати наслідки використання або зловживання штучним інтелектом. ШІ має стати не заміною інтелектуальної праці, а її підсиленням, що відкриває нові можливості для саморозвитку, дослідження й творчості. У цьому контексті ChatGPT може бути ефективним помічником лише за умови належної цифрової підготовки його користувачів.

Отже, ChatGPT є потужним освітнім інструментом, що може істотно трансформувати підходи до навчання. Водночас його впровадження повинне супроводжуватись обережністю, зваженим підходом та обов'язковим формуванням цифрової компетентності учасників освітнього процесу.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко В. П. Інноваційний освітній простір: виклики та перспективи розвитку. *Вища школа*. 2022. № 4. С. 5–13.
2. Князєва І. М. Цифровізація освіти: можливості та виклики. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2021. Т. 81, № 1. С. 15–28.
3. Міністерство освіти і науки України. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні. 2021. URL:: https://mon.gov.ua
4. OECD. Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development. Paris: OECD Publishing, 2021. 44p.
5. Floridi L. Ethical Challenges of AI in Education. *AI & Society*. 2022. Vol. 37(2). P. 611–623.
6. UNESCO. Guidance for generative AI in education and research. – Paris: UNESCO, 2023. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://unesdoc.unesco.org

О.І. Колич,
к.ю.н., доцент,
старший викладач кафедри теорії,
історії та конституційного права
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
І.В. Залуцька,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

АДАПТАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ДО УМОВ ВОЄННОГО ЧАСУ

Сфера освіти, як і всі аспекти суспільного життя, зазнала значних змін у реаліях воєнного стану. Усі ми змушені були адаптуватися до цих нових умов: одні — продовжувати навчання, інші — виконувати свою професійну діяльність.

Через загрозу життю, бойові дії та тимчасову окупацію частини територій, чимало учасників освітнього процесу були змушені переміститися як всередині України, так і за її межі. Значна кількість педагогів і студентів продовжує перебувати в тимчасово окупованих районах, де вони потребують особливої державної підтримки. Також деякі освітні заклади зазнали фізичних руйнувань.

Для батьків і здобувачів освіти, які опинилися за кордоном, зберігається нагальна необхідність у державній та міжнародній підтримці, щоб гарантувати можливість продовження навчання дітей.

Актуальним питанням для батьків, учнів, працівників освітніх закладів, освітніх управлінців та місцевої влади залишається забезпечення безпеки учасників навчального процесу під час нового навчального року. У суспільстві ведуться активні обговорення щодо доцільності початку навчання в очному форматі. На сайті Президента була розміщена петиція щодо заборони очного навчання у всіх закладах совіти до закінчення воєнного стану та військових дій [1]. Вона набрала необхідну кількість підписів і була розглянута. У відповіді зазначено, що формат організації освітнього процесу визначатиметься залежно від безпекової ситуації в кожному конкретному регіоні.

Станом на 4 червня, за час війни було пошкоджено 1939 закладів освіти, з яких 184 зруйновано повністю. У процесі відновлення зруйнованих закладів та будівництва нових необхідно обов’язково передбачити створення сховищ у кожному. Ці сховища повинні не лише бути передбачені, але й відповідати встановленим вимогам для будівель цивільного захисту.

Під час організації такого навчання важливо враховувати місткість укриття, тобто кількість людей, на яку воно розраховане. Графік занять слід складати так, щоб кількість осіб, які одночасно перебувають у закладі освіти, не перевищувала можливості укриття. Це потрібно для того, щоб у разі повітряної тривоги всі присутні могли одночасно розміститися в укритті [2].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 26.09.2023 №1022 «Про внесення змін до Положення про заклад дошкільної освіти» обмежено коло людей, які можуть перебувати в укриттях у закладах дошкільної освіти.

Згідно із пунктом 18 Положення про заклад дошкільної освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.03.2003 №305 «Про затвердження Положення про заклад дошкільної освіти», створення безпечного освітнього середовища у державних (комунальних) закладах дошкільної освіти, зокрема створення та облаштування укриттів, у межах своєї компетенції здійснюють суб’єкти, зазначені в частині другій статті 57-1 Закону України «Про освіту»:

Органи виконавчої влади, органи військового командування, військові, військово-цивільні адміністрації та органи місцевого самоврядування, їх представники, посадові особи (керівники, голови, начальники), органи управління (структурні підрозділи) у сфері освіти;

Заклади освіти, установи освіти, наукові установи, їх засновники;

Громадські об’єднання, благодійні організації та фізичні особи, які здійснюють благодійну (волонтерську) діяльність.

Доступ до укриттів у державних (комунальних) закладах дошкільної освіти під час здійснення освітньої діяльності надається виключно для учасників освітнього процесу [3].

У період дистанційного навчання в умовах воєнного стану необхідно враховувати специфічні аспекти, які забезпечують і безпеку, і ефективність освітнього процесу. У разі оголошення повітряної тривоги педагогічний працівник зобов’язаний повідомити учнів про небезпеку, зупинити заняття та організовано перейти в укриття.

Для молодших школярів особливо важливо чергувати навчальну діяльність із фізичною активністю там, де це можливо, якщо специфіка заняття не включає рухові вправи. Педагог має створювати атмосферу розуміння, взаємоповаги, підтримки та довіри з дітьми. Навіть за обмеженого контакту з вихованцями важливо сприяти їхній самореалізації.

Значну роль відіграє допомога батькам у забезпеченні комфортних умов для навчання й відпочинку дитини, дотриманні режиму дня та раціональному розподілі часу на різні активності. Психологічна підтримка залишається невід’ємною частиною сучасного освітнього процесу. Щоденні короткі мотиваційні онлайн-зустрічі перед початком занять допомагають знизити рівень тривожності й формувати позитивний емоційний стан. Такі п’ятихвилинки можуть проводитися як керівниками гуртків, так і шкільними психологами, що сприятиме збереженню психічного здоров’я дітей та запобіганню посттравматичним розладам.

Пріоритетом навчання у воєнний час є збереження вже набутих знань і вмінь. Дітям варто пропонувати завдання, спрямовані на підтримку й закріплення матеріалу, а також вправи для подальшого розвитку. Крім того, батькам необхідно надати рекомендації щодо того, як допомогти дитині у виконанні цих завдань. Родинам слід регулярно повідомляти про корисні книги, художні фільми чи мультфільми для спільного перегляду, а також про онлайн-ресурси й платформи для отримання безкоштовної психологічної підтримки. Щоденні короткі онлайн-зустрічі тривалістю до 10 хвилин для спілкування в колективі допомагають знижувати рівень тривожності, підтримують соціальні зв’язки й створюють атмосферу безпеки. Ці зустрічі можуть мати як вільний формат, так і пізнавальний чи інтерактивний характер. Усі ці заходи сприяють зміцненню морального стану дітей, допомагають зберігати освітній потенціал і адаптувати навчальний процес до складних реалій воєнного часу [4].

Адаптація освітнього процесу до умов воєнного часу — це не просто реакція на кризу, а глибоке переосмислення ролі освіти в житті учнів та студентів. Освіта перестає бути виключно джерелом знань, вона стає острівцем стабільності, що допомагає відновити відчуття безпеки, віру в людяність і майбутні перспективи. У воєнних реаліях навчальні заклади повинні виконувати функцію простору емоційної рівноваги, педагог стає наставником та опорою, а процес навчання трансформується в прояв стійкості.

За таких обставин освітня система має бути гнучкою, модульною та чутливою до психологічних і емоційних потреб дітей. Вона повинна враховувати умови постійних евакуацій, втрат, тривожності та вимушених переміщень. Ефективність адаптації залежить не лише від впровадження сучасних технологій на кшталт дистанційного навчання чи електронних ресурсів. Головний акцент слід робити на формуванні нового ставлення до учня як до особистості, яка потребує не лише знань, а й підтримки, розуміння та наповнення життя новими сенсами.

Зрештою, освіта під час війни є важливим інструментом не тільки для збереження навчального процесу, але й для захисту і збереження майбутнього.

Список використаних джерел:

1. Заборонити очне навчання у всіх навчальних закладах до закінчення воєнного стану і військових дій – Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: https://petition.president.gov.ua/petition/145004

2. Права в освіті – wiki довідковий сайт освітнього омбудсмена. URL: https://eo.gov.ua/yakym-maye-buty-ukryttya-u-zakladi-osvity/2022/06/07/

3. Кабінет Міністрів України. Постанова від 26 вересня 2023 р. №1022 Про внесення змін до Положення про заклад дошкільної освіти. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1022-2023-%D0%BF#Text

4. Відділ освіти, молоді та спорту Дубов'язівської селищної ради. Організація освітнього процесу в умовах воєнного стану 2024. URL: https://dub-osvita.gov.ua/organizacii-osvitnogo--procesu-v-umovah--voennogo-stanu-2024-08-47-18-29-10-2024/

О.І. Колич,
к.ю.н., доцент,
старший викладач кафедри теорії,
історії та конституційного права
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
О.М. Зелінська,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ ДИСКРИМІНАЦІЇ В ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ:ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Проблема дискримінації в трудових відносинах залишається однією з найгостріших соціально-правових проблем сучасного суспільства, оскільки вона напряму стосується реалізації права людини на працю, гідні умови праці, рівний доступ до професійного розвитку та захист від будь-якої форми утиску.

Незважаючи на наявність прогресивних норм у національному та міжнародному законодавстві, дискримінація у сфері праці в Україні залишається поширеним явищем, часто маскується під «суб'єктивну оцінку роботодавця», «ділову репутацію», «відповідність корпоративній культурі» тощо, що створює додаткові труднощі у виявленні та правовому реагуванні на порушення.

Дискримінація в трудових відносинах може проявлятися на різних етапах: при прийомі на роботу, у процесі виконання трудових обов'язків, при вирішенні питань підвищення кваліфікації, наданні пільг, премій, просування по службі або при звільненні.

Найпоширенішими підставами для дискримінації є вік, стать, стан здоров'я, інвалідність, національність, соціальне походження, сімейний стан, місце проживання, зовнішність, політичні погляди, сексуальна орієнтація, участь у профспілках або минулі конфлікти з роботодавцем.

Згідно зі статтею 21 Кодексу законів про працю України, кожен має рівне право на працю без будь-якої дискримінації. У статті 2-1 цього ж кодексу прямо забороняється дискримінація в трудових відносинах, у тому числі під час укладання, зміни і припинення трудового договору, а також у питаннях оплати праці, створення умов праці та професійного зростання [1]. У ній також передбачено право особи, яка зазнала дискримінації, звернутися за захистом своїх прав до суду.

Важливо розуміти, що дискримінація може бути як прямою, так і непрямою. Пряма дискримінація має місце тоді, коли особа однозначно обмежується у своїх правах порівняно з іншими працівниками через певну ознаку.

Наприклад, коли оголошення про вакансію містить обмеження «не старше 35 років» або «тільки чоловіки». Непряма дискримінація є більш прихованою і проявляється в тому, що на перший погляд нейтральні умови чи вимоги фактично ускладнюють доступ до роботи певним категоріям людей. Наприклад, встановлення нічного графіку без можливості альтернативи може фактично унеможливити участь у конкурсі жінкам з малолітніми дітьми.

Окремо слід виділити проблему дискримінації за ознакою статі. Жінки часто стикаються з недовірою щодо професій, що традиційно вважаються «чоловічими», отримують нижчу заробітну плату, менше шансів на кар'єрне просування. Крім того, вони частіше зазнають морального тиску або сексуальних домагань на роботі. При цьому випадки таких утисків рідко доходять до суду через складність доказування та страх втратити роботу.

Серйозною проблемою в Україні є дискримінація людей з інвалідністю. Попри закріплені в Законі України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», квоти для працевлаштування осіб з інвалідністю, роботодавці часто ігнорують ці вимоги, формально виконуючи норму через оформлення працівників на часткову зайнятість без реального забезпечення доступного робочого місця чи адаптованих умов праці [2].

Окремим викликом у сфері трудових прав є проблема дискримінації внутрішньо переміщених осіб, учасників бойових дій, людей похилого віку,

представників ЛГБТ+ спільноти, етнічних меншин. Вони стикаються з прихованою упередженістю, відмовами у прийомі на роботу, недовірою, небажанням роботодавців зв'язуватися з «проблемними категоріями».

Наявна правова база, хоч і включає низку міжнародних актів, зокрема Конвенції МОП № 100 та № 111, Загальну декларацію прав людини, Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, потребує посилення в частині конкретних механізмів реалізації й контролю. Часто працівники не знають про свої права, не мають доступу до ефективної правової допомоги або не вірять у результативність скарг.

Недостатня кількість прецедентної практики судового захисту трудових прав, зокрема у випадках дискримінації, також ускладнює формування сталої юрисдикції. Багато справ закриваються через відсутність належних доказів або ухвалюються формальні рішення на користь роботодавця. Це говорить про необхідність як вдосконалення процесуального законодавства, так і підвищення правової культури як працівників, так і роботодавців.

Таким чином, боротьба з дискримінацією у сфері трудових відносин потребує комплексного підходу. Необхідне вдосконалення законодавства шляхом прийняття спеціалізованого закону про рівність прав у трудовій сфері, посилення відповідальності за порушення, розвиток механізмів незалежного контролю (наприклад, інспекції з прав людини у сфері праці), забезпечення широкого доступу до правової допомоги та роз'яснювальної роботи.

Лише за умов системної протидії дискримінації можливо досягти справжньої соціальної справедливості й ефективної реалізації права кожного громадянина на працю, незалежно від його індивідуальних характеристик.

Одним із ключових бар'єрів на шляху до ефективного правового захисту є складність доведення факту дискримінації. Відповідно до загальних положень цивільного процесуального законодавства України, обов'язок доказування лежить на позивачі. Проте у випадках з дискримінацією, коли особа, яка звертається до суду, опиняється в нерівному становищі щодо доказів (оскільки документація, пояснення або інформація найчастіше є в розпорядженні роботодавця), така модель є вкрай несправедливою.

Саме тому у багатьох країнах Європейського Союзу, а також у міжнародній практиці, застосовується так званий "зворотний тягар доказування", коли особа, яка вказує на дискримінацію, має надати лише достатні підстави вважати, що мала місце дискримінаційна поведінка, а вже роботодавець повинен довести зворотне.

У національному законодавстві України ця норма передбачена у Законі України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні", проте на практиці вона застосовується рідко через низьку правову обізнаність учасників процесу та відсутність чіткої судової практики [3].

Ще одним важливим аспектом є проблема дискримінації за ознакою політичних поглядів, участі в громадській діяльності або волонтерському русі. Такі випадки особливо актуальні в умовах воєнного стану, коли частина громадян активно включається у захист держави, підтримку армії або допомогу

постраждалим. У деяких випадках роботодавці намагаються уникнути працевлаштування таких осіб, побоюючись конфліктів, незручностей або небажаної публічності. Це прямо суперечить основним демократичним цінностям і потребує реагування з боку держави, зокрема шляхом нормативного закріплення захисту учасників волонтерських ініціатив та активістів від утиску у сфері праці.

Значну роль у подоланні дискримінації можуть відігравати профспілки, які мають право на колективне представництво інтересів працівників, ініціювання колективних трудових спорів, участь у врегулюванні конфліктів, а також моніторинг стану дотримання прав людини на підприємстві.

Проте на практиці в Україні роль профспілок часто є формальною або обмеженою, що пов’язано з роздробленістю профспілкового руху, політичним тиском або залежністю від адміністрацій підприємств. Для подолання цих недоліків доцільно законодавчо посилити незалежність профспілкових організацій, гарантувати їх доступ до правової інформації, а також розширити повноваження з контролю за дотриманням принципів недискримінації.

Окремо необхідно наголосити на важливості просвітницької роботи та правової освіти. Багато працівників просто не знають, що заборонено питати під час співбесіди про сімейний стан, плани щодо народження дітей, вік чи релігійні переконання. Ще менше — знають, що такі питання є юридично неправомірними і можуть бути підставою для звернення до суду або уповноважених органів.

Роботодавці, у свою чергу, часто не проходять належного навчання щодо запобігання дискримінаційній поведінці і не усвідомлюють наслідків порушення трудових прав. Саме тому держава має ініціювати системне впровадження навчальних програм, тренінгів, інформаційних кампаній для всіх суб’єктів ринку праці — роботодавців, кадровиків, профспілок, працівників, студентів і безробітних.

У цьому контексті вагомим є також інституційний потенціал Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який має повноваження на здійснення парламентського контролю за дотриманням прав і свобод громадян, а також можливість ініціювати перевірки, звертатися до суду та взаємодіяти з іншими органами державної влади. Проте, щоб повною мірою реалізувати ці функції, необхідно посилити ресурси і вплив цієї інституції, зокрема на місцевому рівні [4, с.132].

Підсумовуючи, слід визнати, що дискримінація у трудових відносинах в Україні залишається не лише правовою, а й соціально-культурною проблемою.

Для її вирішення необхідне системне вдосконалення законодавства, запровадження дієвих механізмів контролю і притягнення до відповідальності, формування правової культури населення, посилення інституційного потенціалу громадських організацій і органів державної влади.

Лише завдяки комплексному підходу можна забезпечити реалізацію принципів рівності, гідності, поваги до прав людини в сфері праці та збудувати правову державу, де кожна людина матиме можливість реалізувати свій трудовий потенціал без страху дискримінації чи утиску.

Список використаних джерел :

1.Кодекс законів про працю України від 10.12.1971. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text

2.Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. Закон України від 21.03.1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12

3.Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні. Закон України від 05.09.2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17

4.Сауляк Н. А. Проблеми міжнародного права прав людини: заборона дискримінації у сфері праці за ознакою статі. *75-а річниця ООН – сучасний стан та розвиток міжнародного права* : збірник матеріалів Всеукр. наук. студент. конф. (м. Одеса, 30 листопада 2020 р.) / МОН України, НУ "ОЮА" ; відп. вед. М. Р. Аракелян. - Одеса : Гельветика, 2020. С. 132-134.

О.І. Колич,
к.ю.н., доцент,
старший викладач кафедри теорії,
історії та конституційного права
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Ю.О. Косяк,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ

В Україні при вирішенні питання можливості обмеження основних прав і свобод людини спираються передусім на принцип неприпустимості свавільного обмеження прав і свобод. Згідно з Основним Законом (ч. 1 ст. 64), конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених безпосередньо Конституцією. У свою чергу, відповідно до юридичної позиції Конституційного Суду України поняття «обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина» у контексті ч. 1 ст. 64 Конституції слід розуміти як не передбачене конституційними нормами звуження обсягу прав і свобод, або встановлення додаткових норм, якими нівелюються ці права і свободи. Тому необхідно відрізняти поняття «обмеження основоположних прав і свобод» від прийнятого у законотворчій практиці поняття «фіксація меж самої суті прав і свобод» шляхом застосування юридичних способів (прийомів), визнаючи таку практику допустимою [1].

Права і свободи людини і громадянина, навіть ті, що є природними і закріплені у Конституції, не є безмежними. Реалізація прав завжди тісно переплітається з відповідальністю людини. Таким чиеом, на практиці окремі права і свободи вимушено обмежуються, що передусім пов'язано з принципами гуманності, солідарності, моральності, а також мірою і межами свободи, що знайшло своє відображення у ст. 29 Загальної декларації прав людини: «При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги до прав і свобод інших і забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві» (п. 2). Підстави правових обмежень прав і свобод людини і громадянина наводяться і в інших міжнародно-правових документах.

Представники конституційно-правової науки, детально досліджуючи питання прав та свобод, пропонують класифікувати їх за різними критеріями. Зокрема, за обсягом поділяють на: 1) загальні, які можуть стосуватися усіх прав і свобод (наприклад, із ст. 23 Конституції України випливає таке загальне обмеження, як вимога про непорушення прав і свобод інших людей); 2) спеціальні, тобто ті, які використовуються щодо деяких прав і свобод (обмеження, які встановлюються в умовах воєнного або надзвичайного стану, а також в інтересах національної безпеки, та деякі інші); 3*)* окремі, стосовно певних прав і свобод (наприклад, наявність судимості можна вважати обмеження права бути обраним народним депутатом) [2, с.90].

Значення міжнародних стандартів щодо встановлення підстав обмеження прав і свобод людини і громадянина полягає в тому, щоб установити мінімальні вимоги до національного законодавця у сфері обмеження прав людини. При цьому кожна людина у разі обмеження гарантованих їй прав та інтересів, та використання всіх встановлених національним законодавством засобів захисту, має право звернутися до міжнародних установ щодо встановлення оцінки встановлення державою тих чи інших обмежень.

Пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного законодавства був встановлений ще в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року (стаття X) [3].

До національного законодавства України відносяться лише міжнародні договори, що ратифіковані Верховною Радою України. При цьому, як встановлено ч. 2 ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори», обов'язковою є ратифікація міжнародних договорів, що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина. Крім того, укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України (ч. 2 ст. 9 Основного Закону). Зазначена норма, в свою чергу, свідчить про те, що міжнародний договір не може суперечити Основному Закону. Вищевказана норма кореспондує нормі ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 року, що ратифікована Україною, у відповідності до якої учасник не може посилатися на положення свого внутрішнього права, як на виправдання для невиконання ним договору. З

вищевказаної норми слідує, що встановлення будь-яких обмежень прав і свобод людини і громадянина, які суперечать ратифікованим Україною міжнародно-правовим договорам, не допускається [4].

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод передбачає можливість обмеження певних прав людини з аналогічних підстав. Стаття 8 Європейської конвенції закріплює право на недоторканність приватного життя: перша частина статті вказує на права, які підлягають захисту (право на приватне життя), друга – зазначає обмеження. Україна визнала обов'язковою юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Європейської конвенції. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди застосовують при розгляді справ конвенцію та практику суду як джерело права [5].

Відповідно до ст. 23 Конституції України «кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права та свободи інших людей». З цією метою держава за допомогою державних та міжнародних правових засобів вдається до обмеження прав і свобод людини [6].

Водночас за достатньо широкого декларування Основним Законом прав і свобод, встановлення тих з них, що не підлягають обмеженню (ч. 2 ст. 64), низка позитивних змін в українській дійсності у напрямі забезпечення гарантій їх реалізації та захисту тощо, сучасна практика засвідчує, наприклад, про випадки застосування державою їх обмежень без належних підстав.

До ознак правових обмежень, якими є також конституційно-правові обмеження, і які не досить повно враховуються дослідниками при тлумаченні певних категорій, обґрунтовано віднесено такі, як:

- вони спрямовані на захист суспільних відносин, виконують охоронну функцію;
- свідчать про зменшення обсягу можливостей, свободи, прав особистості, що здійснюється за допомогою встановлення обов'язків, заборон, покарань тощо, які зводять різноманітність поведінки суб'єктів до певного «обмеженого» стану;
- обмеження суб'єктивного права – не самоціль, а звуження свободи дій, стримання антисуспільних інтересів особистості, які виходять на встановлені межі законності. У даному випадку обмеження діє на відповідні інтереси не тільки через звуження суб'єктивного права, що є формальним аспектом, а й безпосередньо, наприклад, через загрозу покарання;
- обмеження слід розглядати в контексті проблем інтересів конкретних суб'єктів права, а лише потім – стосовно самих суб'єктивних прав;
- проблема обмежень – це проблема демократичного способу регулювання меж свободи людини у суспільстві, її юридично дозволеної поведінки;

Отже, основною метою встановлення обмежень є організація життєдіяльності, нормального розвитку та функціонування будь-якого цивілізованого суспільства, держави, впорядкування відносин між усіма

суб'єктами права. Звідси – основною функцією правових обмежень слід вважати створення умов для задоволення інтересів контрсуб'єктів і суспільних інтересів при здійсненні правоохоронної функції права. Фокусуючи увагу на основному цільовому призначенні конституційно-правових обмежень, а саме забезпечення суспільних інтересів, цінностей, нагадаємо, що за Конституцією України (ст. 3) найвищою соціальною цінністю визнається людина, її права і свободи [7].

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України від 12 червня 2007 р. No 2-рп (справа про утворення політичних партій в Україні) // Офіційний вісник України. 2007. No 54. Ст. 2183. С. 90.
2. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина : навч. посібник. Київ: Атіка, 2004. 465 с.
3. Загальна декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. URL: Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55-12.
4. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
5. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
6. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show.
7. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_118/page.

О.І. Колич,
к.ю.н., доцент,
старший викладач кафедри теорії,
історії та конституційного права
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
С.Я. Саврук,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІНСТИТУТ ДЕПУТАТСЬКОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Один із дорадчих органів Ради Європи, а саме Венеціанська комісія, працює над наданням висновків щодо відповідності законопроєктів європейським стандартам та цінностям. Вона вважає, що парламентський

імунітет не потрібен у країнах, де суворо дотримуються верховенства права і де демократичні інститути працюють ефективно, оскільки ризик втручання в роботу законодавчого органу є мінімальним [1, с. 215].

В Європі застосування депутатського імунітету є не настільки поширеним, як засади індемнітету. У більшості країн парламентський імунітет не наділяє депутата абсолютною недоторканністю від усіх видів юридичної відповідальності. У деяких країнах депутати користуються імунітетом лише на парламентських сесіях та не мають імунітету в разі їх затримання на місці злочину. У таких державах, як Туреччина, Франція, Австрія, Грузія та Португалія, не тільки депутат є недоторканим, а й також його авто, будинок та офіс [2, с. 54]. Імунітетом не можуть скористатися депутати, які вчинили адміністративні або цивільні правопорушення в певних державах.

Венеціанська комісія у своїй доповіді зазначила універсальні критерії застосування імунітету. Зокрема, депутатський імунітет: має підлягати обмеженням, встановленим законом чи парламентськими процедурами; повинен мати тимчасовий характер; може бути скасований після чіткої та об'єктивної процедури; не застосовується, якщо депутат спійманий на місці злочину; не належить до особливо тяжких злочинів; не поширюється на незначні або адміністративні правопорушення [3, с. 4].

У Німеччині та Австрії згода парламенту на затримання чи арешт депутата не потрібна, якщо парламентаря затримано під час скоєння злочину. Так, у Конституції ФРН депутат може бути притягнутий до відповідальності або заарештований за кримінально каране діяння лише зі згоди Бундестагу, за винятком випадків, коли його затримано під час вчинення такого діяння або наступного дня. А Конституція Австрії закріплює, що члени Національної ради можуть бути заарештовані за кримінальні правопорушення лише зі згоди Національної ради, за винятком випадків затримання під час вчинення такого діяння [4].

Конституція Швейцарії 1999 року в статті 162 "Імунітет" закріплює лише депутатський індемнітет, але передбачає можливість встановлення інших видів імунітету: "Члени Союзних Зборів і Союзної Ради, а також Союзний канцлер – жінка чи чоловік – не можуть бути притягнені до юридичної відповідальності за свої висловлювання в Радах та в їхніх органах… Закон може передбачити подальші види імунітету та поширити їх на інших осіб" [5].

Варто також розглянути Європейський Союз та його практику. У країнах Європейського Союзу рішення про зняття парламентської недоторканності ухвалюється самим парламентом, за винятком Кіпру, де за це відповідає Верховний Суд. У Німеччині, Угорщині та Швеції ініціатива щодо зняття недоторканності виходить від прокурора, в Іспанії – від голови Верховного Суду, а в Румунії – від міністра юстиції. Зазвичай це питання вирішується простою більшістю голосів парламентарів, однак у Польщі для цього потрібна абсолютна більшість голосів, а в Швеції – 5/6 від тих, хто взяв участь у голосуванні [6].

Основним джерелом, що закріплює політичну недоторканність членів Європарламенту, є Протокол № 7 про переваги і звільнення Європейського

Союзу. Стаття 9 Протоколу № 7 закріплює основні умови дії депутатської недоторканності, а також її межі. Імунітет європейських депутатів складається з двох елементів. По-перше, на території власної держави вони мають такий самий обсяг депутатської недоторканності, яким наділені депутати національного парламенту (п. “A” ч. 1). І, по-друге, на території іншої держави-учасниці Європейського Союзу вони не підлягають ні затриманню (арешту), ані судовому переслідуванню (п. “B” ч. 1). У цьому випадку, як видається, депутатський імунітет дуже наближається за своїм змістом до дипломатичної недоторканності, а правовий статус депутатів розрізняється за національною належністю [7].

Також варто згадати про США, де депутати захищені від арештів під час парламентських сесій.

Тепер варто розглянути український досвід щодо депутатської недоторканності. З прийняттям Конституції України у 1996 році повністю затверджувався статус народного депутата, який не може бути без згоди Верховної Ради України притягнений до кримінальної відповідальності, затриманий чи заарештований. Дискусії щодо такої закріпленої норми в Основному Законі тривали практично 24 роки, адже такий імунітет давав змогу депутатам часто зловживати своїм становищем та вдаватися до численних маніпуляцій. Саме тому з 1 січня 2020 року набув чинності Закон України “Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)”, яким передбачено повне скасування депутатського імунітету [8].

Отже, аналіз зарубіжного досвіду функціонування інституту депутатської недоторканності свідчить про різноманітність підходів до його реалізації, що зумовлено як історичними традиціями, так і політико-правовими особливостями кожної країни. Водночас спільним є прагнення досягти балансу між захистом парламентаріїв від політичного переслідування та забезпеченням принципу рівності всіх громадян перед законом.

У багатьох країнах Європи (зокрема, у Німеччині, Франції, Італії, Польщі) депутатська недоторканність має обмежений характер. Вона поширюється переважно на висловлювання та голосування, здійснені у межах виконання парламентських повноважень (так звана "функціональна недоторканність"). Щодо притягнення депутата до кримінальної відповідальності, зазвичай передбачена процедура зняття недоторканності з дозволу парламенту або спеціального органу. Проте у багатьох державах допускається автоматичне зняття недоторканності у разі затримання "на гарячому" під час вчинення тяжкого злочину.

У країнах із розвиненими демократичними інститутами дедалі більше простежується тенденція до обмеження або навіть скасування інституту особистої депутатської недоторканності. Це сприяє посиленню підзвітності парламентаріїв перед суспільством, зниженню рівня зловживань владою та відновленню довіри до інституцій влади. При цьому механізми захисту депутатів від тиску залишаються у вигляді чітко регламентованих процедур, які не дозволяють використовувати правосуддя з політичною метою.

Отже, ефективна модель депутатської недоторканності має ґрунтуватися на поєднанні двох ключових засад: забезпечення незалежності народних обранців у виконанні ними своїх повноважень **та** невідворотності юридичної відповідальності у випадках правопорушень**.** Такий підхід відповідає принципам правової держави та демократичного врядування, є доцільним і для України в умовах її євроінтеграційного курсу та боротьби з корупцією.

Список використаних джерел:

1. Щебетун І. С., Горейко Н. В. До питання про депутатську недоторканість. Стаття: Наукові праці НУ ОЮА. 2021. С. 215–220. URL: http://naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom29/28.pdf

2. Дахова І.І., Гуржій В.О., Борійчук С.В. Інститут депутатської недоторканності: досвід функціонування в Україні та зарубіжних державах. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».* 2020. № 5(27). С. 50–58.

3. Інститут депутатської недоторканності: зарубіжний досвід. Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит Комітету Верховної Ради України, 8 с. URL: https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29307.pdf

4. Основний закон Федеративної Республіки Німеччина: від 23 травня 1949 р.: від 19 грудня 2022 р. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html

5. Колюх В. (2015). Депутатська недоторканність: зарубіжний досвід і українські проблеми. *Віче*. № 3, Київ. URL: https://veche.kiev.ua/journal/4561/

6. Історія депутатської недоторканності в Україні, та як у світі встановлюють межі “імунітету” народних обранців. (2017). Прямий. URL: https://prm.ua/istoriya-deputatskoyi-nedotorkannosti-v-ukrayini-ta-yakv-yevropi-vstanovlyuyut-mezhi-imunitetu-narodnih-obrantsiv/

7. Протокол про привілеї та імунітети Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору від 13 грудня 2007 р.). База даних “Законодавство України”. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_623

8. Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України) : Закон України від 03.09.2019 р. № 27-IX : станом на 1 листопада 2022 р. База даних “Законодавство України” / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/27-20

Ю.В. Король,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ НА ЩОРІЧНУ ВІДПУСТКУ: ВИДИ ТА ПОРЯДОК ЇЇ НАДАННЯ

Право на щорічну оплачувану відпустку є важливою соціальною гарантією, що забезпечує працівникам поліції можливість повноцінного відпочинку та відновлення сил після виконання службових обов'язків. З огляду на особливий характер поліцейської служби – підвищене навантаження, ризики та відповідальність – законодавство передбачає для поліцейських спеціальні умови і тривалість щорічної відпустки. У цьому дослідженні розглядаються види щорічних відпусток для працівників поліції, порядок їх надання, а також правові норми, що регулюють це питання.

Право на відпустки закріплене на Конституції України, а саме стаття 45 передбачає: «Кожен, хто працює, має право на відпочинок. Це право забезпечується наданням щорічної оплачуваної відпустки, встановленням скороченого робочого часу для окремих професій, а також вихідними днями» [1]. Право на відпочинок є природним правом людини, обумовленим фізичною потребою людського організму у відпочинку, для відновлення фізичних та моральних сил. Поліцейський, позбавлений можливості вчасної реалізації права на щорічну відпустку втрачає здатність ефективно та якісно виконувати службові обов'язки [8, с. 71].

Таким чином, право на відпустку є гарантованим правом, що поширюється як на працівників за трудовим договором, так і на осіб, які проходять службу (зокрема поліцейських).

Для поліцейських відпустка – це визначений період звільнення від виконання службових обов'язків, протягом якого за особою зберігаються:

- місце служби (посада),
- грошове забезпечення (у разі оплачуваних видів відпустки),
- інші службові та соціальні гарантії.

Регулювання питання відпусток для поліцейських регулюється: Конституцією України [1], Законом України «Про відпустки» [2], Законом України «Про Національну поліцію» [3], Кодексом законів про працю України [4], Наказом МВС № 260 від 06.04.2016, яким затверджено Порядок та умови виплати грошового забезпечення поліцейським Національної поліції та курсантам вищих навчальних закладів МВС із специфічними умовами навчання [5].

Основна відмінність щорічної відпустки поліцейського – збільшена тривалість, яка залежить від вислуги років, а не від загального стажу чи посади,

так як у цивільних працівників. Таки чином, відповідно до ст. 93 Закону України «Про Національну поліцію» тривалість щорічної основної оплачуваної відпустки поліцейського становить тридцять календарних днів, якщо законом не визначено більшої тривалості відпустки. За кожний повний календарний рік служби в поліції після досягнення п'ятирічного стажу служби поліцейському надається один календарний день додаткової оплачуваної відпустки, але не більш як п'ятнадцять календарних днів. Тривалість щорічної відпустки у році вступу на службу в поліції обчислюється пропорційно з дня вступу до кінця року з розрахунку однієї дванадцятої частини відпустки за кожен повний місяць служби [3]. Таким чином, збільшується кількість років служби в поліції – збільшується тривалість відпустки.

У порівнянні з іншими громадянами, поліцейський із вислугою 17 років отримає відпустку на 40 календарних днів, що значно перевищує мінімальну норму відпусток – 24 календарних дні згідно з Законом України «Про відпустки» [2].

Окрім основної, поліцейський може отримати інші види оплачуваних або неоплачуваних відпусток, які поділяються на:

1. Відпустки за особливі умови служби. Згідно з п. 4 ст. 8 Закону України «Про відпустки», додаткові відпустки можуть надаватись особам, які працюють у шкідливих або особливо важких умовах. Для поліцейських це може бути пов'язано із: участю в охороні громадського порядку в зоні бойових дій; несенням служби в нічний час або у святкові дні.
2. Соціальні відпустки. Поліцейські користуються такими ж соціальними гарантіями, як і цивільні працівники: відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами (126 або 140 днів); відпустка по догляду за дитиною до 3 років (з правом продовження — до 6 років у певних випадках); додаткова соціальна відпустка жінці, яка має двох і більше дітей до 15 років — 10 календарних днів.
3. Відпустка без збереження грошового забезпечення. Закон «Про відпустки» передбачає, що така відпустка може надаватись у разі: сімейних обставин, навчання, тривалого лікування тощо (максимум – 15 календарних днів на рік) [2].

Всі відпустки надаються згідно з графіком, який складається на рік і затверджується начальником органу поліції. Надання відпустки оформлюється наказом відповідного керівника на підставі рапорту працівника. Право на щорічну відпустку виникає після 6 місяців безперервної служби. До цього моменту вона може бути надана лише в окремих випадках, наприклад: вагітність; весілля; смерть близького родича [5].

Щорічні відпустки повної тривалості до настання шестимісячного терміну безперервної роботи у перший рік служби в поліції надаються лише таким категоріям працівників за їх бажанням: 1) жінкам – перед відпусткою у зв'язку з вагітністю та пологами або після неї, а також жінкам, які мають двох і більше дітей віком до 15 років або дитину-інваліда; 2) чоловікам, дружини яких перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами; 3) особам, звільненим після проходження строкової військової служби, військової служби за призовом під час мобілізації на особливий період, військової служби за

призовом осіб офіцерського складу або альтернативної (невійськової) служби, якщо після звільнення із служби вони були прийняті на роботу протягом трьох місяців, не враховуючи часу переїзду до місця проживання; 4) сумісникам – одночасно з відпусткою за основним місцем роботи; 5) працівникам, які успішно навчаються в навчальних закладах та бажають приєднати відпустку до відпустки у зв'язку з навчанням чи творчої відпустки; 6) працівникам, які не використали за попереднім місцем роботи повністю або частково щорічну основну відпустку і не одержали за неї грошової компенсації; 7) працівникам, які мають путівку (курсівку) для санаторно-курортного (амбулаторно-курортного) лікування; 8) батькам–вихователям дитячих будинків сімейного типу; 9) в інших передбачених законом випадках [6, с. 75-76].

Щорічна відпустка може бути перенесена у разі: тимчасової непрацездатності (лікарняний); службової необхідності (надзвичайна ситуація, заворушення, військовий стан) [2]. Також відпустка може бути поділена, якщо цього бажає поліцейський, але одна з частин повинна бути не менше ніж 14 календарних днів [2].

Поліцейського можуть відкликати з відпустки лише за його згодою і лише у разі службової необхідності. Невикористана частина відпустки переноситься, як правило на поточний рік, або компенсується. Відкликання з відпустки відбувається на підставі наказу керівника територіального підрозділу поліції із зазначенням причин відкликання та вказується залишок невикористаних днів відпустки [5].

У разі звільнення зі служби поліцейському виплачується грошова компенсація за всі дні невикористаної відпустки. Це передбачено ст. 24 Закону «Про відпустки» [2], а також нормами КЗпП [4]. Наприклад: якщо працівник поліції мав право на 35 днів щорічної відпустки, але використав лише 10 – компенсація виплачується за 25 днів.

Однак, під час оголошення в Україні воєнного стану, відповідно до ст. 64 Конституції України [1] поліцейські, поряд з іншими громадянами, можуть бути обмежені у реалізації права на інші види відпусток (крім щорічної основної) згідно з ч. 2. ст. 12 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Так, відповідно до цього закону, роботодавець може відмовити працівнику у наданні будь-якого іншого виду відпусток (крім відпусток, пов'язаних із вагітністю та пологами та відпустки по догляду за дитиною до досягнення нею 3-річного віку), якщо такий працівник задіяний до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури робіт з виробництва товарів оборонного призначення або до виконання мобілізаційного завдання (замовлення) [7].

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що законодавство України створює широку систему гарантій для поліцейських у сфері реалізації права на відпустку. Основна оплачувана відпустка залежить від вислуги років і є значно довшою, ніж у звичайних громадян. Встановлено порядок, терміни, умови поділу, перенесення, відкликання та компенсації. Оскільки служба в поліції пов'язана із ризиком для життя і здоров'я, ненормованим робочим днем,

необхідністю не втрачати пильність та бути зібраним у критичних ситуаціях та ще низку особливостей, законодавець надав можливість поліцейським отримати ширший спектр соціальних гарантій у сфері відпочинку та права на законну відпустку. Водночас, поліцейські мають доступ і до соціальних відпусток та відпусток без збереження заробітної плати, як і решта громадян.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1991 року. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

2. Закон України «Про відпустки» від 15.11.1996 року № 504/96. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-вр

3. Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 року № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19

4. Кодекс законів про працю України (КЗпП). URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08

5. Наказ МВС України № 260 від 06.04.2016 року. URL: https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0669-16#Text

6. Дрозд О.Ю. Особливості надання поліцейським щорічних відпусток згідно положень нового Закону України «Про Національну поліцію». Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». Випуск № 1/2016. С. 75-87. URL: http://www.jes.nuoua.od.ua/archive/1_2016/9.pdf

7. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України № 2136-IX від 15.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text

8. Розумяк В.Р., Буга Г.С. Правове регулювання права поліцейських на відпочинок. Право та державне управління. 2023 р., № 1. С. 69-75. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2023/11.pdf

О.І. Кохан,
аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЕКОНОМІЧНА ДЕСТАБІЛІЗАЦІЯ ЯК ТРИГЕР КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Світове господарство XXI століття дедалі частіше стикається з торговельними війнами – конфліктами між державами, які обмежують торгівлю за допомогою мит, квот та санкцій [1]. Такі війни, зокрема між США та КНР, дестабілізують глобальну торгівлю, провокують цінові коливання й порушення

логістичних ланцюгів. Найбільш вразливими до таких потрясінь є країни з перехідною економікою – як-от Україна.

Поняття «торговельна війна» означає конфлікт між двома або більше країнами, у якому сторони запроваджують взаємні обмеження на торгівлю — мита, квоти, ембарго тощо [2]. У сучасному світі прикладами таких війн є торговельне протистояння між США та Китаєм, санкційна політика проти Росії, торговельні обмеження щодо Ірану тощо.

Зменшення обсягів зовнішньої торгівлі та валютних надходжень у таких умовах спричиняє скорочення бюджетних видатків, зокрема на соціальні потреби. Це створює ґрунт для корупційних практик у сферах охорони здоров'я, освіти й соціального захисту. За визначенням Transparency International, корупція у соціальній сфері – це зловживання владою задля неправомірної вигоди [3].

На думку Дж. Стігліца, економічні шоки посилюють корупцію через втрату доходів, ослаблення фінансової дисципліни та загострення нерівності [4]. Найбільш відомим прикладом стала торговельна війна США-Китай (2018- 2020) [5], яка знизила темпи глобального зростання, інвестпривабливість та викликала інфляційний тиск.

Україна не є активним гравцем глобальних торговельних воєн, однак вона відчуває їхній вплив через участь у глобальних ланцюгах постачань, експортно-орієнтовану економіку та політичну вразливість. Зокрема, санкційна політика щодо Росії та відповідні обмеження у відповідь створюють економічні ризики для вітчизняних підприємств [6].

Для України, яка залежить від експорту (агропродукція, ІТ, металургія) та імпорту (медикаменти, енергоносії), зовнішньоекономічна турбулентність обертається падінням доходів бюджету й тиском на соціальні програми. Дані Світового банку свідчать про скорочення соцвидатків на 13% у 2022-2023 рр., у той час як кількість корупційних порушень у цих секторах зросла [7].

Індекс сприйняття корупції (CPI) України у 2023 році становив 36 балів зі 100 – свідчення системної проблеми [8]. Найбільш поширеними залишаються схеми в галузях охорони здоров'я (хабарі, тіньові закупівлі), освіти (корупція при вступі, «благодійні внески») та соцзахисту (фальсифікації пільг, субсидій).

Особливу увагу заслуговує те, що в умовах зовнішнього тиску уряд часто змушений переорієнтовувати фінансові потоки на інші потреби, зокрема оборону, що знижує пріоритетність соціальних програм. Це відкриває шлях для корупційних зловживань на місцях.

За дослідженням Київського економічного інституту (2023), в регіонах з нижчим рівнем доходів ризик корупції у доступі до соціальної допомоги значно вищий [9]. Аналогічна динаміка спостерігалася в Ірані та Венесуелі в періоди жорстких санкцій — зростання корупції, колапс соцпрограм, «чорний ринок» медикаментів [12],[13].

Таким чином, Україна опинилася в зоні ризику, де поєднання зовнішніх економічних викликів та внутрішньої вразливості формує системні передумови для посилення корупції в соціальній сфері.

Економічна невизначеність, спричинена торговельними війнами, створює не лише фіскальний тиск, а й сприяє зростанню «тіньових» схем у сфері публічних фінансів. Зокрема, дослідження МВФ вказує: у державах, які постраждали від шоків зовнішньої торгівлі, рівень корупції в середньому зростав на 8-12% упродовж п'яти років після початку конфлікту [10].

У звітах НАЗК зазначено, що понад третина звернень про корупцію в Україні пов'язані саме з соціальною сферою [11]. Серед типових порушень – відхилення у тендерних закупівлях, «відкати» за постачання медичного обладнання, маніпуляції з системами субсидій та виплат. Ризики зростають в умовах браку прозорих процедур, дефіциту кадрів та політичної нестабільності.

Післявоєнна відбудова України, яка супроводжуватиметься масштабним залученням міжнародної допомоги, потенційно посилить ризики зловживань. Зокрема, гуманітарні фонди, інфраструктурні проєкти, закупівлі лікарських засобів – усе це вимагає чітких механізмів антикорупційного захисту.

Рекомендації щодо зменшення корупційних ризиків:

1. Цифровізація процесів соціального забезпечення – впровадження електронних реєстрів, моніторингових платформ, блокчейн-технологій.
2. Прозорість використання бюджетних коштів – оприлюднення даних про закупівлі, тендери та розподіл соціальних пільг.
3. Розширення повноважень громадського контролю – підтримка аналітичних центрів, медіа та громадських організацій, які здійснюють нагляд за соціальними програмами.
4. Зміна підходів до відповідальності – посилення санкцій для посадовців, відповідальних за соцфонди.
5. Міжнародна координація – системна співпраця з такими партнерами, як Світовий банк, МВФ, UNDP, Transparency International.

Успішне впровадження цих рекомендацій дозволить не лише знизити корупційні ризики у соціальній сфері, а й створити нову модель довіри між державою та громадянами.

Список використаних джерел

1. Гуменюк І. І. *Торговельні війни у світовій економіці: природа, особливості, наслідки*. Київ: НІСД, 2020. 144 с.
2. Krugman P., Obstfeld M. *International Economics: Theory and Policy*. Pearson Education, 2018. 784 p.
3. Transparency International. Corruption Perceptions Index 2023. URL: https://www.transparency.org (дата звернення: 10.05.2025).
4. Stiglitz J. *Globalization and Its Discontents*. New York : W. W. Norton & Company, 2017. 448 p.
5. Kim M. Trade Wars: Past and Present. *Journal of Global Policy*. 2021. Vol. 12, № 2. P. 134-148.
6. Дорошенко С. С. Україна в умовах санкційної політики: виклики для економіки. *Економіка і держава*. 2022. № 5. С. 8-13.
7. Світовий банк. *Economic Outlook: Ukraine*. URL: https://www.worldbank.org (дата звернення: 10.05.2025).

8. Transparency International Ukraine. *CPI Rankings*. URL: https://ti-ukraine.org (дата звернення: 10.05.2025).
9. Київський економічний інститут. *Дослідження корупції у сфері соцзахисту*. Київ: KEI, 2023. 68 с.
10. IMF. *Fiscal Transparency Evaluations 2022*. URL: https://www.imf.org (дата звернення: 10.05.2025).
11. Національне агентство з питань запобігання корупції. *Щорічний звіт про корупційні ризики в Україні – 2022*. URL: https://nazk.gov.ua (дата звернення: 10.05.2025).
12. Human Rights Watch. *Emergency Aid in Venezuela: A Corruption Risk*. 2021. 36 p.
13. UNDP. *Drug Shortages and Corruption in Iran's Health System*. 2022. 28 p.

Т.М. Кравцова,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
І.В. Коваленко,
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ, ЩО ЗНАХОДЯТЬСЯ У КОНФЛІКТІ ІЗ ЗАКОНОМ

Діти становлять основу майбутнього держави, однак саме вони найчастіше опиняються в ситуації соціальної вразливості та правової незахищеності. В умовах складної політичної та економічної ситуації в Україні особливо гостро постає питання належного забезпечення прав дитини у всіх сферах життя. Проте найбільше занепокоєння викликає саме ефективність кримінально-правового захисту дітей.

Проблематика забезпечення правового статусу дитини в кримінальному процесі активно досліджується в українській науковій спільноті, зокрема такими науковцями і юристам, як І.С. Бандурка, Г.Ю. Нікітіна-Дудікова, А.С. Кашпур, І.В. Смірнова, Ф.М. Сокиран.

Перш ніж розглядати участь дитини в кримінальному процесі, важливо з'ясувати, як поняття «дитина» тлумачиться у національному та міжнародному правовому полі. У Кримінальному процесуальному кодексі України термінологія щодо вікової класифікації неповнолітніх чітко визначена. Так, відповідно до пункту 12 статті 3 КПК України, до неповнолітніх відносять осіб,

які ще не досягли повноліття, тобто дітей віком до 18 років. З них, діти віком до 14 років визначаються як малолітні, а ті, кому виповнилося 14, але ще не має 18 – як неповнолітні.

Відповідно до ст. 1 Конвенції про права дітей, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 року й ратифікованої постановою Верховної Ради України 27 лютого 1991 року, дитиною є кожна людська істота до досягнення вісімнадцятирічного віку [1, С. 88].

У Декларації прав дитини 1959 року наголошується, що дитина має право на пріоритетний захист і підтримку за будь-яких життєвих обставин. Водночас, відповідно до частини першої статті 3 Конвенції про права дитини, при ухваленні будь-яких рішень, які стосуються дитини – незалежно від того, хто саме їх приймає: державні органи, суди, адміністративні або приватні структури соціального захисту – головною метою має бути забезпечення найкращих інтересів дитини [2].

Правовий статус дитини – це сукупність юридично закріплених можливостей, що забезпечують необхідні умови для гармонійного розвитку дитини та визначають її місце в системі правовідносин з іншими суб'єктами. Він характеризує правове становище дитини в суспільстві та регламентується нормами законодавства. Такий статус має міжгалузевий характер і ґрунтується на загальних засадах правового статусу людини. Основними складовими правового статусу дитини, відповідно до загальної концепції правового становища особистості, є: базові принципи правового положення дітей, їхня правосуб'єктність, належність до громадянства, сукупність прав, свобод та обов'язків, механізми гарантування і захисту цих прав, а також визначення відповідальності неповнолітніх [3, С. 23].

Дитина, як особа, що ще не досягла повної психологічної, емоційної та соціальної зрілості, не може виступати в ролі учасника кримінального провадження на рівних умовах із дорослими. Водночас, у багатьох випадках діти змушені бути частиною цього процесу – як свідки, потерпілі, а іноді й підозрювані. Саме в таких ситуаціях особливо важливо забезпечити дієвий захист їхніх прав і свобод.

Згідно зі статтею 354 Кримінального процесуального кодексу України, якщо дитина є свідком, до її допиту застосовуються наступні правила: допит обов'язково проводиться за участі педагога, психолога чи законного представника, а за потреби – лікаря. Свідків, яким не виповнилося 16 років, не попереджають про кримінальну відповідальність за відмову від свідчень або за неправдиві показання і не приводять до присяги – їм лише пояснюється обов'язок говорити правду [4].

На жаль, українське законодавство, хоч і містить окремі положення щодо участі неповнолітніх у кримінальному провадженні, все ж залишається недостатньо розвиненим у цьому напрямі. Не завжди враховується вік дитини, її психологічний стан, індивідуальні особливості сприйняття. Брак спеціально розроблених процедур та механізмів, які б дозволяли проводити слідчі дії за

участі дітей максимально делікатно та безпечно, – ще одна серйозна проблема, яку не можна ігнорувати.

У реальних умовах кримінальний процес часто виявляється невідповідним для захисту прав дітей. Наприклад, бракує фахівців, які мають спеціалізовану підготовку до роботи із дитячою психологією – ні слідчі, ні прокурори, ні адвокати не завжди ознайомлені з техніками, що дозволили б проводити допит обережно та ефективно. Як показують дослідження, успішний допит потребує не просто знання закону, але й розуміння вікових і психо-емоційних особливостей дитини, уміння налагодити з нею довірливий контакт. На жаль, часто зустрічається формальне застосування норм без адаптації до віку: механічне проведення допиту, коли ігноруються індивідуальні особливості дитини.

До того ж практично відсутній системний психологічний супровід: у більшості випадків до участі не залучаються дитячі психологи або педагогічні фахівці, а соціальний захист дитини в процесі слідства не узгоджений із міжнародними рекомендаціями. Це підсилює травматизаційні ефекти, особливо під час очних ставок або тривалих судових засідань [5, С. 65].

З огляду на все вище зазначене, можна впевнено говорити про необхідність змін в законодавстві та формування цілісної системи захисту, яка ґрунтується на принципах гуманності, поваги до дитини як до особистості та забезпечення її найкращих інтересів.

Отже, захист прав дитини в кримінальному процесі є надзвичайно актуальним. Важливо, щоб правова система не просто визнавала дитину учасником провадження, а й забезпечувала їй безпечне середовище, де враховуються вік, психологічний стан і потреби. Такі зміни повинні торкнутися не лише законодавства, а й свідомості всіх тих, хто реалізує це право на практиці.

Список використаних джерел:

1. Нікітіна-Дудікова Г.Ю. Тактика допиту малолітніх потерпілих від злочинів проти статевої свободи та недоторканості. *Юридична психологія.* 2020. № 2 (27). С. 87–94.

2. Смірнова І.В. Особливості допиту дитини, яка потерпіла від злочину. *Асоціація жінок-юристок України "ЮрФем".* 2023. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/osoblyvosti-dopytu-dytyny-yaka-poterpila-vid-zlochynu (дата звернення: 8.06.2025).

3. Бандурка І. С. Правовий статус дитини у світлі кримінально-правового захисту дитинства. *Віче.* 2015. № 22–25. С. 22–25.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

5. Сокиран Ф. М., Кашпур А. С. Допит неповнолітнього: криміналістична та психологічна характеристика. *Юридична психологія.* 2021. № 2(29). С. 61–69.

Т.М. Кравцова,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
С.Я. Саврук,
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РОЛЬ ПІДРОЗДІЛІВ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У ПРОФІЛАКТИЦІ ДИТЯЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Злочинність неповнолітніх – одна із нагальних кримінологічних проблем, яка відбиває основні тенденції злочинності в країні, є індикатором морального здоров'я суспільства і дає змогу спрогнозувати загальні перспективи й можливі напрями розвитку злочинних проявів на майбутнє. Цей вид злочинності досить специфічний: з одного боку, він входить у неосяжне поле дитячої деліквентності, а з іншого – переростає в злочинність молоді та загальнокримінальну злочинність . [4, ст. 105].

Злочинність неповнолітніх є наріжним каменем у загальній злочинності, оскільки має певні особливості, а заходи запобігання їй певною мірою можуть відрізнятися від загальних. Водночас висока суспільна небезпечність цього виду злочинності полягає також у довготривалості завдання шкоди всьому суспільству, оскільки, вчиняючи той чи інший злочин, неповнолітня особа не лише завдає шкоди безпосередньо особі, а й залишає державу і суспільство без потенційно корисного соціального елементу, який здатний дати поштовх до розвитку та прогресувати самостійно. Проте теоретичне осмислення відповідного питання є нешироким та потребує детального теоретичного осмислення. [5].

Діяльність підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України як напрямок правоохоронної діяльності Національної поліції України –це система поліцейських заходів та повноважень, методів та способів їх реалізації, що здійснюються з метою попередження вчинення правопорушень серед неповнолітніх або попередження чи зменшення їх негативних наслідків, зниження рівня правопорушень в державі та в окремих регіонах,забезпечення високого рівня публічної безпеки та порядку. Профілактична робота з дітьми та підлітками сьогодні визнається одним із пріоритетних завдань, які постають перед органами Національної поліції. Саме з цією метою у грудні 2017 року наказом МВС України було створено підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України відповідно до статті 23Закону України «Про Національну поліцію», статті 5 Закону України «Про органи і служби у справах

дітей та спеціальні установи для дітей», статті 10 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»,Положення про Національну поліцію, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 877 [1].

З моменту створення підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України активно впроваджують заходи щодо налагодження їхньої роботи. Зокрема, ведеться облік дітей, щодо яких поліцейські ювенальної превенції здійснюють профілактичну роботу. Відомості про взяття на профілактичний облік неповнолітнього подаються до відповідної інформаційної підсистеми бази даних, що входить до єдиної інформаційної системи МВС. Крім того, розробляються необхідні організаційно-управлінські документи та запроваджується за погодженням з Міністерством освіти і науки України у навчальні програми та плани відповідних навчальних дисциплін для всіх форм навчання в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання модулі тематики «Забезпечення прав дитини».

Не менш важливим напрямом роботи органів ювенальної превенції є налагодження активної взаємодії з громадськістю та навчальними закладами. Продовжується реалізація проекту, «Шкільний офіцер поліції», який було започатковано ще з 2016 року: Налагоджуючи тісну співпрацю з населенням, працівники поліції проводять виховні бесіди з неповнолітніми, зокрема, з таких питань, як особливості адміністративної та кримінальної відповідальності за вчинення правопорушень, протидія булінгу, запобігання домашньому насильству тощо. Така діяльність спрямована на підвищення присутності поліції та її роботи з населенням у різних сферах його життєдіяльності, зокрема, у галузі існування певного соціуму на конкретній території, забезпечення публічної безпеки в межах останньої, профілактики правопорушень в школі та підвищення правосвідомості неповнолітніх, а також усієї частини населення тощо [3].

Державний інститут проблем сім'ї та молоді виділяє шість основних причин злочинної поведінки неповнолітніх: соціальні та економічні аспекти становища сучасного українського суспільства; функціональну неадекватність сім'ї; відчуження від шкільного середовища; вади й обмеженість соціалізації дітей в інтернативних закладах; проблеми в організації дозвілля; негативний вплив засобів масової інформації. [2]. Разом з тим, статистика кримінальних проваджень, учасниками яких є неповнолітні, вказує на те, що навіть зі створенням та реформуванням органів ювенальної превенції ситуація зі злочинністю серед цієї вікової категорії змінюється поволі. Тому гостро постає питання щодо подальшого реформування діяльності поліції у цій сфері, приведення законодавства у відповідність до міжнародних стандартів та створення умов щодо його реалізації в нашій країні, а також підготовки кадрів у сфері ювенальної превенції. Окремо варто наголосити на тому, що забезпечення безпеки суспільства Національною поліцією України неможливо без розуміння якісної співпраці усіх підрозділів, в тому числі, і підрозділів ювенальної превенції. Вищезазначені питання впливають не тільки на чітке та

ефективне виконання норм чинного законодавства, але й на досягнення відповідного високого рівня безпеки суспільства та держави. Актуальність проблем дитинства для перспективи розвитку держави разом із завданням посилення результативності ювенальної превенції як напрямку діяльності органів поліції України обумовлюють необхідність вироблення якісно нового підходу щодо забезпечення дітям нашої країни повноцінного розвитку відповідно до їх потреб, докорінних змін у механізмах співпраці органів влади і громадськості. [2].

Отже, ювенальна поліція відіграє ключову роль у запобіганні та протидії дитячій злочинності, використовуючи профілактичні, виховні та правоохоронні заходи. Вона не лише здійснює контроль за поведінкою неповнолітніх, а й активно взаємодіє з освітніми установами, соціальними службами та громадськими організаціями. Основним завданням ювенальної поліції є не покарання, а допомога дітям, які опинилися в складних життєвих обставинах, з метою їх соціалізації та повернення до нормального життя.

Ефективність роботи ювенальної поліції залежить від комплексного підходу, який включає правову освіту, профілактичні програми, своєчасне виявлення ризиків та тісну співпрацю з батьками. Важливою складовою є впровадження сучасних методик ресоціалізації та роботи з молоддю, що дозволяє зменшити рівень повторної злочинності серед неповнолітніх.

Таким чином, ювенальна поліція відіграє важливу роль у формуванні безпечного середовища для дітей та підлітків, сприяючи зниженню рівня злочинності серед молоді та створенню передумов для їхньої успішної інтеграції в суспільство.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 №1044. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18.2.
2. Костенко Я. В. Психологічні та правові особливості дитячої злочинності. Прикарпатський юридичний вісник. 2017. Вип. 6(21). Т. 2. С. 130-134.3.
3. В Україні запустили проект «Поліцейський офіцер громади»: стаття від 28.05.2019 //Єдиний веб-портал органів виконавчої влади: Урядовий портал. URL:https://www.kmu.gov.ua/ua/news/v-ukrayini-zapustili-proekt-policejskij-oficergromadi.
4. Головкін Б.М., Батиргареєва В.С. Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх у місті Харкові Питання боротьби зі злочинністю. 2005. № 10. С. 105–131
5. Куц В. Поняття злочинності Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 2. Ч. 2. С. 34–39.

Т.М. Кравцова,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
К.В. Севастьянова,
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ З НЕПОВНОЛІТНІМИ

Психологічна підготовка поліцейських для роботи з неповнолітніми є надзвичайно актуальною у сучасних умовах, коли зростає кількість дітей, які стикаються з правовою системою як жертви, свідки або учасники правопорушень. Особливу гостроту ця проблема набуває в період соціальної нестабільності, війни, масових переміщень населення та руйнування традиційних форм сімейної підтримки. У таких умовах підвищується рівень домашнього насильства, агресії, психоемоційних розладів у дітей, що вимагає від поліцейських не лише юридичної, а й глибокої психологічної підготовки. Профілактика злочинів вчинених неповнолітніми в усі часи залишається гострою проблемою для правового суспільства.

Згідно зі ст. 6 Сімейного кодексу України неповнолітньою вважається дитина у віці від 14 до 18 років.[1]

У статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» зазначається, що дитина – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше, а дитинство – період розвитку людини до досягнення повноліття років. [2]

Неповнолітні, через свої психологічні особливості, зумовлені формуванням особистості у віці 14-16 років, вважаються найбільш уразливими, через що на них можна чинити як негативний так і позитивний вплив. Таким чином, вікові особливості зумовлюють ефективне застосування до них засобів профілактики та запобігання вчиненню правопорушень. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» саме на поліцію покладено завдання з превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень. Законодавче закріплення превенції покладає обов’язок на працівників поліції набуття навичок ситуативного спілкування з неповнолітніми, підшукуванні індивідуального підходу для максимально ефективної комунікативної взаємодії.[3]

Для неповнолітніх правопорушників характерними є такі риси морально-психологічної та емоційно-вольової сфери: скептичність і байдужість щодо

інших, відсутність інтелектуальних інтересів, емоційна нестійкість, дуже низький рівень законослухняної поведінки, жорстокість, підозрілість, тривожність, депресивність, низький самоконтроль, гіпер-збудженість, фрустрація і низька самооцінка. Дуже поширеними є орієнтація на зовнішню підтримку і тенденція перекласти відповідальність за вчинки на інших. Це обумовлює домінування таких особистісних рис, як емоційна напруга, невпевненість у собі, підвищена чутливість до думок інших, а також залежність від їхнього впливу.[4]

Діти часто не можуть адекватно висловити свої думки, почуття або розповісти про обставини правопорушення. Це створює значні труднощі у процесі збирання доказів та водночас підвищує ризик повторної психологічної травматизації дитини, якщо з нею працює недостатньо підготовлений поліцейський.

Професійно-психологічна підготовка має включати ґрунтовне вивчення вікової психології, дитячої психіки, формування навичок безпечної та підтримувальної комунікації, здатності до встановлення емоційного контакту. Надзвичайно важливою є здатність поліцейського ідентифікувати сигнали дистресу у дитини, а також враховувати її рівень когнітивного розвитку, емоційної стабільності, типові реакції на стрес. Знання і навички в цій сфері дозволяють уникнути помилок, які можуть призвести до хибної інтерпретації поведінки неповнолітнього або спричинити його подальшу ізоляцію.[5]

У практичній площині надзвичайно важливим є впровадження спеціалізованих методик: застосування методу «Зелена кімната», який дозволяє створити дружнє середовище для розмови з дитиною, використання ігрових та демонстраційних засобів — анатомічних ляльок, карток, малюнків, рольових ігор. Такі підходи допомагають дитині не лише почуватися в безпеці, а й висловити те, що вона не здатна сказати прямо. Поліцейський у цьому процесі виконує роль не лише представника закону, а й уважного слухача, посередника, захисника інтересів дитини.[6]

Про застосування до неповнолітньої особи віком до 16 років такого превентивного заходу, як поліцейське піклування, поліцейський зобов’язаний негайно повідомити батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування за допомогою технічних засобів відповідального поліцейського в підрозділі поліції про місце перебування неповнолітньої особи. На нинішньому етапі функціонування Національної поліції України таким підрозділом є підрозділи ювенальної превенції, які підпорядковані підрозділам превентивної діяльності Національної поліції України.[7]

Психологічна підготовка є не лише питанням ефективного розслідування, а й важливим чинником забезпечення прав людини, оскільки неправильне поводження з дитиною може порушити її права, підірвати довіру до держави, а також поглибити її травму. Успішне вирішення цієї проблеми можливе лише за умови системної співпраці правоохоронних органів, освітніх установ, органів опіки, громадських організацій та науковців.[8]

Існує необхідність на рівні держави у створенні дієвої стратегії застосування заходів ювенальної превенції для запобігання проявів дитячої злочинності. Спеціальна підготовка працівників поліції має бути націлена на застосування заходів загальної превенції, щоб мінімізувати негативний вплив оточуючого середовища на вчинення правопорушень шляхом:

- моніторингу дитячої злочинності та криміногенної обстановки в місті, районі міста;
- виявлення безпритульних та бездоглядних дітей та дітей, що опинились у складних життєвих умовах;
- надання консультаційної допомоги батькам щодо підвищення ролі сімейного виховання;
- застосування індивідуальних підходів в спілкуванні з дітьми, схильними до правопорушень;
- вжиття заходів щодо припинення домашнього насильства;
- залучення громадськості та волонтерських організацій;
- проведення профілактичних заходів в освітніх установах та установах виховання дітей-сиріт щодо подолання правового нігілізму, інформування про принципи роботи поліції;
- інформування цільової аудиторії про основні положення законодавства, в яких закріплено права і свободи дитини, та контактну інформацію про основні служби та установи, де можна отримати професійну допомогу;
- підвищення рівня професійних знань та навичок роботи з дітьми, схильними до правопорушень.

Якісна психологічна підготовка поліцейських до роботи з неповнолітніми повинна стати невід'ємною частиною професійного становлення сучасного правоохоронця. Її впровадження не лише підвищить ефективність правоохоронної діяльності, але й сприятиме створенню безпечного, людяного і справедливого середовища для дитини, яка потрапила в складну життєву ситуацію. Також, для реалізації превентивних заходів, існує необхідність доповнення ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» положеннями, передбаченими в ст. 5 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [9] та в ст. 6 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [10].

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22. Ст. 135.
2. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142.
3. Вельможна-Сидорова А.С. Особливості підготовки працівників підрозділів ювенальної превенції // Сучасна європейська поліцеїстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 11 квітня 2019 р.). Харків, 2019. С. 1. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/11_04_2019/pdf/30.pdf

4. Даньшин І.М., Голіна В.В., Валуйська М.Ю. та ін. Кримінологія: загальна та особлива частини: підручник / за заг. ред. В.В. Голіни. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2009. С. 254–255. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009/Kriminologia_2009.pdf

5. Бровко І.О. Формування професійної готовності працівників поліції до роботи з неповнолітніми // Сучасна європейська поліцеїстика…: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 11 квітня 2019 р.). Харків, 2019. С. 134–135. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/11_04_2019/pdf/30.pdf

6. Слободянюк О.С. Психологічні аспекти професійної підготовки поліцейських до спілкування з дітьми // Право та безпека: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 29 травня 2020 р.). Харків, 2020. С. 324–326. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/29_05_2020/pdf/69.pdf

7. Мороз О.Б., Костовська К.М. Особливості застосування поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб // Вісник юридичного факультету УжНУ. 2023. № 42. С. 4. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/42.pdf

8. Гвоздєва А.О. До проблеми формування психологічної культури поліцейських // Соціально-правові студії. 2018. Т. 1. № 1. С. 53–55. URL: https://sls-journal.com.ua/uk/S&LS_2018_Vol.1_No.1_50-56.pdf

9. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1995. № 6. Ст. 35.

10. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2018. № 5. Ст. 35.

О.П. Куманська-Нор,
кандидат юридичних наук
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ОСНОВНІ ПРАВА ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ: ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Конституцією України визначено головний принцип політики держави в галузі забезпечення прав людини і громадянина: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і головний напрям діяльності держави. Держава несе відповідальність перед

людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1].

Права людини являють собою досить складне та багатоаспектне суспільне явище, і тому їх значення для сучасного суспільства важко переоцінити, оскільки вони наявні у всіх сферах життєдіяльності людини. Саме стан справ у сфері прав людини, їх практичної реалізації є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому [2, с. 134].

Пріоритетними засадами організації демократичної правової держави визнаються конституційно закріплені права і свободи людини, а також передбачені конституціями засоби їх захисту. Саме гарантії прав і свобод людини і громадянина виступають реальними можливостями їх реалізації та захисту.

Основним у характеристиці прав і свобод людини та громадянина визнається те, що вони мають бути під захистом держави. Тобто, права і свободи гарантуються державою і не можуть бути скасовані, а при прийнятті нових законів або внесенні змін чи доповнень не допускається звуження змісту та обсягу вже існуючих.

У енциклопедичній літературі під поняттям гарантії (від французького garantie – забезпечення, запорука) прав та свобод людини і громадянина розуміють умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення у повному обсязі і всебічну охорону прав та свобод особи. Поняття «гарантії» охоплює всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення [3, с. 155].

Для гарантування можливості користуватися всіма правами та свободами людини і громадянина держава повинна забезпечити реалізацію конституційних прав і свобод, створити відповідний механізм їх гарантування [4, с. 3].

Перш за все, відмітимо, що свободи людини і громадянина складають інститут конституційного права, який містить норми, що визначають взаємини держави і особи. Тому, «..гарантії реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина – це умови та засоби, принципи та норми, які забезпечують здійснення, охорону і захист зазначених прав, є запорукою виконання державою та іншими суб'єктами правовідносин тих обов'язків, які покладаються на них з метою реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина» [4, с. 4].

Гарантії прав і свобод людини можуть здійснюватися як в національному аспекті – шляхом їх визнання і закріплення в Конституції держави, законах, підзаконних актах, інших нормативно-правових актах, так і в міжнародному аспекті – шляхом підготовки і прийняття міжнародних документів, що містять в собі стандарти з прав людини, наприклад, Статуту ООН, приєднанням до міжнародних договорів з прав людини, їх ратифікацією.

Сьогодні в Україні на тлі глибоких соціально-економічних, політичних перетворень, створення належних умов для реального здійснення кожним своїх суб'єктивних прав виступає актуальною теоретичною і практичною проблемою.

Основний Закон держави створює широку юридичну основу для активізації діяльності щодо забезпечення правових гарантій прав людини та громадянина. Правові гарантії виступають специфічними засобами забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини.

Чинна Конституція України значно розширила каталог прав і свобод людини та громадянина, включивши до неї усі основні права та свободи, закладені в Загальній декларації прав людини 1948 р.

При цьому було визнано принцип пріоритету прав і свобод людини над державою. Проте, за всієї важливості закріплення прав і свобод людини відповідно до міжнародних стандартів це, все-таки, є недостатньою умовою для того, щоб ці права і свободи реалізовувались громадянами.

Без наявності відповідного механізму і гарантій реалізації більшість прав і свобод можуть залишитися для людей лише деклараціями і красивими словами. А тому практична реалізація конституційних прав і свобод повинна забезпечуватися двома категоріями гарантій.

Це, по-перше, загальні гарантії, які охоплюють усю сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на практичне здійснення прав і свобод громадян, на усунення можливих причин і перешкод щодо їх неповного або неналежного здійснення, на захист прав від можливих порушень. Загальні гарантії прав і свобод можна класифікувати на економічні, політичні, соціальні, організаційні та інші. По-друге, це спеціальні гарантії – правові засоби і способи, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються права і свободи громадян, усуваються порушення прав і свобод, поновлюються порушені права.

Спеціальні гарантій встановлюються державою в Конституції, нормах поточного законодавства. Їхньою метою є реальне забезпечення правовими засобами максимального здійснення, охорони й захисту конституційних прав і свобод громадян.

Зокрема, Основний Закон передбачає низку конкретних гарантій, які є переважно традиційними для Конституції і законів України. Наприклад, такі: – право на оскарження у суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55); – право на правову допомогу, яке означає, зокрема, що кожний вільний у виборі захисника своїх прав і що у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно (ст. 59); – принцип необов'язковості виконання явно злочинного розпорядження чи наказу (ст. 60); – гарантія неприпустимості обмеження конституційних прав і свобод означає, що ці права і свободи не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією (ст. 64) та інші.

Список використаних джерел

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

2. Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики: матеріали наукового семінару (25 червня 2021 р.) / упор. М.Т. Гаврильців. Львів: ЛьвДУВС, 2021. С. 134-136.

3. Сучасний словник іншомовних слів: близько 20 тис. слів і словосполучень / уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. К.: Довіра, 2006. 789 с.

4. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: навч. посібник. К.: Атіка, 2004. 464 с.

Н.Я. Лепіш,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД МИТНОГО ОГЛЯДУ

Відповідно до статті 395 МК України митному огляду не підлягає ручна поклажа та супроводжуваний багаж Президента України, Голови Верховної Ради України, народних депутатів України, Прем'єр міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра України, Голови та суддів Верховного Суду України, Голови та суддів Конституційного Суду України, Міністра закордонних справ України, Генерального прокурора України та членів їхніх сімей, які прямують разом з ними [1].

Митному огляду не підлягають засоби залізничного та повітряного транспорту, які перевозять офіційні державні делегації. Підставою для звільнення транспортного засобу від митного огляду є подання митному органу офіційного повідомлення Міністерства закордонних справ України.

Стаття 395 МК України визначає випадки звільнення від митного огляду, проте лише ручної поклажі й супроводжуваного багажу окремих посадових осіб держави незалежно від мети перетину ними митного кордону, а також засобів залізничного і повітряного транспорту, що перевозять через митний кордон офіційні державні делегації [1].

Зважаючи на визнання митного огляду формою митного контролю, цей огляд загалом являє собою сукупність заходів, що здійснюються митними органами в межах своїх повноважень із метою забезпечення додержання норм Кодексу, законів та інших нормативно-правових актів із питань державної митної справи, міжнародних договорів України, і провадиться відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 336 МК України шляхом огляду й переогляду товарів, транспортних засобів комерційного призначення; огляду й переогляду ручної поклажі та багажу; особистого огляду громадян.

У ч. 1 ст. 259 МК України перераховано посадових осіб держави, які представляють усі три гілки влади й прямо чи опосередковано наділені повноваженнями щодо вирішення питань із митної справи:

– Президент України утворює, реорганізовує і ліквідовує за поданням Прем'єр-міністра України міністерства й інші центральні органи виконавчої влади; призначає за поданням Прем'єр-міністра України голову ДМС України, Кабінет Міністрів України, до складу якого входять, зокрема, Прем'єр-міністр України, Перший віце-прем'єр-міністр України, організовує і забезпечує здійснення зовнішньоекономічної діяльності України, митної справи.

– Генеральний прокурор України координує разом із підпорядкованими йому прокурорами діяльність із питань протидії злочинності й корупції органів митної служби; предметом нагляду за додержанням і застосуванням законів є за п. 3 ч. 1 ст. 19 Закону України «Про прокуратуру» додержання законів, що стосуються економічних, міжнаціональних відносин, охорони навколишнього середовища, митниці та зовнішньоекономічної діяльності [4].

– Судді відповідно до законодавства розглядають справи про порушення митних правил і справи щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності митних органів або їхніх посадових осіб тощо.

– Міністр закордонних справ здійснює безпосереднє керівництво органами дипломатичної служби; відряджає дипломатичного радника центрального органу виконавчої влади для виконання дипломатичних функцій.

У ч. 9 ст. 340 МК України передбачено звільнення від митного огляду, а саме від особистого огляду, тих самих посадових осіб і членів їхніх сімей, тобто їхні ручну поклажу і супроводжуваний багаж звільнено від митного огляду коментованою статтею.

У даній статті згадуються члени сім'ї посадових осіб, які також звільняються від митного огляду, якщо прямують разом із представниками державної влади. Якщо визначені особи перетинають митний кордон України самостійно, митний контроль здійснюється на загальних засадах.

В українському законодавстві досить неоднозначно визначено термін «члени сім'ї» – навіть у Сімейному кодексі України, який безпосередньо регулює відносини, що між ними виникають. Науковці зазначають, що члени сім'ї – це особи, котрі мають певні права й обов'язки, які ґрунтуються на їх сімейному стані; у різних галузях права і законодавства застосовуються свої визначення членів сім'ї, залежно від особливостей відносин, у яких такі особи беруть участь, і комплексу прав та обов'язків, яких вони набувають. Згідно зі ст. 3 Сімейного кодексу України членами сім'ї є: особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права й обов'язки [3].

Положення про звільнення від митного огляду міститься не лише у даній статті МК України і, зокрема, стосується особистого багажу глави дипломатичного представництва іноземної держави, членів дипломатичного персоналу представництва, а також членів їхніх сімей, які проживають разом із ними (ст. 389 МКУ); призначених для особистого користування товарів, що ввозяться в Україну й вивозяться з України іноземними дипломатичними і консульськими кур'єрами, тощо. Ці та інші митні привілеї й імунітети визначаються відповідно до Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 18.04.1961 та Віденської конвенції про консульські зносини від 24.04.1963.

Частина 2 статті 359 МК України регламентує положення, згідно з яким митному огляду не підлягають засоби залізничного й повітряного транспорту, які перевозять офіційні державні делегації. Це означає, що до таких транспортних засобів не будуть застосовані загальні правила митного огляду залізничних і повітряних транспортних засобів, визначених у Типових технологічних схемах здійснення митного контролю залізничних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними, у пунктах пропуску через державний кордон і здійснення митного контролю повітряних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними, у пунктах пропуску через державний кордон, затверджених постановою КМУ «Питання пропуску через державний кордон осіб, автомобільних, водних, залізничних та повітряних транспортних засобів перевізників і товарів, що переміщуються ними» від 21.05.2012 № 451.

Потребує тлумачення термін «офіційні державні делегації». Згідно з нормами Указу Президента України «Про Державний Протокол та Церемоніал України» від 22.08.2002 № 746/2002 візити в Україну за своїм значенням, статусом особи, яка очолює іноземну делегацію (глава іноземної країни, глава парламенту, глава уряду, міністр закордонних справ, інша висока посадова особа, представник іноземної держави), та особливостями їх здійснення поділяються на державні, офіційні, робочі візити, візити проїздом, неофіційні візити, візити у статусі особистого гостя (п. 5). Таким чином, якщо до складу офіційної державної делегації завжди входять особи, що вповноважені на виконання представницьких функцій від імені своєї держави й прибувають в Україну не приватним порядком, їхній візит має офіційний характер, що обумовлює відповідний Державний Протокол та Церемоніал України як сукупність вимог до забезпечення єдиного порядку проведення офіційних заходів з участю Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, міністра закордонних справ України, інших вищих посадових осіб України з урахуванням загально прийнятих міжнародних норм, правил і традицій, а також національних традицій України [2].

Планом протокольного й організаційного забезпечення візиту з урахуванням категорії візиту і складу його учасників передбачається додержання порядку проходження прикордонного контролю та мит них формальностей.

Підставою для звільнення залізничного або повітряного транспортного засобу від митного огляду є подання митному органу офіційного повідомлення Міністерства закордонних справ України, яким митний орган інформується щодо списку осіб, внесених до складу офіційних делегацій, наявності на борту повітряного судна/потягу зброї, боєприпасів, спеціальних засобів, що належать особам, які здійснюють охорону вищих посадових осіб України, інших держав та офіційних делегацій тощо. Рішення про пропуск або відмову у пропуску через митний кордон зброї, боєприпасів і спеціальних охоронних засобів приймає начальник митного органу за погодженням із представником Управління державної охорони України.

Звільненням від митного огляду залізничного або авіаційного транспортного засобу, яким прямує офіційна державна делегація, не вичерпується специфіка митного регулювання. Зокрема, ч. 1 ст. 389 МК України «Особливості пропуску та оподаткування товарів, що ввозяться на митну територію України представниками та членами делегацій іноземних держав» представникам іноземних держав, членам парламентських та урядових делегацій, на основі взаємності членам делегацій іноземних держав і членам сімей цих осіб, які їх супроводжують, надаються митні пільги, передбачені МК України для дипломатичного персоналу представництв іноземних країн.

Список використаних джерел

1. Митний кодекс України: Кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17

2. Науково-практичний коментар до Митного кодексу України: у 3 т. / П. В. Пашко, В. Ю. Хомутиннік, Т. І. Єфименко та ін. К.: ДННУ «Акад. фін. Управління», 2012. Т. 2. 526 с.

3. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text

4. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text

Н.Я. Лепіш,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
В. С. Березовська,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ТА ПЕРЕОГЛЯДУ РУЧНОЇ ПОКЛАЖІ, БАГАЖУ

Дана тематика регулюється ст. 339 МК України, де описані випадки та порядок проведення огляду і переогляду, як форми митного контролю при переміщенні ручної поклажі та багажу громадян.

В ч. 1 вищезгаданої статті визначено, що огляд і переогляд ручної поклажі або багажу громадянина може проводитися лише у випадках, якщо є підстави вважати, що у них переміщуються через митний кордон України товари, котрі підлягають обліку і відповідним видам контролю, зазначеним у ч. 1 ст. 319 МК Україні, при митному оформленні яких справляються митні платежі, а також

товари, переміщення яких через митний кордон України заборонено або обмежено [1].

Якщо є підстави вважати, що у ручній поклажі або багажі громадянина переміщуються через митний кордон України, зокрема транзитом, товари, які підлягають обліку і відповідним видам контролю органів державної влади (митному, санітарно-епідеміологічному, ветеринарному, фітосанітарному, радіологічному, екологічному контролю та контролю за переміщенням культурних цінностей), чи товари, при митному оформленні яких справляються податки і збори, а також товари, переміщення яких через митний кордон України заборонено або обмежено, митний орган має право провести огляд, а у разі потреби й переогляд ручної поклажі та багажу з їх розпакуванням.

Тобто ця форма митного контролю не є обов'язковою процедурою, а необхідність її здійснення встановлюється згідно з положеннями ст. 320 МК України «Вибірковість митного контролю», яка визначає, що під час проведення митного контролю митні органи самостійно визначають форму й обсяг контролю, достатні для забезпечення додержання законодавства України з питань митної справи та міжнародних договорів України, укладених у встановленому законом порядку, контроль за дотриманням яких покладено на митні органи та які при митному оформленні вибираються на підставі результатів системи управління ризиками.

Крім того, приймаючи рішення про проведення огляду й переогляду необхідно враховувати положення ст. 358 МК України, яка визначає можливість звільнення від окремих форм митного контролю, а також ст. 359 МК України, яка передбачає звільнення від проведення митного огляду.

За ч. 2 ст. 359 МК України митному огляду не підлягають засоби залізничного й повітряного транспорту, які перевозять офіційні державні делегації. Підставою для звільнення транспортного засобу від митного огляду є подання митному органу офіційного повідомлення Міністерства закордонних справ України [1].

За загальним правилом огляд і переогляд ручної поклажі та багажу громадянина здійснюються у присутності цього громадянина чи уповноваженої ним особи, крім відповідних випадків.

У цьому разі уповноважена особа повинна розумітися на понятті, ви кладеному у п. 63 ч. 1 ст. 4 МК України: уповноважена особа (представник) – особа, яка на підставі договору або належно оформленого доручення, ви даного декларантом, наділена правом вчиняти дії, пов'язані з проведенням митних формальностей, щодо товарів, транспортних засобів комерційного призначення від імені декларанта.

Огляд і переогляд ручної поклажі та багажу за відсутності громадянина чи уповноваженої ним особи здійснюються посадовими особами митних органів у таких випадках:

– якщо є підстави вважати, що несупроводжуваний багаж містить то вари, які становлять небезпеку для життя і здоров'я людей, тварин та рослин, а також довкілля (огляд і переогляд у такому випадку здійснюються або за

повідомленням органів державної влади чи правоохоронних органів, а також на підставі інформації, отриманої митними органами,

– як оперативної, так і аналітичної, одержаної на підставі аналізу та/або перевірки супровідних документів);

– якщо громадянин або уповноважена ним особа не з'явилися протягом одного місяця з дня надходження до митниці призначення несупроводжуваного багажу (цей випадок є найтиповішим, коли несупроводжуваний багаж надходить на залізничну станцію (порт, аеропорт) призначення; вантаж поміщується на склад залізниці (порту, аеропорту), де повинен зберігатися до закінчення митного оформлення; у випадку, коли громадянин не звертається до митних органів, цей вантаж зберігатиметься на складі, аж доки буде визнаний безхазяйним; поняття визнання товарів такими, по які не звернувся власник (безхазяйним) та порядок його обліку, зберігання, оцінювання зафіксовано у постанові КМУ «Про порядок обліку, зберігання, оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним» від 25.08.1998 р. № 1340;

– у разі залишення на території України ручної поклажі, багажу з порушенням зобов'язання про їх транзит через територію України (огляд або переогляд проводиться у межах справи про порушення митних правил; об'єктом порушення у цьому випадку буде ручна поклажа або багаж, суб'єктом – перевізник) [2].

Огляд і переогляд ручної поклажі й багажу за відсутності громадянина чи його уповноваженого представника здійснюються посадовими особами митних органів у присутності представників підприємства, що здійснює перевезення, пересилання ручної поклажі та багажу чи їх зберігання. Якщо перевезення здійснюється автомобільним або залізничним транс портом, а також поштою і експрес-перевізником, питання щодо представника перевізника не виникатиме.

У разі перевезення морським (річковим) та авіаційним транспортом ручна поклажа і багаж зберігатиметься на складі порту (аеропорту), який у переважній більшості не є перевізником, виникатиме проблема з представником перевізника. Необхідно, щоб у цьому разі порт (аеропорт) вимагав від відправника доручення на представлення інтересів перевізника за вантажами, що пере даються на склад порту (аеропорту).

За підсумками огляду або переогляду у випадках, передбачених п. 1 та 2 ч. 3 ст. 338 МК України, складається акт, форму якого встановлює Міністерство фінансів України. Форма акта про проведення огляду (переогляду) ручної поклажі й багажу в разі відсутності громадяни на чи вповноваженої ним особи й форма додаткового аркуша до нього встановлені наказом Міністерства фінансів України «Про затвердження форми акта про проведення огляду (переогляду) товарів, транспортних засобів, ручної поклажі та багажу» від 30.05.2012 р. № 636.

За результатами проведеного огляду (переогляду) один примірник акта огляду (переогляду) передається громадянину, або уповноваженій ним особі, або

представнику підприємства, що здійснює перевезення, пересилання ручної поклажі й багажу чи їх зберігання.

Список використаних джерел

1. Митний кодекс України: Кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17

2. Науково-практичний коментар до Митного кодексу України: у 3 т. / П. В. Пашко, В. Ю. Хомутиннік, Т. І. Єфименко та ін. К.: ДННУ «Акад. фін. Управління», 2012. Т. 2. 526 с.

3. Про затвердження форми акта про проведення огляду (переогляду) товарів, транспортних засобів, ручної поклажі та багажу: Наказ Міністерства Фінансів України від 30.05.2012 р. № 636. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z1004-12

Н. В. Лесько,
доктор юридичних наук, професор,
заступник директора
Навчально-наукового Інституту права,
психології та інноваційної освіти
(Національний університет «Львівська політехніка»)
С. С. Єсімов,
кандидат юридичних наук, професор
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРИНЦИП НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ ЯК ВАЖЛИВА ГАРАНТІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Підвищення суспільної значущості судів передбачає захист прав і законних інтересів людини і громадянина в Україні, що викликає необхідність у забезпеченні правосуддя, а також пошуку шляхів до правового вдосконалення поточної діяльності судової влади з метою підвищення ефективності та відкритості для потреб громадськості.

Призначення судової влади виражається в реалізації функцій держави. Судова влада здійснює захист прав людини і громадянина, тому верховенство закону виступає як головний механізм, якому належить найважливіша роль у забезпеченні принципу верховенства права.

Компетенція та основні завдання судів визначають необхідну незалежність суддів у суспільстві. Тому незалежність суддів – це не мета, а одна з умов забезпечення належного правосуддя.

Ефективне забезпечення судового захисту – одна з цілей правосуддя. Для здійснення подібних цілей на території нашої країни діє принцип незалежності

суддів.

Конституція України є найважливішим нормативно-правовим актом, що регулює найважливіші правові відносини, які виникають на території України та за її межами. У ній відображаються правові засади, на які спирається суддівська діяльність.

Одним з основоположних принципів є незалежність суду. Конституція України визначає, що принцип незалежності суддів ґрунтується на прагненні до забезпечення особливих умов судочинства, за яких розгляд, і прийняття рішення судді зводиться тільки до Конституції, закону та своєї власної позиції [1].

Конституція безпосередньо пов'язана з правосуддям і правами людини, тому позиція судді повинна відображати даний нормативно-правовий акт. У статтях Конституції закріплені необхідні гарантії незалежності судді: особливий порядок припинення або призупинення повноважень судді; недоторканність судді; особливий порядок призначення суддів на посаду.

Перераховані норми в сукупності представляють дієвий організаційно-правовий механізм, що закріплює незалежність судді в Основному законі країни.

Суддя в особливих випадках може не підкорятися закону, якщо закон не відповідає Конституції України або не визнаний судом прийнятним з позиції права. Виходячи з цього, суддя при вирішенні конкретної справи зобов'язаний розібратися, чи підлягає застосуванню та чи інша норма права, повинен переконатися у відповідності з нормами Конституції України.

У міжнародно-правових актах регламентується право людини на справедливий судовий розгляд. Згідно зі статтею 8 Загальної декларації прав людини, «Кожна людина має право на ефективне відновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом» [2].

Зокрема, в п. 1 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права сказано, що всі особи є рівними перед судами і трибуналами. Кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, або при визначенні його прав і обов'язків у цивільному процесі, на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону [3].

Основні нормативно-правові акти, що діють на території країни, гарантують незалежність суду, тому важливість забезпечення неупередженого і справедливого правосуддя є однією зі складових основи здійснення судом своїх обов'язків.

З метою забезпечення незалежного правосуддя існує ряд статей у кримінальному кодексі: втручання в діяльність суду; посягання на життя судді або іншої особи, яка бере участь у здійсненні правосуддя; погроза або насильницькі дії, що здійснюються у зв'язку з правосуддям; неповага до суду [4].

У науковій літературі незалежність суддів складається з таких елементів:

- принцип, закріплений Конституцією України, що забезпечує справедливу реалізацію судової влади;

- цільовий принцип здійснення правосуддя;

- принцип, що забезпечує правовий статус судді;

- принцип забезпечення права на судовий захист, неупереджене та справедливе правосуддя.

Можна зробити висновок, що даний конституційний принцип відноситься до основоположних принципів судової влади, на яких ґрунтується конституційно-правовий статус суддів. Важливе значення має аспект особистісного (внутрішнього) ставлення незалежності судді.

Наявність певних навичок дає йому право на прийняття рішень. Серед них можна виділити: почуття впевненості в точності рішення, професійний досвід, відповідна компетенція, висока моральність при прийнятті рішення. Наявність даних якостей зумовлює внутрішню незалежність судді. Даний фактор є вирішальним, і, відповідно до цього, гарантія незалежності суду може не спрацювати, якщо суддя не володіє перерахованими вище навичками.

Принципи правосуддя формують оптимальні умови для здійснення правосуддя. Створення такої обстановки можливе, якщо суд буде обмежений від тиску з боку або іншими факторами, що порушують принцип незалежності суду.

У юридичній літературі існує зв’язок закріплення гарантій принципу незалежності суддів з вимогами до здійснення суддями їх діяльності. Порушення вимог, встановлених для суддів, в тому числі незалежності, тягне за собою втрату статусу судді.

В результаті проведеного аналізу, цілісна система державних органів повинна забезпечувати незалежність судової влади, надаючи необхідні для цього гарантії суддям та їх сім’ям. Принцип незалежності суду забезпечує самостійність органів судової гілки влади, а також інші принципи: законність, об’єктивність, неупередженість.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Загальна декларація прав людини. Верховна Рада України. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Верховна Рада України. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

Ю.Р. Лозинський,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПОЛІЦІЇ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ФУНКЦІЙ

Цифрова трансформація розглядається як невідворотна складова модернізації системи державного управління та правового регулювання відносин у сфері захисту прав і свобод громадян. Сучасне цифрове суспільство вимагає нових підходів до комунікації між громадянами та органами влади, які мають виходити за межі традиційної бюрократії.

У фокусі – використання технічних і технологічних засобів у фіксації адміністративних правопорушень, а також необхідність глибокої правової та організаційно-технологічної перебудови діяльності поліції. Цифровізація має значний потенціал для вдосконалення адміністративної діяльності поліції та підвищення ефективності реалізації чинного законодавства, особливо в умовах воєнної інтервенції російської федерації. Проте впровадження змін потребує уваги до підготовки поліцейських у контексті цифрових компетенцій, необхідності постійного оновлення та адаптації до технологічного середовища, що швидко змінюється.

Розвиток інформаційного суспільства в Україні отримав потужний імпульс завдяки впровадженню стратегічних державних ініціатив, зокрема Національної програми інформатизації та Національної економічної стратегії до 2030 року [1; 2].

Ці документи окреслюють необхідність активного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у діяльність органів державної влади, бізнес-структур, фізичних та юридичних осіб. У Національній програмі інформатизації визначено ключові поняття, пов’язані з інформаційним суспільством, інформаційним простором, обробкою великих масивів даних тощо.

У пункті 3 Програми подано пріоритетні напрями розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в Україні, серед яких: технології обробки системи штучного інтелекту, робототехніка, біотехнології та хмарні обчислення.

Ще одним вагомим документом є Стратегія розвитку інноваційної діяльності на період до 2030 року [4]. Вона окреслює основні вектори науково-технологічного прогресу, зокрема орієнтацію на впровадження сучасних цифрових, інтелектуальних виробничих технологій, роботизованих систем, новітніх матеріалів, а також інструментів для глибокої аналітики даних, машинного навчання й штучного інтелекту.

Наступним логічним етапом цифрової трансформації стало затвердження Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні [5], яка деталізує базові поняття та технологічні підходи в галузі ШІ. У документі штучний інтелект розглядається як сукупність технологічних рішень, здатних моделювати когнітивні функції людини та досягати результатів, співмірних із результатами людської інтелектуальної діяльності.

Ці технології охоплюють інформаційно-комунікаційну інфраструктуру, спеціалізоване програмне забезпечення (зокрема з використанням методів машинного навчання), а також сервіси й процеси з обробки інформації та пошуку рішень. Технологічне рішення, згідно з Концепцією, може охоплювати як окрему програму чи базу даних, так і комплексні інформаційні системи з детальною документацією щодо їх ефективного використання.

У документі також наголошується, що впровадження технологій на основі ШІ у світовій практиці відбувається з високою динамікою, охоплюючи різноманітні сектори економіки та суспільного життя. Це зумовлено зростанням потреб в обробці великих обсягів даних, які генеруються як людьми, так і технічними системами, для підвищення продуктивності й ефективності рішень. Окремий акцент зроблено на стратегічній меті застосування штучного інтелекту в Україні — забезпечення національної безпеки та підтримання правопорядку [6, с. 59].

Адміністративно-процесуальна діяльність поліції України як один із видів державної діяльності не є винятком зі сфери дії Національної програми інформатизації та Концепції розвитку штучного інтелекту. У законі «Про Національну поліцію» закріплено обов’язок поліції щодо використання у діяльності досягнень науки та техніки, інформаційних систем, мереж зв’язку, сучасної інформаційно-комунікаційної інфраструктури [3].

Технічний аспект цифровізації адміністративно-процесуальної діяльності поліції України наразі перебуває у стадії поступового опрацювання та вдосконалення.

Оцінюючи потенціал цифрових рішень, можна з упевненістю стверджувати, що цифрова трансформація є беззаперечно корисною для цього напряму діяльності. Зокрема, у сфері управління адміністративно-процесуальними процедурами цифровізація здатна істотно скоротити часові витрати на здійснення окремих етапів проваджень — таких, як розгляд скарг, ведення реєстраційних дій тощо.

У контексті адміністративно-юрисдикційної функції поліції, що охоплює позасудове вирішення спорів адміністративно-правового характеру та притягнення до адміністративної відповідальності, цифрові технології відкривають перспективи підвищення об’єктивності та прозорості прийнятих рішень.

У довгостроковій перспективі це може призвести до зменшення кількості оскаржень таких рішень, зміцнення довіри до правоохоронної системи та підвищення загального рівня правової визначеності.

Список використаних джерел

1. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 01.12.2022 р. № 2807-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2807-20/conv
2. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text
3. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text
4. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 526-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text
5. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. № 1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text
6. Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні: монографія / Шевченко А. І., Барановський С. В., Білокобильський О. В. і інші. За заг. ред. А. І. Шевченка. Київ: ІПШІ, 2023. 305 с.

Ю.А. Лукащук,
асистент кафедри
автоматизованих систем управління,
доктор філософії у галузі комп'ютерних наук
(Національний університет «Львівська політехніка»)

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

У сучасному світі відбувається глибока технологічна трансформація, ключовим аспектом якої є стрімкий розвиток штучного інтелекту (ШІ). Здатність ШІ автоматизовано обробляти великі обсяги даних, виявляти складні закономірності та підтримувати процеси прийняття рішень зумовлює його широке застосування в адміністративній, економічній, соціальній та правовій сферах. Такий технологічний прогрес сприяє не лише підвищенню ефективності управлінських процесів, а й відкриває нові можливості для моніторингу та захисту прав людини.

Особливо актуальним є використання ШІ для аналізу великих масивів гетерогенних даних – текстових, візуальних та аудіо – що надходять з відкритих джерел. Це дозволяє ідентифікувати потенційні індикатори порушень прав людини, зокрема дискримінацію, насильство чи незаконне спостереження. Однак необхідно враховувати, що не всі системи здатні працювати у режимі реального часу, а результати такого аналізу можуть містити похибки та потребують подальшої верифікації фахівцями. Попри ці обмеження, використання ШІ сприяє оперативному формуванню більш об'єктивних оцінок ситуацій, що має важливе значення для прийняття рішень державними

структурами, міжнародними організаціями та інститутами громадянського суспільства.

Неурядові організації, зокрема Amnesty International та Human Rights Watch, уже застосовують технології ШІ для моніторингу стану дотримання прав людини [1]. Алгоритмічні системи дозволяють автоматизовано виявляти прояви мови ворожнечі та дискримінаційні висловлювання в публічному просторі, хоча їхні висновки не завжди є точними і потребують інтерпретації з урахуванням контексту [2].

Юридичні чат-боти, автоматизовані генератори процесуальних документів та цифрові правові помічники розширюють доступ до базової правової допомоги для вразливих категорій населення – малозабезпечених осіб, мігрантів та людей з інвалідністю. Наприклад, у США функціонує сервіс DoNotPay, який дає змогу користувачам подавати скарги, позови та оскаржувати штрафи в автоматичному режимі. Однак важливо зазначити, що такі сервіси не є повноцінною альтернативою професійній юридичній допомозі і мають низку функціональних обмежень [3].

ШІ також починає застосовуватися для аналізу судової практики з метою виявлення можливих проявів упередженості, що може сприяти підвищенню справедливості та прозорості судових процесів. Утім, ця сфера поки що перебуває на етапі становлення, а широкомасштабне впровадження подібних рішень ще не набуло поширення через відсутність уніфікованих стандартів [4].

Крім того, алгоритми ШІ використовуються для виявлення потенційних випадків торгівлі людьми, сексуальної експлуатації та насильства над дітьми шляхом аналізу підозрілих моделей поведінки користувачів у цифровому середовищі. Проте такі алгоритми лише сигналізують про можливі ризики й не можуть розглядатися як достатні докази правопорушення, тому їхні висновки потребують перевірки з боку відповідних органів [1].

Застосування технологій розпізнавання мови, жестів і візуальних сигналів сприяє підвищенню інклюзивності цифрових сервісів, зокрема для осіб з інвалідністю. Водночас ці технології потребують ретельного опрацювання питань точності, етичності та приватності [5].

Оскільки алгоритми ШІ навчаються на даних, які можуть відображати вже наявні соціальні нерівності, існує високий ризик відтворення дискримінації за ознаками раси, статі або соціального статусу. Це є особливо небезпечним у сферах, де ШІ застосовується для прийняття рішень, що безпосередньо впливають на права людини, таких як розподіл соціальної допомоги, банківське кредитування чи кримінальне правосуддя. У відповідь на ці виклики науковці розробляють методики зменшення упередженості моделей [3].

Окремою проблемою є непрозорість роботи багатьох ШІ-систем, особливо побудованих на основі глибокого навчання. Такі системи функціонують як «чорні скриньки», що ускладнює розуміння логіки їх рішень і створює бар’єри для оскарження дій, які можуть впливати на права людини - наприклад, під час оцінювання ризику рецидиву в кримінальному правосудді [2].

Широке застосування біометричних технологій, зокрема систем розпізнавання облич, викликає занепокоєння щодо можливого масового стеження, особливо в авторитарних державах. Amnesty International попереджає, що ці технології вже використовуються для контролю за протестувальниками та обмеження свободи зібрань [6].

Для забезпечення безпечного й етичного впровадження ШІ у сферу прав людини необхідно: гарантувати прозорість алгоритмів та право людини на пояснення рішень, що її стосуються; впровадити обов'язкову незалежну перевірку (аудит) систем на предмет упередженості та дотримання етичних принципів; залучати правозахисні організації, експертів і представників вразливих груп до розробки та тестування ШІ-рішень; орієнтуватися на міжнародні етичні стандарти, зокрема рекомендації ЮНЕСКО та Ради Європи [4; 5].

Отже, штучний інтелект має значний потенціал для посилення механізмів захисту прав людини. Водночас його використання супроводжується суттєвими ризиками, які не можна ігнорувати. Упередженість алгоритмів, непрозорість рішень і загроза приватності вимагають постійної уваги з боку міжнародного співтовариства. Створення справедливих, етичних та підзвітних систем ШІ є необхідною умовою того, щоб технології служили на користь людині, а не порушували її права.

Список використаних джерел:

1. Latonero, M. (2019). *Governing Artificial Intelligence: Upholding Human Rights & Dignity*. Data & Society.
2. United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR). (2021). *The right to privacy in the digital age*.
3. Binns, R. (2018). *Fairness in Machine Learning: Lessons from Political Philosophy*. Proceedings of the 2018 Conference on Fairness, Accountability and Transparency.
4. Council of Europe. (2022). *Recommendation CM/Rec(2022) on the ethical use of artificial intelligence in the judiciary systems*.
5. Floridi, L., & Cowls, J. (2019). *A Unified Framework of Five Principles for AI in Society*. Harvard Data Science Review.
6. Amnesty International. (2023). *Algorithmic Injustice: How facial recognition systems in the global south threaten human rights*.

О.І. Миронюк,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри теорії права та прав людини
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
ORCID: 0000-0003-0827-3719
o.myroniuk@chnu.edu.ua

НЕЗВОРОТНЯ ШКОДА, ЗАВДАНА ПРАВАМ ЛЮДИНИ

Питання дотримання прав людини наприкінці ХХ - на початку ХХІ століття постало як одна з найгостріших глобальних проблем. Воно охоплює як внутрішньополітичні виклики окремих країн, так і складні міжнародні взаємозв'язки. Цей процес формується під впливом як об'єктивних, так і суб'єктивних чинників, що беруть своє коріння в історичному розвитку людства та становленні демократичних цінностей. Вивчення неприпустимості порушень прав людини набуває особливої ваги, адже саме це є основою для творення справедливого, безпечного і гідного людського буття, дозволяє виявити системні недотримання законодавства органами влади, сприяє притягненню винних до справедливої відповідальності та забезпечує впровадження ефективних механізмів захисту природніх прав особи. В результаті відбувається формування справедливого законодавства, підвищується рівень правової культури громадян і забезпечуються рівні можливості для всіх членів суспільства. Без належного дослідження порушень прав людини неможливо створити умови гармонійного співіснування, соціального прогресу та зміцнення демократичних цінностей.

Конституція України проголошує - забезпечення прав і свобод людини та громадянина є найвищий обов'язок держави. Це не декларативна норма, а життєво необхідна умова для існування правової та гуманної держави. У зв'язку з непоправною шкодою завданою правам людини, влада зобов'язана не лише реагувати на такі випадки, а й діяти на випередження, щоб формувати ефективну превентивну політику, поглиблювати міжнародну правозахисну співпрацю та невпинно вдосконалювати національну систему захисту прав людини. Бо втрачені права - це не статистика, а втрачені життя, можливості й цілі покоління.

Незворотне порушення прав людини – це така дія або бездіяльність з боку держави, організацій чи окремих осіб, яка призводить до безповоротної шкоди, втрати або повного позбавлення людини її основоположних прав, які не можуть бути ані відновленні, ані компенсовані у повному обсязі, навіть за умови відновлення справедливості. Це права втрачені назавжди. Підставами незворотних чи фатальних порушень прав є:

1. Позбавлення життя - це найтрагічніша з усіх форм порушення прав людини. Вбивства, страти без вироку суду, геноцид, воєнні злочини, тортури чи зникнення безвісти - усе це забирає найцінніше, що має людина - її життя. Воно

є неповторним і незамінним. Жодна компенсація, жодне визнання провини не здатні повернути того, хто втратив своє право на існування.

2 Незворотна шкода здоров'ю - це глибокий слід, який залишає фізичне чи психологічне насильство в тілі та душі людини. Тортури, жорстоке поводження або злочинна недбалість можуть призвести до травм, які не піддаються повному лікуванню - інвалідності, втрати органів, або хронічного болю, що переслідує жертву впродовж усього життя. Така шкода не обмежується лише однією людиною: її наслідки часто передаються через покоління - у страхах, у психологічних травмах дітей, у змінених долях цілих родин.

3. Політичні чи системні репресії - це тінь, яка огортає життя цілих спільнот. Примусові зникнення - коли людей викрадають або змушують зникнути без сліду - стають болючим тавром для суспільства. Родичі роками живуть у невизначеності, між надією та відчаєм, не маючи змоги дізнатися правду про долю близьких. Такі випадки – це не просто злочини проти особистості, а проти самої пам'яті та гідності. Вони розривають зв'язки, ламають віру в справедливість і лишають після себе тишу, що кричить.

4. Геноцид, етнічна чистка чи системна дискримінація - це навмисне знищення ідентичності особи. Коли групи людей масово вбивають, насильно переселяють або принижують через їхню расу, національність, стать, релігію чи сексуальну орієнтацію. Відбувається злам цілих культур, знищення спадщини, розпорошення спільнот і спробу стерти історичну пам'ять. Це рани, що болять не одне покоління.

5. Втрата культурної або історичної спадщини має значний вплив на основоположні права та свобод людини, оскільки культура є важливою складовою ідентичності, самовираження та спільної пам'яті народів. Знищення історичних пам'яток, традицій, мови або мистецтва позбавляє спільноти їхнього культурного спадку, що може призвести до асиміляції чи втрати самобутності нації. На жаль, неможливо відновити зруйновані культурні об'єкти, які мають унікальну історичну чи духовну цінність.

6. Фатальним втручанням у права людини є порушення прав шляхом примусової стерилізації або експлуатації, що грубо позбавляє людину контролю над власним тілом. Насильницьке обмеження репродуктивної свободи чи інші дії, які руйнують фізичну автономію, залишають після себе глибокі й незворотні наслідки. Це не просто непоправне порушення - це вторгнення в найінтимніший простір особистості, яке стирає межі між людиною і річчю.

7. На початкових етапах становлення суспільства саме ігнорування прав людини часто ставало джерелом глибоких і непоправних трагедій. У тих середовищах, де ще не сформувалися ефективні інститути захисту, або де панувала байдужість до гідності особистості, порушення прав набували незворотного характеру. Вакуум справедливості та відсутність чутливості до людських страждань призводили до втрат, які неможливо виправити ані часом, ані каяттям.

8. Нездатність міжнародного співтовариства ефективно реагувати на потенційні загрози часто стає ключовим чинником виникнення збройних

конфліктів, актів геноциду та масштабних гуманітарних катастроф. Відсутність своєчасного втручання з боку міждержавних інституцій і організацій глобального рівня свідчить про системні прогалини у механізмах превенції порушень прав людини. Такі збої в міжнародній реакції призводять до незворотних втрат - як у вимірі окремих життів, так і в контексті цілого соціально-історичного розвитку людства..

9. Війни та міжнародні конфлікти завжди залишають глибокі рани, що неможливо загоїти. Під час таких криз відбуваються масштабні порушення прав людини: від масових вбивств і насильницького переміщення людей до застосування заборонених методів ведення війни. Ці акти насильства не лише знищують життя, але й породжують наслідки, які впливають на цілі покоління, залишаючи сліди, що не можна стерти навіть з часом.

10. Екологічні катастрофи та ігнорування екологічних прав - це не лише загроза природі, а й глибоке порушення фундаментальних прав людини. Масове забруднення, вирубка лісів, знищення біорізноманіття чи отруєння водних ресурсів призводить до руйнування екосистем, які є основою нашого існування. Такі дії спричиняють незворотні зміни, ставлячи під загрозу життя, здоров'я та безпеку нинішніх і майбутніх поколінь, перетворюючи екологічну байдужість на фатальне правопорушення проти людства.

Усі згадані чинники є результатом системного порушення прав людини, наслідки якого часто набувають непоправного характеру. Вони залишають глибокі тріщини в основах суспільного життя та підривають довіру до держави, провокують економічні кризи, політичну нестабільність і загрозу безпеці. Найнебезпечнішим з них є втрата віри в справедливість і майбутнє, що стає живильним середовищем для нових конфліктів, насильства та розпаду соціальних зв'язків.

Таким чином, незворотна шкода, завдана правам людини залишає незгладимий слід на жертвах і суспільствах, негативно впливає на майбутні покоління, а їх виправлення є надзвичайно складним або неможливо процесом. Незворотність порушення людських прав викарбовує довготривалий і комплексних відбиток на постраждалих, зазнає руйнування психологічний стан потерпілих від цих порушень, страждає культурна ідентичність цілих поколінь, соціальна структура суспільства, економічний розвиток та політична стабільність і на жаль наслідки таких порушень відчуватимуться десятиліттями, а інколи можуть передаватися через покоління. Тому, коли одне покоління зазнає незворотних порушень прав людини, непорозуміння та зростаюча недовіра до інших осіб, суспільств, влад, ускладнюється інтеграція нового покоління в суспільство та побудова міжособистісних стосунків і розвиток міжнародних відносин.

На нашу думку, ефективне відновлення порушених прав людини можливе лише за умови тісної співпраці між державою, громадянським суспільством та міжнародною спільнотою, вона потребує сильної політичної волі, міжнародного тиску, незалежних судових інституцій та професійної роботи правозахисних

організацій. Усім нам варто цінувати кожну людину, прийняти її відмінності і тоді побудуємо світ у якому кожен почуватиметься захищено.

Список використаних джерел:

1. Сущенко В. М. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні (в контексті верховенства права) // *Наукові записки НаУКМА.* Юридичні науки. 2012. Т.129. С.28-32. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAun_2012_129_9

2. Данієлі Y, Майдан І. Травматична спадщина поколінь. PMGP [інтернет]. 30, Березень 2023 [цит. за 27, Січень 2025];8(1):e0801409. доступний у: https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/409

3. Полторацький О. С. Міжнародна безпека: сутність, еволюція, сучасні проблеми // *Актуальні проблеми міжнародних відносин* : Зб. наук. праць. 2003. Вип. 33. Ч.І. С.31–37.

4. Миронюк О.І. Універсальність прав людини: теоретичний вимір// Електронне наукове видання *«Аналітично-порівняльне правознавство». 2024. С.56–59 https://app-journal.in.ua/2024-1* https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/10.pdf

5. Примак В.Д. Теоретичні проблеми відшкодування моральної шкоди на засадах справедливості, розумності й добросовістності у цивільному праві України [Текст] : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / В. Д. Примак; наук. конс. М. К. Галянтич ; офіц. опон.: В. Л. Яроцький, Ю. Д. Притика, О. С. Яворська ; НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України. - Київ:[б. в.], 2015. 32 с.

6. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація // *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. №1. С.19-29. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2016_1_4

7. Мироненко О. Білль про права. Політична енциклопедія. Київ : Парламентське видавництво, 2011. 209 с. https://shron1.chtyvo.org.ua/Levenets_Yurii/Politychna_entsyklopediia.pdf

Т.О. Нагибайло,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУТУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРО АДМІНСТАРТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Дослідження проблематики інституту адміністративної відповідальності в Україні залишається одним із пріоритетних напрямків юридичної науки. З прийняттям у 1984 році Кодексу України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-Х (далі - КУпАП) адміністративна відповідальність зайняла своє окреме, визначне місце в системі законодавства України. Діючий КУпАП містить прогалини, які суттєво впливають на стан регулювання суспільних відносин. У межах обраної теми, ми проаналізуємо найпоширеніші проблеми інституту адміністративної відповідальності, які виокремлюються у правничій науці [1].

Серед науковців поширеною тенденцією є класифікація проблем інституту адміністративної відповідальності за різними критеріями. Літошенко О.С. проблеми правового регулювання адміністративної відповідальності в Україні, класифікує на основні та другорядні [2, С. 4]; [3, С. 108-109]. Лук'янець Д.М. поділяє проблеми інституту адміністративної відповідальності на три види: 1) теоретичні; 2) нормативні та 3) законотворчі. Окрім того, науковець запропонував ще одну можливу класифікацію: а) наукові проблеми; б) проблеми чинного законодавства; в) проблеми перспективного законодавства [4, С. 17-113, 119-219, 227-280]; [3, С. 109]. Слубський Й.І. чітко поділяє проблеми адміністративної відповідальності на: 1) невирішені питання, які мають суто теоретичне підґрунтя; 2) прогалини та інші недоліки в правовому регулюванні; 3) помилки та свавілля суб'єктів правозастосування [5, С. 4-8]; [3, С. 109]. Дубова К.О. підводячи підсумки, зазначає, що враховуючи можливі шляхи розвитку національного законодавства у цій сфері, проблеми інституту адміністративної відповідальності варто поділити на: а) концептуальні; 2) теоретичні; 3) проблеми правового регулювання [3, С. 111].

Наведена класифікація проблем інституту адміністративної відповідальності не є вичерпною. У науковій літературі простежуються й інші критерії поділу проблем, що зумовлено в свою чергу різними науковими підходами, глибиною аналізу та критеріями оцінки. А відтак, відсутність єдиної сталої класифікації дещо ускладнює формування цілісного бачення проблем адміністративної відповідальності, окрім того, це створює своєрідні труднощі для подальшого нормативного і наукового розвитку. У результаті проведеного дослідження, доречним є окреслення найбільш поширених проблем інституту

адміністративної відповідальності, які отримали своє відображення в сучасній науковій літературі.

1.КУпАП є кодифікованим нормативно-правовим актом, що закріплює особливості притягнення до адміністративної відповідальності [5]. Більшість науковців зводяться до думки, що цей Кодекс не просто потребує змін, а його потрібно скасувати, як такий, що не відповідає реаліям сьогодення. Можемо погодитись, адже більшість норм КУпАП, ухваленого ще за радянських часів не відповідає сучасним суспільним потребам в адміністративно-деліктній сфері. Внаслідок цього, виникає нагальна потреба в оновленні й систематизації адміністративно-деліктного законодавства, шляхом прийняття нового кодифікованого акта.

2.Законодавець в ч. 1 ст. 2 КУпАП зазначає, що законодавство України про адміністративні правопорушення складається з КУпАП та інших законів України [5]. Дійсно, на даний момент, існує значна кількість нормативно-правових актів, окрім КУпАП, що закріплюють адміністративні правопорушення та встановлюють за їхнє вчинення адміністративну відповідальність. Зважаючи на множинність нормативно-правових актів про адміністративну відповідальність, КУпАП втрачає свій статус єдиного акту, що регулює підстави та порядок притягнення до адміністративної відповідальності.

3.Чинний КУпАП не містить визначення суб'єкта адміністративного правопорушення (проступку), зводячи його характеристику до вікового критерію з якого настає адміністративна відповідальність. Якщо ми проаналізуємо ст. 12 КУпАП, то дійдемо висновку, що суб'єктом вчинення адміністративного правопорушення (проступку) є лише фізична особа, однак, це не є правильно.

Як слушно зазначає Чернишова В.Ю., незважаючи на очевидну недосконаліть чинного нормативно-правового регулювання, суб'єктом адміністративної відповідальності може виступати не лише фізична особа - одноосібно, а й і об'єднання таких осіб, яке втілюється в новій організаційно-правовій формі, тобто колективний суб'єкт, до яких відносяться державні органи та підприємства, установи, організації, різних форм власності [1, С. 126-127]. КУпАП в особливій частині закріплює адміністративні правопорушення, суб'єктами відповідальності за які, є колективні суб'єкти, однак норми загальної частини КУпАП не закріплюють можливості застосування до таких суб'єктів адміністративно-деліктних заходів і це є очевидною прогалиною законодавця, адже складається враження, що загальна та особлива частина КУпАП існують окремо одна від одної, хоча мають доповнювати та взаємодіяти одна з одною.

4.Окремим питанням постає обсяг адміністративних стягнень, що можуть застосовуватися до колективних суб'єктів адміністративної відповідальності. Так, серед наведеного в статті 24 КУпАП переліку, до досліджуваних суб'єктів фактично можна застосувати перші чотири види стягнення, а саме: попередження; штраф; оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім

об’єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення. Проте, лише штраф пояснюється у КУпАП, як такий вид адміністративного стягнення, що може застосовуватися до юридичних осіб - ст. 27 КУпАП [5]; [1, С. 127-128].

Окрім того, якщо проаналізувати ст. 23 КУпАП, то можна дійти висновку, що адміністративні стягнення, що передбачені ст. 24 КУпАП застосовуються тільки до фізичної особи, адже законодавець зазначає, що адміністративне стягнення застосовується з метою виховання особи, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами [5]. Однак, це не є правильним з огляду на вищезазначене.

5.Дискусійним є питання вини суб’єкта адміністративного правопорушення (проступку). Якщо брати до уваги ст. 9 КУпАП, в ній зазначено, що саме винність діяння є обов’язковою ознакою адміністративного правопорушення (проступку) [5]. Це означає, що без врахування аспекту вини не може виникати адміністративної відповідальності. Навіть незважаючи на те, що законодавство прямо вказує, що вина є обов’язковою ознакою адміністративного правопорушення (проступку), а ще й зазначає форми вини (умисел та необережність), на практиці, все ж, така важлива ознака, як вина недооцінюється. Це виражено тим, зокрема, що КУпАП не закріплює визначення вини [7, С. 70].

У зв’язку з проведеним аналізом, можна зробити висновок, що інститут адміністративної відповідальності в Україні характеризується низкою різноманітних проблем, серед яких - відсутність єдиного підходу до його доктринального розуміння; необхідність приведення законодавства під реальний стан розвитку відносин у суспільстві; потреба в прийняття нового кодифікованого акта, що закріплював би підстави та порядок притягнення до адміністративної відповідальності; нормативна неврегульованість суб’єкта адміністративного правопорушення (проступку), в тому числі колективного; формальний підхід до встановлення вини, тощо. Зазначений перелік не є вичерпним. Це свідчить про нагальну потребу у комплексному оновленні адміністративно-деліктного законодавства.

Список використаних джерел

1. Чернишова В.Ю. Проблеми адміністративної відповідальності колективних суб’єктів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 124-129

2. Літошенко О.С. Адміністративна відповідальність в системі юридичної відповідальності: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Київський національний економічний університет. Київ, 2004. 199 с.

3. Дубова К.О. Проблематика адміністративної відповідальності на сучасному етапі розвитку правової системи України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2022. № 5. С. 107-112

4. Лук’янець Д.М. Розвиток інституту адміністративної відповідальності: концептуальні засади та проблеми правореалізації: дис. докт. юрид. наук: 12.00.07. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Київ, 2007. 410 с.

5. Слубський І.Й. Адміністративна відповідальність юридичних осіб: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2008. 178 с.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон УРСР від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text
7. Пшенична А.В., Тімочкін М.В. Вина в адміністративній відповідальності: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 11 груд. 2020 р. С. 70-72.

Т. Я. Назар,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ВЗАЄМОДІЯ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

З метою належного виконання завдань місцеві органи виконавчої влади взаємодіють між собою, з органами місцевого самоврядування, громадянським суспільством та іншими суб'єктами. Слово «взаємодія» в тлумачному словнику української мови пояснюється, по-перше, як взаємний зв'язок між предметами у дії, а також як погоджена дія між ким-небудь або чим-небудь [1]. Варто зазначити, що у нормативно-правових актах не визначено поняття взаємодії місцевих органів виконавчої влади з громадянським суспільством.

Важливість взаємодії органів державної влади, зокрема, місцевих державних адміністрацій (на час дії воєнного стану – місцеві військові адміністрації) з інститутами громадянського суспільства підтверджується Указом Президента України від 27 вересня 2021 року «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки» [2]. Зокрема, метою реалізації Стратегії є створення сприятливих умов для розвитку громадської ініціативи та самоорганізації, формування та діяльності інститутів громадянського суспільства, налагодження взаємодії між громадянами та органами державної влади, у тому числі для реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина, задоволення суспільних інтересів, забезпечення громадської участі у прийнятті та реалізації владних рішень. Громадянське суспільство - саморегульоване суспільство вільних, рівних, економічно незалежних людей, які вступають у недержавні організації та об'єднання з метою захисту своїх законних інтересів і досягнення своїх цілей. Влада в такому суспільстві будується не на силі, а на авторитеті, а держава

виконує регуляторну функцію. На думку Ю. Шайгородського, громадянське суспільство – це сфера спілкування, взаємодії, спонтанної самоорганізації і самоврядування вільних індивідів на основі добровільно сформованих асоціацій, яка захищена необхідними законами від прямого втручання й регламентації з боку держави і в якій переважають громадянські цінності [3, с. 152].

На законодавчому рівні представлено особливості взаємодії місцевих органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства. В Законі України «Про місцеві державні адміністрації» [4] передбачено взаємодію місцевих державних адміністрацій з об'єднаннями громадян та з громадянами. Відповідно до статті 37 Закону місцеві державні адміністрації взаємодіють з політичними партіями, громадськими, релігійними організаціями, професійними спілками та їх об'єднаннями, організаціями роботодавців та їх об'єднаннями для забезпечення прав і свобод громадян, задоволення їх політичних, екологічних, соціальних, економічних, культурних та інших інтересів з урахуванням загальнодержавних і місцевих інтересів, сприяють виконанню статутних завдань та забезпечують додержання законних прав таких об'єднань громадян.

Нормативно-правовими актами України передбачено різні форми взаємодії органів державної влади з громадянським суспільством, серед них: вибори і референдуми, загальні збори (конференції) за місцем проживання, громадські слухання, місцеві ініціативи, електронні петиції, консультації з громадськістю, громадська експертиза, участь громадян та інститутів громадянського суспільства у роботі консультативно-дорадчих органів та органів самоорганізації населення. Важливою формою взаємодії місцевих органів виконавчої влади з громадянським суспільством виступають консультації з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, метою яких є залучення громадян до участі в управлінні державними справами, надання можливості для їх вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також забезпечення гласності, відкритості та прозорості діяльності зазначених органів. Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 [5] розкриває механізм здійснення органами державної влади консультацій з громадськістю, в тому числі електронних консультацій. Зокрема, зазначено, що консультації з громадськістю організовує і проводить орган виконавчої влади, який є головним розробником проекту нормативно-правового акта або готує пропозиції щодо реалізації державної політики у відповідній сфері державного і суспільного життя.

Вагому роль відіграє взаємодія місцевих органів виконавчої влади з волонтерами та волонтерськими організаціями. Відповідно до Закону України «Про волонтерську діяльність» волонтерська діяльність це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги, є формою благодійної діяльності та ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості [6]. В період повномасштабної війни російської

федерації проти України пріоритетним напрямком волонтерської діяльності є надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації на території нашої країни, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту і безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з війною. З цією метою в Україні створено та діють такі волонтерські організації, як благодійний фонд допомоги ветеранам та військовим «Повернись живим», благодійний фонд Сергія Притули, «Армія SOS», «Razom for Ukraine», «Підтримай армію України» та багато інших. Варто зазначити, що найефективнішим рівнем взаємодії місцевих органів виконавчої влади з громадянським суспільством є партнерські відносини.

Отже, взаємодія місцевих органів виконавчої влади з громадянським суспільством є не лише ключовим елементом ефективного управління та розвитку громади, а й потужним механізмом забезпечення оборони України та захисту і безпеки її громадян. Крім того, взаємодія виступає вагомим чинником демократизації держави та є невід'ємним елементом правової демократичної держави, в якій відповідні права мають реальний, а не декларований характер. Участь громадянського суспільства у політико-правовому житті країни має забезпечувати ефективність прийняття управлінських рішень, а також сприяти формуванню системи права на основі ціннісного визначення прав і свобод людини, громадянина та захисту їх законних інтересів. Найбільш поширеними формами взаємодії є консультації з громадськістю, взаємодія з волонтерами та волонтерськими організаціями. Найвищим і найефективнішим рівнем взаємодії місцевих органів виконавчої влади з громадянським суспільством є партнерські відносини. Взаємодія громадянського суспільства з місцевими органами виконавчої влади в Україні відіграє активну роль у сприянні відновленню територіальної цілісності та розбудові миру.

Список використаних джерел:

1. Взаємодія. Тлумачний словник української мови. URL: http://eslovnyk.com/%D0%B2%D0%B7%D0%B0%

2. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Указ Президента України від 27.09.21р. № 487/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text

3. Шайгородський Ю., Андрійчук Т., Дідух А. та ін. Влада і суспільство: діалог через громадські ради : монографія. Київ, 2011. 148 с.

4. Про місцеві державні адміністрації Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/586-14#Text

5. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010р. № 996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF/page#Text

6. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011. № 3236-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text

Т. Я. Назар,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
І.-Д. В. Візничак,
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

CUSTODY RECORDS ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІЗОЛЯТОРАХ ТИМЧАСОВОГО ТРИМАННЯ: ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

В умовах повномасштабної війни наша держава докладає максимально зусиль для захисту прав та свобод людини і громадянина. З метою забезпечення гарантій базових прав затриманих та унеможливлення безпідставних звинувачень у діяльності поліцейських, в Україні у 2017 році було запроваджено нову електронну система обліку та відеоспостереження «Custody Records». Дана система забезпечує фіксацію усіх дій, які відбуваються із затриманими особами з моменту фактичного затримання, до обрання судом запобіжного заходу і направлення особи до слідчого ізолятора або до звільнення особи з під варти. За визначенням, це автоматизована система обліку дій із затриманими особами, в якій міститься електронне досьє на кожного затриманого.

Дія системи «Custody Records» базується на принципах прозорості, підзвітності, безперервності фіксації подій, а також захисту персональних даних. Вона передбачає внесення даних про затриману особу, поліцейського, що здійснював затримання, очевидців, причини й підстави позбавлення волі, а також результати проведених слідчих дій в єдину облікову карту. Однією з ключових складових цієї системи є безперервна відеофіксація, яка покриває як загальні зони ізолятора тимчасового тримання, так і спеціалізовані приміщення (камери, кімнати для допитів тощо), що дозволяє запобігти можливим зловживанням та фальсифікаціям з боку як правоохоронців, так і затриманих осіб.

Правова природа системи «Custody Records» випливає з низки міжнародних стандартів, зокрема Європейської конвенції з прав людини, яка забороняє тортури та нелюдське чи принижуюче поводження (стаття 5), а також гарантує право на свободу і безпеку, зокрема обов’язок суду оперативно розглядати законність тримання під вартою (стаття 5) [1]. Міжнародний пакт про

громадські та політичні права також проголошує право людини на свободу і безпеку (стаття 9), забороняє свавілля арешту та встановлює обов'язок інформувати затриманого про підстави арешту. Конвенція ООН проти катувань вимагає від держав особливої уваги до умов тримання затриманих і швидкого розслідування всіх скарг на жорстоке поводження (статті 10, 16). В Основних принципах поводження з ув'язненими наголошується, що всі ув'язнені повинні зберігати гідність і мати рівні права, включаючи доступ до правової допомоги, можливість скаржитися, а держава зобов'язана вести облік усіх осіб в ув'язненні [2]. Такі документи встановлюють імператив для національного законодавства передбачити дієві засоби контролю за фактичними умовами тримання осіб у місцях несвободи, що й зумовлює актуальність використання системи «Custody Records» як елементу імплементації зазначених зобов'язань.

Законодавство України містить низку норм, що прямо або опосередковано обґрунтовують запровадження системи «Custody Records». Зокрема, Конституція України гарантує право на свободу і особисту недоторканість (стаття 29), право на захист (стаття 59), забороняє катування (стаття 28). У Законі України «Про Національну поліцію» визначено обов'язок поліції дотримуватися прав людини та прозорості у діяльності, зокрема, контроль за умовами тимчасового тримання під вартою затриманих осіб. Правове регулювання системи «Custody Records» здійснюється і підзаконними нормативно-правовими актами, основним серед яких є Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» в якій визначено основні завдання та призначення системи «Custody Records», зокрема:

1) запобігання незаконному затриманню осіб, удосконалення системи їх захисту від катувань і належного поводження, а також підвищення стандартів захисту прав поліцейських від можливих неправдивих звинувачень у неправомірних діях;

2) об'єднання інформації про затриманих осіб з моменту їх фактичного затримання, перебування в територіальних (у тому числі міжрегіональних) органах Національної поліції України, їх територіальних (відокремлених) підрозділах, та звільнення або поміщення до спеціальних установ інших органів державної влади в єдиному інформаційному просторі з використанням сучасних інформаційних технологій, комп'ютерного та комунікаційного обладнання;

3) здійснення опитування затриманої особи та поліцейського, який здійснив затримання, щодо обставин та підстав затримання, а також фіксації всіх дій із затриманою особою під час її перебування в органі (підрозділі) поліції;

4) забезпечення оперативного реагування та прийняття управлінських рішень посадовими особами органів (підрозділів) поліції в разі неналежного поводження із затриманими; 5) запровадження автоматизованого формування витягу з електронної картки затримання за відповідною формою [3].

Важливим нормативно-правовим актом, який забезпечує механізми функціонування системи «Custody Records» є Інструкція з організації діяльності підрозділів дотримання прав людини Національної поліції України затверджена

наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16 жовтня 2024 р. № 699. Інструкцією зазначено, що ведення обліку інформації щодо фіксації дій із затриманими підрозділами дотримання прав людини Національної поліції України чи окремими інспекторами дотримання прав людини здійснюється в інформаційній підсистемі «Custody Records» [4]. Нормативно-правовим актом, який забезпечує правове регулювання системи «Custody Records», що стосується фіксації дій під час безпосереднього перебування затриманої особи в ізоляторі тимчасового тримання, є Інструкція із забезпечення режиму тримання та охорони осіб, які утримуються в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 25 вересня 2023 р. № 777. Інструкцією передбачено, що для забезпечення встановленого режиму тримання та постійного контролю за перебуванням (переміщенням) осіб в ізоляторах тимчасового тримання начальником ізолятора або особою, яка виконує його обов'язки, формується наряд у складі: старшого наряду, помічника старшого наряду, інспектора (старшого інспектора) дотримання прав людини, постових режимного блока, контрольно-пропускного пункту та (за потреби) інших постів [5].

Пілотними містами України, в яких було запроваджено дану систему стали міста Дніпро та Херсон. Так, першим ізолятором, де була впроваджена система «Custody Records», став ізолятор тимчасового тримання № 1 у місті Дніпро. Протягом наступних років систему «Custody Records» було впроваджено і в інших містах, зокрема, станом на сьогодні у місті Львові такі системи функціонують у Львівському районному управлінні поліції № 1 та Львівському районному управлінні поліції № 2.

У перспективі система «Custody Records» має стати обов'язковим елементом усіх місць несвободи, не лише ізоляторів тимчасового тримання Національної поліції, але й ізоляторів тимчасового тримання Служби безпеки України, слідчих ізоляторів системи Державної кримінально-виконавчої служби України, пунктів тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства Державної міграційної служби України. З огляду на досвід Європейського Союзу, доцільним є створення незалежного органу, уповноваженого здійснювати аудит системи «Custody Records», вести аналіз даних, виявляти типові порушення та надавати рекомендації органам виконавчої влади. Такий підхід дозволить не лише підвищити довіру до правоохоронної системи, але й істотно зменшити ризик виникнення катувань або нелюдського поводження, що визнані одними з найбільш грубих порушень прав людини.

Отже, впровадження та використання інформаційної підсистеми «Custody Records» є тією новацією, яка передбачає застосування сучасних систем відеоспостереження в приміщеннях територіальних органів поліції та в спеціальному автотранспорті, для перевезення затриманих і взятих під варту осіб, сприяє ефективній роботі поліцейських, дає змогу підвищити рівень стандарту захисту прав затриманих осіб, а також захисту поліцейських від можливих безпідставних звинувачень щодо порушення ними прав затриманих осіб.

Список використаних джерел:

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року (ратифікована Україною 17 липня 1997р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

8. Основні принципи поводження з ув'язненими: прийняті резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 45/111 від 14 грудня 1990р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_230#Text

9. Про затвердження Інструкції з формування та ведення інформаційної підсистеми «Custody Records» інформаційно-комунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 24.05.2022. № 311. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0629-22#Text

10. Про затвердження Інструкції з організації діяльності підрозділів дотримання прав людини Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16.10.2024. № 699. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z158924?find=1&text=Custody+Records#Text

11. Інструкція із забезпечення режиму тримання та охорони осіб, які утримуються в ізоляторах тимчасового тримання Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 25.09.2023. № 777. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z203423?find=1&text=Custody+Records#Text

Ю.С. Назар,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права
та поліцейської діяльності ННІПФПКП
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження правового режиму воєнного стану зумовило різноманітні зміни як в організації діяльності адміністративних судів, так і в нормативному забезпеченні адміністративного судочинства. Зокрема, була змінена підсудність адміністративних справ про заборону політичної партії (стаття 289-3 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України)). Такі справи під час дії режиму воєнного стану розглядає як суд першої інстанції не апеляційний адміністративний суд в апеляційному окрузі, що включає місто Київ (Шостий апеляційний адміністративний суд), а в окрузі, що включає місто Львів (Восьмий апеляційний адміністративний суд). Підставою для цих змін підсудності були міркування щодо безпекової складової під час розгляду, передусім, справ про заборону діяльності політичних партій, програмні цілі або дії яких спрямовані на виправдовування, визнання правомірною або заперечення збройної агресії

російської федерації проти України та низку інших протиправних діянь, пов'язаних із сепаратизмом та збройною агресією.

Також необхідність дотримання заходів безпеки під час війни зумовила й поширення дистанційного судочинства в адміністративних судах з відповідним внесенням змін до КАС України та інших нормативно-правових актів. Дистанційне судочинство передбачає можливість участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції. У статті 195 КАС України передбачено, що учасник справи, його представник має право брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду або у приміщенні іншого суду за умови наявності в суді відповідної технічної можливості, про яку суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі, крім випадків, коли явка цього учасника справи в судове засідання визнана судом обов'язковою. Відеоконференція, в якій беруть участь учасники судового процесу, їх представники, фіксується судом, який розглядає справу, за допомогою технічних засобів відео- та звукозапису. Відео- та звукозапис відеоконференції долучаються до матеріалів справи в порядку, визначеному Положенням про Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему (далі – ЄСІКС) та положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів).

Важливість належного здійснення дистанційного судочинства актуалізувало роботу щодо розвитку електронного судочинства, у тому числі й з використанням технологій штучного інтелекту. Електронне судочинство пришвидшило та спростило комунікацію між судом і учасниками справи (надсилання судових рішень та інших процесуальних документів, надання матеріалів справ для ознайомлення тощо), а штучний інтелект у межах ЄСІКС може бути використаний для: озвучування текстів судових рішень, інших документів на запит користувача; узагальнення вмісту документів, перевірки вмісту на наявність змістових, граматичних, орфографічних, пунктуаційних помилок; перевірки актуальності норм законодавства, на які посилається автор документа; автоматичного перекладу документів; контекстного семантичного пошуку релевантних документів, підбору судової практики; рекомендації методології дослідження матеріалів та розгляду судової справи; генерації проєктів процесуальних документів [1] тощо.

Війна спричинила й збільшення кількості певних категорій справ, які розглядають адміністративні суди, а також необхідність правового врегулювання спірних питань у цих справах відповідно до вимог воєнного часу. Зокрема, актуальності та поширеності набули адміністративні справи щодо:

– соціального захисту військовослужбовців, учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни, учасників війни, членів їхніх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, у тому числі щодо прав на виплату додаткової винагороди військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям, прав на одноразову грошову допомогу військовослужбовцям [2; 3].

− реалізації прав внутрішньо переміщених осіб, зокрема щодо надання такого статусу та права на грошову допомогу для проживання;

− реєстрації, перереєстрації безробітних та виплатою їм допомоги по безробіттю на період дії воєнного стану;

− мобілізації громадян на військову службу;

− примусового відчуження майна, зокрема транспортних засобів для потреб Збройних Сил України [4].

Таким чином, повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України та введений у зв'язку з цим правовий режим воєнного стану зумовили зміни в адміністративному судочинстві в нашій державі. Законодавець, адміністративні суди та органи суддівського самоврядування сприйняли виклики воєнного часу. Вони спрямували основні зусилля на забезпечення безпечних умов для суб'єктів адміністративного судочинства та на належну правову регламентацію і вирішення особливо актуальних в умовах війни соціальних публічно-правових спорів, а також адміністративних справ у сфері оборони та національної безпеки.

Література

1. ДСА затвердила концепцію ЄСІКС – у правосудді планують використати штучний інтелект. URL : https://sud.ua/uk/news/publication/329958-gsa-utverdila-kontseptsiyu-esiks-v-pravosudii-planiruyut-ispolzovat-iskusstvennyy-intellekt.

2. Касаційний адміністративний суд у 2023 році. URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/Zvit_KAS2023.pdf.

3. Касаційний адміністративний суд у 2024 році. URL : https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/rizne/KAS_Zvit_2024.pdf.

4. Брифінг Верховного Суду «Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану». URL : https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/present_brif_final_07-07-2023.pdf.

У. В. Новаковська,
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Науковий керівник: **М. Т. Гаврильців,**
кандидат юридичних наук, доцент
доцентка кафедри теорії, історії та конституційного права
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВ І ОБОВ'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження воєнного стану в Україні у відповідь на збройну агресію російської федерації спричинило необхідність переосмислення ролі держави у забезпеченні балансу між потребами національної безпеки та зобов'язанням гарантувати права і свободи людини. У таких умовах особливої ваги набуває конституційний механізм правомірного обмеження прав людини.

Конституція України у ст. 64 чітко визначає, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених самою Конституцією [1]. Таке обмеження допускається лише під час воєнного або надзвичайного стану з обов'язковим зазначенням строку дії таких обмежень. Законодавець тим самим підкреслює виключний характер подібних ситуацій і необхідність дотримання принципів правової держави навіть у період надзвичайних обставин.

Правовий режим воєнного стану визначається Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. У ст. 1 Закону зазначено, що воєнний стан – це особливий правовий режим, який вводиться у випадку збройної агресії або загрози нападу, небезпеки державній незалежності України чи її територіальній цілісності. Цей режим передбачає розширення повноважень органів державної влади, військового командування, органів місцевого самоврядування, а також тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб [2].

Відповідно до Конституції України, навіть у період воєнного стану існує вичерпний перелік прав, які не підлягають обмеженню. У ч. 2 ст. 64 Конституції України йдеться про збереження таких фундаментальних прав, як: рівність перед законом; право на життя; право на повагу до гідності; свобода та особиста недоторканність; право на громадянство; право на судовий захист; право на правову допомогу; презумпція невинуватості; заборона двічі притягувати до юридичної відповідальності за одне й те саме правопорушення; заборона

зворотної дії законів (крім тих, що пом'якшують або скасовують відповідальність); право не виконувати явно злочинні накази тощо [1].

Цей перелік є імперативним і не підлягає звуженню навіть у період загальнонаціональної небезпеки.

Обмеження інших прав (наприклад, права на свободу пересування, мирні зібрання, працю, страйк, право власності тощо) допускається лише за наявності законодавчого регулювання, тимчасового характеру, пропорційності та відповідності легітимній меті – забезпеченню безпеки, громадського порядку та територіальної цілісності.

Ці принципи узгоджуються з положеннями міжнародного права. Зокрема, ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року допускає відступ від зобов'язань держави за певних обставин, якщо це «викликано надзвичайною ситуацією, яка загрожує життю нації», але за умови офіційного оголошення стану надзвичайної ситуації, відсутності дискримінації та необмеження основоположних прав (на життя, свободу від тортур, рабства тощо) [3]. Україна, як учасниця цього пакту, має зобов'язання дотримуватися зазначених умов.

Крім того, ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) дозволяє державам відступати від окремих зобов'язань «у випадку війни або іншої надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації», але лише в межах, яких вимагає гострота становища, і без порушення суті гарантій [4].

Українське законодавство передбачає, що рішення про введення воєнного стану ухвалює Президент України з подальшим затвердженням Верховною Радою України (ст. 106 п. 20, ст. 85 п. 31 Конституції України). Таким чином, конституційний механізм запровадження воєнного стану має колегіальний і прозорий характер, що забезпечує додатковий контроль за дотриманням прав і свобод громадян.

Разом із тим, у період дії воєнного стану не допускається внесення змін до Конституції України (ст. 157 Конституції), що також гарантує правову стабільність та захист від зловживань з боку влади.

Невід'ємною умовою правомірності обмеження прав у період воєнного стану є відсутність дискримінації. Згідно із законодавством, забороняється обмеження прав громадян винятково за ознаками статі, раси, мови, національного походження, політичних переконань, релігії тощо. Всі застосовані заходи мають бути пропорційними, виправданими та тимчасовими.

Таким чином, українська модель обмеження прав людини у період дії воєнного стану загалом відповідає міжнародним стандартам прав людини. Конституція України встановлює чіткі межі допустимого обмеження прав, передбачає виключний перелік недоторканних прав, а також систему контролю за правомірністю дій органів влади. Дотримання цих умов є запорукою легітимності та правової безпеки в умовах війни та надзвичайної загрози. У межах євроінтеграційного курсу держави важливо зберігати високий стандарт захисту прав і свобод людини, навіть у критичних обставинах.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_043

3. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_004

Д. Овдійчук,
здобувач вищої освіти ступеня бакалавр
факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів
досудового розслідування Національної поліції України)
Львівського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: **В.О. Кучер,**
завідувач кафедри загальноправових дисциплін
факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів
досудового розслідування Національної поліції України)
Львівського державного університету внутрішніх справ

ВПЛИВ БОЙОВИХ ДІЙ НА ЕКОЛОГІЧНЕ СТАНОВИЩЕ В УКРАЇНИ

Екологічна безпека є невід'ємною складовою національної безпеки України, особливо в умовах війни, коли масштаб екологічної шкоди від застосування зброї стає значним.

Згідно з статтею 16 Конституції України, забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території країни, а також подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – глобальної трагедії, є обов'язком держави, що також включає збереження генофонду українського народу. У час воєнного стану екологічна безпека держави знаходиться під серйозною загрозою, тому її забезпечення стає одним із найважливіших завдань.

Військова агресія рф проти України наблизила людство до екологічної катастрофи. Довкілля виступає безмовною жертвою цієї агресії. Екотероризм має бути покараний. Відновлення довкілля після негативного впливу збройної агресії рф проти України є важливим пріоритетом державної екологічної політики [4 с. 192].

Науковці Ю. Орлов та Я. Ступник констатують, що продовження бойових дій спричиняє непоправну шкоду цілим екосистемам, збереження і відродження функціоналу яких має стати складовою концепції перехідного правосуддя для України, а також сформувати окремий фокус уваги на рівні міжнародного кримінального правосуддя [2 с. 55].

Відповідно до статті 35 Женевської конвенції від 08.06.1977 учасникам збройного конфлікту заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу. Війна, яку розпочала країна-агресор нещадно знищує екологічну складову нашої держави, вчиняючи справжній екоцид, який залишиться на десятиліття [1 с. 171].

Постійний шум та вибухи змушують багатьох диких тварин покидати свої звичні території, що призводить до зменшення їх чисельності та порушення природних міграційних шляхів. Витоки токсичних речовин і важких металів через військові дії забруднюють ґрунти та водні джерела, завдаючи шкоди рослинам і тваринам та створюючи ризики для їхнього здоров'я. Ці забруднення проникають у харчові ланцюги, що може призвести до загибелі окремих видів. Особливо вразливими виявляються рідкісні види, які втрачають свої природні місця існування та стикаються із загрозою зникнення. Загалом, війна призвела до деградації екосистем, зниження біорізноманіття та значного погіршення стану природних ресурсів. Для відновлення лісів та збереження тваринного світу потрібні комплексні заходи з очищення територій, відновлення лісових екосистем та створення умов для повернення диких тварин на їхні місця проживання.

Військовий конфлікт значно погіршив стан повітря, особливо в зонах активних бойових дій. Вибухи снарядів, обстріли та бомбардування призводять до викидів токсичних речовин, таких як оксиди азоту, важкі метали та дрібнодисперсні частинки, що забруднюють повітря та загрожують здоров'ю людей. Масштабні пожежі, викликані руйнуванням будівель та промислових об'єктів, спричиняють виділення у повітря токсичних газів, таких як чадний газ та бензол, що можуть поширюватися на великі відстані.

Зруйновані будівлі та інфраструктура утворюють пил і дрібнодисперсні частинки, які довго залишаються в атмосфері, викликаючи подразнення дихальних шляхів та проблеми зі здоров'ям. Крім того, важка військова техніка та транспорт сприяють викидам вихлопних газів, що погіршує якість повітря в місцях зосередження військових сил. Ці забруднення не лише шкодять людям, підвищуючи ризик респіраторних та серцево-судинних захворювань, але й негативно впливають на рослинний світ, погіршуючи умови для фотосинтезу та знижуючи продуктивність сільськогосподарських угідь. Для поліпшення ситуації необхідні масштабні заходи з очищення територій, відновлення екосистем та моніторинг якості повітря для забезпечення безпеки людей і навколишнього середовища [2 с.54].

Однією із загроз високого ризику є хвостосховища, де зберігаються рідкі промислові відходи. Загалом в країні нараховується 465 хвостосховищ, на яких зберігається понад 6 мільярдів тонн відходів, і 200 із них розташовані на сході України, регіоні, який найбільше страждає від воєнних дій. Пошкодження комунальних комунікацій призводить до забруднення органічними речовинами водних об'єктів. 14 березня 2022 року відбувся обстріл очисних споруд Василівського експлуатаційного цеху водопостачання та водовідведення на

очисні споруди. Зворотні води з міста зараз потрапляють до Дніпра без будь-якого очищення. Неочищені скиди містять велику кількість органічних речовин, патогенні бактерії, сульфати, хлориди. Таке забруднення може призвести до великих масштабів цвітіння води в Дніпрі та Чорному морі з настанням теплої погоди. Поховання, що залишаються на місцях воєнних дій, становлять небезпеку, оскільки при розкладанні трупів утворюються отрути, що з дощами чи ґрунтовими водами попадають у водойми, отруюючи їх. Ці ж отрути гублять тварин на місці поховання. Вони тим більше небезпечні, що їхня дія може позначитися як відразу, так і через багато років [3, с. 125-126].

Найнебезпечнішими для здоров'я українців є вибухи від боєприпасів. Під час та після вибуху відбуваються хімічні реакції, що породжують випадання кислотних опадів. Також небезпечними є частини ракет, які не встигають розірватися і залишаються прямо у вирвах у вигляді сірки (входить до складу практично всіх вибухонебезпечних предметів) або радіоактивних елементів. Сірка назавжди залишається в повітрі, а люди, вдихаючи таке повітря, мають високий ризик захворювань легень, збільшуючи ймовірність онкологічних захворювань. Війна в Україні привернула особливу увагу до проблеми викидів військової техніки. У ході безпосередніх бойових дій, наприклад, під час ракетних та артилерійських ударів по українських містах, зростають викиди CO2 в атмосферу. І це величезне навантаження на навколишнє природне середовище. Так один радянський танк Т-72, який активно використовується на війні в Україні, витрачає 250 літрів дизельного палива на 100 кілометрів, а бойовий винищувач витрачає близько 5000 літрів гасу за годину польоту [5 с. 36].

Отже, війна в Україні спричинила катастрофічні екологічні наслідки, які зачіпають усі складові довкілля. Забруднення повітря, водних ресурсів, деградація ґрунтів та непоправна втрата біорізноманіття є лише частиною збитків. Значні пошкодження річок, озер, лісових масивів і сільськогосподарських угідь вимагатимуть десятиліть наполегливої праці для їхнього відновлення. Для ефективного подолання цих наслідків життєво важливо розробити та втілити комплексну екологічну стратегію. Вона має включати очищення забруднених територій, системне відновлення природних ресурсів та впровадження надійного екологічного моніторингу. Лише спільними зусиллями вдасться мінімізувати довгостроковий вплив конфлікту на довкілля та забезпечити майбутнє для природи України.

Список використаних джерел:

1. Борисова Л., Аналіз впливу сучасного воєнного стану на екологічну складову України у різних її регіонах: *ІІІ Міжнародна наукова конференція «Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки».* Тернопіль, 2023. С. 170-173.

2. Корольова В.В., Даниль А.І. Влив військової агресії на екологічну ситуацію в Україні. *Legal Bulletin*. № 14. С. 51–57.

3. Войтюк Д.В., Гроза Д.В., Єрмолаєва Т.В., Наслідки впливу військових дій на стан навколишнього природного середовища. *Міжнародний науковий журнал«Грааль науки».* 2023. № 28. С. 122-129.

4. Стасюк Н.А., Яра О.С., Правові механізми захисту довкілля в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2024. Випуск 86, частина 3. С. 190-196.

5. Пищикова О. В., Янова Л. О., Чеберячко Л. М. Вплив війни на екологію України. *Розвиток промисловості та суспільства : матеріали міжнар. наук.-техн. конференції* : тези доповідей. Кривий Ріг, 2023. С. 36.

О. Б. Онишко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

РОЛЬ ТА МІСЦЕ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Служба пробації – це державний орган виконавчої влади, який виконує конкретні завдання освітнього, ресоціалізаційного, діагностичного, профілактичного та контрольного характеру, пов’язані з виконанням судових рішень, не пов’язаних з позбавленням волі винних осіб. Інспектори служби пробації щодня працюють як за місцем проживання своїх підопічних, так і у в’язницях, закладах догляду та освіти, а також лікувально-реабілітаційних закладах.

Метою пробації є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності [1]. Це не означає що порушник може уникнути покарання, а навпаки, – це надання правопорушнику можливості виконання покарання без вилучення його із суспільства, родини та звичного йому середовища.

Види пробації.

1. Досудова пробація – забезпечення суду інформацією, що характеризує особу, яка обвинувачується у вчиненні правопорушення, з метою врахування обставин її життя для прийняття судом справедливого рішення про міру її відповідальності (складення досудової доповіді).

2. Наглядова пробація – здійснення наглядових та соціально-виховних заходів: надання психологічної, консультативної та інших видів допомоги, сприяння працевлаштуванню, залучення до навчання, участь у виховних заходах та соціально-корисній діяльності, проведення індивідуально-профілактичної роботи відносно особи, до якої застосовується пробація.

3. Пенітенціарна пробація – це допомога особі, яка готується до звільнення з місць позбавлення волі у трудовому та побутовому влаштуванні за обраним нею місцем проживання, влаштування до закладів охорони здоров"я та сприяння в адаптації до життя у суспільстві [2].

Суб’єктами пробації є:

– обвинувачені, стосовно яких органом пробації готується досудова доповідь;

– особи, засуджені до покарання у виді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, пробаційного нагляду;

– особи, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, пробаційного нагляду;

– особи, яким покарання у виді штрафу замінено покаранням у виді громадських або виправних робіт;

– особи, звільнені від відбування покарання з випробуванням;

– звільнені від відбування покарання вагітні жінки і жінки, які мають дітей віком до трьох років;

– особи, засуджені до обмеження волі, які направляються для відбування покарання до виправних центрів;

– особи, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, стосовно яких вживаються заходи з підготовки їх до звільнення.

Прийнятий у 2015 р. Закон «Про пробацію» створив систему заходів, спрямованих на реабілітацію людини, в т. ч. виконання покарання, призначеного судом. Також ним було передбачено забезпечення суду інформацією про обвинуваченого на етапі судового розгляду. Таким чином, пробація починає займатися правопорушником ще на етапі, коли прокурор передає в суд обвинувальний акт, і починається судовий розгляд. Саме на цьому етапі підключається пробація, яка забезпечує підготовку досудової доповіді. Це абсолютна новація для правової системи нашої держави, для кримінального процесу і для системи правосуддя [3].

Виконання заходів із психодіагностики, психокорекції, а також психологічне консультування осіб, які перебувають на обліку підрозділу пробації, покладаються на працівників, які мають спеціальність психолога. Заходи, пов’язані із соціальною роботою, як правило, покладаються на фахівців з питань соціальної роботи із суб’єктами пробації [4].

Методологія роботи інспекторів пробації полягає у визначенні загальних підстав, умов та фактів, які спонукали особу до вчинення злочину та особистісні та соціальні наслідки. Діагностика в роботі інспектора пробації повинна бути невід’ємною частиною цілеспрямованої процедури, в якій акцент розподіляється між описово-пояснювальним аспектом та практичним аспектом, враховуючи всі умови та наслідки виправного процесу. Тому мета пробації не обмежується когнітивним характером, а спрямована на планування ефективних освітніх, ресоціалізаційних та профілактичних дій. Отже, суттю роботи інспектора

пробації є рішення про вжиття заходів інноваційного, профілактичного, корекційного, терапевтичного або проектного характеру.

В Іспанії, Португалії, Латвії, Франції та Греції спостерігається зростання загальної кількості людей, які підлягають альтернативним покаранням (санкціям) за вчинення кримінальних злочинів. У Франції після незначного зниження використання громадських санкцій, у 2009 році було прийнято новий закон, який знову збільшив їх використання: по-перше, існувала презумпція проти позбавлення волі (тюремне ув'язнення як крайній захід), за винятком випадків рецидиву, і по-друге, де це можливо, вироки суду повинні сприяти реабілітації. Англія та Уельс частіше використовували громадські заходи протягом тривалішого періоду, ніж інші частини Об'єднаного Королівства. Однак, досягнувши піку у 2007/2008 роках, використання громадських санкцій в Англії та Уельсі неухильно знижується на сьогодні. За той самий період кількість засуджених до позбавлення волі демонструвала набагато менші коливання [5].

В межах удосконалення діяльності Державної служби пробації, Україна уклала меморандум про співпрацю з Державною службою пробації Латвійської Республіки, метою якого є забезпечення якісного виконання та узгодження вироків, які мають бути виконані, та полегшення роботи правоохоронних органів. Мета латвійської служби пробації полягає в тому, щоб підтвердити те, що правопорушник не зникає із суспільства, а держава бере на себе відповідальність за таких членів суспільства. Програми пробації реалізуються в цільових групах, але у виняткових випадках застосовуються в індивідуальному порядку. Крім того, такі програми спрямовані на корекцію соціальної поведінки чи на соціальну реабілітацію і проводяться професіоналами з дотриманням принципів етики і конфіденціності [6, с. 672-675].

Не менш важливим у діяльності Служби пробації пр здійсненні пробаційного нагляду є її взаємодія з іншими органами державної влади, місцевого самоврядування, фізичними та юридичними особами. Така належним чином скоординована взаємодія надасть можливість не лише контролювати безпекове середовище для суспільства, а й сприятиме налагодженню соціальних зав'язків засудженого з різними формами суспільної діяльності та суспільними інститутами. Це відповідає нормам п. 12 Додатку до Рекомендації CM/Rec(2010)1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про Правила Ради Європи [7, с. 170-174].

Хоча впровадження інституту пробації в Україні здійснено зовсім нещодавно – у 2015 році, однак діяльність служби пробації відповідає європейським стандартам дотримання прав людини та можливості забезпечення максимальної інтеграції засуджених у суспільну та громадську діяльність. Запозичення у цій сфері досвіду європейських країн, таких як Литва, Великобританія, Іспанія, Франція, Португалія та ін. дозволить Україні глибше зануритися у євроінтеграційні процеси, забезпечити більш демократичний підхід до дотримання прав людини, гуманного ставлення до засуджених осіб та максимального використання соціально-психологічних методів впливу на

засуджених, надаючи можливість останнім скористатися шансом та стати на шлях виправлення без вилучення їх із звичного оточення та соціуму.

Список використаних джерел.

1. Про пробацію. Закон України № 160-VIII від 05.02.2015 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text

2. Філія Державної установи «Центр пробації»у Львівській області. Бориславський міський суд Львівської області. Судова влада України. URL: https://brm.lv.court.gov.ua/sud1301/probation/

3. Пробація забезпечує повернення людини до суспільства. Судово-юридична газета. 20.06.2018. URL: https://sud.ua/ru/news/publication/120169-probatsiya-zabezpechuye-povernennya-lyudini-do-suspilstva

4. Про затвердження Типового положення про уповноважений орган з питань пробації та Типового положення про сектор ювенальної пробації. Наказ міністерства юстиції України від 18.08.2017 № 2649/5 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1030-17

5. Heard Catherine, Edizioni Antigone Alternatives to imprisonment in Europe: A handbook of good practice. Associazione Antigone Onlus. Rome, May 2016. 38 s. URL: https://www.prisonobservatory.org/upload/

6. Демура М.І., Скрипник Р.В. Інститут пробації: український досвід та міжнародні практики. Юридичний науковий електронний журнал. № 10/2021. С. 672-675. URL: http://lsej.org.ua/11_2021/171.pdf

7. Збірник документів Ради Європи з запобігання перенаселеності в’язниць. Українське виидання. Рада Європи, жовтень 2015 р. 170 с. URL: https://rm.coe.int/168047ebb5

О. Б. Онишко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
К.В. Севастьянова,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДЛЯ РОБОТИ З НЕПОВНОЛІТНІМИ

Психологічна підготовка поліцейських для роботи з неповнолітніми є надзвичайно актуальною у сучасних умовах, коли зростає кількість дітей, які в сучасному світі виступають як жертви, свідки або учасники правопорушень.

Особливу гостроту ця проблема набуває в період соціальної нестабільності, війни, масових переміщень населення та руйнування традиційних форм сімейного виховання. У таких умовах підвищується рівень домашнього насильства, агресії, психоемоційних розладів у дітей, що вимагає від поліцейських не лише юридичної, а й глибокої психологічної підготовки. Профілактика злочинів вчинених неповнолітніми в усі часи залишається гострою проблемою для правового суспільства.

Згідно зі ст. 6 Сімейного кодексу України неповнолітньою вважається дитина у віці від 14 до 18 років [1]. У статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» зазначається, що дитина – особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше, а дитинство – це період розвитку людини до досягнення повноліття [2].

У неповнолітніх, через їх психологічні особливості, формування особистості відбувається у віці 14-16 років. В такому віці вони вважаються найбільш уразливими, через що на них можна чинити як негативний так і позитивний вплив. Таким чином, вікові особливості зумовлюють ефективне застосування до них засобів профілактики та запобігання вчиненню правопорушень. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» саме на поліцію покладено завдання з превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень. Законодавче закріплення превенції покладає обов’язок на працівників поліції набуття навичок ситуативного спілкування з неповнолітніми, підшукуванні індивідуального підходу для максимально ефективної комунікативної взаємодії [3].

Особливо складною ситуацією для офіцера поліції може бути контакт з потерпілим (особливо, коли потерпілою є дитина) безпосередньо на місці події – наприклад, під час дорожньо-транспортної пригоди, будівельної катастрофи або в іншій ситуації, коли життя та здоров’я потерпілого були під загрозою (побиття, зґвалтування тощо). Найбазовішими людськими прагненнями є фізіологічні потреби та потреби в безпеці. Позбавлення цих потреб (тобто незадоволення) призводить до фрустрації та блокує так звані потреби вищого порядку (приналежність, визнання, самореалізацію), що призводить до того, що весь інтерес людини зосереджується на незадоволених потребах.

Переживання злочину порушує функціонування основних людських сфер – руйнує відчуття безпеки та часто призводить до позбавлення фізіологічних потреб, саме тому, контактуючи з потерпілим, поліцейський повинен, в першу чергу, подбати про її найбазовіші потреби, тобто фізичний стан, наприклад, надати домедичну допомогу, накрити термоковдрою, дати води. По-друге, важливими елементом є забезпечення безпеки дитини за відсутності батьків або осіб, що їх замінюють. Дитина чи будь-яка доросла людина, яка не почувається в безпеці, не бажатиме співпрацювати з поліцією. Почуття безпеки можна посилити за допомогою різних елементів – наприклад, розмова з поліцейським, який пояснить хід подальших дій та розвіє сумніви, надавши відповіді на тривожні запитання, фізичне відокремлення жертви від правопорушника, від спостерігачів за місцем злочину чи правопорушення, надання можливості

спілкування з батьками з допомогою засобів зв'язку, які є у поліцейського в наявності.

Розмова з потерпілим може мати велике значення як для відчуття безпеки, так і для її психологічного комфорту. Це може допомогти дитині заспокоїтися, зрозуміти емоції, які вона переживає, а також упорядкувати уявлення про пережиту подію. Варто наголосити, що розмова з жертвою злочину вимагає від поліцейського особливої емпатії. Під час виконання службових обов'язків поліцейський повинен зберігати особливу чуйність і такт до жертв злочину чи іншої події, надавати їм якомога повнішу допомогу, а також забезпечувати дискретність, особливо коли такими жертвами є неповнолітні.

Тереза Бєльська описала основні принципи контакту з жертвою злочину. Вона перерахувала їх як:

– формування довіри та відчуття безпеки (заспокоєння жертви, запевнення її, що вона в безпеці «тут і зараз», а також розробка плану захисту жертви в ситуації, коли злочинець в розшуку);

– формулювання питань точно та чітко, пояснення незрозумілих юридичних та медичних термінів;

– прийняття подій, викладених жертвою, як правдивих;

– розуміння гніву та вербальної агресії жертви – ставлення до цих емоцій як до природних у ситуації, в якій вони знаходяться [4].

Безсумнівно, знання загальних принципів ефективної комунікації також буде корисним у розмові з постраждалою дитиною. Активне слухання, що розуміється як емпатична реакція на слова інших людей, аналіз отриманої від дитини інформації, а потім повторення та «відображення» значення висловлювань, має значний вплив на хід спілкування.

Найпоширеніші методи активного слухання включають: відображення та перефразування. Відображення передбачає опис почуттів співрозмовника, його виразу обличчя, відтінків голосу. Мета цього методу – запевнити дитину, що поліцейський розуміє її емоції, заохотити її говорити про свої почуття, що може сприяти психологічному полегшенню та, як наслідок, зменшенню страхів дитини та підвищенню її спокою.

Складним аспектом розмов із жертвами злочинів можуть бути питання, які задає потерпілий на місці події. Особа, яка потрапила в аварію, може запитати про стан інших людей, про яких поліцейський знає, що вони загинули. Не можна брехати дитині та запевняти, що її близькі живі, оскільки обдурена особа може мати велику образу на поліцію та в інших ситуаціях відмовитися довіряти поліції. З іншого боку, поліцейський не може надавати дитині, яка потрапила в автокатастрофу, інформацію, яка може шокувати її, погіршити її самопочуття та зрештою зменшити її шанси на виживання. Найбезпечніше тоді – це розповісти про дії служб, наприклад, «Швидка допомога вже в дорозі», «Лікарі намагаються допомогти всім пораненим». У ситуації, коли поліцейський не знає, як діяти далі, варто керуватися Правилами етичної поведінки поліцейських (абзац 4, п. 1, Р. II) «у кожному окремому випадку обирати той захід з-поміж заходів, передбачених

законодавством України, застосування якого призведе до настання найменш негативних наслідків…» [5]

Для неповнолітніх правопорушників характерними є такі риси морально-психологічної та емоційно-вольової сфери: скептичність і байдужість щодо інших, відсутність інтелектуальних інтересів, емоційна нестійкість, дуже низький рівень законослухняної поведінки, жорстокість, підозрілість, тривожність, депресивність, низький самоконтроль, гіпер-збудженість, фрустрація і низька самооцінка. Дуже поширеними є орієнтація на зовнішню підтримку і тенденція перекласти відповідальність за вчинки на інших. Це обумовлює домінування таких особистісних рис, як емоційна напруга, невпевненість у собі, підвищена чутливість до думок інших, а також залежність від їхнього впливу [6]. Діти часто не можуть адекватно висловити свої думки, почуття або об’єктивно розповісти про обставини правопорушення. Це створює значні труднощі у процесі збирання доказів та, водночас, підвищує ризик повторної психологічної травматизації дитини, якщо з нею працює недостатньо підготовлений поліцейський.

Професійно-психологічна підготовка має включати ґрунтовне вивчення вікової психології, дитячої психіки, формування навичок безпечної та підтримувальної комунікації, здатності до встановлення емоційного контакту. Надзвичайно важливою є здатність поліцейського ідентифікувати сигнали депресії у дитини, а також враховувати її рівень когнітивного розвитку, емоційної стабільності, типові реакції на стрес. Знання і навички в цій сфері дозволяють уникнути помилок, які можуть призвести до хибної інтерпретації поведінки неповнолітнього або спричинити його подальшу ізоляцію [7].

У практичній площині надзвичайно важливим є впровадження спеціалізованих методик: застосування методу «Зелена кімната», який дозволяє створити дружнє середовище для розмови з дитиною, використання ігрових та демонстраційних засобів — анатомічних ляльок, карток, малюнків, рольових ігор. Такі підходи допомагають дитині не лише почуватися в безпеці, а й висловити те, що вона не здатна сказати прямо. Поліцейський у цьому процесі виконує роль не лише представника закону, а й уважного слухача, посередника, захисника інтересів дитини [8].

Про застосування до неповнолітньої особи віком до 16 років такого превентивного заходу, як поліцейське піклування, поліцейський зобов’язаний негайно повідомити батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування за допомогою технічних засобів відповідального поліцейського в підрозділі поліції про місце перебування неповнолітньої особи. На нинішньому етапі функціонування Національної поліції України таким підрозділом є підрозділи ювенальної превенції, які підпорядковані підрозділам превентивної діяльності Національної поліції України [9].

Психологічна підготовка є не лише питанням ефективного розслідування, а й важливим чинником забезпечення прав людини, оскільки неправильне поводження з дитиною може порушити її права, підірвати довіру до держави та органів влади, а також поглибити її травму. Успішне вирішення цієї проблеми

можливе лише за умови системної співпраці правоохоронних органів, освітніх установ, органів опіки, громадських організацій та науковців [10].

Існує необхідність на рівні держави у створенні дієвої стратегії застосування заходів ювенальної превенції для запобігання проявів дитячої злочинності. Спеціальна підготовка працівників поліції має бути націлена на застосування заходів загальної превенції, щоб мінімізувати негативний вплив оточуючого середовища на вчинення правопорушень шляхом:

- моніторингу дитячої злочинності та криміногенної обстановки в місті, районі міста;
- виявлення безпритульних та бездоглядних дітей та дітей, що опинились у складнихтжиттєвих умовах;
- надання консультаційної допомоги батькам щодо підвищення ролі сімейного виховання;
- застосування індивідуальних підходів в спілкуванні з дітьми, схильними доьправопорушень;
- вжиття заходів щодо припинення домашнього насильства;
- залучення громадськості та волонтерських організацій;
- проведення профілактичних заходів в освітніх установах та установах виховання дітей-сиріт щодо подолання правового нігілізму, інформування про принципи роботи поліції;
- інформування цільової аудиторії про основні положення законодавства, в яких закріплено права і свободи дитини, та контактну інформацію про основні служби та установи, де можна отримати професійну допомогу;
- підвищення рівня професійних знань та навичок роботи з дітьми, схильними до правопорушень.

Якісна психологічна підготовка поліцейських до роботи з неповнолітніми повинна стати невід’ємною частиною професійного становлення сучасного правоохоронця. Її поглиблене вивчення та вдосконалення не лише підвищить ефективність правоохоронної діяльності, але й сприятиме створенню безпечного і справедливого середовища для дитини, яка потрапила в складну життєву ситуацію.

Працюючи з неповнолітніми, поліцейський повинен знайти з ними спільну мову, показати, що він розуміє їхні потреби, спосіб буття, субкультуру. Необхідною рисою є вміння знаходити правильний фон для розмови, а виявляти зверхність та зневажливість – це вкрай помилковий напрямок для розмови. Лише пошук золотої середини, встановлення пріоритетів, виявлення потреб дитини та аналіз причин протиправної поведінки приведуть до налагодження комунікації та допоможуть неповнолітньому правопорушнику стати на шлях виправлення, а також спонукають його до налагодження правомірної взаємодії з законом та суспільством.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 №2947. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14
2. Про охорону дитинства. Закон України від 26.04.2001 №2402. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text
3. Вельможна-Сидорова А.С. Особливості підготовки працівників підрозділів ювенальної превенції. *Сучасна європейська поліцеїстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України*. Збірник тез доповідей учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 11 квітня 2019 р.). Харків, 2019. С. 69-71. URL: univd.edu.ua/general/publishing/konf/11_04_2019/pdf/30.pdf
4. Bielska T., Psychologiczne aspekty działań prewencyjnych, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 2004. 118 s. URL: https://katalogi.uj.edu.pl/
5. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських. Наказ МВС України № 1179 від 09.11.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text
6. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / 1. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків : Право, 2009. С. 254-255, URL: library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009/Kriminologia_2009.pdf
7. Тюріна В.О. Формування в майбутніх працівників поліції готовності до роботи з профілактики насильства в сім'ї. Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України. Харків, 2020. С. 284-287. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/27_03_2020/pdf/88.pdf
8. Ізбаш К.С., Доценко О.С. Форми та методи діяльності національної поліції України у сфері забезпечення прав і свобод дітей. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 2. С. 3–8. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2021/2/2_2021.pdf
9. Мороз О.Б., Костовська К.М. Особливості застосування поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб Серія ПРАВО. Випуск 75: частина 1. С. 244-249. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/42.pdf
10. Професійно-психологічна підготовка поліцейського : навчальний посібник / Я. М. Когут, Ю. Ц. Жидецький, Ю. І. Кіржецький, С. С. Гнатюк, Р. М. Андрусишин та ін. ; за ред. Я. М. Когута. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 404 с.

О. Б. Онишко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Д.В. Хижа,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Р.В. Хижа,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ОФІЦЕРА ГРОМАДИ З НАСЕЛЕННЯМ

У сучасних умовах розвитку української держави безпека перестала бути виключно завданням держави – вона стала спільною справою громади і поліції.

Поліцейські офіцери громади (ПОГ) – це поліцейські, які підтримують безпосередній контакт з місцевим населенням, громадами своїх районів, встановлюючи їхні потреби та очікування щодо широкого розуміння безпеки та захисту як індивідуального, так і громадського. Разом із мешканцями, ПОГ проводять моніторинг місцевих проблеми, визначають їхні причини та допомагають знаходити ефективні шляхи їх вирішення.

Поліцейський офіцер громади – це представник органу Національної поліції на чітко визначеній території, до якого кожен громадянин може звернутися за допомогою в межах його компетенції або за інформацією щодо безпеки. Його діяльність ґрунтується на принципі взаємодії з населенням на засадах партнерства та має на меті співпрацю з громадянами, громадськими організаціями, установами, підприємствами різних форм власності [1].

Представники ПОГ – це відкриті, компетентні та комунікабельні офіцери поліції, які повинні своїми діями, вчинками та професіоналізмом викликати довіру у населення, знати свої права та обов’язки як поліцейських, а також здатні вказати на суб’єктів, відповідальних за конкретні сфери суспільного життя, до яких також належить безпека в широкому сенсі.

Спектр завдань ПОГ досить широкий і охоплює наступні сфери діяльності:

– проведення перевірок у визначеній місцевості щодо якісного складу населення, яке там проживає, явищ та подій, що впливають на стан безпеки та громадського порядку;

– виконання завдань, пов’язаних із протидією домашньому насильству;

– вирішення побутових конфліктів у межах компетенції поліції;

– протидія домашньому насильству;

– виконання завдань, пов'язаних з встановленням місцезнаходження та переслідуванням винних у злочинах та правопорушеннях;

– постійна присутність поліцейського офіцера у громаді для підтримання безпечного середовища;

– оперативне реагування на повідомлення про злочини, адміністративні правопорушення та інші надзвичайні події;

– профілактика правопорушень через патрулювання, спостереження за громадськими місцями, участь у спільних заходах з громадою;

– контроль за дотриманням чинного законодавства;

– підвищення рівня довіри громадян до поліції шляхом відкритої присутності в житті громади [2].

Діяльність поліцейського офіцера громади не обмежується класичним патрулюванням вулиць чи складанням протоколів. Сьогодні це – посередник, радник, партнер, який щодня працює поруч із людьми, розуміє їхні потреби та спільно з громадою шукає рішення для створення безпечного середовища.

Основне завдання поліцейського офіцера громади – не лише швидко реагувати на правопорушення, а й запобігати їм, працюючи "на випередження". Безпека громади починається з довіри, а довіра — з відкритого діалогу. Тому перший ключовий напрям взаємодії ПОГ — це налагодження постійного зв'язку з жителями громади: зустрічі, обговорення проблемних питань, консультації. Важливо, що поліцейський не нав'язує свою волю, а працює як координатор змін, а саме: допомагає громаді стати згуртованішою та відповідальнішою.

Основні напрями діяльності ПОГ у сфері взаємодії з громадськістю:

Перший напрям – зосередження уваги на ефективній превенції та з'ясуванні потреб громадян і спільне з громадою їхнє вирішення (питання безпеки, правової, інформаційної та моніторингової діяльності). 2. Попередження найбільш характерних для закріпленої території правопорушень. 3. Негайний виїзд на виклик, патрулювання певної зони відповідальності з метою попередження вчинення кримінальних та адміністративних правопорушень. 4. Забезпечення правопорядку на території обслуговування [3, с. 57-60].

Другий напрям – співпраця з органами місцевого самоврядування. Саме громади краще за всіх знають свої реальні потреби: де потрібно встановити додаткове освітлення, де варто облаштувати безпечний пішохідний перехід, а де організувати новий маршрут патрулювання. Пліч-о-пліч із головами громад, депутатами, старостами поліцейські беруть участь у розробці місцевих програм безпеки. Разом вони планують розміщення камер відеоспостереження, створення громадських формувань для охорони порядку та навіть спільно борються з такими викликами, як булінг у школах чи домашнє насильство [4, с. 68-69.].

Третій напрям взаємодії — профілактика правопорушень серед найуразливіших груп населення. Робота з дітьми, молоддю, людьми похилого віку, особами, що перебувають у кризових ситуаціях, стала невід'ємною частиною обов'язків поліцейського офіцера громади. Щодо ефективної

реалізації цього напряму діяльності, ПОГ має здійснювати профілактику у таких сферах: попередження булінгу, іншої протиправної поведінки підлітків, безпеки в інтернеті, надання допомоги особам, які потерпають від домашнього насильства, супровід постраждалих, інформування про можливості отримання допомоги, робота з особами, які перебувають у групах ризику (нарко- та алкозалежні, безхатченки, колишні ув'язнені) щодо їх соціальної реабілітації [5, с. 137–140.].

Четвертий напрям – реагування на скарги та звернення громадян. Реалізація вказаного напряму досягається шляхом: створення механізмів швидкої обробки звернень і скарг громадян, забезпечення прозорості у розгляді питань, пов'язаних з правопорушеннями або неналежною діяльністю поліції, надання громадянам інформації про їхні права та обов'язки, індивідуальна робота з громадянами, які потрапили у складні життєві обставини [6, с. 112-118].

Унікальність моделі роботи поліцейського офіцера громади полягає також у постійному інформуванні населення. Налагодження комунікації здійснюється через безпосередні зустрічі в місцях періодичного скупчення населення (церкви, збори громадян щодо вирішення питань місцевого значення), сторінки в соціальних мережах, місцеві газети, радіо, інші он-лайн платформи. Офіцери не лише повинні попереджати про можливі небезпеки, а й розповідати про свою роботу, зміцнюючи відчуття прозорості й підзвітності.

Шостий напрям – інформування громади про діяльність поліції. Для налагодження ефективної комунікації ПОГ з населенням, потрібно застосовувати усі можливі засоби налагодження контактів, наприклад, створення та ведення офіційних сторінок у соціальних мережах, де публікується інформація про: результати роботи по попередженню злочинів та правопорушень та проведення профілактичних заходів; заплановані заходи щодо взаємодії та комунікації попередження про шахрайські схеми та інші загрози, організація публічних звітів перед громадою щодо стану безпеки та основних досягнень у сфері правопорядку, поширення через місцеві ЗМІ позитивних прикладів співпраці поліції та громади [7, с. 97–102.].

Проєкт "Поліцейський офіцер громади" – це не просто інновація, це перехід до філософії спільної відповідальності за безпеку. Тепер безпека – це не тільки про поліцію з мигалками, це про активну громаду, що разом із офіцером змінює свою реальність як в межах ввіреної території, так і поза нею [5, с. 137-140].

Коли поліцейський офіцер працює у громаді не «згори», а «поруч», тоді формується справжнє партнерство, а з партнерством з'являється довіра. А де є довіра – там є порядок, безпека і покращення майбутнього для розвитку громади та її мешканців.

Взаємодія поліцейського офіцера громади з населенням та органами місцевого самоврядування стала фундаментальним елементом нової безпекової політики в Україні. Основні напрями цієї співпраці – забезпечення громадської безпеки, розвиток партнерських відносин із жителями, профілактика правопорушень та активна участь у формуванні безпечного середовища –

свідчать про перехід від каральної моделі поліції до моделі сервісної служби [8, с. 124-128].

Поліцейський офіцер громади не лише захищає порядок, а й виступає координатором змін у суспільстві: слухає, консультує, підтримує ініціативи громади та будує партнерські відносини, засновані на взаємоповазі та довірі. Такий підхід дозволяє не тільки оперативно реагувати на загрози, а й запобігати їм, виховуючи відповідальність за спільну безпеку у громадах.

Ефективність взаємодії між поліцією та громадою безпосередньо залежить від щирості спілкування, готовності обох сторін до співпраці та спільного пошуку рішень. Там, де поліцейський працює разом із людьми, а не "над" ними, з'являється реальний шанс змінити життя громади на краще. Саме тому проєкт "Поліцейський офіцер громади" сьогодні не просто новація — це крок до формування справжньої культури безпеки та довіри в українському суспільстві.

У міжнародній поліцейській практиці застосовуються два методи вирішення місцевих проблем для співробітництва поліцейського офіцера громади і населення CAPRA і SARA.

Назва моделі CAPRA є абревіатурою англомовних слів: C – Client (Клієнт), A – Acquiring and Analyzing Information (Отримання і аналіз інформації), P – Partnership (Партнерство), R – Response (відповідь), A – Assessment (Оцінка) і позначає певні етапи, на яких ПОГ вживаються певні дії, спрямовані на вирішення місцевих проблем. Першочергово ПОГ встановлює коло суб'єктів (клієнтів), які зацікавлені у вирішенні місцевої проблеми (наприклад, булінг, хуліганство, порушення громадського порядку). Ці суб'єкти можуть бути як безпосередніми учасниками, на яких впливає результат вирішення проблеми (підозрювані, потерпілі, свідки), так і опосередкованими учасниками, на яких результат теж впливає, але безпосередньої участі у створенні та вирішенні конфлікту вони не беруть (органи місцевого самоврядування, ОСББ, громадські організації тощо) [9, с. 133-137].

Дільничний офіцер поліції повинен:

- зрозуміти суть місцевої проблеми, коло учасників, час та умови її виникнення;
- використовувати для вирішення проблеми всю доступну інформацію, таку як записи, звіти, бази даних, статистику будь-яку іншу інформацію в межах свого доступу;
- виявити конкуруючі інтереси (потреби, запити і очікування);
- з'ясувати найкращий спосіб контролю конкуруючих інтересів, щоб усі учасники відчували, що ситуація була вирішена справедливо;
- визначити хто є найбільш зацікавленим суб'єктом у вирішенні місцевої проблеми;
- визначити найкращі та найефективніші рішення проблеми.

На етапі партнерства ПОГ визначається із партнерами (приватні особи, громадські організації, органи місцевого самоврядування), яких можна залучити до вирішення проблеми місцевого значення

Партнери — це приватні особи або групи осіб, які зможуть допомогти ДОП у наданні якісних послуг. Вони можуть бути внутрішніми або зовнішніми партнерами НПУ, а також підрозділу дільничних офіцерів поліції.

Існує кілька стратегій, які можна використовувати: надання інформації та просвітницька діяльність; запровадження превентивних суспільних програм, міжвідомчих підходів до надання послуг, суспільний вплив; мобілізація громади; використання альтернативних підходів до вирішення проблем. Як підсумок – здійснюється вдосконалення і оцінка результатів запроваджених заходів.

Міжнародна модель вирішення проблем SARA (S – Scanning (сканування), A – Analysis (аналіз), R – Response (відповідь), A – Assessment (оцінка)) – корисний інструмент для визначення безпекових проблем у громадах, який допомагає учасникам і учасницям громадських консультативних груп ефективно працювати і розробляти дієві механізми реагування на проблемні ситуації. Вона є доволі схожою із моделлю CAPRA [9, с. 138-139].

Обидві моделі є ефективними засобами вирішення місцевих проблем у сфері профілактики злочинів та правопорушень, взаємодії з громадськістю, підвищення рівня довіри до поліції загалом та до поліцейського офіцера громади зокрема, оскільки від його діяльності, комунікації та вміння вчасно виявляти та попереджати конфлікти залежить рівень добробуту громади зокрема та держави загалом.

Поліцейський офіцер громади є ключовою ланкою у формуванні безпечного та правосвідомого середовища. Його діяльність виходить за межі традиційних функцій правоохоронця і охоплює партнерську взаємодію з громадянами, органами місцевого самоврядування, освітніми установами та громадськими організаціями. Такий офіцер не лише реагує на правопорушення, а й активно працює над їх попередженням, підтримує ініціативи громади, забезпечує відкриту комунікацію, сприяє формуванню довіри та зміцненню соціальної згуртованості. Ефективність взаємодії поліції з населенням значною мірою залежить від застосування сучасних підходів, зокрема моделей CAPRA та SARA, які дозволяють комплексно вирішувати місцеві проблеми безпеки. Реалізація зазначених напрямів сприяє переходу до нової філософії поліцейської служби — сервісної, відкритої та орієнтованої на потреби громади. Таким чином, проєкт «Поліцейський офіцер громади» є важливим етапом у побудові демократичного суспільства, в якому безпека забезпечується спільними зусиллями та відповідальністю кожного.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад: Наказ МВС України від 28.07.2017 № 650. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text

2. Посібник для підвищення кваліфікації працівників органів та підрозділів Національної поліції України / О.І. Безпалова, К.Л. Бугайчук,А.В. Войціховський та ін. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС. 2019. 132 с.

3. Організація діяльності поліцейських офіцерів громади в місті: практичний посібник / К.Л. Бугайчук, В.М. Василенко, К.О. Чишко, А.С.

Бахаєва,; за заг. ред. К.Л. Бугайчука Х.: ХНУВС, 2024. 87 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c1c9e5d3-7909-4c4b-86c1-11812b322719/content

4. Бугайчук К.Л. Трикутник вирішення проблем, як основна технологія «Community Policing». *Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21--22 серпня 2020 р., м. Запоріжжя). 2020. Запоріжжя. Класичний приватний університет. С. 68-69.

5. Лебедєва Н. Реформування підрозділу дільничних офіцерів поліції за проектом «поліцейський офіцер громади» в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. Адміністративне право і процес. № 9. С. 137–140. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/9/25.pdf

6. Кубаєнко А. Сучасні практики поліцейської діяльності : навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти освітнього ступеня магістра у Національному університеті «Одеська юридична академія», галузь знань 26 «Цивільна безпека» спеціальність 262 «Правоохоронна діяльність» / авт.-укл.: А. Кубаєнко, О. Крижановська, О. Курганський ; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Юридична література, 2024. 144 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/e7019a39-7bae-4735-b841-d336464f6f78/content

7. Лакійчук Я. О. Взаємодія поліції з державними органами, установами та громадськістю щодо забезпечення превентивних заходів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 4, т. 2. С. 97–102. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2019/4/tom_2/4-2.pdf

8. Тарасевич Ю.В. Формування довіри до поліції та участь громадських організацій у протидії злочинності. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. Випуск 2, Видавничий дім Гельветика., 2021. С. 124-128. URL: http://www.chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/issue/view/4

9. Організація діяльності дільничних офіцерів поліції : навчальний посібник / С. С. Вітвіцький, О. М. Мердова, О. М. Головков та ін. За заг. ред. С. С. Вітвіцького. Київ: ВД Дакор, 2023. 284 с. URL: https://rep.dnuvs.ukr.education/server/api/core/bitstreams/70352f11-31ed-4a65-b46f-568dfbf6f702/content

Я.П. Павлович-Сенета,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ФУНКЦІЙ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

За останні 10 років в Україні було здійснено чимало кроків щодо модернізації публічної адміністрації з метою адаптації її структури, принципів, функцій та інструментів діяльності до європейських стандартів, задля максимально повної реалізації прав та законних інтересів громадян України. Зокрема, незважаючи на вкрай несприятливі внутрішні та зовнішні чинники, було проведено реформування в правоохоронній системі, судову реформу, муніципальну реформу, запроваджено електронне урядування та цифрові сервіси у сфері адміністративних послуг, тощо. Одночасно, суттєво оновилося адміністративне законодавство.

Аналіз поняття та цільового призначення категорії «публічна адміністрація» та суміжних із нею понять, були і є предметом наукових досліджень багатьох українських вчених та правознавців. Зокрема, В.Б. Авер'янова, В.М. Бевзенка, Ю.П. Битяка, М.С. Ковтуна, І.Б. Коліушка, В.К. Колпакова, Р.С. Мельника, О.І. Миколенка, О.Д. Лазор, О.Я. Лазор, І. Д. Пастуха, В.П. Тимощука, та іших.

Усе вищезазначене, дає можливість розглядати публічне адміністрування та його функції з нових позицій, враховуючи при цьому численні системні суперечності, котрі не дозволяють належним чином реалізувати потенціал, закладений в основі його функціонування.

Сучасна європейська адміністративно-правова концепція «public administration» охоплює різноманітні аспекти публічного управління, підкреслюючи важливість правового регулювання, ефективності та прозорості в діяльності публічних службовців. Вона включає елементи традиційного публічного адміністрування, але також інтегрує новітні підходи, що відповідають сучасним вимогам європейської інтеграції та глобалізації. Ця концепція акцентує увагу на удосконаленні взаємодії між державними структурами та громадянським суспільством.

Термін «публічна адміністрація» розуміється європейськими вченими як:

1) сукупність органів, установ та організацій, які здійснюють адміністративні функції;

2) адміністративна діяльність, яка здійснюється цією адміністрацією в інтересах суспільства;

3) сфера управління публічним сектором з боку тієї ж публічної адміністрації [1, С. 56].

Більшість науковців в Україні розглядають публічну адміністрацію як комплексне явище, що охоплює і структурно-організаційний аспект, тобто сукупність органів та установ, і функціональний – адміністративну діяльність уповноважених суб'єктів. Саме це і стало причиною того, що у вітчизняній доктрині виникла та набула поширення і думка, що публічна адміністрація має два виміри: функціональний і організаційно-структурний. Функціональний підхід – це діяльність відповідних структурних утворень щодо виконання функцій, спрямованих на реалізацію публічного інтересу, а при організаційно-структурному підході публічна адміністрація – це сукупність органів, які утворюються для здійснення (реалізації) публічної влади [2, С. 388; 3, С. 322].

То що ж таке функції публічної адміністрації та які функції виконує публічна адміністрація? Насамперед, варто зазначити, що питання функцій публічної адміністрації здебільшого згадується у наукових дослідженнях та навчальній літературі. Однак, нещодавно це поняття з'явилося у законодавстві у зв'язку з прийняттям нового і давно очікуваного закону «Про адміністративну процедуру».

Дослідник правового статусу суб'єктів публічного адміністрування Терещук В.В., пропонує розуміти функції суб'єктів публічного адміністрування, як частину змісту управлінської та неуправлінської діяльності суб'єктів публічної адміністрації, оскільки цей елемент їх правового статусу відображає основні, унормовані та стабільні напрями діяльності суб'єктів публічного адміністрування в межах їх компетенції, в яких безпосереднім чином виконуються їх завдання. До цих функцій вчений відносить: прогнозування, планування, організацію, регулювання, координацію, облік та контроль, правозастосовування, нормотворення, інформаційну й інформаційно-комунікаційну, аналітичну та публічно-сервісну функції [4, С. 11].

В.О. Мороз аналізує функції публічної адміністрації в контексті діяльності місцевих органів публічної адміністрації, зазначаючи, що ними є:

а) нормотворча діяльність, що здійснюється шляхом прийняття відповідним органом у межах своїх повноважень нормативних та інших адміністративних актів (рішень місцевих рад та їх виконавчих органів, розпоряджень голів місцевих державних адміністрацій, сільських, селищних, міських голів, наказів керівників структурних підрозділів відповідних органів);

б) виконавча-розпорядча (адміністративна) діяльність місцевих органів публічної адміністрації щодо реалізації компетенції відповідної місцевої державної адміністрації, органу місцевого самоврядування, суб'єктів, яким делеговано повноваження місцевої публічної влади;

в) діяльність щодо здійснення контролю за виконанням рішень місцевих органів публічної адміністрації, дотриманням законодавства та нормативноправових актів на території відповідних адміністративно-територіальних одиниць;

г) надання адміністративних послуг місцевими органами публічної адміністрації – безпосередньо, через Єдиний державний портал електронних послуг або через центри надання адміністративних послуг; організаційне

забезпечення надання адміністративних послуг органів виконавчої влади через центри надання адміністративних послуг делеговане виконавчим органам сільських, селищних, міських рад;

д) вчинення адміністративно-процедурної діяльності, пов'язаної із наданням адміністративних послуг та іншої діяльності місцевих органів публічної адміністрації (в тому числі щодо надання тієї чи іншої інформації довідкового, засвідчувального чи іншого характеру в тому числі в контексті розгляду звернень громадян та наданням доступу до публічної інформації [5, С. 174-175].

Отже, більшість вчених вважають, що функції публічної адміністрації охоплюють широке коло діяльності суб'єктів публічної адміністрації в ході реалізації закріпленої за ними компетенції, спрямованої на комплексне, ефективне, скоординоване, стабільне управління різними сферами суспільного життя, з метою забезпечення прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина та реалізації публічних інтересів суспільства вцілому. Основними функціями публічної адміністрації є:

- нормативно-правова діяльність
- організаційна діяльність
- контрольно-наглядова діяльність
- бюджетно-фінансова діяльність
- соціальна діяльність
- адміністративно-управлінська діяльність
- інформаційна діяльність тощо.

Закон України «Про адміністративну процедуру» конкретизує поняття «функції публічної адміністрації». Відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 2 цього Закону, функції публічної адміністрації – це надання адміністративних послуг, здійснення інспекційної (контрольної, наглядової) діяльності, вирішення інших справ за заявою особи або за власною ініціативою адміністративного органу.

Виникає питання, чи визначення функцій публічної адміністрації, яке дає Закон України «Про адміністративну процедуру» звужує підхід до предмета нашого дослідження, чи все таки воно узгоджується із вищезазначеними підходами науковців? На наш погляд, визначення «функцій публічної адміністрації» дане в Законі України «Про адміністративну процедуру» по суті відповідає науковим підходам до цього правового явища. Адже, Закон України «Про адміністративну процедуру» сьогодні, це базовий закон, що регулює діяльність суб'єктів публічної адміністрації практично у всіх сферах (за деякими винятками), де публічна адміністрація взаємодіє з конкретними фізичними або юридичними особами, вирішуючи їх індивідуальні публічні справи. А, реалізація тих функцій публічної адміністрації, які ми перелічили вище, часто завершується прийняттям адміністративних актів. Тому і нормативна, і організаційна, і контрольно-наглядова, і бюджетно-фінансова, і соціальна та адміністративно-управлінська діяльність значною мірою регламентується сьогодні Законом України «Про адміністративну процедуру». Зазначений закон запроваджує уніфіковані правила відносин громадян і бізнесу із суб'єктами публічної

адміністрації замість сотень законів та підзаконних актів, які діяли до його прийняття. Він наближає нас до стандартів ЄС.

Список використаних джерел

9. Пухтецька А. Європейський адміністративний простір і принцип верховенства права: монографія / відп. ред. В.Б. Авер'янов. Київ: Юридична думка, 2010. 140 с.

10. Адміністративне право України: словник термінів / за заг ред. Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова; Держ. Вищ. Навч. Закл. «Запоріз. Нац.ун-т». Київ: Ін Юре, 2014. 520 с.

11. Курс адміністративного права України: підручник / В. К. Колпаков, О.В. Кузьменко, І.Д. Пастух, В.Д. Сущенко та ін. / за ред ВВ. Коваленка. Київ: Юрінком Інтер, 2012. 808 с.

12. Терещук В. В. Правовий статус суб'єктів публічного адміністрування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к-та юр. наук: 12.00.07. Тернопільський національний економічний університет. Тернопіль, 2020. 23 с.

13. Мороз В. О. Адміністративно-правові засади діяльності місцевих органів публічної адміністрації в Україні в умовах європейської інтеграції. Дис. на здобуття наук. ступеня док-ра філософії: 081 Право, 08 Право. Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. 206 с.

Я.П. Павлович-Сенета,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
А.С. Босак,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Адміністративне право відіграє ключову роль у системі публічного права, адже регулює діяльність органів виконавчої влади, забезпечує реалізацію прав громадян і формує засади публічної політики. Проте в Україні ця галузь стикається з низкою серйозних проблем, які ускладнюють її ефективне функціонування. Їхнє подолання потребує не лише реформ на рівні законодавства, а й глибоких змін у практиці правозастосування та суспільній правосвідомості.

Одна з найгостріших і найочевидніших проблем у сфері адміністративного права в Україні — це значна застарілість чинного законодавства. Зокрема,

Кодекс України про адміністративні правопорушення, який був прийнятий ще в 1984 році, досі залишається основним нормативним актом у цій сфері, незважаючи на те, що за цей час відбулося багато змін у суспільстві, державному управлінні та правовій системі в цілому. Хоча до кодексу неодноразово вносилися численні правки, ці зміни носили фрагментарний характер і не враховували загальної логіки системи права, що призвело до порушення його внутрішньої цілісності та ускладнює розуміння і застосування норм на практиці. Відсутність повністю нового, системного кодексу або альтернативного законодавчого акту, який би гармонійно і комплексно врегульовував питання адміністративної відповідальності, ускладнює діяльність державних органів і судів [1, с.63].

Надзвичайно гостро стоїть питання якості адміністративних процедур, що безпосередньо впливає на ефективність взаємодії громадян з органами влади. Часто громадяни не знають, як саме відбувається прийняття рішень, які строки розгляду їхніх звернень або скарг, а також які права вони мають у процесі. Відсутність чітких, прозорих і доступних правил призводить до ситуацій, коли однакові звернення можуть розглядатися по-різному — залежно не від закону, а від суб'єктивної позиції конкретного чиновника. Це створює підґрунтя для зловживань та порушень прав заявників. [2, с. 37-38]

Проблемною є і практика притягнення до адміністративної відповідальності в Україні, яка часто носить вибірковий характер або використовується як інструмент тиску на певні категорії осіб, особливо у сфері підприємницької діяльності.

Додатковою проблемою є безпідставне складання протоколів про адміністративні правопорушення або відсутність належного документального оформлення процедур притягнення до відповідальності [3, с. 277-278].

Неефективною залишається й система адміністративного судочинства, яка формально існує як інструмент захисту прав громадян від неправомірних дій органів влади. Проте на практиці процедура судового оскарження часто є надмірно складною, бюрократичною та тривалою. Наприклад, судові розгляди можуть затягуватися на кілька місяців або навіть років, що робить захист прав менш оперативним і менш дієвим. Крім того, навіть після прийняття позитивного судового рішення, механізми його виконання залишаються недосконалими: державні органи можуть затримувати виконання або уникати виконання рішень суду, що знижує довіру громадян до судової системи. Існує також проблема недостатньої обізнаності громадян про свої права та можливості їх захисту в адміністративному судочинстві, що додатково ускладнює доступ до правосуддя. Відсутність широкої правової освіти і доступних консультацій призводить до того, що багато осіб просто не знають, як і куди звертатися у разі порушення їх прав [4, с. 42].

Поширеною проблемою є відсутність належного контролю за діяльністю органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Відсутність механізмів прозорості, підзвітності й відповідальності посадових осіб сприяє зловживанням службовим становищем і корупції. Адміністративне право не

забезпечує належного реагування на такі прояви, а антикорупційні процедури часто залишаються лише на папері [5, с. 142].

Таким чином, проблеми адміністративного права в Україні мають комплексний характер: вони стосуються як законодавства, так і правозастосування, судового захисту, контролю, рівня освіти та правосвідомості. Для їхнього подолання потрібні не лише нові закони, а й системні реформи у сфері підготовки кадрів, цифровізації процедур, підвищення прозорості та посилення ролі громадського контролю. Тільки так адміністративне право зможе виконувати свою функцію в інтересах людини, суспільства та держави.

Список використаних джерел

1. Ремесник Т.С., Єщенко М.Г. Сучасні проблеми адміністративного права в Україні. Право та державне управління N1. 2019. с. 61-65. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2019/tom_1/12.pdf

2. Мороз О.Б., Висоцький В.М. Деякі питання вдосконалення адміністративного законодавства України. Соціально-правові студії. 2020. Випуск 4 (10). С. 35-42. URL: https://sls-journal.com.ua/web/uploads/pdf/S&LS_2020_Vol.%203,%20No.%204_35-42.pdf

3. Рудниченко С. М. Актуальні проблеми адміністративного права. Наукові записки. Серія: право. №7. 2019. с. 275-279. URL: https://cusu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pravo/7_spec_2019/LS7-275-279.pdf

4. Коваленко Л.П. Деякі проблеми адміністративного права як галузі права. Сучасні проблеми адміністративного права та процесу. 2017. С. 41-44. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_06_2017/pdf/12.pdf

5. Ткаля О. В. Проблеми та перспективи систематизації адміністративного законодавства України. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. №2. 2019. с. 139-143. URL: http://apnl.dnu.in.ua/2_2019/34.pdf

Я.П. Павлович-Сенета,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
В.І. Оліярник,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ

З огляду на зростаючу інтеграцію України в міжнародну спільноту та активізацію зовнішніх зв'язків, питання правового регулювання перебування іноземців та осіб без громадянства набуває особливої актуальності. Збільшення кількості таких осіб на території України зумовлює необхідність чіткого визначення їхніх прав, обов'язків та відповідальності. Правовий статус іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України, визначається статтями 26, 33 Конституції України, відповідно до яких іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [1] . Стаття 16 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) регулює питання щодо притягнення іноземців та осіб без громадянства до відповідальності [2] . Однак, на практиці визначення адміністративної відповідальності для цієї категорії осіб є недостатньо чітким, що може бути причиною виникнення труднощів у правозастосуванні. Це підкреслює важливість детального аналізу та уточнення правового регулювання адміністративної відповідальності іноземців та осіб без громадянства.

Науковці по різному підходять до визначення терміну адміністративної відповідальності. Зокрема, В.К. Колпаков вважає, що адміністративна відповідальність – це примусове, з додержанням встановленої процедури застосування правомочним суб'єктом передбачених законодавством за вчинення адміністративного проступку заходів впливу, які виконані правопорушником [3, с. 290]. С.Т. Гончарук у своїх працях, стверджує що: «адміністративна відповідальність - це специфічна форма негативного реагування з боку держави в особі її компетентних органів на відповідну категорію протиправних проявів (передусім адміністративних проступків), згідно з якою особи, що скоїли ці правопорушення, повинні дати відповідь перед

повноважними державними органами за свої неправомірні дії і понести за це адміністративні стягнення в установленому законом порядку» [4, с.19].

Важливим аспектом, що стосується підстав притягнення до адміністративної відповідальності є різноманітність суб'єктів, які можуть притягуватись до адміністративної відповідальності. Суб'єктом адміністративного правопорушення визнають фізичну особу, яка досягла на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку. Ознаки, що характеризують суб'єкта проступку, поділяють на загальні й спеціальні. У наведеному визначенні названо ознаки загальні, тобто властиві будь-якому суб'єкту. Крім загальних ознак, у конкретних складах адміністративних правопорушень суб'єкт може характеризуватися ще й додатковими, специфічними властивостями. Такі суб'єкти називаються спеціальними [5, с.175].

Такою ознакою, зокрема, може бути громадянство. За ознакою громадянства особливості адміністративної відповідальності мають місце для іноземних громадян та осіб без громадянства. Відповідно до статті 16 КУпАП, іноземці і особи без громадянства, які перебувають на території України, підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах з громадянами України, а питання про відповідальність за адміністративні правопорушення, вчинені на території України іноземцями, які згідно з чинними законами та міжнародними договорами України користуються імунітетом від адміністративної юрисдикції України, вирішуються дипломатичним шляхом [2] Ст. 24 КУпАП встановлює, що законами України може бути передбачено адміністративне видворення за межі України іноземців і осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок. Відповідно до цієї статті для застосування адміністративного стягнення у вигляді адміністративного видворення необхідним є: а) наявність законів, які передбачають саме адміністративне видворення; б) вчинення адміністративного проступку, який грубо порушує правопорядок [2]. При застосування статті 24, слід також використовувати норми Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», що містить ст. 30 «Примусове повернення іноземців та осіб без громадянства». Ця норма законодавства України регулює примусове повернення іноземців або осіб без громадянства у разі: порушення ними українських законів щодо прикордонного контролю чи правового статусу; загрози національній безпеці, громадському порядку чи здоров'ю населення; необхідності захисту прав громадян України, та передбачає 30-денний строк з моменту прийняття рішення для добровільного виїзду[5].

Відповідно до ст. 203 КупАП іноземці та особами без громадянства можуть притягуватися до відповідальності за: порушення іноземцями та особами без громадянства правил перебування в Україні, тобто проживання без документів на право проживання в Україні, за недійсними документами або документами, термін дії яких закінчився, або працевлаштування без відповідного дозволу на це, якщо необхідність такого дозволу передбачено

законодавством України, або недодержання встановленого порядку пересування і зміни місця проживання, або ухилення від виїзду з України після закінчення відповідного терміну перебування, неприбуття без поважних причин до визначеного місця навчання або працевлаштування після в'їзду в Україну у визначений строк, а так само порушення правил транзитного проїзду через територію України. недодержання іноземцями та особами без громадянства встановленого порядку реєстрації або проживання на території України за недійсними документами чи документами, строк дії яких закінчився, або порушення встановленого терміну перебування в Україні, виявлені в пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон України або контрольних пунктах в'їзду-виїзду[2].

Беручи до уваги статистику адміністративних правопорушень протягом останніх років, можемо зазначити, що значний відсоток адміністративних правопорушень вчинено іноземцями та особами без громадянства [6]. Зокрема, за даними Нацполіції, лише протягом 2020 року іноземці в Україні вчинили понад 92 тисячі адміністративних та майже 1700 кримінальних правопорушень, що, безумовно, не може не викликати напругу в суспільстві. Найпоширенішими адміністративними правопорушеннями, згідно, офіційних статистичних даних, є: недотримання порядку пересування і вибору місця проживання, порушення правил перебування в Україні, недотримання порядку реєстрації та інші [7]. Водночас, статистичні дані за останні декілька років не є репрезентативними, оскільки правовий режим воєнного стану та активні воєнні дії на території України призвели до суттєвих змін у багатьох сферах, у тому числі і досліджуваній у межах цього наукового доробку.

Правове регулювання перебування іноземців та осіб без громадянства в Україні є важливою складовою національної безпеки та правопорядку, особливо в умовах зростаючої інтеграції країни у світову спільноту. Визначення прав, обов'язків і відповідальності цієї категорії осіб повинно бути чітким і послідовним. Незважаючи на те, що законодавство передбачає рівні підстави адміністративної відповідальності для іноземців і громадян України, на практиці виникають проблеми з тлумаченням та застосуванням норм, що зумовлює необхідність удосконалення правозастосування.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL : https: //zakon. rada. gov. ua / laws/ show.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс від 07.12.1984. № 8073-X URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

3. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: монографія. Київ: Юрінком Інтер. 2004. 528 с.

4. Гончарук С.Т. Адміністративна відповідальність за законодавством України: навчальний посібник. 1995.78 с.

5. Битяк Ю. П. Адміністративне право України: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер. 2007. 544 с.

6. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#n240

7. Гулак О.В., Слюсаренко С.В., Позняков С.П. Правовий статус іноземців та осіб без громадянства: теоретико правові засади. *Наукові записки.* Серія: Право. 2022. Випуск 13. С. 191-195. URL: https://pravo.cuspu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/232

8. Гулак О. В., Висоцький В. М., Слободянюк Р. Л. Особливості притягнення до адміністративної відповідальності в Україні іноземців та осіб без громадянства. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».* Серія: «Юридичні науки». 2023. № 1. URL: https://doi.org/10.25313/2520-8545

Б. Палій,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої
факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів
досудового розслідування Національної поліції України)
Львівського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник **– В.О. Кучер,**
завідувач кафедри загальноправових дисциплін
факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів
досудового розслідування Національної поліції України)
Львівського державного університету внутрішніх справ

ОЦІНКА ТА РОЗРАХУНОК ЕКОЛОГІЧНОЇ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ДОВКІЛЛЮ ВНАСЛІДОК ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Російсько-українська війна завдає не лише людських втрат і руйнувань інфраструктури, а й спричиняє масштабні екологічні катастрофи, які залишають глибокі сліди у природі на довгі роки. Бойові дії призводять до знищення лісів, забруднення повітря, ґрунтів та водних ресурсів токсичними речовинами, а також до втрати біорізноманіття через загибель і вимушене переселення диких тварин.

Ці наслідки не лише погіршують умови життя людей і природи, а й створюють серйозні виклики для відновлення довкілля після завершення конфлікту. Тому важливо не лише оцінити та зафіксувати екологічні збитки, а й розробити ефективні стратегії для реабілітації пошкоджених екосистем, що потребує консолідованих зусиль на національному та міжнародному рівнях.

Оцінка та розрахунок екологічних збитків внаслідок бойових дій і військової агресії Росії в Україні здійснюється на законодавчому рівні через низку нормативних актів і спеціальних процедур. Основним таким документом є Постанова Кабінету Міністрів України № 326 від 20 березня 2022 року, яка затверджує Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Цей порядок передбачає комплексну

оцінку збитків, включно з екологічними, з урахуванням методик, що базуються на принципах втраченої продуктивності природних ресурсів [1].

Відповідно до постанови визначено основні напрями екологічних збитків, які підлягають оцінці та відшкодуванню, такі як втрати лісового фонду передбачені в підпункті 7 - знищення та пошкодження лісових насаджень; втрати надр (підпункт 8) - шкода, завдана надрам та самовільне користування ними; втрати акваторії (підпункт 9) - шкода, завдана територіальному морю, виключній економічній зоні; збитки природно-заповідному фонду (підпункт 10) - пошкодження природних комплексів та об'єктів заповідних територій; шкода земельним ресурсам (підпункт 16) - забруднення, засмічення, знищення родючого шару ґрунту; шкода атмосферному повітрю (підпункт 17) - викиди забруднюючих речовин; збитки водним ресурсам та водогосподарській інфраструктурі (підпункт 18) - забруднення, засмічення, порушення гідрологічного режиму, самовільне користування водними ресурсами [1,2].

Визначення розміру шкоди здійснюють уповноважені органи: Державна екологічна інспекція України, Держводагентство, Держлісагентство, Мінагрополітики тощо, за спеціальними методиками, затвердженими відповідними міністерствами.

Методики оцінки та розрахунку екологічних збитків, завданих бойовими діями в Україні, мають низку спільних загальних особливостей, що визначають їхню структуру, підходи та практичне застосування. Всі вони базуються на комплексному аналізі впливу воєнних дій на різні компоненти довкілля - ґрунти, водні ресурси, ліси, атмосферне повітря, природно-заповідний фонд, враховують як прямі, так і опосередковані наслідки, включаючи деградацію екосистем, втрату біорізноманіття, забруднення та руйнування природних комплексів.

У різних методиках розрахунку шкоди довкіллю, завданої військовими діями, враховуються специфічні параметри залежно від типу природного ресурсу та характеру впливу, проте існують спільні ключові елементи.

Для земель і ґрунтів береться до уваги площа забруднення або пошкодження, ступінь забруднення, концентрації токсичних речовин, втрата родючого шару та вартість його відновлення, що визначається наказом Міндовкілля №167 від 4 квітня 2022 року [9].

Для водних ресурсів оцінюють обсяги забрудненої води, вид і кількість токсичних речовин, зміни гідрологічного режиму, а також витрати на очищення і відновлення водних екосистем згідно з наказом Міндовкілля № 252 від 21 липня 2022 року [10].

Для атмосферного повітря враховують обсяги викидів забруднюючих речовин, їх токсичність і вплив на здоров'я населення, що регламентується наказом Міндовкілля № 175 від 13 квітня 2022 року [8].

Щодо лісового фонду, розрахунок шкоди базується на площі знищених або пошкоджених лісових насаджень, обсязі знищеної деревини, віці і типі лісу, а також вартості відновлення лісових екосистем за наказом Міндовкілля № 414 від 05 жовтня 2022 року [11].

Для природно-заповідного фонду оцінюють масштаби пошкодження природних комплексів, втрачену екологічну цінність, а також витрати на реставрацію цих територій відповідно наказу Міндовкілля № 424 від 13 жовтня 2022 року [7].

Особливою є методика розрахунку шкоди за наказом Міндовкілля № 309 від 19 серпня 2022 року, завданої морському середовищу, де враховують кількість і тип забруднюючих речовин, скинутих у Чорне та Азовське моря з військових кораблів, а також оцінюють загальний розмір шкоди у грошовому еквіваленті для подальшого судового стягнення збитків [6].

Загалом, сучасні методики оцінки екологічних збитків в Україні характеризуються комплексністю, багаторівневістю, інтеграцією сучасних технологій моніторингу та прагненням до адаптації міжнародного досвіду, що є ключовими для об'єктивної фіксації шкоди, притягнення винних до відповідальності та планування стратегії відновлення довкілля після війни.

Відшкодування екологічних збитків здійснюється як у межах національного законодавства, так і через міжнародні судові інстанції, що є важливим для притягнення винних до відповідальності та компенсації завданої шкоди

Так згідно з міжнародними нормами, зокрема Римським Статутом Міжнародного кримінального суду та резолюцією Генеральної Асамблеї ООН ES-11/5 передбачено «Сприяння здійсненню правового захисту та забезпеченню відшкодуванню збитків у зв'язку з агресією проти України» від 14.11.2022 р [5].

Слід також підкреслити ключову роль сучасних технологій у моніторингу та контролі стану довкілля в районах бойових дій. Використання дистанційного зондування Землі, геоінформаційних систем та мобільних екологічних лабораторій дозволяє оперативно виявляти масштаби екологічних ушкоджень, що значно підвищує ефективність оцінки збитків і планування заходів з відновлення. Наприклад, за допомогою супутникових знімків було зафіксовано масштабне забруднення річки Інгулець у Криворізькому регіоні, спричинене ракетним ударом, а внаслідок вибухами на промислових об'єктах, що дозволило оперативно оцінити обсяг забрудненої води та розпочати роботи з її очищення.

Таким чином, комплексний підхід, що базується на чітко визначених законодавчих нормах, спеціалізованих методиках та сучасних технологіях моніторингу, є ключовим для оцінки, фіксування шкоди, а надалі для ефективного відновлення довкілля після бойових дій та забезпечення сталого розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#n10

2. Стахів Є. Демиденко А. Визначення, оцінка та розрахунок воєнної шкоди довкіллю України. *Світогляд*, 2023. № 4. URL:

https://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitogliad/svit-2023-18-4/svit-4-2023-stahiv-04.pdf

3. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. № 167 від 04.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text

4. Звіт про результати аналізу поточного стану щодо оцінки соціально-економічних втрат у сфері сільського господарства: Рішення Рахункової палати від 25.07.2023 № 15-2 URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2023/15-2_2023/Zvit_15-2_2023.pdf

5. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду, ратифікований Верховною Радою України із заявами Законом № 3909-IX від 21.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

6. Про затвердження Методики визначення збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної морської (економічної) зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. № 309 від 19.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1253-22#Text

7. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об’єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. № 424 від 13.10.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1416-22#Text

8. Про затвердження Методики розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. №175 від 13.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0433-22#Text

9. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. №167 від 04.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#Text

10. Про затвердження Методики визначення збитків, заподіяних внаслідок забруднення та/або засмічення вод, самовільного користування водними ресурсами: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. № 253 від 21.07.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0900-22#Text

11. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, заподіяних лісовому фонду внаслідок збройної агресії Російської Федерації:

наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. № 414 від 05.10.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1308-22#Text

О.З. Панкевич,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії, історії та конституційного права
ННІ права та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ),
старший науковий співробітник
Лабораторії прав людини імені академіка Петра Рабіновича
(НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України)
О.В. Томіна,
молодший науковий співробітник
Лабораторії прав людини імені академіка Петра Рабіновича
(НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України)

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ НЕДИСКРИМІНАЦІЙНОГО ПОВОДЖЕННЯ В ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ: ДЕЯКІ ЗАУВАГИ

У сучасних правових державах, до кола яких прагне належати й Україна, конституційний контроль, поряд з іншими правовими інститутами, відіграє роль одного з найважливіших засобів забезпечення верховенства Конституції та реального існування конституціоналізму, що своєю чергою, є ключовими для втілення принципу верховенства права. Водночас важливими елементами концепції *the rule of law* є принципи рівності й недискримінації, котрі безперечно належать до системоутворюючих засад конституційно-правового статусу людини і громадянина, зокрема, у державах-членах Європейського Союзу, «незворотність курсу України» на вступ до якого закріплено на рівні Основного Закону. Виходячи з наведеного, очевидною є *актуальність* проблем, пов'язаних із імплементацією європейських стандартів недискримінаційного поводження в практику вітчизняного конституційного судочинства.

Дозволимо собі зауважити, що одним із авторів пропонованих тез вже була зроблена спроба разом з професором С.П. Рабіновичем проаналізувати деякі теорійні та прикладні аспекти проблематики застосування засади рівності у практиці Конституційного Суду України (далі – КСУ) у двох спільних з ним статтях (перша [1] охоплювала період з 1996[8] до 2015 р., друга – 2015-2024 рр. [2]). У зв'язку з обмеженим обсягом цих публікацій в них майже не була приділена увага окремим думкам суддів КСУ щодо відповідних категорій справ. Про деякі з цих думок ми й поговоримо сьогодні.

[8] Перше своє засідання Конституційний Суд України провів 22 жовтня 1996 року, а перше Рішення у справі було прийнято 13 травня 1997 року.

Отже, у Рішенні КСУ у справі про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій вказано: «Відповідно до частини другої статті 24 Конституції України не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками релігійних та інших переконань. Положення частини п'ятої статті 21 Закону («Про свободу совісті та релігійні організації». – *автори*) не містять дискримінаційних обмежень щодо діяльності окремих релігійних організацій, однак визначають дозвільний порядок проведення мирних релігійних зібрань, який відрізняється від порядку проведення мирних зібрань нерелігійного характеру (2.4.)» [3]. Суддя М.М. Гультай в своїй окремій думці щодо цього рішення зазначив, що «посилання Суду на статтю 24 Конституції України як на аргумент неконституційності частини п'ятої статті 21 Закону є немотивованим виходячи з такого. У статті 24 Конституції України закріплюється рівність прав і свобод громадян, тобто фізичних осіб. Оскільки здійснення богослужінь, релігійних обрядів, церемоній і процесій стосується релігійних організацій, а не окремих фізичних осіб, то посилання на статтю 24 Основного Закону України є безпідставним» [4].

З цього приводу принагідно зауважимо, що в «Пропозиціях з оптимізації положень Конституції України щодо прав, свобод і обов'язків людини й інших суб'єктів» Львівської лабораторії прав людини і громадянина ще 2012 року пропонувалось «конституційний принцип рівності прав і свобод поширити на усіх суб'єктів (а не тільки на громадян), а також закріпити положення, згідно з яким здійснення будь-якого права, передбаченого Конституцією і законодавством, забезпечується без дискримінації, а відтак викласти відповідне положення Основного Закону у такій редакції: «**Усі** мають **однакові** конституційні права і свободи та є рівними перед законом, **органами державної влади та органами місцевого самоврядування**» [5, с. 101].

В окремій думці судді КСУ М.П. Запорожця стосовно Рішення КСУ у справі про оподаткування пенсій і щомісячного довічного грошового утримання наголошувалося: «…в статті 24 Конституції України закріплено два взаємопов'язаних, але відмінних принципи: принцип рівності (частина перша) і принцип заборони дискримінації (частина друга)» [6]. Прикметно, що в Хартії Європейського Союзу про основоположні права можемо зауважити аналогічну ситуацію: глава III Хартії ЄС «Рівність» містить статтю 20 «Рівність перед законом» і статтю 21 «Недопущення дискримінації» [7]. Натомість в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод засада рівності прямо не відображена, а говориться про заборону дискримінації. Проте в Преамбулі до Протоколу № 12 до Конвенції зазначено: «…принцип недискримінації не стоїть на заваді державам-учасницям уживати заходів для сприяння повній та реальній рівності, якщо ці заходи є об'єктивно й обґрунтовано виправданими» [8]. Як видається, вже цей фрагмент дає можливість стверджувати про розуміння державами-членами Ради Європи співвідношення принципу рівності – принципу недискримінації (заборони дискримінації) як цілого та його частини або ж, іншими словами, як *фактичної (реальної)* та *формальної (юридичної)* рівності.

Суддя КСУ М.П. Запорожець продовжує свою думку, зокрема посилаючись на рішення Європейського суду з прав людини у справі «Стек та інші проти Сполученого Королівства»: «…допускається диференційований підхід до певних правовідносин за умови, що він є виправданим з погляду демократичного суспільства за наявності обґрунтованих причин. Застосування абсолютного принципу рівності для регулювання соціальних прав з метою забезпечення соціальної справедливості може унеможливити внесення змін до будь-яких законодавчих актів (щодо прав та обов'язків осіб) і створити загрозу для економічної безпеки держави (спричинивши негативні фінансові наслідки)» [6]. Водночас, говорячи про принцип справедливості, він наголошує на виокремленні в теорії оподаткування «так званої «рівності по горизонталі», за якою платники податку, які перебувають в однаковому становищі, мають нести рівні податкові зобов'язання, та «рівності по вертикалі», відповідно до якої податкові зобов'язання платників податку, різних за статками і доходами, не можуть бути рівними і підлягають диференціації» [6], підсилюючи свою аргументацію зверненням до Рішення Конституційного Суду Королівства Іспанія від 22 липня 1996 року № 134/96.

В окремій думці судді М.І. Мельника стосовно Рішення КСУ у справі про оподаткування пенсій і щомісячного довічного грошового утримання, яке він вважає необґрунтованим, наголошується: «…Суд не врахував інший важливий момент, який стосується принципу справедливості у сфері пенсійного забезпечення. Адже він визнав порушенням принципу рівності ситуацію, за якої оподатковуються пенсії великого розміру і не оподатковуються пенсії малого розміру. Тобто, за логікою Рішення, якби оподатковувалися усі пенсії, то порушення принципу рівності не було б. Виникає запитання: наскільки справедливим був би такий підхід» [9]. Іншими словами, йдеться про складнощі застосування принципу рівності у його взаємодоповненості із засадами справедливості та пропорційності, надто коли це стосується «допустимості запровадження законодавцем пропорційних й ефективних форм перерозподілу суспільного доходу…» та функціонування соціальної держави в умовах дуже обмежених матеріально-фінансових ресурсів [див. детальніше 10].

Солідарний з колегою і суддя І.Д. Сліденко, який зауважує, що «одним із складників принципу рівності є соціальна рівність, яку КСУ взагалі не розглядав» і гостро критикує Рішення, фактично стверджуючи про застосуванні при його прийнятті «арифметичного» (за Арістотелем) трактування правової рівності: «Якщо розуміти цей висновок КСУ буквально, то це означає, що просто виплата пенсії комусь у більшому розмірі, а комусь у - меншому, є порушенням конституційного принципу рівності за ознакою майнового стану» [11]. І тут важко з ним не погодитися.

В окремій думці судді КСУ В.В. Городовенка стосовно Рішення Другого сенату КСУ за конституційними скаргами А.В. Скрипки та О.Я. Бобиря зауважує, що КСУ «помилково пов'язав конституційно-правові статуси осіб, які виконували військовий обов'язок, та осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, у зв'язку з чим звузив дискримінаційний аспект

оспорюваних положень статті 59 Закону, змістивши увесь акцент на нерівність соціального захисту різних категорій військовослужбовців. Держава має забезпечувати однаковий рівень соціального захисту усіх учасників ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС, а не лише військовослужбовців» [12]. Отже, тут йдеться про проблеми застосування «тесту на порівнянність» («*comparability test»*) [13, с. 99], який є важливим елементом загального тесту на (не)дискримінацію («взірцем» застосовування якого визнана практика ЄСПЛ).

На застосуванні «тесту на порівнянність» та «тесту на виправданість» (*justification» test»*) [13, с. 99, 101] ґрунтується й розбіжна думка судді С. Головатого, котрий зазначає, що «юридичний статус людини в суспільному стані та юридичний статус посадової особи в системі функціонування держави - поняття аж ніяк не тотожні. Якщо юридичний статус людини в суспільному існуванні не допускає щодо неї порушення принципу рівности перед законом і дискримінації (окрім позитивної), то стосовно посадовців (а також і окремих громадян, які ще або вже або з інших причин не перебувають на посадах у системі органів державної влади) застосовується диференційований підхід, у рамках якого окремі питання, що є складовими їхнього юридичного статусу (а надто - питання розміру оплати праці та різних видів винагороди), законодавець або інший нормотворець вирішує із застосуванням відповідних критеріїв» [14]. Слід відзначити слушне посилання С.П. Головатого для аргументації своєї позиції на документ Венеційської Комісії «Rule of Law Checklist/Мірило правовладдя».

В окремій думці судді КСУ В.В. Лемака стосовно Рішення КСУ від 28.08.2020 № 10-р/2020 наголошується: «З урахуванням того, що в преамбулі Конституції України конституцієдавець підтвердив «європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України», необхідно взяти до уваги те, що в статті 21 Хартії основних прав Європейського Союзу 2000 року окремо зазначено про заборону дискримінації за критерієм віку людини» [15].

Отже, в проаналізованих окремих (насамперед, незбіжних) думках суддів КСУ, в яких приділяється увага проблемам застосування вітчизняним органом конституційної юрисдикції засади рівності/недискримінації, можна стверджувати, що з базових складових алгоритму – тесту на порівнянність, тесту на виправданість і тесту на домірність – увага, тією чи іншою мірою, приділяється усім трьом. Наведені цитати міркувань суддів свідчать про особливі складнощі застосування КСУ принципу рівності у взаємодоповненості із засадами справедливості та пропорційності, надто коли це стосується функціонування соціальної держави в умовах дуже обмежених матеріально-фінансових ресурсів. Серед позитивних моментів слід відзначити, що не тільки в рішеннях КСУ [16;17], а й в окремих думках активно використовується як аргументи для мотивування власних позицій законодавство ЄС, документи Венеційської комісії, практика ЄСПЛ та конституційних судів європейських держав.

Список використаних джерел

1. Рабінович С., Панкевич О. Принцип рівності прав людини у практиці Конституційного Суду України: проблеми методики застосування. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 5. С. 97–111.
2. Рабінович С., Панкевич О. Застосування європейських стандартів недискримінації у конституційному правосудді України: методологійний вимір. *Український часопис конституційного права.* 2024. № 4 (33). С. 16–31.
3. Рішення Конституційного Суду України від 8 вересня 2016 року № 6-рп/2016 (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16?find=1&text=%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD+%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD+#Text
4. Окрема думка судді Конституційного Суду України Гультая М.М. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п’ятої статті 21 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na06d710-16#n2
5. Конституційно-правовий статус людини : можливості удосконалення в Україні : Колективна монографія / Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України / Редкол.: П.М. Рабінович (голов. ред.) та ін. Серія І. Дослідження та реферати. Вип. 24. Львів : Медицина і право, 2012. 180 с.
6. Окрема думка судді Конституційного Суду України Запорожця М.П. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців тринадцятого, чотирнадцятого пункту 32 розділу І Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи" та Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення абзацу першого підпункту 164.2.19 пункту 164.2 статті 164 Податкового кодексу України (справа про оподаткування пенсій і щомісячного довічного грошового утримання). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nc01d710-18?find=1&text=%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD+%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD+#w2_5
7. Charter of Fundamental Rights of the European Union (2000/C 364/01). URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

8. Про ратифікацію Протоколів № 12 та № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Закон України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T063435.html

9. Окрема думка судді Конституційного Суду України Мельника М.І. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі про оподаткування пенсій і щомісячного довічного грошового утримання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb01d710-18?find=1&text=%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD+%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD+#Text

10. Badyda A., Pankevych O. The Principle of the Welfare State through the Prism of Legal Positions of the Constitutional Court of Ukraine. *International Journal of Research in Social Sciences*. 2024, Vol. 14. Issue 12, 6–14. URL: https://www.ijmra.us/project%20doc/2024/IJRSS_DECEMBER2024/IJRSS2Dec2024_33212.pdf

11. Окрема думка судді Конституційного Суду України Сліденка І.Д. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі про оподаткування пенсій і щомісячного довічного грошового утримання. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na01d710-18?find=1&text=%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD+%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD+#Text

12. Окрема думка судді Конституційного Суду України Городовенка В.В. стосовно Рішення Другого сенату Конституційного Суду України за конституційними скаргами Скрипки Анатолія Володимировича та Бобиря Олексія Яковича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 59 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ni01d710-19?find=1&text=%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD+%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD+#Text

13. Рабінович С., Панкевич О. Тест на недискримінацію в практиці Європейського суду з прав людини: оцінювальні аспекти. *Право України*. 2017. № 4. С. 97–107.

14. Розбіжна думка судді Сергія Головатого у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень пунктів 4, 7, 8, 9, 11, 13, 14, 17, 20, 22, 23, 25 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2.06.2016 № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb02d710-20?find=1&text=%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD+%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD+#Text

15. Окрема думка судді Конституційного Суду України Лемака В.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України

"Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних заходів", положень частин першої, третьої статті 29 Закону України "Про Державний бюджет України на 2020 рік", абзацу дев'ятого пункту 2 розділу II "Прикінцеві положення" Закону України «Про внесення змін до Закону України "Про Державний бюджет України на 2020 рік"» від 28 серпня 2020 року № 10-р/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb10d710-20?find=1&text=%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD+%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD+#Text

16. Панкевич О.З. Праволюдинні стандарти ЄС у практиці Конституційного Суду України. *Права людини і громадянина в умовах воєнного стану: виклики та механізми захисту* : зб. матеріалів наук. практ. конф. / редкол. : С. Г. Серьогіна та ін. Харків: Право, 2024. С. 92–96.

17. Pankevych O.Z., Havryltsiv M.T. Application of the European Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the practice of the European Court of Human Rights in decisions of the Constitutional Court of Ukraine. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 112–115. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-1/21

Н.Т. Пинда,
аспірант кафедри теорії,
історії та конституційного права
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Міжнародні механізми забезпечення прав людини спрямовані на реалізацію, охорону та захист прав людини через систему методів і інструментів, закріплених у міжнародних договорах. Вони включають нормативні, процедурні, інституційні та ресурсні складові, які взаємопов'язані та працюють на досягнення спільної мети – ефективного забезпечення конституційних прав. Основу складають нормативна (положення міжнародних актів і гарантії їх реалізації) та інституційна (організації і органи на універсальному та регіональному рівнях, зокрема ООН, ЄСПЛ) компоненти [1, с. 140].

Розв'язана у 2022 році повномасштабна війна між Росією та Україною стала серйозним випробуванням для системи міжнародного права, змусивши глобальну спільноту переосмислити його здатність ефективно реагувати на сучасні виклики. Особливо гостро постала потреба у перегляді положень Женевських конвенцій, що стосуються захисту цивільного населення, військовополонених та об'єктів гуманітарної інфраструктури. Зафіксовані

міжнародними організаціями численні випадки порушень законів і звичаїв війни підкреслюють необхідність реформування системи відповідальності за воєнні злочини, посилення повноважень міжнародних судових органів та оновлення правових підходів з урахуванням специфіки сучасних збройних конфліктів [2, с. 225].

У межах дослідження варто підкреслити, що у відповідь на збройну агресію з боку російської федерації, яка триває з 2014 року, Україна скористалася правом на відступ від деяких міжнародних зобов'язань. Зокрема, було офіційно повідомлено відповідні міжнародні інституції про тимчасове призупинення дії окремих положень Європейської конвенції з прав людини та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [3]. 15 листопада 2024 року Постійне представництво України при Раді Європи поінформувало про черговий відступ держави від своїх зобов'язань відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Дане рішення ґрунтується на Указі Президента України від 28 жовтня 2024 року № 740/2024 «Про продовження дії воєнного стану в Україні» та відповідному Законі України від 29 жовтня 2024 року № 4024-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про продовження дії воєнного стану в Україні» [4]. Документ передбачає надання військовому командуванню повноважень щодо обмеження свободи пересування громадян, проведення обшуків та примусового вилучення майна в інтересах державної безпеки. Відповідно до ст. 15 Конвенції про захист прав людини, такі заходи можуть бути правомірно застосовані на період надзвичайного стану х5ї.

Женевські конвенції – це ключові міжнародні угоди, які визначають правові рамки ведення збройних конфліктів, спрямовані на захист осіб, що не беруть участі у бойових діях або припинили участь у них. Вони встановлюють стандарти гуманного поводження з пораненими, хворими, військовополоненими та цивільними, а також накладають обмеження на засоби й методи ведення війни. Прийняті під керівництвом Міжнародного комітету Червоного Хреста, ці документи формують підґрунтя сучасного міжнародного гуманітарного права х6ї.

Міжнародне гуманітарне право, включно з Женевськими конвенціями та їхніми Додатковими протоколами, спрямоване на захист цивільного населення під час воєн, однак недостатньо враховує потреби особливо вразливих категорій, зокрема жінок і дітей. В умовах сучасних збройних конфліктів, як-от війна в Україні, жінки та діти часто стають жертвами сексуального насильства, експлуатації, примусового переміщення та навіть залучення до бойових дій. Хоч існують міжнародні документи – наприклад, Конвенція про права дитини (1989 р.) і Декларація 1974 року про захист жінок і дітей, – вони мають лише допоміжний статус у міжнародному гуманітарному праві. Резолюція Європарламенту 2022 року, яка закликає боротися з насильством над жінками під час війни, також носить рекомендаційний характер. Женевська конвенція III про військовополонених гарантує захист осіб, що не беруть участі в бойових діях, але її реалізація ускладнюється через брак ефективного контролю, слабкість міжнародної юстиції, політичні маніпуляції, практику репресалій і відсутність

єдиної класифікації конфліктів. Як наслідок – масові порушення прав військовополонених, включаючи катування, відмову в медичній допомозі та вбивства. Окремо проблемною є участь дітей у війні: хоча міжнародне право забороняє залучення осіб до 15 років, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини (2000 р.) дозволяє добровільну участь з 15 до 18 років, що залишає простір для зловживань [2, с. 227-228].

Попри формальне закріплення міжнародних стандартів прав людини та їх імплементацію в українське законодавство, в умовах воєнного стану виявляється низка серйозних проблемних питань, які ставлять під сумнів ефективність гарантій прав і свобод громадян. Гострою проблемою є недостатня адаптація Женевських конвенцій і міжнародного гуманітарного права до реалій сучасних гібридних і технологічно розвинених конфліктів. Війна в Україні виявила неготовність міжнародної спільноти адекватно реагувати на масові порушення гуманітарного права: обстріли цивільної інфраструктури, катування військовополонених, примусову депортацію, сексуальне насильство, використання дронів і інших новітніх засобів ураження без чітких міжнародно-правових механізмів їхнього контролю. Відповідно вимагає перегляду нормативної бази, зокрема положень щодо захисту цивільного населення, а також запровадження ефективних санкцій проти держав-агресорів.

Вкрай актуальною є проблема імплементації міжнародних стандартів у внутрішнє правове поле України в умовах війни. Формальне узгодження законодавства не завжди супроводжується реальними механізмами реалізації прав людини. Нестача ресурсів, перевантаження судової системи, знищена інфраструктура, обмежений доступ до правової допомоги та правосуддя в зоні бойових дій фактично позбавляють частину громадян можливості реалізувати свої права навіть у межах дозволеного державою простору. У свою чергу свідчить про потребу в розробці кризових механізмів правового реагування, які дозволяли б гарантувати базові права в умовах нестабільності, не порушуючи міжнародних зобов’язань України.

Таким чином, сучасна ситуація в Україні висвітлює як силу, так і вразливість міжнародних механізмів захисту прав людини. Попри існуючу нормативну й інституційну базу, міжнародне право часто виявляється неготовим до викликів гібридних воєн та масових порушень гуманітарного права. Війна спричинила обмеження низки прав, що формально відповідає міжнародним зобов’язанням, але на практиці загрожує зловживаннями й нерівномірною правозастосовною практикою. Потребує не лише перегляду окремих норм Женевських конвенцій, а й посилення повноважень міжнародних інституцій, ефективного контролю за виконанням зобов’язань та адаптації правових механізмів до реалій сучасних збройних конфліктів.

Список використаних джерел

1. Барсук Д.М. Міжнародний механізм забезпечення прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* Серія ПРАВО. Випуск 87: частина 1. 2025. С. 137-144

2. Ганенко І.С., Шут В.О., Яланська М.І. Женевські конвенції та новітні технології війни: проблеми ефективного правового застосування. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* Серія ПРАВО. Випуск 87: частина 4. 2025. С. 224-230

3. Про Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод»: Постанова Верховної Ради України від 21 травня 2015 року № 462-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-VIII#Text (дата звернення: 12.06.2025)

4. Застереження та заяви щодо Договору № 005 станом на 23 січня 2025 року. Повідомлення, що міститься у вербальній ноті Постійного представництва України № 31011/32-119-155759 від 15 листопада 2024 р., зареєстроване в Генеральному секретаріаті 15 листопада 2024 р. URL:https://www.coe.int/en/web/Conventions/full-list/?module= declarations-by-treaty&numSte=005&codeNature=10&codePays=U (дата звернення: 12.06.2025)

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ, ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 року. Електронний ресурс. URL: http://zakon4.rada. gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 12.06.2025)

6. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. ООН; Конвенція, Проект, Угода від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 12.06.2025)

А.С. Поправко,
студент 1 курсу
НЮУ ім. Ярослава Мудрого
Науковий керівник – **О.Р. Дашковська**,
професор НЮУ ім. Ярослава Мудрого

ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ТА ВИКЛИКИ

Міжнародне гуманітарне право (МГП) — це сукупність міжнародно-правових норм і принципів, спрямованих на захист жертв війни, обмеження методів і засобів ведення збройних конфліктів, а також встановлення відповідальності за порушення цих норм. Основу МГП складають Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них, а також Гаазькі конвенції й низка інших міжнародних актів, які регламентують права і обов'язки сторін під час війни, захист цивільного населення, військовополонених, поранених, а також обмежують застосування певних видів зброї та методів ведення бойових дій.

Міжнародне гуманітарне право спрямоване на те, щоб обмежити засоби та способи ведення війни, якими можуть користуватися сторони збройного конфлікту. Воно гарантує захист і гідне ставлення до тих осіб, хто не бере участі в бойових діях або вже вибув із них. У цілому, це право встановлює основні принципи гуманізму, яких мають дотримуватись сторони у будь-якій ситуації, що пов'язана зі збройними конфліктами.

В умовах російсько-української війни питання дотримання і застосування норм МГП набуло особливої гостроти. Україна, як держава-учасниця основних міжнародних договорів у сфері МГП, зобов'язана забезпечувати захист жертв конфлікту, дотримання принципів розрізнення між цивільними і комбатантами, пропорційності та гуманності, а також заборони нападів на цивільні об'єкти, використання голоду як засобу війни, знищення об'єктів, важливих для життєзабезпечення населення. Особливого значення набуває захист прав осіб на окупованих територіях, забезпечення соціальних гарантій та створення ефективних механізмів притягнення до відповідальності за воєнні злочини.

На сьогодні термін «гібридна війна» офіційно не закріплено у положеннях міжнародного гуманітарного права, що створює суттєву прогалину у правовому регулюванні та викликає неоднозначності у його тлумаченні й практичному застосуванні. Цей термін найчастіше розглядається як одна з форм війни нового типу, що демонструє еволюцію змістовної складової збройних конфліктів у сучасних умовах [3] .

Важливість усвідомлення даного питання для російсько-української війни проявляється у тому, що за останні десятиліття гібридна війна асоціюється з агресивною зовнішньою політикою росії, яка веде сучасну війну, вдаючись до класичних бойових методів і нестандартних дій, що не відповідають традиційним формам збройного конфлікту. Однією з визначальних ознак такої війни є ведення бойових дій без оголошення війни, що дозволяє уникати прямих юридичних наслідків. Країна-агресор застосовує нерегулярні військові підрозділи, маскуючи їх під місцеве населення або учасників внутрішнього конфлікту, створюючи ілюзію громадянської війни. Водночас агресор ігнорує загальноприйняті норми міжнародного права, діє всупереч укладеним угодам і порушує встановлені домовленості.

Особливої уваги заслуговують дії російської федерації на території незалежної України, адже впродовж останніх років саме ця держава неодноразово порушувала базові норми міжнародного гуманітарного права та грубо порушувала міжнародні зобов'язання, зокрема ті, що випливають із положень Женевських та Гаазьких конвенцій. Ці документи є фундаментом сучасного міжнародного гуманітарного права, і хоча окремі норми можуть дублюватися, суть залишається незмінною — це правове забезпечення максимального захисту цивільного населення під час воєнних дій, особливо у випадках окупації [1].

Цим правилом нехтують російські військові, свідомо обстрілюючи цивільну інфраструктуру українських міст, проводячи масові розстріли мирних громадян на захоплених територіях чи примушуючи українських громадян до

служби в російській армії. Усе зазначене дає змогу виокремити ще одне проблемне питання, пов'яне із проявом ознак тероризму під час ведення воєнних дій. Саме держава-агресор, не лише веде бойові дії, а й активно вдається до дій, притаманних терористичним організаціям: шантаж, поширення інформаційно-психологічного тиску для залякування цивільних осіб. Таку кваліфікацію підтверджують неодноразові погрози з боку російської влади — як на адресу України, так і щодо інших країн, зокрема Польщі та Литви, — а також погрози застосування ядерної зброї, що формує статус росії як держави, яка чинить системний терор у регіоні, нехтуючи всіма принципами міжнародної безпеки та правового порядку [2].

Національне законодавство України активно адаптується до умов збройного конфлікту, що проявляється у прийнятті спеціальних законів щодо захисту прав громадян на тимчасово окупованих територіях, внесенні змін до Кримінального кодексу стосовно відповідальності за злочини проти людяності та воєнні злочини, а також у співпраці з Міжнародним кримінальним судом після ратифікації Римського статуту. Водночас, війна в Україні виявила низку викликів для МГП: недосконалість міжнародних механізмів контролю, складність ідентифікації сторін у гібридних конфліктах, відсутність чіткого визначення категорій постраждалих осіб, а також систематичне нехтування нормами МГП з боку агресора.

Сучасні реалії війни вимагають не лише суворого дотримання існуючих норм МГП, а й їхнього подальшого вдосконалення з урахуванням нових викликів, зокрема, пов'язаних із застосуванням новітніх технологій, кібератак, інформаційної війни та проксі-форм ведення бойових дій. Важливу роль у забезпеченні ефективного застосування МГП відіграють поширення знань серед військових, правоохоронців та цивільного населення, документування порушень, співпраця з міжнародними організаціями та активна позиція держави на міжнародній арені.

Отже, застосування норм міжнародного гуманітарного права під час війни в Україні залишається одним із ключових напрямів захисту прав людини, забезпечення гуманності під час збройного конфлікту та притягнення до відповідальності за воєнні злочини, водночас потребуючи постійного вдосконалення і адаптації до сучасних викликів

Список використаних джерел:

1. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

2. Замрига А.В. Застосування міжнародного гуманітарного права в умовах збройної агресії російської федерації проти України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2022-6-01-04/2022-6-01-04.

3. Антонов Артур та Жанна Павленко. «Гібридна війна» Аналіз визначень поняття. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://doi.org/10.21564/2663-5704.53.258155.

І.М. Проць,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

АДМІНІСТРАТИВНА ЮСТИЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРАВОВОЇ РІВНОВАГИ

Термін «адміністративна юстиція» є внутрішньо суперечливим, оскільки поєднує два різні за своєю природою поняття: «адміністрація» та «юстиція». Адміністрація, з одного боку, розуміється як діяльність, що пов'язана з управлінням, наданням допомоги, виконанням виконавчо-розпорядчих функцій. У організаційному розумінні вона ототожнюється з системою виконавчих органів державної влади та посадовими особами. Юстиція ж, навпаки, асоціюється із системою судових органів, покликаних забезпечувати законність, справедливість і реалізацію правосуддя. Таким чином, управлінська та правосудна діяльності мають відмінності як у змісті, так і у формах прояву.

Термін «адміністративна юстиція» походить від лат. administratio (управління) і justitia (справедливість, правосуддя). Як зазначає О.М. Бандурка, це поняття поєднує ідею справедливості та правосуддя, що базуються на праві (jus).

У науковій літературі сформувалися три основні підходи до визначення адміністративної юстиції:

1. Широке тлумачення - це особливий порядок вирішення адміністративно-правових спорів як судами, так і іншими органами [1, с. 112]. Тут "justitia" розуміється як справедливість, яку можуть забезпечити й адміністративні органи.
2. Судове тлумачення - адміністративна юстиція як форма правосуддя, що вирішує спори між громадянами та органами управління. Під "justitia" мається на увазі виключно судове правосуддя.
3. Інституційне тлумачення – адміністративна юстиція як діяльність спеціалізованих адміністративних судів або підрозділів [2, с. 65]. Тут ключовою ознакою є наявність окремої судової системи чи її підрозділу для розгляду публічно-правових спорів.

Ці підходи відповідають трьом основним критеріям:

- Матеріальний - характер спору як публічно-правового, що відрізняється від цивільних;
- Організаційний - наявність спеціальних органів, уповноважених розглядати такі спори;
- Формальний - особливий порядок розгляду.

Головне завдання адміністративної юстиції - захист прав і свобод фізичних та юридичних осіб. Конституція України 1996 року закріплює, що здійснення

правосуддя є виключною компетенцією судів. Однією з фундаментальних ознак правової держави є гарантія права на доступ до правосуддя та справедливий судовий розгляд. Відповідно до статті 55 Конституції України кожна особа має право оскаржувати в суді рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також їх посадових і службових осіб, які повинні діяти лише в межах та на підставі Конституції й законів України (стаття 19 Конституції України).

Забезпечення гарантій суб'єктивних прав громадян у взаєминах з адміністративними органами є важливою функцією правової держави. Це зумовлює необхідність створення в Україні системи адміністративного судочинства, що, з одного боку, має захищати права громадян, а з іншого - через судову практику забезпечувати законність діяльності органів державної влади та зміцнювати правопорядок. Таким чином, адміністративне судочинство виникає через специфіку публічно-правових спорів, у яких громадянин протистоїть потужному адміністративному апарату.

Конституція України проголошує нашу державу соціальною і правовою [3]. Виконуючи ці конституційні функції, органи державної влади покликані контролювати, захищати й охороняти права людини, інтереси суспільства, державні інтереси, а також забезпечувати національну і економічну безпеку, суверенітет і територіальну цілісність. Судова гілка влади має важливу відповідальність за вирішення суспільних спорів, підтримання правопорядку і спокою в суспільстві.

В Україні правосуддя здійснюється виключно судами відповідно до Конституції та чинного законодавства, що базується на кодифікованих актах - Кодексі адміністративного судочинства України, Цивільному, Кримінальному та Господарському процесуальних кодексах. Ці кодекси докладно регламентують порядок, процесуальні форми судового розгляду та прийняття рішень.

Згідно з пунктом 1 частини 1 статті 3 Кодексу адміністративного судочинства, «справою адміністративної юрисдикції є публічно-правовий спір, переданий на розгляд адміністративного суду» [4]. Це означає, що наявність публічно-правового спору є особливим видом правовідносин, які виникають у зв'язку з реалізацією публічної (державної) влади суб'єктами в сфері адміністративного права.

В.Б. Авер'янов визначає адміністративно-правові відносини як суспільні відносини, врегульовані адміністративним правом, в яких сторони взаємодіють, здійснюючи права і виконуючи обов'язки, гарантовані відповідними нормами .

Становлення інституту адміністративної юстиції тісно пов'язане з принципом поділу влади, що сприяє посиленню ролі судової гілки влади у розв'язанні правових конфліктів між адміністрацією та громадянами. Завдяки цьому державні органи перестали бути суддями у власних справах.

Проте науковці і практики не мають єдиного погляду на визначення поняття «адміністративна юстиція», і кожен із них трактує це поняття по-своєму.

Ю.П. Битяк визначає адміністративну юстицію як:

1. систему спеціалізованих органів, які контролюють законність у сфері державного управління;

2. вужче - особливий процесуальний порядок розгляду адміністративно-правових спорів між громадянами або організаціями з однієї сторони та державними органами з іншої, коли суди або інші уповноважені органи розглядають скарги на дії державних органів і приймають обов'язкові для них рішення [5, с. 177-178].

Р.А. Калюжний визначає адміністративну юстицію як порядок розгляду і вирішення в судовій формі спорів у сфері адміністративного управління між громадянами чи юридичними особами і адміністративними органами. Вона здійснюється спеціальними юрисдикційними органами, створеними для вирішення таких правових спорів [6, с. 168]. Це означає, що адміністративна юстиція не обов'язково пов'язана з наявністю адміністративних судів. У різних країнах відсутня система адміністративних судів, а спори вирішують спеціальні юрисдикційні органи, що діють за процедурою, близькою до судової.

Юридична енциклопедія визначає адміністративну юстицію як особливий порядок вирішення адміністративно-правових спорів судами та іншими уповноваженими державними органами.

У цьому контексті О. М. Пасенюк наголошує, що адміністративна юстиція – це встановлений законом порядок розгляду і вирішення справ у судовій формі між громадянами або юридичними особами та органами державного управління (посадовими особами). Вона здійснюється загальними судами або спеціальними органами, створеними для розв'язання правових суперечок. Загалом адміністративна юстиція є засобом обмеження виконавчої влади, а адміністративні суди - інструментом реалізації принципу поділу влади та додатковим захистом суб'єктивних прав і волі громадян [7, с. 176].

Л.О. Нечипоренко розглядає адміністративну юстицію як систему зовнішнього контролю за діяльністю адміністративних органів та їх посадових осіб щодо громадян [8, с. 130].

О.В Петришин акцентує, що адміністративна юстиція - це встановлений законом порядок розгляду й вирішення в судово-процесуальній формі справ, що виникають у сфері державного управління між громадянами або юридичними особами та органами виконавчої влади і місцевого самоврядування, який здійснюють загальні або спеціальні суди [9, с. 213].

Суддя Конституційного Суду України Л.О. Нечипоренко характеризує адміністративну юстицію як обов'язковий елемент системи зовнішнього контролю за законністю дій органів публічної влади та їх посадових осіб. Цей контроль стосується актів або дій (бездіяльності), що порушують права фізичних і юридичних осіб, і забезпечується системою судових органів у порядку, передбаченому адміністративним процесом.

Більшість науковців сходяться до спільної думки, що адміністративна юстиція - це гарантований державою та закріплений законодавством спосіб захисту приватними особами своїх прав, свобод і законних інтересів від неправомірних дій або бездіяльності органів влади та їх посадових осіб, що

полягає у розгляді і вирішенні публічно-правових спорів системою адміністративних судів [10, с. 89].

Адміністративна юстиція - це особливий порядок розгляду адміністративних спорів, відмінний насамперед за суб'єктним складом органів, уповноважених їх розглядати.

Список використаних джерел

1. Ковальчук І. О. Світові моделі адміністративної юстиції: порівняльно-правовий аналіз. *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 112-118.
2. Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С. Адміністративний процес України: навчальний посібник. Київ: Прецедент, 2007. 531 с.
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2747-15
4. Адміністративне право України (загальна частина): навч. посіб. / Остапенко О. І. Ковалів М. В., Єсімов С. С. та ін..; Вид. 2-е, доп. Львів: СПОЛОМ, 2021. 616 с
5. Калюжний Р. А. Адміністративне право України: навч. посіб. Київ: Паливода А. В., 2003. 368 с.
6. Адміністративне судочинство України: підручник / за заг. ред. О. М. Пасенюка. Київ: Юридична думка, 2007. 576 с.
7. Нечипоренко Л. О. Адміністративно-правовий статус адміністративних судів в Україні: монографія. Київ: Вид-во НАДУ, 2010. 230 с.
8. Петришин О. В. Теорія держави і права: підручник. Харків: Право, 2011. 400 с.
9. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / В. Галунько, П. Діхтієвський, О. Кузьменко та ін. ; за ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання четверте. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 656 с.

І.М. Проць,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
В.І. Петелька,
аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СУДОВА ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ У СПРАВАХ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Роль Верховного Суду в адміністративному судочинстві важко переоцінити, оскільки він не тільки є найвищим органом у системі адміністративного правосуддя, але й забезпечує формування єдиної судової практики. Судова практика Верховного Суду в адміністративних справах відображає не лише розвиток адміністративного судочинства в Україні, а й тенденції правового регулювання суспільних відносин [1, с. 15].

Адміністративні справи охоплюють широкий спектр правовідносин між громадянами та органами публічної влади, а також між самими органами влади. До найбільш поширених категорій справ, які розглядаються Верховним Судом, належать:

Спори щодо законності нормативно-правових актів. Це можуть бути акти, що порушують права громадян, але при цьому мають загальнообов'язковий характер. Приміром, спори щодо податкових та митних нормативів, які були прийняті з порушенням норм Конституції або законів.

Спори між громадянами та органами влади. Це стосується справ, де особи оскаржують незаконні дії або бездіяльність державних органів. Наприклад, рішення щодо соціальних виплат або порушення трудових прав. Справи щодо неправомірних дій або бездіяльності посадових осіб. Вищі органи державної влади можуть виносити рішення, що порушують права громадян, зокрема, у випадках, коли органи влади не виконують свої обов'язки або видають неправомірні адміністративні акти.

Серед спостережуваних тенденцій слід виокремити:

1) Посилення ролі міжнародних стандартів. Верховний Суд активно враховує стандарти прав людини, визначені міжнародними договорами, ратифікованими Україною, зокрема Європейською конвенцією з прав людини та Міжнародним пактом про громадянські і політичні права. Судова практика демонструє, що навіть якщо національні закони не є достатньо чіткими, суд може застосовувати міжнародні норми, що забезпечує захист прав людини на більш високому рівні.

2) Нова практика щодо правових наслідків рішень органів влади: Верховний Суд часто ухвалює рішення, що мають практичне значення для органів публічної влади, коригуючи їхню діяльність і зобов'язуючи до виправлення порушень, таких як незаконні адміністративні акти або неналежне виконання обов'язків.

3) Інтерпретація законів у нових умовах: Верховний Суд ставить акцент на тому, щоб забезпечити єдність тлумачення норм права, що є важливим для юридичної визначеності та стабільності правових норм. Зокрема, в умовах постійних змін в адміністративному законодавстві, Верховний Суд намагається адаптувати правозастосування до нових реалій, враховуючи соціально-економічні зміни [2, с. 374].

Практика Верховного Суду у справах адміністративної юрисдикції свідчить про його зростаючу роль як джерела тлумачення публічного права. В останні роки суд не лише переглядає рішення нижчих інстанцій, а й активно бере участь у формуванні нових стандартів правозастосування, особливо у справах із соціальним, бюджетним та екологічним контекстом.

Наприклад, у справі № 640/18983/20 (постанова від 09.03.2023 р.) Верховний Суд розглядав питання дискримінаційного підходу при призначенні пенсій ВПО (внутрішньо переміщеним особам). Суд дійшов висновку, що механізм додаткових перевірок у таких справах не може обмежувати гарантовані законом соціальні права, якщо немає об'єктивних підстав для відмови. Це рішення стало основою для перегляду адміністративної практики у відповідній сфері.

Окремо варто згадати справу № 160/10427/22 (постанова від 11.10.2023 р.), де Верховний Суд визнав незаконним затягування митного оформлення товару через внутрішні інструкції митного органу. Суд зазначив, що жодна внутрішня бюрократична процедура не може мати пріоритету над нормами закону. Таким чином було закладено підхід до переваги закону над інструкціями у сфері публічного адміністрування.

Ці приклади свідчать про здатність Верховного Суду оперативно реагувати на виклики практики та усувати прогалини або суперечності в адміністративному праві. Особливої актуальності така діяльність набуває в умовах постійної зміни законодавства, коли стабільність правової позиції суду слугує гарантією правової визначеності.

Крім рішень у конкретних справах, Верховний Суд публікує огляди судової практики за напрямами. Такі огляди регулярно готуються Науково-консультативною радою при КАС і охоплюють теми податкових спорів, соціального захисту, виборчих прав тощо. Вони містять правові позиції, які стають орієнтирами не лише для суддів, а й для юристів, адвокатів та державних органів.

Зростає також значення позицій Верховного Суду як «джерела права» у спорах із державою, які мають резонанс або принциповий характер. Зокрема, йдеться про справи щодо військовослужбовців, мобілізації, компенсацій за зруйноване майно, які стали актуальними після 2022 року. Такі справи

набувають не лише правового, а й суспільного значення, формуючи стандарт державної відповідальності.

Варто зазначити низку важливих рішень Верховного Суду, які стали орієнтиром для судів нижчих інстанцій у справах адміністративної юрисдикції. Так, у постанові від 20.10.2023 року у справі № 520/11215/21 Суд визнав протиправною відмову органу місцевого самоврядування надати громадянину доступ до публічної інформації. Суд наголосив, що реалізація права на інформацію не повинна бути обмежена надмірними формальностями або бюрократичними бар'єрами. Це рішення отримало широке визнання і стало підставою для перегляду практики місцевих рад у питаннях інформаційної відкритості.

Іншим показовим прикладом є справа № 440/8513/22, у якій Верховний Суд 03.07.2023 року розглянув позов щодо неправомірного нарахування податкового боргу. Суд застосував практику ЄСПЛ, зокрема принцип добросовісності адміністрації, та вказав, що фіскальні органи повинні діяти передбачувано та з урахуванням прав платника податків.

Такі справи демонструють не лише судову активність Верховного Суду, а й здатність адаптуватися до нових викликів через інтерпретацію законодавства відповідно до європейських стандартів.

Одним із яскравих прикладів формування правової позиції Верховного Суду у сфері адміністративного судочинства стала справа № 640/3142/22 (постанова від 17.05.2023), де йшлося про неправомірну відмову в наданні субсидії особі, яка проживала в деокупованій території. Суд прямо зазначив, що органи соціального захисту не можуть відмовляти у нарахуванні субсидій лише на підставі проживання в зоні бойових дій, оскільки це суперечить принципам рівності та справедливості, закріпленим у Конституції України та Конвенції про захист прав людини.

Ще одне ключове рішення - постанова від 12.09.2022 у справі № 420/13042/21. Верховний Суд скасував рішення судів нижчих інстанцій, якими було відмовлено у задоволенні позову особи про скасування рішення податкової служби. Суд застосував доктрину "належного повідомлення" (англ. due notice), вказавши, що повідомлення про перевірку повинно бути не лише формальним, а й зрозумілим і своєчасним для платника податків. Це рішення стало орієнтиром для численних податкових спорів.

Крім індивідуальних рішень, Верховний Суд формує правові позиції через правові висновки Великої Палати, які мають обов'язковий характер для всіх судів. Один із таких висновків, наприклад, у справі № 9901/268/20, визначив, що обмеження доступу до адміністративного суду у справах, пов'язаних із мобілізацією, повинні бути чітко обґрунтовані та відповідати критеріям пропорційності, передбаченим ст. 8 Конвенції [3, с. 321-322].

Таким чином, Верховний Суд не лише переглядає рішення в касаційному порядку, а й системно формує стандарти правозастосування в адміністративній сфері, орієнтуючись на принципи верховенства права, пропорційності, правової визначеності та міжнародні зобов'язання України.

Список використаних джерел
1. Тимченко І. О. Судова практика Верховного Суду у справах адміністративної юрисдикції. *Юридичний вісник*. 2022. № 4. С. 15–23.
2. Проць І. М. Співвідношення законодавства про адміністративне судочинство та про адміністративні правопорушення. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. № 1. С. 374–379.
3. Адміністративно-судове процесуальне право України : підручник / [Д. В. Лученко, Ю. В. Георгієвський, М. І. Бєлікова та ін.] ; за заг. ред. проф. Д. В. Лученка. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2024. 696 с.

І.М. Проць,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
О.І. Петелька,
аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

УКРАЇНСЬКА АДМІНІСТРАТИВНА ЮСТИЦІЯ: ВЛАСНА МОДЕЛЬ ІЗ ПОГЛЯДОМ НА СВІТ

У Конституції України закладено теорію суверенітету народу як правову доктрину, що визначає пріоритет прав і свобод людини та громадянина, а також встановлює верховенство народу як джерела публічної влади. Інакше кажучи, сучасна модель демократії в Україні, зафіксована в Основному законі держави [1], базується на ідеї народного суверенітету, який гарантує повновладдя і верховенство народу. При цьому держава не має права обмежувати цей суверенітет, перебувати над ним чи бути сильнішою за нього, адже державна ("публічна") влада за своєю природою є похідною від влади народу.

Отже, Конституція України втілює принцип підпорядкування публічної влади громадянам і народу, а не навпаки, оскільки саме воля народу є фундаментом державності. Захист прав і законних інтересів учасників публічно-правових відносин є невід'ємною складовою прозорої і демократичної діяльності владних суб'єктів.

Забезпечення гарантій суб'єктивних прав громадян у відносинах із державними органами є обов'язком правової держави. Це обумовило створення в Україні інституту адміністративної юстиції, яка має на меті, з одного боку, захист прав та інтересів осіб, а з іншого - через сталу судову практику забезпечити законність дій органів влади та сприяти зміцненню правопорядку в державі.

Важливим кроком у розвитку української законодавчої бази стало прийняття у 2005 році Кодексу адміністративного судочинства України [2], який запровадив ефективний механізм правового контролю за управлінською діяльністю. Це дозволило громадянам реалізувати свої права у відносинах із державними органами через оскарження їх неправомірних рішень, дій або бездіяльності, що є кроком до втілення положень статті 55 Основного закону.

Адміністративне судочинство відіграє важливу роль у гарантуванні прав і свобод громадян, а також законних інтересів юридичних осіб, що разом сприяє зміцненню економічного, соціального, політичного і юридичного добробуту - основи забезпечення народного суверенітету, верховенства його потреб і законних інтересів.

До адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які нормативно-правові або індивідуальні акти суб'єктів владних повноважень з підстав їх незаконності або невідповідності актам вищої юридичної сили, якщо інший порядок оскарження не передбачений Конституцією чи законами України. Законодавець заборонив відмовляти особам у доступі до правосуддя навіть у разі неповноти, неясності чи суперечливості законодавства, що регулює спірні відносини.

Українська модель конституційно-правового захисту особи є результатом як наукових надбань країни, так і світової практики адміністративної юстиції. Звісно, система адміністративних судів і концепція судового захисту прав громадян від адміністративного свавілля залежать від правової системи конкретної країни. Проте спільним фактором для країн однієї правової сім'ї є подібність завдань, принципів і механізмів адміністративної юстиції. У Західній Європі існує багато моделей адміністративної процедури контролю за діяльністю органів державного управління, які відповідають історії та правовим системам цих країн і відображають погляди теоретиків права.

Проблема формування системи адміністративної юстиції в Україні не є новою, проте й нині серед науковців, практикуючих юристів та представників влади тривають дискусії щодо теоретичних засад адміністративної юстиції, її ролі і місця в правовій системі України.

Забезпечення гарантій суб'єктивних прав громадян у відносинах з адміністративними органами є обов'язком правової держави, що зумовлює необхідність існування адміністративної юстиції в Україні. Водночас слід наголосити, що основним завданням адміністративної юстиції є здійснення правового контролю, а не оцінка доцільності управлінських рішень.

Головною характеристикою адміністративної юстиції є її організаційне відокремлення від органів виконавчої влади та інших структур, які виконують адміністративні функції. Адміністративна юстиція - це правосуддя, судова гілка влади, а водночас це окрема адміністративна галузь правосуддя. Процес розгляду справ в адміністративних судах, хоча й має свої особливості, побудований за зразком загального судового процесу.

Однак специфіка адміністративних справ вимагає особливих організаційних форм і спеціальної суддівської кваліфікації, оскільки рішення в

таких справах потребують не лише знань адміністративного законодавства, а й розуміння державного управління та інших суміжних сфер [3, с. 132].

Таким чином, адміністративна юстиція - це встановлений законом порядок розгляду та прийняття рішень у судовому процесі за спорами, що виникають у сфері державного управління між громадянами або юридичними особами з одного боку та органами державного управління (посадовими особами) - з іншого. Розгляд таких справ здійснюють як загальні, так і спеціально створені суди для вирішення правових спорів.

В цілому адміністративна юстиція виступає одним із механізмів обмеження виконавчої влади, а адміністративні суди - інструментом реалізації принципу поділу влади, а також додатковим захисним засобом для суб'єктивних прав і свобод громадян.

Практичний досвід роботи адміністративних судів в Україні виявив низку проблем, пов'язаних із ефективністю забезпечення цими судами законності у сфері виконавчої влади. Це вимагає вдосконалення не лише адміністративно-процесуального законодавства, а й багатьох чинників, що впливають на діяльність адміністративних судів, зокрема їх матеріально-фінансового і кадрового забезпечення.

Як слушно зазначає Н. Плахотнюк, ефективне функціонування системи адміністративних судів потребує значних ресурсів. Окрім цього, варто згадати про проблему усунення неправомірного впливу на рішення та дії адміністративних судів. За останній час факти тиску на суддів та втручання у діяльність судів набули системного й відвертого характеру, зокрема у процесі розгляду адміністративних справ, формування суддівського корпусу, призначення суддів на адміністративні посади та розгляду питань щодо відповідальності суддів.

Необхідність реформування адміністративної юстиції в Україні зумовлена потребою удосконалення цього інституту як на законодавчому, так і на практичному рівні. Важливими кроками у цьому напрямі стали прийняття Кодексу адміністративного судочинства України та розробка проєкту Адміністративно-процедурного кодексу.

В Україні відсутність чіткого врегулювання юрисдикції призводить до відмови в захисті прав через направлення осіб до загальних судів, де немає спеціальних принципів і механізмів для ефективного захисту від дій органів влади [4, с. 174].

І. Х. Темкіжев на Міжнародній конференції назвав основними напрямками розвитку адміністративного судочинства єдність судової практики, строковий розгляд справ і підвищення ефективності, але не врахував важливість вивчення досвіду судів країн, близьких до України.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

2. Кодекс адміністративного судочинства України. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35–37. Ст. 446. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

3. Адміністративно-судове процесуальне право України : підручник. за заг. ред. проф. Д. В. Лученка. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2024. 696 с.

4. Адміністративний процес України : підручник / за заг. ред. Д. І. Йосифовича. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 500 с.

І.М. Проць,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
С.Т. Росяк,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ФАКТИЧНІ ШЛЮБНІ ВІДНОСИНИ ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ У ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

В основі антикорупційного законодавства лежить концепція публічного інтересу, тобто інтересу суспільства до того, щоб органи державної влади діяли чесно, об’єктивно, відкрито та виключно на благо громади, а не окремих осіб. Порушення цього інтересу становить сутність конфлікту інтересів, який виникає, коли приватні інтереси особи (зокрема, сімейні, майнові чи особисті) суперечать її службовим обов’язкам.

У контексті розвитку правової держави питання запобігання конфлікту інтересів на державній службі набуває дедалі більшої актуальності. У сучасному українському суспільстві співжиття людей без офіційної реєстрації шлюбу, тобто фактичні шлюбні стосунки, є поширеним явищем. Однак, чинне антикорупційне законодавство, зокрема Закон України «Про запобігання корупції», не надає чіткого визначення таких відносин у контексті конфлікту інтересів. Це створює прогалини в правовому регулюванні та ускладнює виявлення та вирішення потенційних або реальних конфліктів інтересів серед державних службовців.

Закон України «Про запобігання корупції» тлумачить значення термінів «конфлікт інтересів» та «приватний інтерес». Реальний конфлікт інтересів -

суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень [1]. У свою чергу, приватний інтерес - будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, у тому числі зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, у тому числі ті, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях [1].

Ткаченко О. Г. та Разумейко Н. С. влучно зазначають: «Саме поняття «конфлікту інтересів» є оціночне, оскільки майже неможливо точно сформулювати перелік усіх приватних інтересів державного службовця та закріпити всі життєві ситуації, в разі настання яких виникне конфлікт з інтересом служби» [2, с. 70].

Приватний інтерес може бути зумовлений особистими, сімейними, дружніми або іншими позаробочими стосунками. Однак поняття «близьких осіб» у законі охоплює лише офіційно зареєстрованих подружжя, виключаючи зі сфери дії відповідних норм фактичні шлюбні відносини.

У п.3 ч.1 с. 1 Закону України «Про запобігання корупції» міститься поняття – близькі особи - члени сім'ї суб'єкта, зазначеного у частині першій статті 3 цього Закону, а також чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний та двоюрідний брати, рідна та двоюрідна сестри, рідний брат та сестра дружини (чоловіка), племінник, племінниця, рідний дядько, рідна тітка, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, батько та мати дружини (чоловіка) сина (дочки), усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням зазначеного суб'єкта [1].

Особи, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, не завжди підпадають під це поняття, що унеможливлює ефективне застосування захисту від конфлікту інтересів. Це створює ситуації, коли державні службовці можуть приймати рішення на користь своїх фактичних партнерів, формально не порушуючи антикорупційних правил.

Фактичні шлюбні відносини створюють приховану сферу приватного інтересу, яка формально не охоплюється категорією «близьких осіб», але по суті відповідає критеріям існування приватного інтересу. Це особливо актуально в ситуаціях, коли працівник приймає рішення, що впливають на працевлаштування, просування по службі або фінансування особи, з якою він перебуває у фактичному шлюбі чи здійснює контроль за діяльністю цієї особи.

В результаті справжні конфлікти інтересів залишаються невідомими та неврегульованими, що призводить до порушень принципів державної служби: неупередженості, чесності, законності та верховенства права.

Тобто, правова невизначеність щодо статусу фактичних шлюбних відносин створює прогалини в механізмах боротьби зі зловживаннями, пов'язаними з приватними інтересами посадових осіб. Ця невизначеність може

призвести до того, що державні службовці прийматимуть рішення на користь осіб, з якими вони перебувають у фактичних шлюбних відносинах, що може створити конфлікт інтересів. Однак, через відсутність офіційного статусу таких стосунків, притягнення до відповідальності є неможливим.

Тому, було б доцільно розширити дефініцію «близькі особи» у Законі України «Про запобігання корупції», включивши до нього осіб, які проживають однією сім'єю та не зареєстровані у шлюбі, а також встановити чіткі адміністративні процедури виявлення та декларування фактичних шлюбних стосунків у межах виконання службових обов'язків.

З адміністративно-правової точки зору, існує потреба у розробці вторинного законодавства, яке б включило фактичні шлюбні стосунки до переліку обставин, що можуть створювати конфлікт інтересів. Імплементація відповідних положень повинна здійснюватися з урахуванням правової визначеності, принципу добросовісності, а також поваги до приватного життя осіб, що перебувають у таких стосунках.

Отже, фактичні шлюбні стосунки можуть створювати умови для конфлікту інтересів на державній службі. Відсутність чіткого правового регулювання таких відносин у контексті антикорупційного законодавства ускладнює виявлення та врегулювання конфлікту інтересів. Необхідно внести відповідні законодавчі зміни та розробити методичні рекомендації для забезпечення прозорості та доброчесності в діяльності державних службовців.

Список використаних джерел

1. Про запобігання корупції: Закон України № 1700-VII від 14.10.2014 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text
2. Ткаченко О. Г., Разумейко Н. С. Поняття та характерні риси конфлікту інтересів під час проходження державної служби в Україні. *Науковий вісник Сіверщини. Науковий журнал. Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, Серія: Право*: № 2 (10). 2020. С. 63-74.

С.П. Рабінович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач Лабораторії прав людини
імені академіка Петра Рабіновича
(НДІ ДБМС НАПрн України)

ПРЯМА ДІЯ НОРМИ Ч.3 СТ. 35 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ І ОЦІНЮВАННЯ СУМЛІННОСТІ ВІДМОВИ ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ У ПРАКТИЦІ ВИЩИХ СУДОВИХ ІНСТАНЦІЙ

1. Проблема правового оцінювання відмови від виконання військового обов'язку, мотивованої релігійними переконаннями громадянина, набула сьогодні особливої чутливості. Її найважливішими аспектами є забезпечення справедливого балансу екзистенційної потреби виживання України як

незалежної та суверенної держави, з одного боку, та конституційно захищених інтересів військовозобов'язних вірян, з іншого.

Необхідність гарантувати під час війни право на «відмову сумління» *(conscience objection)* під час мобілізації вже протягом більше 10-и років визнають як церква, так і держава [1; 2-5; 6; 7]. Кілька днів тому Державна служба України з етнополітики та свободи совісті затвердила «Перелік юридичних осіб – релігійних організацій, які належать до критично важливих для функціонування економіки та забезпечення життєдіяльності населення в особливий період», до якого увійшло 7 726 таких РО [8].

23 червня 2015 року ВСС України з розгляду цивільних і кримінальних справ вперше захистив право на відмову від військової служби через особисті переконання під час мобілізації: «Відсутність можливості проходження ОСОБА_5 альтернативної (невійськової) служби в період мобілізації не може бути підставою для притягнення його до відповідальності за ст. 336 КК України» [9]. 25 травня 2023 року Верховний Суд вперше за час повномасшабного вторгнення скасував обвинувальний вирок християнину-відмовнику А., ухваливши негайно звільнити його з-під варти; скасувати вирок суду першої інстанції та ухвалу апеляційного суду і призначити новий розгляд в суді першої інстанції [10].

2. ВС сформував низку правових позицій, які стали результатом застосування норм Конституції України як норм прямої дії: «Одним з аспектів зазначеного права [ст. 35 Конституції України – *С.Р.]* є можливість *сумлінної* відмови від військової служби» [11; 12, курсив мій. – *С.Р.*]; «Мотив, як ознака кримінального правопорушення, має досить важливе значення, оскільки не встановивши його тяжко зрозуміти та встановити кримінальний характер діяння» [10]; «можливість здійснення права на сумлінну відмову від військової служби не обмежується членством у зареєстрованих релігійних організаціях, зміст віровчення яких передбачає безумовну неприпустимість такої служби, носіння та використання зброї» [13].

Узгоджені з Конституцією і практикою ЄСПЛ також і правові позиції ВС з питань запобігання зловживанням правом на свободу совісті в умовах мобілізації:

- «…досягнення справедливого балансу між правом людини за статтею 9 Конвенції і статтею 35 Конституції України в аспекті можливості сумлінної відмови від військової служби та інтересами захисту суверенітету, територіальної цілісності України, прав і свобод інших осіб вимагає забезпечення об`єктивної перевірки тверджень особи про несумісність її релігійних переконань з військовою службою і підтвердження доказами наявності відповідних релігійних переконань»;
- «відмовляючись від служби у збройних силах з міркувань совісті, особа має продемонструвати наявність у неї відповідних глибоких, щирих та послідовних релігійних переконань певними даними, крім власних слів і тверджень близьких осіб (інформацією про публічні висловлювання у минулому

такої світоглядної позиції, участь у суспільних рухах пацифістської спрямованості тощо)» [13].

3. Як для військовозобов'язаних вірян, так і для держави як суб'єкта міжнародно-правових зобов'язань суттєво, що практика ВС з питань відмови від військової служби за релігійними переконаннями, зазнає змін. Викликають занепокоєння правові позиції, які вказують на незастосування ВС приписів Конституції як норм прямої дії:

«Під час мобілізації військовозобов`язаних можливість проходження альтернативної служби виключається, оскільки сама по собі мобілізація має на меті не просто несення військової служби, а захист Батьківщини від військового вторгнення іншої держави»; «перебування держави у правовому режимі воєнного стану є вагомою причиною, щоб вести мову про необхідність виконання військового обов`язку усіма громадянами України… <…>»; «Аргументи про те, що релігійні переконання не дозволяють одягати військову форму та здійснювати діяльність, яка не пов`язана із використанням та носінням зброї, суд не може оцінити як такі, які настільки обмежують можливість сповідувати певну віру, що виключають можливість виконання військовозобов`язаним громадянином України свого обов`язку по мобілізації під час воєнного стану» [14].

Вельми контраверсійною є правова позиція, згідно з якою «жодні релігійні переконання не можуть бути підставою для ухилення громадянина України, визнаного придатним до військової служби, від мобілізації з метою виконання свого конституційного обов`язку із захисту територіальної цілісності та суверенітету держави від військової агресії з боку іноземної країни» [11].

Її правова вразливість полягає, по-перше, в тому, що ця позиція може розумітися, зокрема, як пряме заперечення дії імперативного припису ч. 4 ст. 35 Конституції України в умовах відсічі збройній агресії; по-друге, у відкиданні необхідності з'ясовувати дійсні мотиви відмови від виконання військового обов'язку і, відтак, у санкціонуванні суто об'єктивного ставлення в провину. Логічна суперечливість цієї позиції полягає в тому, що особа, релігійні переконання якої виключають виконання військового обов'язку, не може бути суб'єктом ухилення від мобілізації ані в мирний, ані у воєнний час. Адже встановленню наявності або відсутності підстав для притягнення до кримінальної відповідальності за статтею 336 КК має *передувати* дослідження судом питання про наявність глибоких, щирих та послідовно сповідуваних релігійні переконань, які виключають можливість виконання військовозобов`язаним свого обов`язку по мобілізації. Інакше кажучи, кваліфікація судом дій обвинуваченого за статтею 336 КК вже сама собою свідчить про встановлення відсутності в нього релігійних переконань, значимих для непритягнення особи до кримінальної відповідальності.

Спроби наведення в судових рішеннях міркувань з приводу допустимості для обвинуваченого тих чи інших конкретних форм виконання ним військового обов'язку та несення військової служби для вірян, чиї релігійні переконання, за її твердженням, не дозволяють їм виконувати такого обов'язку взагалі,

становлять ніщо інше як пряме втручання у переконання людини, в її *forum internum*. Це втручання в абсолютне, таке що не може підлягати жодним обмеженням, право людини *мати* релігійні переконання. Водночас це фактично є втручанням і у внутрішні справи (зміст віровчення) релігійних організацій, що суперечить вже конституційному принципу відділення держави від церкви.

4. Вважаємо, що сумлінність відмови стосовно *зовнішнього* аспекту свободи віросповідання може доводитися, зокрема: документами, які містять поведінкові настанови РО з питань відношення до виконання військового обов'язку; її внутрішніми віросповідними й віронавчальними документами; документами, які засвідчують членство особи у відповідній РО та його тривалість; документами на підтвердження обіймання особою посад, зайняття яких, за внутрішніми настановами РО, передбачає глибоке засвоєння відповідного віровчення.

Що ж до внутрішнього аспекту цієї свободи, то він, своєю чергою, може підтверджуватися показами свідків та іншими доказами поведінки, яка засвідчує щире, стійке та послідовне сповідування релігійних переконань пацифістського змісту; доказами, що підтверджують тривалість здійснення особою релігійної діяльності в межах певної РО та поза нею; висновком релігієзнавчої експертизи.

Як видається, в умовах загальної мобілізації пропорційним засобом запобігання зловживанням правом на заміну виконання військового обов'язку альтернативною службою може стати правозастосовне «обертання» презумпції доказової сили довідки про хрещення особи як члена християнської релігійної організації чи еквівалентний їй документ іншої РО (за умови, що подальша поведінка особи, за позицією РО та свідків, не спростовує щирості її релігійних переконань) залежно від часу набуття особою відповідних переконань. Часовим рубежем може бути дата початку повномасштабної агресії або інша, більш рання, дата.

Список використаних джерел

1. Звернення Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій щодо розвитку діалогу і державно-церковної взаємодії (23 квітня 2016 року, м. Київ) chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://vrciro.org.ua/files/2021-1996_UCCRO_documents_web.pdf

2. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» (щодо альтернативної (невійськової) служби громадян України, для яких виконання військового обов'язку суперечить їх релігійним переконанням) (реєстр. № 2034а від 05.06.2015): http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55495

3. Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про альтернативну (невійськову) службу" (щодо строків подання заяви) 4485 від 21.04.2016 http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=4485&skl=9

4. Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію" щодо розширення можливостей мобілізовувати громадян у військові підрозділи, а також для виконання робіт, що мають оборонний характер, забезпечують функціонування національної економіки в умовах воєнного стану (реєстр. № 9566 від 07.08.2023) https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42455

5. Проект Закону про внесення змін до статті 23 Закону України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію" щодо забезпечення конституційного права громадян на альтернативну (невійськову) службу (реєстр. № 11439 від 24.07.2024) https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/44641

6. Розділ 3.3 Свобода думки, совісті та релігії Дорожньої карти з питань верховенства права (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 травня 2025 р. № 475-р «Деякі питання забезпечення переговорного процесу про вступ України до Європейського Союзу за кластером 1 “Основи процесу вступу до ЄС”) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475-2025-%D1%80#Text

7. Доповідь ООН: низка висновків щодо України – необґрунтовані (*Омбудсман України,* 03.01.2025) https://ombudsman.gov.ua/news_details/dopovid-oon-nizka-visnovkiv-shchodo-ukrayini-neobgruntovani

8. Наказ Державної служби України з етнополітики та свободи совісті 05 лютого 2025 року N Н-21/11 https://dess.gov.ua

9. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23.06.2015 (справа №5-1583км15). Єдиний державний реєстр судових рішень https://reyestr.court.gov.ua/Review/45855629

10. Постанова ККС ВС 25.05.2023 (справа № 344/7666/22) Єдиний державний реєстр судових рішень https://reyestr.court.gov.ua/Review/111160092

11. Постанова ККС у складі ВС від 13.06.2024 (справа № 601/2491/22) Єдиний державний реєстр судових рішень https://reyestr.court.gov.ua/Review/120029741

12. Постанова ККС у складі ВС від 26.11.2024 (справа № 125/773/23) Єдиний державний реєстр судових рішень https://reyestr.court.gov.ua/Review/123380783

13. Постанова ККС у складі ВС від 02.05.2024 (справа № 344/12021/22) Єдиний державний реєстр судових рішень https://reyestr.court.gov.ua/Review/118893514

14. Постанова ККС у складі ВС від 15 квітня 2025 (справа № 573/406/24) Єдиний державний реєстр судових рішень https://reyestr.court.gov.ua/Review/126906863

А. Радченко,
аспірант кафедри
загальноправових дисциплін факультету № 1
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОМІРНІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В УКРАЇНСЬКІЙ ЮРИДИЧНІЙ ДОКТРИНІ ТА РІШЕННЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Інформаційні права людини є одними із найважливіших правових надбань держави та становлять основу її функціонування на демократичних, соціальних і правових засадах. Україна, активно розвиваючи інформаційне суспільство, визнає на національному та міжнародному рівнях право на інформацію як фундаментальне право кожної людини.

Конституційні права і свободи хоча й мають найвищу юридичну силу, проте більшість із них не є абсолютними, і їх реалізація може бути обмежена. Зокрема, у ч. 2 ст. 64 Основного Закону зазначено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень, а в ч. 2 ст. 34 йдеться про те, що такі обмеження можуть вводитися в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам [1].

Відповідно до припису пункту 1 частини першої статті 92 Конституції України, національне законодавство теж гарантує реалізацію та захист права кожного на інформацію, про що зазначено у ст. 5 Закону України «Про інформацію», водночас у ч. 2 ст. 6 цього Закону вказується, що право на інформацію може бути обмежено законом [2].

Як зазначав один із перших в Україні дослідників проблематики обмежень прав людини проф. П. М. Рабінович, їхніми межами виступають «природні та соціальні явища (фактори), які визначають зміст та обсяг використання прав людини» [3, с. 40]; «звуження змісту і скорочення обсягу прав людини… є основним наслідком їхнього обмежування» [3, с. 16].

На думку Т. І. Шинкар, як правовий інститут «обмеження прав і свобод людини» охоплює значну кількість регуляторів і механізмів звуження змісту й обсягу прав людини, поєднаних у спеціальних порядках, із виділенням підстав та умови такої діяльності, яка, у свою чергу, базується на взаємному зв'язку й узгодженості норм конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального та інших галузей права. Крім того, усі ці норми законодавства доповнюються судовою практикою національних судів, а також практикою Європейського суду з прав людини [4, с. 60].

Аналізуючи обґрунтованість обмеження прав і свобод в умовах окремих адміністративно-правових режимів, С. О. Магда розглядає цю категорію «як забезпечений відповідними правовими засобами та пов'язаний з певним звуженням обсягу суб'єктивних прав заздалегідь визначений результат зусиль

держави в особі її органів, обумовлений необхідністю нормалізації суспільних відносин та обстановки» [5, с. 7].

Конституційний Суд України в Рішенні від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 використав доктринальні напрацювання П. М. Рабіновича і вказав, що «звуження змісту та обсягу прав і свобод є їх обмеженням». У цьому Рішенні також зазначено, що обсяг прав людини – це їх сутнісна властивість, виражена кількісними показниками можливостей людини, які відображені відповідними правами, що не є однорідним і загальним. Загальновизнаним є правило, згідно з яким сутність змісту основного права в жодному разі не може бути порушена [6].

Спеціалізований орган конституційної юрисдикції неодноразово здійснював оцінку конституційності обмежень прав і свобод. В одному зі своїх рішень КСУ звертається до питання правомірності таких обмежень у зв'язку з засадою правової визначеності: «обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, установлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права повинно ґрунтуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки» [7].

У Рішенні від 22 січня 2020 року № 1-р(I)/2020 Конституційний Суд України підтвердив, що право особи на доступ до інформації, гарантоване статтею 34 Конституції України, не є абсолютним і може обмежуватися. У разі обмеження права на доступ до інформації законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягати легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію вказаного права і не порушувати сутнісного змісту такого права [8]. Заявлена юридична позиція КСУ ґрунтується на його попередній практиці з цього питання [*Рішення Великої палати Конституційного Суду від 22 травня 2018 року № 5-р/2018*], яка бере початок зі згаданого рішення у справі про постійне користування земельними ділянками.

У Рішенні Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» зазначено, що обмеження, установлені законами України «Про телебачення і радіомовлення» та «Про кінематографію», є допустимими й прийнятними, не порушують прав на інформацію, свободу думки і слова та свободу творчості, не суперечать Конституції України. Вищеназвані оспорювані приписи обох законів мають правомірну мету й спрямовані на захист інформаційної безпеки, державного суверенітету і територіальної цілісності України, на унеможливлення деструктивного інформаційно-пропагандистського впливу та тиску держави-окупанта на свідомість і підсвідомість громадян України за допомогою аудіовізуальних творів та засобів. У підсумку КСУ ухвалив визнати такими, що відповідають Конституції України (є конституційними), приписи першого речення абзацу десятого частини 2 статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», абзацу четвертого частини 3 статті 15, абзацу четвертого частини 4 статті 15, частини 6 статті 15, частини 7

статті 15, частини 1 статті 15-1, другого речення частини 2 статті 15-1 Закону України «Про кінематографію» [9].

Одним із прикладів юридично недопустимого та неконституційного обмеження права на інформацію є його скасування, що виявляється в офіційному (юридичному чи фактичному) анулюванні цього права [10, с. 23].

Отже, проаналізувавши конституційно-правові позиції, доходимо висновку, що право на інформацію, як і більшість інших прав і свобод людини та громадянина, може бути обмеженим, але лише з дотриманням сукупності всіх умов «трискладового тесту»: 1) винятково у випадках, передбачених законом; 2) виключно з огляду на одну з тих легітимних цілей, які зазначені для обмежень цього права в Конституції України; 3) тільки в тому обсязі, який є необхідним у демократичному суспільстві (вимога пропорційності).

Відтак, встановлюючи обмеження, держава надає органам влади правові інструменти для втручання в реалізацію права на інформацію, однак таке втручання має відповідати принципам верховенства права, бути обґрунтованим, доцільним і пропорційним.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року №254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
2. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL: https: //zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text. (дата звернення 09.04.2025).
3. Рабінович П. М., Панкевич І. М. Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти) : монографія. Львів : Астрон, 2001. 108 с.
4. Шинкар Т. І. Адміністративно-правові засади регулювання обмеження права на інформацію в інтересах національної безпеки : дис. … д-ра юрид. наук. : спец. 12.00.07. Львів : ЛьвДУВС, 2023. 510 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/6933
5. Магда С. О. Забезпечення прав, свобод та реалізації обов’язків громадян в умовах надзвичайних адміністративно-правових режимів : автореф. дис. … канд. юрид. наук. Харків, 2008. 22 с.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005. URL: http: //www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/5-rp/2005.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Багінського Артема Олександровича щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху) від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/23-rp/2010.doc

8. Рішення Конституційного Суду України (Перший сенат) у справі за конституційною скаргою Плескача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень другого речення частини четвертої статті 42 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 22 січня 2020 року № 1-р(I)/2020. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p1_2020.pdf

9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих приписів статті 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення», статей 15, 15-1, 26 Закону України «Про кінематографію» від 21 грудня 2021 року № 3-р/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va03p710-21/card2#Card

10. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України. Харків : Право. 1997. С. 23.

11. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Харків : Право, 1997. 64 с.

В.В. Решота,
доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник Лабораторії прав людини імені академіка Петра Рабіновича (Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України)

ДЕРОГАЦІЯ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: АНАЛІЗ ПРАКТИКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Проблема обмеження прав людини в умовах надзвичайних ситуацій, зокрема збройних конфліктів, є однією з найбільш актуальних у сучасній міжнародно-правовій доктрині та практиці. Інститут дерогації (тимчасового відступу від зобов'язань), закріплений у ключових міжнародних документах з прав людини, таких як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (далі – МПГПП), становить собою складний механізм, що дозволяє державам тимчасово обмежувати у виняткових випадках певні права та свободи задля подолання екзистенційних загроз. Інститут дерогації не призначений створити механізм, за якого держави можуть уникнути відповідальності за небажання дотримуватись певних праволюдинних стандартів. Цей інститут лише надає можливість в умовах надзвичайної ситуації, що ставить під загрозу існування «нації», як виняток, тимчасово відступити від своїх зобов'язань за міжнародними документами у зв'язку з неможливістю гарантування певних прав. Межі та обсяг дерогації мають визначатися у кожному конкретному випадку. Це також дозволяє державі уникнути відповідальності за неможливість

забезпечення належного рівня захисту щодо тих прав, за якими було заявлено про відступ.

Дерогація є винятковим заходом, який може бути застосований лише за умов надзвичайної ситуації, що «загрожує життю нації» [1]. Таке становище, згідно з практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), має бути винятковою кризою, що охоплює все населення та становить загрозу для організованого життя спільноти. Важливою передумовою застосування дерогації є пропорційність вжитих заходів гостроті становища, при цьому остаточна оцінка такої пропорційності належить ЄСПЛ. Крім того, держава зобов'язана дотримуватися інших своїх міжнародно-правових зобов'язань, зокрема норм міжнародного гуманітарного права. Фундаментальні права, такі як право на життя (за винятком правомірних воєнних дій), заборона катувань, рабства та покарання без закону, є абсолютними і не підлягають дерогації. Процедурні вимоги, зокрема своєчасне офіційне повідомлення Генерального секретаря Ради Європи про вжиті заходи та причини їх застосування, є обов'язковими для легітимності дерогації. Відсутність такого повідомлення позбавляє державу можливості посилатися на статтю 15 Конвенції.

Дерогація також регламентується статтею 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права і можлива лише за наявності надзвичайної ситуації, яка загрожує життю нації, і лише в тій мірі, в якій це суворо необхідно для подолання такої ситуації. Такі заходи не повинні бути несумісними з іншими міжнародно-правовими зобов'язаннями держави і не можуть передбачати дискримінації за ознаками, такими як раса, колір шкіри, стать, мова, релігія чи соціальне походження. Держава, що здійснює дерогацію, зобов'язана невідкладно повідомити про це Генерального секретаря ООН, вказавши норми, від яких вона відступає, та обґрунтування таких заходів, а також інформувати про дату завершення дерогації [2]. Проте на відміну від механізму у межах Ради Європи, де функції контролю за дотриманням Конвенції покладено на ЄСПЛ, на рівні ООН не створено спеціального судового органу, який би перевіряв дотримання вимог МПГПП та пропорційність та правомірність вжитих державами заходів щодо відступу від своїх зобов'язань.

Україна, зіткнувшись зі збройною агресією Російської Федерації, активно використовувала інститут дерогації як засіб правового реагування на надзвичайні обставини. Перша заява про відступ від зобов'язань була зроблена ще у 2015 році, охопивши як Конвенцію, так і МПГПП і стосувалася відступу від зобов'язань, визначених пунктом 3 статті 2, статтями 9, 12, 14 та 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та статтями 5, 6, 8 та 13 Конвенції, в окремих районах Донецької та Луганської областей України, де проводилася антитерористична операція. Важливо зазначити, що у цій заяві Україна чітко задекларувала покладання повної відповідальності за дотримання прав людини на анексованій та тимчасово окупованій території Криму та м. Севастополя на Російську Федерацію. У наступні роки (2017, 2019, 2021) Україна переглядала та змінювала територіальну сферу та перелік статей, щодо яких

застосовувалася дерогація з огляду на ситуацію на тимчасово окупованих територіях України.

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації 24 лютого 2022 року, Україна була вимушена ввести правовий режим воєнного стану на всій своїй території. Це спричинило нове офіційне повідомлення Генеральному секретарю Ради Європи від 28 лютого 2022 року, що значно розширило перелік прав, від яких Україна відступила. До цього переліку увійшли статті 4(3) (заборона примусової або обов'язкової праці), 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), 9 (свобода думки, совісті і релігії), 10 (свобода вираження поглядів), 11 (свобода мирних зібрань та об'єднань), 13 (право на ефективний засіб юридичного захисту), 14 (заборона дискримінації), а також стаття 1 Першого протоколу (право на мирне володіння майном), стаття 2 Першого протоколу (право на освіту) та стаття 2 Протоколу № 4 (свобода пересування). Уряд України підкреслив, що такі обмеження будуть здійснюватися виключно в межах, необхідних для досягнення мети дерогації, та лише протягом дії воєнного стану. Водночас у 2024 році Україна дещо повідомила про часткове відкликання від дерогації, зокрема щодо статей 12, 17, 19, 21 та 25 МПГПП, а також статей 4(3), 9, 13, 14, 16 Конвенції [3]. Водночас відкликання дерогації у 2024 році не супроводжувалося відповідними змінами до національного законодавства, що регулює обмеження прав і свобод в умовах воєнного стану. Укази Президента України про продовження воєнного стану, починаючи з 24 лютого 2022 року, не змінювали переліку конституційних прав, що можуть бути обмежені на національному рівні (ст. 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України). А відтак виникає питання щодо пропорційності та необхідності обмежень щодо яких було заявлено дерогацію у 2022 році. Наприклад,
наскільки виправданою була дерогація від зобов'язань за статтею 4(3) Конвенції (заборона примусової або обов'язкової праці), оскільки сама норма прямо передбачає, що поняття «примусова чи обов'язкова праця» не поширюється на «будь-яку службу військового характеру». Наявність таких вбудованих винятків у Конвенції робить застосування дерогації зайвим у контексті мобілізації або трудової повинності в умовах воєнного стану. Це свідчить про необхідність ретельного аналізу положень Конвенції перед здійсненням дерогації навіть в умовах воєнного стану та надзвичайної ситуації, що загрожує «життю нації». Дискусійним є також питання дерогації за статтею 14 Конвенції (заборона дискримінації), оскільки згідно з усталеною практикою ЄСПЛ вона не підлягає самостійній дерогації.

Отже, практика дерогації в Україні під час збройного конфлікту є прикладом адаптації правової системи до викликів правового режиму воєнного стану. Тимчасовий відступ від окремих зобов'язань за МГПП та Конвенцією є необхідним в умовах неможливості гарантування всього спектру прав та свобод людини. З цією метою й регламентовано юридичний механізм дерогації, що є можливим лише у випадку дотримання умов та вимог ст. 4 МГПП та ст. 15 Конвенції. Водночас ЄСПЛ має у кожному конкретному випадку перевіряти

дотримання принципів пропорційності та необхідності застосування дерогаційних заходів. З огляду на те, що ст. 15 Конвенції унеможливлює застосування відступу від зобов'язань за Конвенцією у випадку наявності інших міжнародних зобов'язань, питання дерогації за Конвенцією слід розглядати у поєднанні з відступом за МПГПП, що може бути предметом наступних наукових досліджень.

Список використаних джерел:

1. Lawless v. Ireland (No. 3) (Application no. 332/57): Judgment of the European Court of Human Rights. Strasbourg, 1 July 1961. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57518.

2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. Відомості Верховної Ради УРСР. 1976. Додаток до № 44. Ст. 524. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

3. Notification – JJ9919C Tr./005-287 – Ukraine – Partial Withdrawal of Derogation Related to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ETS No. 5): Council of Europe, 8 April 2024. URL: https://rm.coe.int/0900001680af4532.

С.Т. Росяк
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ МОБІЛІЗАЦІЇ: МЕЖІ ВТРУЧАННЯ В ПРАВО НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ

Повномасштабна збройна агресія проти України вимагає мобілізації значної частини населення для забезпечення національної безпеки та оборони. Водночас, дії держави в умовах воєнного стану повинні здійснюватися в рамках Конституції України, яка навіть за виняткових обставин залишається чинною як основний закон. Це створює напруженість між вимогами державної безпеки та збереженням основних прав і свобод громадян. Тема є актуальною через зростання конфліктів між громадянами та органами державної влади у сфері мобілізації, що проявляються, зокрема, у зловживанні владою, непрозорості процедур та вибірковому застосуванні правил.

У рамках реалізації державної мобілізаційної політики центральні та місцеві органи виконавчої влади, а також органи військового управління отримали широкі повноваження, спрямовані на забезпечення обороноздатності країни. Основні функції процесу покладаються на територіальні центри комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП), які фактично стали ключовими виконавцями мобілізаційних заходів на місцях. До їхніх

повноважень входила організація обліку військовозобов'язаних, вручення повісток, проведення медичних оглядів, прийняття рішень про визнання особи придатною до військової служби та порушення кримінальної справи за ухилення від мобілізації. Крім того, ТЦК та СП взаємодіяли з військовими комендатурами, підрозділами Національної поліції та органами місцевого самоврядування, що ускладнювало визначення чіткої межі між їхніми функціями та сферами відповідальності.

Водночас значну роль у реалізації мобілізаційної політики відіграють військові адміністрації, які можуть замінити діяльність місцевих органів самоврядування під час воєнного стану. Їхні повноваження розширено для забезпечення оборони та громадської безпеки, особливо у сфері обмеження свободи пересування осіб, включаючи видачу дозволів або заборон на виїзд з місць проживання або за межі України. Важливо також врахувати діяльність Прикордонної служби, Національної поліції та Служби безпеки України, які, хоча й не є формальними мобілізаційними структурами, займаються контролем за дотриманням вимог воєнного часу, зокрема перевіркою статусу військовозобов'язаних у пунктах пропуску або під час перетину державного кордону. За відсутності єдиної бази обліку та обміну оперативними даними така практика часто призводить до порушень прав громадян.

Внаслідок реалізації цих повноважень часто відбувається втручання у здійснення прав і свобод, гарантованих Конституцією України. Одним із найслабших є право на свободу пересування (ст. 33 Конституції), яке безпосередньо обмежується вимогами щодо реєстрації місця проживання військовозобов'язаних, забороною виїзду без дозволу ТЦК, перевіркою документів на вулиці тощо. У ст. 2 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» зазначено: «Громадянам України, а також іноземцям та особам без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, гарантуються свобода пересування та вільний вибір місця проживання на її території, за винятком обмежень, які встановлені цим Законом» - ця норма в принципі відповідає змісту ст. 33 Конституції України [1].

Щодо питання значення свободи пересування, то у вище зазначеному Законі міститься визначення цього терміну: «свобода пересування - право громадянина України, а також іноземця та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають в Україні, вільно та безперешкодно за своїм бажанням переміщатися по території України у будь-якому напрямку, у будь-який спосіб, у будь-який час, за винятком обмежень, які встановлюються законом» [1].

Що ж стосується «обмежень, які встановлюються законом», то у статті 12 Обмеження свободи пересування, не має прямого положення, що пов'язувало б ці заборони у зв'язку з воєнним станом, проте у ч.2 цієї статті зазначено – «Свобода пересування може бути обмежена і в інших випадках, передбачених законом» [1]. Під іншими випадками й можна розглядати введення воєнного стану. Ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» підтверджує можливість введення даних обмежень: «В Україні або в окремих її місцевостях,

де введено воєнний стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такі заходи правового режиму воєнного стану:… 5) запроваджувати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, комендантську годину (заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень), а також встановлювати спеціальний режим світлового та інших видів маскування;6) встановлювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів; 7) перевіряти у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, документи у осіб, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України…» [2].

Незважаючи на наявність правових підстав, насправді правила, що обмежують свободу пересування, впроваджуються нерівномірно та часто фрагментарно. Існують суттєві відмінності між тим, що включено до нормативних актів, та тим, як ці обмеження реалізуються на практиці.

Хоча багато регіонів України офіційно запроваджують комендантську годину, її реалізація залежить від конкретної місцевості. У деяких громадах патрульний контроль є формальним або вибірковим. Режим проходження через контрольно-пропускні пункти часто втрачає актуальність, особливо в тилових районах. Що стосується спеціального режиму в'їзду/виїзду, то законодавчо встановлений порядок видачі перепусток та проведення перевірок діє лише у прифронтових зонах або стратегічно важливих районах. У більшості регіонів обмеження на пересування для цивільного населення не виконуються, що знижує ефективність такого інструменту безпеки.

Іншою проблемою є зловживання владою під час вручення повісток. Збільшується кількість випадків, коли осіб затримують без законних підстав та доставляють до ТЦК та СП для уточнення їхніх даних або навіть для проходження ВЛК. Така практика не має правових підстав та порушує низку положень Конституції України, зокрема статей 29 (право на свободу та особисту недоторканність) та 33 (право на свободу пересування). Чинне законодавство не передбачає права працівників ТЦК та СП затримувати особу, відповідні дії можуть бути кваліфіковані як зловживання службовими повноваженнями або навіть як незаконне позбавлення волі. Крім того, відсутність чітких процедур та контролю за діями представників ТЦК створює сприятливе середовище для зловживань, які підривають довіру громадян до державних інституцій.

Воєнний стан виправдовує деякі обмеження прав, що зазначено у ст. 64 Конституції України: «Конституційні права і свободи людини і громадянина не

можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції» [3], у переліку не передбачено статті 33, проте деякі дії та рішення органів публічної влади спростувати не можливо, оскільки це суперечить як законодавчим приписам, так і нормам моралі.

Варто наголосити на проблемних аспектах правоохоронної діяльності. Часто дії влади у цій сфері є надмірними та непропорційними, що суперечить Конституції України та міжнародним стандартам у сфері прав людини. Крім того, багато рішень, прийнятих у рамках мобілізаційних заходів, не передбачають реального механізму адміністративного чи судового оскарження. В результаті громадяни опиняються в ситуації, коли обмеження їхніх прав або примусові дії не мають жодної правової альтернативи чи механізму захисту.

Таким чином, здійснення повноважень щодо мобілізації органами державної влади, навіть коли це продиктовано об'єктивними потребами національної безпеки, часто виходить за межі правових стандартів, що має негативні наслідки для громадян та для довіри до державної влади під час воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закону України № 1382-IV від 25.12.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text
2. «Про правовий режим воєнного стану»: Закону України № 389-VIII від 12.05.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
3. Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

М. Ю. Самченко,
кандидат юридичних наук
доцент кафедри адміністративного права та поліцейської діяльності навчально-наукового інституту з підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ОБМЕЖУЮТЬ МАЙНОВІ ПРАВА

Серед заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, що обмежують майнові права, слід виокремити огляд і вилучення речей та документів, а також тимчасове вилучення тварини.

Під «речами» слід розуміти такі об’єкти матеріального світу, що призначені задовольняти потреби людини і щодо яких можуть виникнути певні права та обов’язки, основною характеристикою яких є наявність корисних властивостей, що дозволяють їх експлуатувати, а їх видобутком можуть бути продукція, плоди та доходи – все те, що виробляється, добувається, одержується з речі або приноситься річчю [1, с. 114].

Водночас підставою для огляду в адміністративному порядку є припинення адміністративних правопорушень, коли вичерпано інші заходи впливу, встановлення особи, складення протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов’язковим, забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов у справах про адміністративні правопорушення.

Огляд речей, ручної кладі, багажу, знарядь полювання і лову риби, добутої продукції, транспортних засобів та інших предметів здійснюється, як правило, у присутності особи, у власності (володінні) якої вони є. У невідкладних випадках зазначені речі, предмети може бути піддано оглядові з участю двох понятих під час відсутності власника (володільця).

Про особистий огляд, огляд речей складається протокол або про це робиться відповідний запис у протоколі про адміністративне правопорушення або в протоколі про адміністративне затримання [2].

Процедуру огляду речей та конкретизацію змісту записів, які здійснюються у відповідний протокол, визначає п. 11 розділу ІІІ Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції, яка й передбачає, що для цієї процедури безумовно обов’язковою є наявність службового приміщення [3].

Про огляд речей, ручної кладі та інших предметів складається протокол, в якому зазначаються: дата, час, місце його складення; посадова особа органу поліції, яка його склала (повністю, без скорочень); прізвища, імена та по батькові, місця проживання двох понятих (повністю, без скорочень); прізвище, ім’я, та по батькові (повністю, без скорочень), місце проживання особи, яку оглядають та у якої оглядають речі, цінності, документи, що є знаряддям або об’єктом правопорушення; індивідуальні ознаки речей, цінностей, документів; місця та обставини виявлення.

Процедура огляду речей здійснюється як самостійно, так і в тандемі з доставленням або затриманням. Залежно від цього про особистий огляд та огляд речей особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, робиться відповідний запис у протоколі про адміністративне правопорушення чи в протоколі про адміністративне затримання.

Крім цього, огляд речей може передувати подальшому вилученню речей і документів. Згідно зі ст. 265 КУпАП речі та документи, що є знаряддям або безпосереднім об’єктом правопорушення, виявлені під час затримання, особистого огляду або огляду речей, вилучаються посадовими особами відповідних органів. Про особистий огляд, огляд речей та їх вилучення

складається протокол або про це робиться відповідний запис у протоколі про адміністративне правопорушення або в протоколі про адміністративне затримання. Проте на практиці огляд і вилучення речей не завжди супроводжується затриманням.

В Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції є вказівка на потребу в протоколі про адміністративне правопорушення або в протоколі про адміністративне затримання зробити відповідний запис про те, які саме речі, предмети, документи, що є знаряддям або безпосереднім об'єктом правопорушення, вилучено у затриманого, про їх індивідуальні ознаки, номери, місце та обставини їх виявлення тощо.

Проте нормативно закріпленого зразку документа, окремого від названих, протоколів не надає. Більше того, у зразку Протоколу про адміністративне затримання, затвердженого Додатком 5 до зазначеної Інструкції (пункт 5 розділу III) передбачено графу для вказівки переліку речей, цінностей, документів, що є знаряддям або безпосереднім об'єктом правопорушення, які були у затриманого під час особистого огляду та огляду речей [3].

Таким чином, відсутність у законодавстві єдиного зразку протоколу особистого огляду, огляду речей, їх вилучення тощо утворює колізію у правозастосуванні, що негативно позначається на практиці.

Речі і документи, що є знаряддям або безпосереднім об'єктом правопорушення, вилучаються посадовими особами органів, визначених у статтях 234-1, 234-2, 244-4, 262 і 264 КУпАП. Загальні правила обліку та зберігання вилучених під час здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення речей і документів визначає Порядок, затверджений відповідною постановою Кабінету Міністрів України від 16 січня 2012 р. № 17 [4].

Їх зберігають до розгляду справи про адміністративне правопорушення, а після розгляду існує декілька альтернатив розпорядження ними: 1) конфіскація; 2) повернення володільцеві; 3) знищення; 4) оплатне вилучення речей (реалізація).

У пп. 3, 8 вищевказаного Порядку зберігання також зазначено, що речі і документи приєднуються до справи, крім тих, що за своїми властивостями (габаритами, кількістю, вагою, об'ємом) не можуть бути приєднані до справи. Речі і документи, приєднані до справи, мають зберігатися в індивідуальному сейфі (металевій шафі) посадової особи, в провадженні якої перебуває справа про адміністративне правопорушення. Речі і документи, які передаються на зберігання, повинні бути належним чином упаковані та опечатані. На кожну окремо упаковану річ і на кожен документ повинна прикріплюватися бірка, на якій зазначаються номер книги обліку і порядковий номер запису.

Водночас, якщо за їх властивостями неможливо приєднати до справи, вони мають зберігатися в обладнаних приміщеннях уповноваженого органу (підрозділу), а саме: в обладнаних сейфами (металевими шафами), стелажами,

оббитими металом дверима, гратами на вікнах, охоронною та протипожежною сигналізацією [4].

Для поліцейських притаманний ще один різновид заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення, що обмежують майнові права, який передбачений ст. 265-5 – тимчасове вилучення тварини. За наявності підстав вважати, що власником тварини вчинено порушення, за яке відповідно до КУпАП може бути накладено адміністративне стягнення у вигляді конфіскації тварини, поліцейський, уповноважений на складання протоколу про адміністративні правопорушення відповідно до статей 88-1, 89 та 154 КУпАП, тимчасово вилучає тварину до набрання законної сили постановою у справі про адміністративне правопорушення. Про тимчасове вилучення тварини складається протокол або робиться запис у протоколі про адміністративне правопорушення. До тимчасового вилучення тварини застосовуються положення КУпАП щодо тимчасового вилучення речей та документів з урахуванням певних особливостей, встановлених законодавством [2].

Отже, особливістю вилучення речей в адміністративному провадженні є обов'язок уповноваженої особи зберігати речі до розгляду справи про адміністративне правопорушення, а надалі, залежно від правового режиму та виду речі, – прийняти альтернативні за змістом рішення: щодо їх конфіскації, повернення володільцеві; оплатного вилучення речей (реалізації) або знищення. Обґрунтованою є необхідність нормативного закріплення вимоги відеофіксації процедури вилучення та поміщення на зберігання предметів або знарядь правопорушення.

Список використаних джерел

1. Теорія і практика застосування заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення : моногр. / А. В. Пугач, А. О. Собакарь. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 196 с.

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради Української РСР.* (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст. 1122. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

3. Інструкція з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції: наказ МВС України 06.11.2015 № 1376. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15#Text

4. Про затвердження Порядку зберігання вилучених під час здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення речей і документів: постанова Кабінету міністрів України від 16 січня 2012 р. № 17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/17-2012-%D0%BF#Text

Р. І. Сибірна,
доктор біологічних наук, професор
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1(з підготовки фахівців для органів
досудового розслідування Національної поліції України)
(Львівський державний університет внутрішніх справ);
професор кафедри міжнародного та кримінального права
(Національний університет «Львівська політехніка)
Д. І. Курилишин,
курсант Навчально-наукового інституту з підготовки
фахівців для підрозділів кримінальної поліції
(Львівський державний університет внутрішніх справ

ДИСТАНЦІЙНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ (ВІДЕОЗВ'ЯЗОК, ЕЛЕКТРОННА КОМУНІКАЦІЯ) У ПЕРІОД ВОЄННОГО ЧАСУ

З початком повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України у 2022 році перед системою кримінальної юстиції постали безпрецедентні виклики. Руйнування судової та слідчої інфраструктури, переміщення населення, загроза безпеці учасників кримінального процесу зумовили необхідність гнучкої адаптації процедур кримінального провадження. Одним із ключових рішень стало впровадження дистанційної форми участі сторін у процесі через відеозв'язок, електронну комунікацію, онлайн-допити, електронні документи тощо. Цей напрям не був повністю новим для української юриспруденції, однак у період війни дистанційне провадження трансформувалося зі "зручної опції" у практичну необхідність. Відповідно, нами проаналізовано правову основу, практику, виклики й перспективи використання дистанційних інструментів у кримінальному процесі під час воєнного стану.

Як відомо, нормативне регулювання дистанційного кримінального провадження в Україні ґрунтується на положеннях Кримінального процесуального кодексу, підзаконних актах та роз'ясненнях судових органів. Основу становить стаття 336 КПК України, яка передбачає можливість участі сторін у судовому засіданні в режимі відеоконференції, якщо це зумовлено об'єктивними обставинами. Допоміжну роль відіграє Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС), порядок функціонування якої визначено Постановою КМУ №440 від 26.06.2019 [5]. Також застосовуються роз'яснення Ради суддів України, Верховного Суду та Державної судової адміністрації, які регулюють технічні аспекти та умови використання відеозв'язку в умовах воєнного стану.

Однак законодавство поки що не містить окремого комплексного розділу, який би регламентував усі аспекти дистанційного кримінального провадження, зокрема, порядок ідентифікації учасників, конфіденційність зв'язку з адвокатом, статус електронних доказів тощо [1, с. 80].

Слід зазначити, що переваги дистанційного провадження полягають у забезпеченні:

1.Безперервності здійснення правосуддя, що забезпечує можливість розгляду справ навіть у надзвичайних умовах (війна, евакуація, руйнування інфраструктури).

2.Безпеки, учасників процесу, що мінімізує ризики для життя та здоров'я підозрюваних, потерпілих, адвокатів, прокурорів і суддів.

3.Доступності правосуддя (часники процесу можуть брати участь із будь-якого місця, включаючи окуповані території або інші держави).

4.Економії часу і ресурсів, що зменшує витрати на етапі етапування, доставлення осіб до суду, організації приміщень тощо.

5.Гнучкості та оперативності (дистанційні засідання дозволяють оперативно розглядати клопотання, запобіжні заходи, апеляції).

6.Підвищення ефективності цифровізації, що сприяє розвитку електронного документообігу, онлайн-доступу до матеріалів справи, використанню ЄСІТС.

7.Можливості залучення іноземних учасників та експертів, що надзвичайно актуально у провадженнях щодо воєнних злочинів чи міжнародного співробітництва [2, с. 255].

Разом з тим, дистанційне кримінальне провадження в умовах воєнного стану супроводжується низкою суттєвих проблем і викликів, які впливають як на ефективність процесу, так і на дотримання прав учасників. Насамперед, гостро постає питання процесуальних гарантій**,** зокрема права на захист. У багатьох випадках обвинувачений не має можливості конфіденційного спілкування з адвокатом під час дистанційного засідання, що суперечить як Конституції України, так і міжнародним стандартам, зокрема практиці ЄСПЛ. Водночас, у ситуаціях, коли підозрюваний перебуває у слідчому ізоляторі, а засідання проводиться онлайн, забезпечити такий зв'язок технічно складно або неможливо. Ще однією проблемою є нерівний доступ до технічних ресурсів**.** Не всі учасники процесу, особливо потерпілі, обвинувачені або захисники з віддалених або постраждалих від війни територій, мають можливість стабільного підключення до Інтернету, комп'ютерної техніки чи доступу до ЄСІТС. Це створює ризик процесуальної нерівності сторін і порушення принципу змагальності. Крім того, відсутність чітко врегульованих стандартів проведення дистанційних слідчих і судових дій призводить до хаотичної практики. Суди по-різному підходять до організації онлайн-засідань, ідентифікації учасників, зберігання відеозаписів чи визнання їх як доказів. Це особливо проблематично у справах щодо воєнних злочинів, де докази часто збираються дистанційно (через відео, онлайн-допити або електронну кореспонденцію). Слід зазначити, що в КПК України досі відсутній комплексний механізм дистанційного провадження**,** який би визначав порядок, умови, межі та процедури використання відеозв'язку й електронної комунікації на всіх стадіях кримінального процесу. Така прогалина створює правову невизначеність і може призводити до оскарження процесуальних рішень на підставі порушення формальних вимог. Нарешті, війна актуалізувала потребу у цифровій безпеці та захисті персональних даних.

Застосування відкритих або незахищених платформ для проведення засідань несе ризик витоку конфіденційної інформації, зламу систем або зовнішнього втручання в судовий процес. Усі ці виклики потребують системного нормативного врегулювання, технічного оновлення судової інфраструктури та навчання учасників кримінального процесу роботі в нових умовах [6. с. 15].

Судова практика застосування дистанційного кримінального провадження в Україні за період воєнного стану почала активно формуватися, хоча й досі є фрагментарною та неоднорідною. Багато судів ухвалюють рішення про проведення судових засідань у режимі відеоконференції, посилаючись на статтю 336 КПК України та рекомендації Ради суддів України. При цьому в рішень часто наголошується на необхідності забезпечення процесуальних прав усіх учасників — права на захист, права на гласність і безпосередність розгляду справи, навіть за умови дистанційної участі. Водночас в окремих випадках суди фіксують технічні труднощі, перебої у зв'язку та проблеми ідентифікації учасників, що призводить до відкладення засідань або їх перенесення. У деяких рішеннях відзначається необхідність додаткових гарантій конфіденційності спілкування адвоката з підозрюваним під час онлайн-засідань. Верховний Суд у своїх роз'ясненнях рекомендує судам зважено підходити до оцінки доцільності дистанційного формату, зокрема враховуючи складність справи, категорію учасників та технічні можливості. Особливо важливі практичні приклади виникають у справах, пов'язаних із воєнними злочинами, де дистанційне допитування свідків або потерпілих, розташованих у зоні бойових дій чи за кордоном, є єдиною можливістю зібрати докази. У таких випадках суди демонструють гнучкість, визнаючи докази, отримані через відеозв'язок, але водночас наголошують на суворому дотриманні стандартів достовірності та допустимості доказів. Таким чином, судова практика дистанційного кримінального провадження поступово розвивається, проте потребує подальшої уніфікації та кодифікації, щоб уникнути процесуальних порушень і забезпечити ефективне, справедливе судочинство в умовах війни [4, с. 55].

Перспективи розвитку дистанційного кримінального провадження в Україні пов'язані з подальшою цифровізацією судової системи та адаптацією законодавства до реалій сучасного світу, особливо в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення. Одним із ключових напрямів є створення комплексного правового регулювання**,** яке чітко визначатиме процедури дистанційної участі на всіх стадіях кримінального процесу, включно з технічними вимогами, захистом персональних даних та забезпеченням прав учасників. Важливим є також покращення технічної інфраструктури судів і слідчих органів**,** що дозволить стабільно та безпечно проводити відеозасідання, а також забезпечить рівний доступ до цифрових сервісів для всіх учасників процесу, незалежно від їхнього місцезнаходження. Додатково перспективою є розвиток механізмів для автентифікації електронних доказів та їхнього належного зберігання, що підвищить довіру до дистанційних процедур. Також очікується інтеграція з міжнародними платформами, що сприятиме співпраці у розслідуванні воєнних злочинів та інших міжнародних правопорушень.

Важливим є підвищення кваліфікації суддів, адвокатів, прокурорів та інших учасників процесу у сфері використання цифрових технологій, що дозволить більш ефективно застосовувати дистанційні форми провадження, зберігаючи при цьому принципи справедливого судочинства. Таким чином, подальший розвиток дистанційного кримінального провадження відкриває можливості для більш гнучкого, доступного і безпечного судочинства, що відповідає викликам сучасності і сприяє зміцненню верховенства права в Україні [3, с. 120; 7, с. 18].

Отже, дистанційне кримінальне провадження в умовах воєнного стану стало необхідним інструментом забезпечення безперервності правосуддя та гарантії реалізації процесуальних прав учасників. Незважаючи на численні переваги, такі як безпека, оперативність і доступність, цей формат стикається з низкою серйозних викликів від технічних проблем до законодавчих прогалин і загроз порушення права на захист. Для подальшого ефективного використання дистанційних технологій потрібне системне нормативне врегулювання, удосконалення технічної бази судів та підвищення кваліфікації учасників процесу. У перспективі дистанційне провадження може стати невід'ємною частиною кримінального судочинства, що забезпечить гнучкість і адаптивність судової системи до викликів часу, зокрема у випадку надзвичайних ситуацій.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України.* 2012. № 9-10. С. 88.

2. Герасимов В. В. *Кримінальний процес України: підручник*. Київ: Юрінком Інтер, 2020. С. 245–260.

3. Копитін О. В. *Електронне правосуддя в Україні: проблеми та перспективи*. Харків: Право, 2021. С. 115–130.

4. Володіна І. С. *Судова практика з питань дистанційного кримінального провадження.* Київ: Наукова думка, 2023. С. 52–68.

5. Постанова Кабінету Міністрів України №440 від 26.06.2019 «Про затвердження Порядку функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи». *Офіційний вісник України*, 2019, № 50, ст. 12.

6. Роз'яснення Верховного Суду України щодо застосування відеоконференцзв'язку у кримінальному провадженні. *Вісник Верховного Суду.* 2022. № 3. С. 14–20.

7. *Використання відеоконференцій у кримінальному процесі України в умовах війни*: Аналітичний звіт Центру політико-правових реформ. Київ, 2023. С. 7–25.

Р. І. Сибірна,
доктор біологічних наук, професор
доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1(з підготовки фахівців для органів
досудового розслідування Національної поліції України)
(Львівський державний університет внутрішніх справ);
професор кафедри міжнародного та кримінального права
(Національний університет «Львівська політехніка)
Х. В. Тимощук,
курсантка Навчально-наукового інституту з підготовки
фахівців для підрозділів кримінальної поліції
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

За умов воєнного стану, коли країна переживає підвищені загрози, а звичайні суспільні відносини зазнають суттєвих трансформацій, система кримінального провадження стикається з унікальними викликами.

Агресія проти України, що розпочалася в лютому 2022 року, стала каталізатором для внесення змін до законодавства, які мають забезпечити ефективність правосуддя в надзвичайних умовах, при цьому не порушуючи фундаментальних прав і свобод людини. Виходячи з цього, нами здійснено аналіз особливостей кримінального провадження в умовах воєнного стану та вивчення законодавчих змін, що регулюють ці питання, а також оцінку їх впливу на дотримання засад кримінального процесу.

Воєнний стан, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», є особливим правовим режимом, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу. У цей період органи державної влади, військове командування та органи місцевого самоврядування отримують додаткові повноваження, а громадяни можуть бути обмежені в реалізації своїх прав [2].

Важливо зазначити, що усі зміни до КПК України повинні відповідати принципам верховенства права та міжнародним стандартам у галузі прав людини, зокрема положенням Європейської конвенції з прав людини [4].

В умовах бойових дій та тимчасової окупації деяких територій України виникають проблеми з визначенням територіальної підслідності та підсудності кримінальних проваджень. Законом № 2180-IX передбачено, що у разі неможливості здійснювати досудове розслідування на території, де знаходиться орган досудового розслідування, воно може бути передано до іншого органу, що знаходиться на безпечній території [3].

Аналогічні зміни стосуються і підсудності: якщо суд не може здійснювати правосуддя, кримінальне провадження передається до найближчого суду, визначеного головою відповідного апеляційного суду.

За загальним правилом, строки досудового розслідування є обов'язковими. Проте, за умов воєнного стану, коли є об'єктивні перешкоди для проведення слідчих дій (наприклад, неможливість допитати свідка, який перебуває в зоні бойових дій, або провести експертизу через руйнування експертних установ), законодавство передбачає можливість зупинення строків досудового розслідування . Однак, це не означає безконтрольне продовження розслідування. Рішення про зупинення строків має бути мотивованим і прийнятим з урахуванням об'єктивних обставин.

З метою забезпечення безпеки учасників процесу та можливості їх допиту в умовах обмеженого пересування, допускається проведення допитів та інших процесуальних дій у режимі відеоконференції, в тому числі поза межами приміщення суду чи органу досудового розслідування.

Проведення огляду місця події, обшуку, тимчасового доступу до речей і документів може бути ускладнено через активні бойові дії, замінування територій або відсутність доступу до необхідних об'єктів. Законодавство передбачає можливість їх проведення з відстрочкою або після припинення активних бойових дій, якщо це не загрожує життю та здоров'ю учасників процесу [1].

Через знищення або пошкодження експертних установ, а також неможливість доступу до об'єктів дослідження, можуть виникати складнощі з проведенням експертиз. Законодавство передбачає можливість залучення інших експертних установ або фахівців для проведення експертних досліджень .Вибір запобіжного заходу в умовах воєнного стану має особливе значення. Законодавство допускає застосування тримання під вартою як найбільш суворого запобіжного заходу до осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень, пов'язаних з державною зрадою, колабораційною діяльністю, диверсіями, тероризмом [1]. При цьому, суд має враховувати не лише ризики переховування, знищення доказів чи перешкоджання слідству, але й ризики, пов'язані з безпекою, зокрема, можливість повторного вчинення злочинів, спрямованих проти національної безпеки. Проте, важливо забезпечити дотримання прав затриманих та ув'язнених, зокрема право на медичну допомогу та побачення з адвокатом, як наголошують правозахисники. Судовий розгляд в умовах воєнного стану також зазнає змін, що зумовлені необхідністю забезпечення безперервності правосуддя та безпеки його учасників.

Так, одним з основних викликів є забезпечення безперервності судового розгляду. У разі неможливості проведення судових засідань у зв'язку з бойовими діями або загрозою життю та здоров'ю учасників, законодавство передбачає можливість перенесення засідань або їх проведення в режимі відеоконференції. Крім того, виконання судових рішень, особливо пов'язаних з позбавленням волі, може бути ускладнено через пошкодження або руйнування виправних установ, а також через проблеми з конвоюванням засуджених. Законодавство передбачає тимчасове розміщення засуджених у інших установах або їх переміщення до безпечних регіонів [1].

Впровадження змін до кримінального процесуального законодавства в умовах воєнного стану, хоча й є необхідним, породжує низку проблемних аспектів та ризиків для дотримання засад кримінального провадження.

Збір доказів в умовах активних бойових дій може бути ускладнений або неможливий через руйнування об'єктів, знищення слідів злочину або відсутність свідків. Це може призвести до проблем з встановленням істини та порушення принципу змагальності сторін. Важливо максимально документувати всі обставини, пов'язані зі збором доказів, та застосовувати всі доступні технічні засоби для фіксації.

Крім того, в умовах інформаційної війни та високого емоційного напруження існує ризик порушення презумпції невинуватості, коли особа може бути визнана винною ще до рішення суду. Правоохоронні органи та засоби масової інформації повинні дотримуватися принципу презумпції невинуватості та уникати передчасних висновків щодо вини особи.

Таким чином, воєнний стан суттєво впливає на функціонування системи кримінального провадження, вимагаючи від законодавця та правозастосовних органів оперативних та адаптивних рішень. Внесені зміни до КПК України є необхідними для забезпечення безперервності правосуддя та ефективної боротьби зі злочинністю в умовах агресії. Однак, при цьому необхідно постійно балансувати між забезпеченням національної безпеки та дотриманням фундаментальних прав і свобод людини.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text (дата звернення 09.06.2025 р.).

2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану»: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення 09.06.2025 р.).

3. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану»: Закон України від 14.04.2022 № 2180-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20 (дата звернення 10.06.2025 р.).

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 10.06.2025 р.).

М. М. Сірант,
доктор юридичних наук, професор,
заступник директора
Навчально-наукового Інституту права,
психології та інноваційної освіти
(Національний університет «Львівська політехніка»)
С. С. Єсімов,
кандидат юридичних наук, професор
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ У КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Параграф 6 «Забезпечення права на приватність» Національної стратегії у сфері прав людини передбачає приведення законодавства України щодо забезпечення права на приватність у відповідність із міжнародними зобов'язаннями України та стандартами ООН, Ради Європи, Європейського Союзу, у тому числі в умовах цифрової трансформації [1]. Зазначене вимагає проведення досліджень цифрового середовища у контексті цифровізації приватного життя.

Цифрове середовище це новий тип комунікаційного середовища, в якому необхідність забезпечення анонімності та конфіденційності користувачів стикається з швидким, доступним розповсюдженням інформації. Зазначена обставина таїть загрози права на недоторканність приватного життя та може призвести до ризиків комерціалізації персональних даних користувачів, несанкціонованого використання чужої інформації, поширення недостовірної інформації, порушення безпеки особи, цифрової дискримінації.

Технології залежно від впливу на сферу приватного життя можна класифікувати: технології, що нейтрально впливають на сферу приватного життя; технології, використання яких сприяє захисту та охороні приватного життя; технології, використання яких сприяє зміцненню міжособистісних зв'язків (дружніх, сімейних, любовних, приятельських та інших неформальних) у приватному житті; технології, використання яких потенційно може призвести до порушення прав щодо приватного життя (технології штучного інтелекту, великі дані, Інтернет речей та інші).

Виходячи з сутнісних властивостей цифровізації, можна звернути увагу на те, що вона взаємодіє з правом у наступних напрямах: право виступає інструментом і засобом цифровізації суспільних відносин, оскільки багато процесів цифровізації публічної та приватної сфери регламентовані правовими актами; право виступає інструментом, який обмежує цифровізацію деяких

суспільних відносин (у тому числі у сфері приватного життя); право стає об'єктом впливу цифровізації.

Цифрові технології можуть гальмувати дію норм права, які відстають від соціальної реальності. У нових умовах формується цифрове середовище, яке характеризується властивостями: можливість копіювання та розповсюдження інформації без втрати точності; отримане знання, не треба відкривати двічі; нейтральність. Можна виділити ще одну властивість правового середовища – транспарентність, яка є водночас благом та загрозою суспільному розвитку.

Зазначені обставини детермінують двоїстий вплив цифровізації на суспільні відносини. Дуалізм цифрового середовища обумовлює складність та неоднозначність регулювання даних відносин у сфері приватного життя.

Інформаційна революція, що відбувається, суттєво розширила доступ до інформації завдяки технологічним та інституційним інноваціям. Проте інтенсивна цифровізація детермінує розвиток соціальної несправедливості, зумовленої цифровою нерівністю – різним доступом громадян, які мають різні соціальні групи, до технологій. Рівень цифрової компетентності та можливості окремих осіб або їх груп, а отже, здатність отримувати, розуміти інформацію у різних категорій громадян різняться, що пов'язано з технологічним, соціальним, освітнім, економічним факторами. Усунення даної проблеми передбачено Концепцією розвитку цифрових компетентностей [2].

До основних негативних факторів, породжених цифровізацією відносять такі: кліпове мислення, нові ризики та загрози для людини, збільшення безробіття, формування та поширення особливої сфери злочинів – кіберзлочинності. Юридично значущі зміни у структурі злочинності: скорочення злочинів проти особи, зростання шахрайства, кіберзлочинність тощо. Зростають ризики технократичного ставлення до людини, її прав, свобод, гідності та безпеки.

Цифровізація впливає на доступ людей до соціальних благ, детермінує виникнення «цифрового безробіття». Дуалізм впливу технологій на суспільство відбивається у сфері приватного життя. Ця обставина визначається властивостями цифрового середовища, які розширюють сферу, що охороняється. Наприклад, захист поширюється не тільки на основну інформацію, яка міститься в електронних повідомленнях, а й на метадані, оскільки при аналізі та агрегуванні такі дані можуть дати уявлення про поведінку, соціальні відносини, особисті переваги людини.

Цифровізація комплексно впливає зміст і особливості реалізації прав у сфері приватного життя. Цифровізація дозволяє зберігати інформацію, навіть небажану суб'єкту, назавжди. Запис, зроблений у цифровому середовищі, електронний лист, текстове повідомлення, залишена реакція до матеріалу соціальної мережі є цифровими слідами, які зберігаються після видалення повідомлення.

Можливе зникнення особистого простору людини, зумовлене цифровізацією. У суспільних науках у зв'язку з цим досліджується феномен «парадоксу приватності», який полягає в тому, що користувачі соціальних мереж

і інших Інтернет-ресурсів, декларуючи значущість збереження інформації про себе, роблять її загальнодоступною.

Розвиток технологій, зокрема Інтернету речей, веде до того, що користувачі діляться даними не завжди усвідомлюючи це. У даний час з'являються та розширюють вплив нових суб'єктів, діяльність яких загрожує приватному життю.

Доцільно зауважити, що раніше право на приватне життя трактувалося в ключі захисту від державного втручання. Наразі на перший план у переліку суб'єктів, що загрожують сфері приватного життя, виходять цифрові платформи. Вони мають деякі елементи суверенітету. Цифрові платформи характеризуються ознаками, яких не має у публічної влади (наприклад, трансграничність, анонімність). Це потребує особливої уваги з метою забезпечення гарантій сфери приватного життя.

Сучасні технології активно впроваджуються у юридичну діяльність державних і приватних суб'єктів. Цифрові технології мають бути спрямовані на забезпечення законності правотворчого, інтерпретаційного процесів, застосування та систематизації права; недопущення зловживань; захист прав і інтересів суб'єктів; створення гарантій реалізації фізичними особами конституційних прав; розширення практики запровадження громадянських ініціатив.

Цифровізація подвійно впливає на сферу приватного життя людини, на стан правової захищеності цієї сфери. Позитивний вплив виявляється у наступних аспектах: з'являються нові технічні способи захисту права на недоторканність приватного життя; цифровізація розширює можливості спілкування, позитивно впливаючи на дружні та сімейні стосунки, що охоплюються поняттям «приватне життя»; технології спрощують порядок звернення до державних органів, до правозахисних організацій з питань захисту права на недоторканність приватного життя; цифрові технології дозволяють працювати, робити покупки, звільняє час для інших справ, що належать до сфери приватного життя; цифрові технології сприяють розвитку транспарентності органів влади та прибуткових організацій, що робить видимими можливі випадки порушення у приватній сфері.

Негативний вплив проявляється в наступному: цифрові технології загострили питання захисту інформації про приватне життя, оскільки в цифровому середовищі інформація про приватне життя поширюється масштабно та миттєво; з'являються нові електронні сервіси, що продукують інформацію про громадян і поширюють її; значні потоки даних, що стосуються мільйонів людей, збираються та обробляються різними пристроями, підключеними до мережі Інтернет, деякі із відомостей стосуються приватного життя людини, використовуються без усвідомленої згоди фізичних осіб; цифровізація негативно впливає на сімейні відносини та традиційні сімейні цінності, скорочуючи час «очного» спілкування дітей і батьків, подружжя; у деяких випадках цифрові технології можуть замінювати нормальні сімейні відносини; персональна інформація фізичних осіб, що відноситься до сфери приватного життя, може

використовуватися для маніпулювання поведінкою та вибором; персональні дані, які містять відомості про приватне життя, комерціалізуються та поширюються без їх відома.

Цифровізація приватного життя – процес впливу цифрових технологій на відносно самостійну сферу життєдіяльності, яка забезпечується публічною владою, громадянським суспільством, фізичною особою. Це дозволяє здійснювати автоматизований контроль за поведінкою фізичних осіб, забезпечувати цифрову ідентифікацію суб'єктів правовідносин, спрощувати міжособистісні взаємодії. Цей процес може позитивно та негативно впливати на сферу приватного життя.

Список використаних джерел

1. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. URL. https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/119/2021#Text

2. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 167-р. URL. https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/167-2021-%D1%80#Text

Г. М. Сіромська,
кандидат історичних наук, доцент
доцент кафедри соціальних дисциплін
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДИТИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Російська збройна агресія проти України, що триває з 2014 р. та особливо загострилася після повномасштабного вторгнення у 2022 р., поставила перед державою нові виклики у сфері захисту прав людини, зокрема – прав дитини. Саме діти є однією з найбільш уразливих категорій населення в умовах воєнного або надзвичайного стану. Мільйони українських дітей опинилися в умовах переміщення, розлуки з батьками, втрати житла, психологічної травматизації та загрози життю. Забезпечення їхнього захисту, доступу до базових потреб та прав – ключове завдання як держави, так і міжнародної спільноти. Україна, як держава-учасниця Конвенції ООН про права дитини, зобов'язана гарантувати дотримання прав неповнолітніх навіть у надзвичайних обставинах. У зв'язку з цим особливого значення набуває аналіз правового статусу дитини в умовах воєнного стану, зокрема визначення меж допустимих законодавчих обмежень прав дитини, збереження основоположних непорушних прав, а також механізмів державного та міжнародного захисту і забезпечення їх реалізації під час збройного конфлікту.

Декларація прав дитини 1959 р. закріпила на міжнародному рівні принцип недискримінації у реалізації прав дитини, згідно з яким кожна дитина має бути наділена повним обсягом прав і свобод**,** визначених у цьому документі, незалежно від її раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження чи будь-яких інших обставин [1]. Такий підхід юридично закладає фундамент принципу рівності дітей перед законом і захищеності від будь-яких форм дискримінації**,** що згодом було деталізовано та розширено в Конвенції ООН про права дитини 1989 року [2].

З огляду на виклики, що постають перед Україною в умовах воєнного стану, особливе значення має правова база, яка регулює захист прав дітей. Конституція України, як основний закон держави, закріплює фундаментальні гарантії рівності та захисту прав дітей, навіть у надзвичайних обставинах. Так, стаття 52 чітко визначає, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом [3]. Отже, незалежно від обставин, кожна дитина має право на рівний доступ на захист, освіту, охорону здоров'я та інших соціальних благ. Цей принцип є основою для формування політики держави щодо дітей, зокрема у кризові періоди.

Чи можна обмежити права дитини під час воєнного стану? Формально – так, деякі права можуть тимчасово обмежуватись, але лише у випадках, передбачених законом, і в межах, необхідних для забезпечення національної безпеки і громадського порядку. Стаття 64 Конституції встановлює, що в умовах воєнного або надзвичайного стану окремі права і свободи громадян можуть бути обмежені із зазначенням строку дії цих обмежень Наприклад, право на освіту може бути реалізоване в альтернативній формі (дистанційне, змішане навчання) у зв'язку з військовими діями та неможливістю безпечного перебування в навчальних закладах. Відповідно до статті 53 Конституції України право на освіту не скасовується, однак форма її реалізації може змінюватися з міркувань безпеки – відповідно до рішень органів державної влади, органів місцевого самоврядування або закладів освіти [3].

Свобода пересування дитини може бути тимчасово обмежена, наприклад, у зоні бойових дій, прифронтових районах або в період евакуації – відповідно до ст. 33 Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3, 4]. Такі обмеження вводяться для захисту життя та здоров'я і можуть стосуватися як самої дитини, так і її законних представників.

У разі виникнення безпосередньої загрози життю або здоров'ю дитини, її місце перебування може бути тимчасово перевизначене уповноваженими органами – без необхідності попереднього погодження з усіма родичами чи законними представниками. Таке рішення ухвалюється в межах компетенції органів опіки та піклування, служб у справах дітей або військової адміністрації з урахуванням принципу найкращих інтересів дитини, відповідно до статті 3 Конвенції ООН про права дитини [2]. Тимчасове переміщення дитини (зокрема, в межах евакуації або екстреного переселення) здійснюється з метою

гарантування її безпеки в умовах збройного конфлікту чи надзвичайної ситуації. При цьому важливо, що основоположні права, зокрема право на життя, свободу від катувань та право на гідність, не можуть бути порушені навіть в цих надзвичайних умовах. “Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції” [3]. Це свідчить про те, що конституційний захист дитини має абсолютний характер щодо найважливіших її прав.

Україна є стороною Конвенції ООН про права дитини **(**ратифікована Постановою Верховної Ради України № 789-XII від 21 лютого 1991 р., набула чинності для України 27 вересня 1991 р.) яка, відповідно до статті 9 Конституції України, є частиною національного законодавства [3]. Згідно з принципом верховенства міжнародного права, положення ратифікованих міжнародних договорів, які не суперечать Конституції України, мають переважну юридичну силу над національними законами. Конвенція визнає дитину повноцінним суб’єктом права та покладає на держави-учасниці обов’язок забезпечити умови для її всебічного розвитку, виховання в дусі поваги до загальнолюдських цінностей та підготовки до самостійного життя [5, С. 49]. У її положеннях також закріплено широкий спектр прав дитини – від права на життя і всебічний розвиток до захисту від жорстокого поводження, експлуатації та дискримінації [2]. Отже, навіть за умов воєнного стану, Україна зобов’язана дотримуватися міжнародно-правових зобов’язань, забезпечуючи реалізацію та ефективний захист прав кожної дитини відповідно до положень Конвенції .

Таким чином, конституційно-правова система України створює стійку нормативну основу для захисту прав дітей у надзвичайних ситуаціях, гарантуючи, що навіть у воєнний час вони залишаються під особливою опікою держави і міжнародного співтовариства. У час війни правовий статус дитини набуває особливої ваги, адже йдеться про захист найуразливішої категорії суспільства. Україна, попри воєнний стан, зобов’язана дотримуватись як національних гарантій, так і міжнародних зобов’язань у сфері захисту прав дитини. Ефективна реалізація цих норм повинна залишатися пріоритетом державної політики.

Список використаних джерел

1. Декларація прав дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text
2. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
3. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
5. Бандурка І. О. Права дитини та деякі проблеми, пов’язані з їх застосуванням. *Право. UA.* № 4, 2021. С. 48 – 55.

М. Я. Сидор,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ

Одним із основних складових елементів системи конституційного права України, що головним чином визначає галузеву специфіку конституційного права, є інститути конституційного права, які наразі слід відрізняти від інститутів Української держави, а також політичних, соціальних та інших суспільних інститутів, позаяк інститути держави, на відміну від інститутів конституційного права, є не системою норм, а виключно елементом державності, основною одиницею для її аналізу в тій чи іншій країні.

В сучасній юридичній науці під інститутом конституційного права прийнято розуміти сукупність норм права, які регулюють певне коло однорідних, однопорядкових суспільних відносин і утворюють однорідну групу; відповідну систему норм конституційного права, які регулюють однорідні і взаємопов'язані суспільні відносини, що складають відносно самостійну групу; визначену сукупність юридичних норм, які регулюють якісно однорідні і взаємопов'язані відносини, що утворюють досить відокремлену і сталу групу; сукупність відносно обумовлених норм конституційного права України, що регулюють однорідні суспільні відносини всередині галузі права; об'єднання норм конституційного права за характером і змістом тощо [1, с. 23].

Формування інститутів конституційного права обумовлюється насамперед інституціоналізацією певних груп суспільних відносин, що є предметом цієї галузі права. Таким чином, конституційно-правові інститути – це відповідна система норм конституційного права, що регулюють однорідні і взаємопов'язані суспільні відносини, які утворюють відносно самостійну групу.

Інституту конституційного права властиві такі загальні юридичні ознаки, як: єдність нормативного матеріалу; цільність і завершеність регулювання чітко визначеного виду суспільних відносин, що є предметом конституційного права; однорідність суспільних відносин (тобто певного сегменту цих відносин), які є об'єктом впливу норм об'єднаних у конкретний інститут конституційного права; єдність загальних положень, принципів, понять і конструкцій інституту; автономність існування нормативного матеріалу в межах інституту; функціональна спеціалізація (спрямованість) норм у межах інституту; зовнішнє уособлене закріплення інститутів права у вигляді окремих розділів Конституції України, самостійних законів, самостійних розділів законів, чи підзаконних нормативно-правових актів тощо.

Разом із тим, до спеціальних кваліфікуючих ознак інституту конституційного права слід віднести: об'єктивне існування відносно самостійних груп політичних, економічних, соціальних, культурних та інших суспільних відносин, які в силу свого значення для суспільства і держави потребують конституційно-правового регулювання, тобто становлять предмет конституційного права; ототожнення вказаних груп суспільних відносин з основними напрямами і видами впливу конституційного права на суспільні відносини; наявність достатньої кількості матеріальних і процесуальних, установчих і регулятивних та інших видів конституційно-правових та інших норм права, необхідних для регулювання суспільних відносин, що є предметом конституційного права; наявність креативних, структурних і функціональних комплексних зв'язків між нормами, які регулюють суспільні відносини, що є складовою предмета конституційного права; об'єктивізацію системи норм конституційного та інших галузей права, що існують у межах інституту конституційного права в системі конституційного законодавства України.

Визначення належності конституційно-правової норми при її застосуванні до того чи іншого правового інституту є необхідним, оскільки не в кожній правовій нормі виявляються властивості, притаманні конституційно-правовому інститутові в цілому, а ці властивості інституту слід ураховувати, щоб правильно зрозуміти механізм реалізації окремої норми.

У зв'язку з тим, що галузь права – це не просто сукупність норм, і між ними існують складні системні зв'язки, а жодна конституційно-правова норма не діє ізольовано від інших, важливо відзначити особливості конституційно-правових інститутів. Виявити зв'язки між конституційно-правовими нормами – означає зрозуміти механізм конституційно-правового регулювання суспільних відносин.

Можна виділити такі види інститутів конституційного права України:

а) за предметом правового регулювання: інститут загальних засад конституційного ладу України; інститут основ конституційного статусу особи і громадянина в Україні; інститут конституційних основ безпосередньої демократії; інститут законодавчої влади; інститут конституційно-правового статусу глави держави; інститут конституційних засад організації та діяльності органів виконавчої влади; інститут загальних засад судоустрою та судочинства; інститут загальних засад організації та діяльності прокуратури; інститут місцевого самоврядування, інститут основ адміністративно-територіального устрою України; інститут правового захисту Конституції України та інститут конституційного процесу;

б) за функціями: установчі, регулятивні та охоронні інститути конституційного права України;

в) за структурою: генеральні інститути (підгалузі), основні інститути та субінститути конституційного права;

г) за галузевою приналежністю: галузеві та комплексні інститути конституційного права України; ґ) за призначенням у системі конституційного права України: функціональні інститути загальної частини конституційного права України та предметні інститути особливої частини конституційного права

України; д) за формами та видами об'єктивізації в чинному законодавстві: конституційні та законодавчі інститути конституційного права України.

Відокремлення конституційно-правових інститутів відбиває спеціалізацію, своєрідний «поділ праці» між окремими нормами. Юридичним критерієм виокремлення тієї чи іншої сукупності норм у конкретний правовий інститут є три ознаки. По-перше, для конституційних інститутів характерна юридична єдність правових норм. По-друге, юридичним критерієм виділення тієї чи іншої сукупності конституційних норм у конституційно-правовий інститут є повнота регулювання відповідної сукупності державно-правових відносин. По-третє, юридичним критерієм виділення тієї чи іншої сукупності конституційних норм у конституційно-правовий інститут є відокремленість норм, що створюють конституційний інститут, в розділах Конституції України, законах, інших нормативно-правових актах.

Виходячи з цього, інститути можуть бути розподілені на генеральні, основні і субінститути. Як правило, генеральні інститути конституційного права регулюють найбільш об'ємні та важливі суспільні відносини, що є предметом конституційного права України, включають до свого складу інші інститути конституційного права, що вміщують матеріальні й процесуальні норми конституційного та інших галузей права. Ці інститути формуються в зв'язку зі специфікою окремих, найбільш широких різновидів суспільних відносин у предметі конституційного регулювання.

Список використаних джерел

1. Ковалів М.В., Гаврильців М.Т., Бліхар М.М. Конституційне право України: навч. пос. Львів, 2014. 402 с.

І.Б. Тацишин,
адвокат, кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
(Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського)
Т.М. Курчаба,
к.фіз. виховання і спорту., доцент
завідувачка кафедри гуманітарних дисциплін
(Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського)

ПРАВОВІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ В ПЕРІОД ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Правовий режим воєнного стану в Україні визначено Законом України «Про правовий режим воєнного стану».

Відповідно до ч. 1 ст. 64 Конституції України, під час дії воєнного стану можуть обмежуватися права і свободи людини й громадянина, крім прав,

передбачених статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 63 Конституції.

Стаття 53 Конституції «Кожен має право на освіту» не входить до переліку прав, що не підлягають обмеженню.

Однак, це не означає, що таке право може бути скасоване повністю. Обмеження мають бути тимчасовими, обґрунтованими та пропорційними.

У період повномасштабної війни держава впровадила ряд компенсаторних механізмів: дистанційне навчання, індивідуальний графік, академічна мобільність, можливість поновлення та перездач.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 24.06.2024р. №910 «Про деякі особливості набуття та поновлення статусу здобувача освіти» були запроваджені зміни, які стосувались всіх освітньо-кваліфікаційних рівнів здобуття освіти.

Київський окружний адміністративний суд при розгляді справи №320/37685/24 прийняв рішення від 21 травня 2025р., яким визнав протиправним і нечинним наказ Міністерства освіти і науки України від 24.06.2024р. №910 «Про деякі особливості набуття та поновлення статусу здобувача освіти».

Основними аргументами при прийнятті даного рішення слугували наступні правові позиції суду.

Згідно положень статті 57 Конституції закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов`язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними.

Вимогами частини 2 статті 44 Закону «Про вищу освіту» встановлено, що умови прийому на навчання для здобуття вищої освіти оприлюднюються на офіційному веб-сайті МОН не пізніше 15 жовтня року, що передує року вступу до закладу вищої освіти.

Законом «Про внесення змін до деяких законів України у сфері освіти» від 8.11.2024 за 3438-IX у пункті 2 розділу XV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про вищу освіту» підпункт 23 викладено у такій редакції: «у 2022, 2023, 2024 роках прийом на навчання для здобуття вищої освіти здійснюється в особливому порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки, без дотримання вимог цього Закону».

Дані зміни не встановлюють жодних обмежень прав громадян і не встановлює нових строків оприлюднення нормативно-правових актів в галузі освіти, а тому, відповідно, не може бути застосований до спірних правовідносин.

Будь-які правові акти, які встановлюють умови прийому на навчання для здобуття вищої освіти у 2024 році (у тому числі, форми і рівні освіти, умови і порядок подання заяв, зарахування на навчання, а також умови укладення договорів між вступником і закладом освіти тощо) повинні бути прийняті і оприлюднені на сайті МОН не пізніше 15 жовтня 2023 року.

Згідно вимог статті 58 Конституції закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом`якшують або скасовують відповідальність особи.

Відповідно, будь-які правові акти, які встановлюють умови прийому на завчання для здобуття вищої освіти, прийняті та опубліковані пізніше 15 жовтня 2023 року, не можуть застосовуватися для прийому на навчання для здобуття вищої освіти у 2024 році.

У зв`язку з цим, не можуть застосовуватися у 2024 році для прийому на навчання для здобуття вищої освіти нормативно-правові акти КМУ, МОН та будь-яких інших органів управління і контролю у цій сфері, які прийняті та опубліковані пізніше 15 жовтня 2023 року та встановлюють умови прийому на навчання для здобуття вищої освіти у 2024 році (у тому числі, які встановлюють умови ліцензування, прийняття заяв, проведення конкурсних відборів, укладання договорів про навчання, зарахування на навчання, а також обмежують форми, рівні і види освіти за будь-якими ознаками та будь-яким іншим чином).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.06.2024р. №910 «Про деякі особливості набуття та поновлення статусу здобувача освіти» набрав чинності лише 25.06.2024 та, відповідно, не міг бути прийнятий з дотриманням пункту 2 статті 44 Закону «Про вищу освіту» в частині його застосування до процедури вступу на навчання до закладу освіти у 2024 році.

Дійсними і законними умовами прийому до закладів вищої освіти у 2024 році можуть бути лише умови, встановлені і доведені до населення у строк до 15 жовтня 2023 року, як це встановлено імперативними вимогами статей 57, 58 і 64 Конституції та вимогами частини 2 статті 44 Закону «Про вищу освіту». При цьому вимоги статті 58 Конституції не допускають можливості зворотної дії вимог пункту 23 Прикінцевих та перехідних положень Закону «Про вищу освіту» на період до 15 жовтня 2023 року, і відповідно, такі вимоги не можуть встановлювати чи дозволяти встановлювати порядок вступу та зарахування до аспірантури у 2024 році, який повинен був бути встановлений у строк до 15 жовтня 2023 року.

Наведені позиції суду є більш-ніж аргументованими на наше переконання і такими, що свідчать про розгляд усіх обставин справи та їх правовий аналіз. Беззаперечно, що Міністерство освіти і науки скористається в майбутньому своїм правом на апеляційне оскарження, але сам факт прийняття такого рішення є вкрай важливим в правових реаліях.

Критичним фактором в період повномасштабної війни є вдосконалення нормативно-правової бази, яка забезпечує безперервність освіти в умовах форс-мажорних обставинах. Особливу увагу варто приділити законодавчому закріпленню алгоритмів дій на випадок нових криз: війни, надзвичайних ситуацій чи епідемій. Дотримання стандартів правової визначеності, прозорості та передбачуваності має залишатись пріоритетом державної освітньої політики.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 28. – Ст. 1449.

2. Рішення Київського окружного адміністративного суду міста Києва від 21.05.2025, у справі №320/37685/24. URL:

https://reyestr.court.gov.ua/Review/127692073 (дата звернення: 13.16.2025).
3. Про деякі особливості набуття та поновлення статусу здобувача освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.06.2024р. №910 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0945-24#Text (дата звернення: 13.16.2025).

Р.Б. Тополевський,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри теорії, історії та
конституційного права
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
старший науковий співробітник Лабораторії прав людини імені
академіка Петра Рабіновича
(НДІ державного будівництва та
місцевого самоврядування НАПрН України)
В.В. Мина,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри правового забезпечення та
правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
(Київський інститут Національної гвардії України)

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД З УРАХУВАННЯМ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Право на захист персональних даних є ключовим елементом права на приватність. Ці права, гарантуються як національним законодавством України, так і міжнародними документами. В умовах воєнного стану українська держава зіштовхнулася з необхідністю збалансувати потреби національної безпеки та захисту основоположних прав людини. Цей баланс особливо складно підтримувати у сфері обробки персональних даних. Адже вона є вразливою до зловживань, маніпуляцій та може спричинити або сприяти порушенню прав людини. Саме тому, зосередимося на вивченні українського досвіду правового регулювання персональних даних в умовах збройного конфлікту. При цьому, спробуємо подивитися на них крізь призму європейських стандартів, зокрема Загального регламенту про захист даних Європейського Союзу (GDPR)[1].

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році, обробка персональних даних зазнала необхідності переосмислення і суттєвих змін. Різко виріс обсяг вразливих персональних даних, які збираються та обробляються для цілей безпеки, мобілізації, евакуації, ідентифікації тіл загиблих, фільтрації колаборантів, обліку внутрішньо переміщених осіб, надання соціальної допомоги тощо. Більше того, ЗМІ

повідомляли, що окупаційні російські військовослужбовці заходили в окуповані громади з списками людей, яких вбивали або затримували як цивільних заручників чи полонених.

Разом з тим, обмеження прав і свобод, передбачене Конституцією України у зв'язку з воєнним станом, створює необхідність пошуку балансу принципу верховенства права та пропорційності втручання в особисте життя. На жаль, українське законодавство не містить окремого режиму обробки персональних даних у період воєнного стану, що залишає простір для дискреції та зловживань як щодо надмірного збирання персональних даних, так і через можливість їх використання з боку рф.

Закон України «Про захист персональних даних», прийнятий у 2010 році[2] є основним нормативно-правовим актом у сфері збирання та оброблення персональних даних. Втім, його положення потребують оновлення та пристосування до вимог стандартів GDPR. Зокрема, існує необхідність удосконалення норм щодо обробки вразливих даних, обов'язкової оцінки впливу на захист даних, прав суб'єктів щодо поводження з персональними даними, зокрема щодо права на забуття.

В реальності суттєвий обсяг персональних даних, який збирається через цифрові платформи («Дія», «Резерв+» тощо), залишається вразливим перед несанкціонованим доступом. Разом із тим залишаються питання щодо прозорості їх використання, термінів зберігання та подальшої передачі третім особам, включно з міжнародними партнерами або правоохоронними структурами.

Якщо оцінити оброблення персональних даних з точки зору європейських стандартів, то GDPR продовжує діяти і в умовах надзвичайного стану, однак дозволяє, за виняткових обставин, певним чином відступити від звичайних вимог. Так, стаття 23 GDPR передбачає можливість обмежень прав та обов'язків, якщо таке обмеження зберігає сутність фундаментальних прав і свобод і є необхідним та пропорційним заходом у демократичному суспільстві для забезпечення, зокрема, національної безпеки, оборони та громадської безпеки. При цьому такі обмеження мають бути необхідними, пропорційними та передбаченими законом, що сумісне з вимогами статті 8 Європейської конвенції з прав людини. А сам закон, що обмежує відповідні положення GDPR, повинен містити спеціальні положення що стосуються: цілей опрацювання чи категорій опрацювання персональних даних; категорій персональних даних; обсяг введених обмежень; гарантій запобігання зловживанню чи незаконному доступу або передаванню; детальної інформації щодо контролера або категорій контролерів персональних даних; періодів зберігання персональних даних та застосовних гарантій, з огляду на специфіку, обсяг та цілі опрацювання чи категорій опрацювання персональних даних; ризиків для прав і свобод суб'єктів персональних даних; або право суб'єктів персональних даних бути повідомленими про обмеження, за винятком порушень цілі обмеження.

Це означає, що навіть в умовах воєнного стану передбачено збереження ключових принципів захисту персональних даних: цільове використання даних,

мінімізація, прозорість, обмеження термінів зберігання та забезпечення технічного й організаційного захисту. Європейська практика також передбачає механізми парламентського та громадського контролю за втручанням у сферу приватності.

Хоча Уповноважений Верховної Ради з прав людини виконує функції органу захисту персональних даних, однак його інституційна спроможність та повноваження є обмеженими. Покладання обов'язку з контролю за захистом персональних даних на Уповноваженого було пов'язано із тим, що перш за все ця інституція вже існувала, а по-друге, вона була інституційно незалежною. В той же час, очевидно, що в майбутньому доведеться переглядати питання існування незалежного органу контролю за доступом до персональних даних.

На сьогодні проблемою залишається недостатньо ефективний контроль за обробленням даних та реєстрами персональних даних, слабкий механізм відповідальності та недостатнє роз'яснення прав громадянам та їх забезпечення. А це, у свою чергу породжує несприйняття громадянами. В тому числі і через те, що в процесі застосування цифрових платформ чи реєстрів можуть змінюватися цілі, з якими ці персональні дані збираються, як це, наприклад, сталося з «Резерв+» чи «Дія».

Однак наразі не встановлено процедур видалення даних після завершення воєнного стану, що суперечить принципу обмеження зберігання. Немає також публічних звітів про використання даних, що підвищує ризик їх подальшої комерціалізації або несанкціонованого доступу.

Україна задекларувала інтеграцію в європейський правовий простір, що вимагає імплементації положень GDPR у національне законодавство. Розроблений проєкт нового закону «Про захист персональних даних» вже враховує більшість вимог GDPR, однак його прийняття досі відкладається.

Необхідно також забезпечити незалежність органу з захисту даних, створити умови для незалежного аудиту цифрових платформ, розробити кодекси етики обробників та операторів даних в умовах воєнного стану».

Успішна гармонізація національного режиму обробки персональних даних із європейськими стандартами стане вагомим елементом української інтеграції до правової системи ЄС, а також засвідчить повагу до гідності людини навіть у найскладніші історичні періоди.

Конституційний баланс безпеки й прав людини передбачає, що навіть у разі екзистенційної загрози державі, її реакція має залишатись у правових межах. Верховенство права не повиннол бути поставлено під сумнів воєнною доцільністю.

Список використаних джерел

1. General Data Protection Regulation. European Union. Regulation. 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016. *Official Journal of the European Union*. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj

2. Про захист персональних даних . Закон України. 1 червня 2010 року. № 2297-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 34, ст. 481. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17

Р.Б. Тополевський,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри теорії, історії та
конституційного права
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
В.В. Васьків,
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ФІЛОСОФСЬКІ, ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ ТА В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 2022 року стало випробуванням не лише для армії та державного управління, а й для громадянського суспільства. Одним із найяскравіших проявів самоорганізації українців стала масова волонтерська діяльність, що охопила всі сфери життя від логістики та гуманітарної допомоги до медичної, юридичної та психологічної підтримки.

Це явище потребує не лише правового осмислення, а й філософського аналізу – як прояву суспільного договору, моральної відповідальності та трансформації цінностей у кризовий час.

Що ж таке волонтерство та яка його мета? Волонтерство - це не просто допомога, яку ти надаєш, це твій свідомий вибір.. Ти не виконуєш наказ, а робиш це тому, що відчуваєш внутрішню потребу допомогти - це твоя совість підказує, що треба діяти.

В Україні волонтерство стало символом єдності і підтримки одне одного у найважчі часи. Це говорить про солідарність – коли люди разом, бо вірять у справедливість і хочуть допомогти захистити свою країну та своїх близьких. Коли державні системи не справляються, волонтери не замінюють державу, а доповнюють її. Ти – частина великої спільноти, яка показує, що громадянська зрілість означає не чекати, поки хтось інший зробить, а самому брати відповідальність і діяти.

Тобто волонтерство – це про свободу вибору, коли кожен бере на себе відповідальність допомагати, бо це правильно, а не бо змушують. Це прояв твоєї людяності, сили духу і бажання зробити світ кращим навіть у найважчі часи.

З філософської точки зору, волонтерство є виявом автономії особистості, яка реалізує свою свободу через відповідальність. Війна актуалізує питання меж індивідуальної відповідальності за колективне благо. Тут виникає потреба осмислення ситуації через етику дії – що є добро, коли світ навколо руйнується?

В Україні існує спеціальний закон про волонтерську діяльність. Але коли почалася повномасштабна війна, виявилося, що цей закон не покриває всіх нових ситуацій, у яких опинилися волонтери. Тому багато правил довелося швидко змінювати або доповнювати.

Наприклад, стало простіше реєструвати волонтерські організації; спростили митні правила для ввезення гуманітарної допомоги; полегшили виїзд волонтерів за кордон, якщо це пов'язано з допомогою. Але навіть зараз залишається низка неврегульованих ситуацій та колізій. Головна ідея правового регулювання наступна: держава повинна контролювати деякі речі, щоб все було законно і безпечно, але не заважати волонтерам робити добрі справи. І тут важливо знайти той самий баланс – щоб не було ні хаосу, ні зайвої бюрократії.

Продовжимо тим, що здається на перший погляд: волонтерство – це завжди добре. Але насправді є речі, про які не говорять, але про них варто чесно говорити.

Добровільність. Волонтер має право сам вирішувати, чи хоче він допомагати, скільки часу на це витрачати і в якій формі. Але буває, що на людину тиснуть . Тиск – це вже не добровільність. Людина має право сказати «ні», і це не робить її гіршою.

Маніпуляції та експлуатація. Іноді волонтерів використовують нечесно – як безкоштовну робочу силу, без поваги до їх часу, сил і знань. А ще бувають випадки, коли організації прикриваються словом «волонтерство», щоб отримати вигоду – це несправедливо і неправильно.

Кваліфікація. Допомога в складних сферах – наприклад, у медицині, психології чи правових питаннях – має надаватися лише тими, хто має відповідну освіту й досвід. Інакше можна ненароком нашкодити. Тому важливо, щоб були певні правила: хто і що може робити як волонтер.

Шахрайство і фейкові волонтери. На жаль, війна є можливістю заробити для шахраїв. Люди збирають гроші «на допомогу», але нічого не передають. Тому потрібні прозорі звіти, державний і громадський контроль, щоб суспільство знало: справжні волонтери працюють чесно.

Кожен з нас задає собі запитання, «що буде після війни»?, «яка буде діяльність волонтерів, коли війни не буде»? Після війни волонтери не зникають – вони стають дуже важливими для відновлення країни. Волонтерські зусилля, досвід і готовність допомагати можуть допомогти збудувати нове, краще життя для всіх. Щоб це працювало, держава має офіційно визнати волонтерський внесок.

А це означає, створення системи підтримки для волонтерів (наприклад, фінансова допомога, навчання, гранти), залучення волонтерів до планування і реалізації проєктів з відбудови України.

Отже, волонтерство у повоєнний час – це вже не просто «реакція на війну» чи допомога у кризі. Це стала практика, що має допомагти будувати суспільство на основі довіри, взаємоповаги і солідарності. Інакше кажучи, волонтерство перетворюється на спосіб об'єднати людей, налагодити горизонтальні зв'язки між ними і разом творити мирне, справедливе майбутнє.

Позитивним прикладом є досвід європейських країн, де волонтерська діяльність є невід'ємною частиною демократичного устрою. Україна спроможна адаптувати ці практики, враховуючи національні особливості.

Таким чином, волонтерська діяльність під час воєнного стану та в повоєнний період є унікальним явищем, що поєднує в собі моральну відповідальність, свободу вибору та правове регулювання. Волонтерство виступає не просто як допомога, а як глибокий моральний феномен – прояв громадянської зрілості, солідарності і патріотизму.

Правове середовище волонтерства потребує подальшого вдосконалення для забезпечення балансу між свободою ініціативи і необхідним контролем з боку держави. Етичні виклики, пов'язані з добровільністю, кваліфікацією та ризиками маніпуляцій, вимагають особливої уваги і розробки чітких стандартів та механізмів контролю.

У повоєнний період волонтерський рух має стати фундаментом для відновлення і побудови нового суспільства, де волонтерство трансформується з кризової реакції у сталу практику мирного творення, засновану на довірі, солідарності та взаємоповазі. Отже, волонтерство - це не лише соціальний і правовий феномен, а й глибока філософська місія, що закликає кожного до відповідальної і свідомої дії на благо спільного блага, навіть у найскладніші часи.

Список використаних джерел

1. Про волонтерську діяльність. Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 42, ст.435 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text

Р.Б. Тополевський
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри теорії, історії та
конституційного права
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Д.О. Гуз
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА: ПРОБЛЕМА ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасному глобалізованому світі інформація стала ключовим ресурсом, а влада дедалі більше трансформується у форму контролю над інформаційними потоками. У сучасній реальності перевагу слід віддавати тому, хто володіє істинною інформацією, чий наратив стає переважаючим – як на національному,

так і на міжнародному рівні. Проблематика полягає не лише у зіткненні правди та брехні , а у суперечці інтерпретацій, де кожна сторона нав'язує власну версію дійсності з різних причин, до прикладу пропаганда, яку ми можемо активно спостерігати на сьогоднішній день у інформаційній війні, яка є частиною російсько-української війни.

Ті, хто подають людям інформацію вправно маніпулюють історичними даними з метою викривлення історії України та нав'язування власного світогляду, що є на сьогодні потужним каталізатором для вразливих груп населення таких як пенсіонери та діти. Розуміючи ці важелі впливу, дедалі більше фінансування надходить з боку держав, що активно займаються пропагандистською діяльністю для розвитку емоційної компетентності і як наслідку всебічного впливу на емоції, думки та переконання людей.

В сучасній історії поняття «інформаційна війна» було визначено в директиві Міністерства оборони США № 3600.1 від 21 грудня 1992 року як різновид радіоелектронної боротьби. Пізніше, у 1998 році, у США було прийнято «Об'єднану доктрину інформаційних операцій», де більш детально розглядалося поняття інформаційної війни[1].

Разом із тим, деякі дослідники пов'язують походження терміну «інформаційна війна» з Китаєм. В основу теоретичних підходів китайських спеціалістів у сфері інформаційного протиборства покладено погляди давно китайського воєнного діяча Сунь-Цзи, який першим узагальнив досвід інформаційного впливу на супротивника. В трактаті «Мистецтво війни» Сунь Цзи писав: «Мистецтво війни полягає в тому, щоб загарбати чужу державу неушкодженою; зруйнувати ворожу країну – гірший сценарій… Той, хто здобув сто перемог у ста поєдинках – не герой; геройство – підкорити антагоністське військо взагалі без боротьби. І тому неперевершена військова стратегія – зруйнувати плани й стратегії супротивника, дещо слабша – атакувати ворожі союзи та сув'язі; ще гірша – нападати на армію ворога; і найгірша – кидатися на укріплені мурами міста».[2, 21 с.]

Інститут національно-стратегічних досліджень США та деякі західні експерти і вчені виокремлюють кілька складових елементів інформаційної війни. Один із них – ведення психологічної війни. Головне завдання психологічної війни полягає в маніпулюванні масами.

Цілями такої маніпуляції є: внесення в суспільну та індивідуальну свідомість ворожих шкідливих ідей та поглядів, дезорієнтація та дезінформація час, послаблення певних переконань, устої, залякування свого народу образом ворога, залякування супротивника власною могутністю.

Одним із головних методів ведення інформаційно-психологічної війни є пропаганда, тобто поширення різних політичних, філософських, наукових , художніх, інших мистецьких ідей з метою упровадження їх громадську думку та активізації і тим самим використання цих ідей у масовій практичній діяльності населення. Водночас до пропаганди належать повідомлення, які поширюються для справляння вигідного впливу на громадську думку, провокування запрограмованих емоцій та зміни ставлення до певної ситуації або поводження

певної групи людей, безпосередньо чи опосередковано вигідного організаторам. [3, с.118-125].

Щодо впливу політиків та лідерів думок на народ дуже доречно буде згадати статтю Борисенко Є. яка зазначає «Урешті, будь-яка інформація чи інтерпретація, думка чи твердження мають право на існування та можуть бути рівноцінно висвітлені. У цьому й полягає одна з найбільших цінностей демократії – свобода слова»[4 с. 24].

Теорія пізнання - епістемологія ставить перед собою запитання «Що є істина і як ми її пізнаємо?» Якщо людині протягом всього життя нав'язують певні уявлення через політику, медіа, ідеологію, вона перестане мислити критично. Це влучно описав Платон через свою алегорію печери коли люди бачать лише тіні (ілюзії), думаючи, що це – реальність. У війні не лише стріляють, а й воюють за свідомість кожного. Кожного військового потрібно переконати: чому він воює, хто друг, а хто ворог, що таке вбивство.

Провівши аналіз ролі пропаганди та медіа на життя людей можемо зазначити, що інформація, яка поширюється, спеціально обробляється робленою з метою впливу на мислення, свободу і сприйняття реальності особою, а також дає розуміння серйозності намірів політиків керувати масами шляхом фільтрування інформації, породжуючи притаманне сучасним медіа викривлення фактів та даних. Проте в контексті воєнного стану потрібно зазначити певні механізми, які діють як на військових, формуючи певні установки і моделі поведінки, так і на цивільних громадян, в тому числі для підтримки патріотизму поза зоною бойових дій. Методи маніпуляцій людьми дуже яскраво проілюстрував Джордж Орвелл у своєму романі «1984». Зокрема концепція так званого двомислення – здатності одночасно вірити у дві суперечливі речі, не відчуваючи суперечності. У романі партія змінює минуле для того, щоб воно відповідало сьогоденню. На сьогоднішній день ми можемо це спостерігати у російських медіа, коли змінюється інтерпретація Другої світової війни та з пропагандистськими цілями переписується історія та робиться фокус на почутті обов'язку людини перед російською державою. Що в свою чергу провокує умовний рефлекс – бачиш прапор, чуєш гімн – і вже механічно підтримуєш війну. Втрачається здатність до емпатії, ворог більше не людина, а мішень. Щодо цивільних переважно спостерігаються симптоми «емоційної бульбашки» – не вірити нікому, крім «своїх».

Отже, в сучасній війні боротьба триває не лише на в прямому зіткненні, а й на цифровому полі бою. Через численні стимули та когнітивне програмування формується штучна конфігурація мислення, що породжує сумніви, призводить до втрати емпатії та індивідуальності. Ці засоби дають можливість створити керовану, лояльну, піддатливу людину, яка діє не з власної волі, а в рамках нав'язаних ідеологічних установок. Це глибоко змінює психіку людини та її особистість, пригнічує критичне мислення та залишає видимий слід після повернення до життя вільного від нав'язування інформаційного тиску.

Список використаних джерел

1. Пилипчук Р.В. Інформаційна війна. Енциклопедія Сучасної України / редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011, оновл. 2024. URL: https://esu.com.ua/article-12460

2. Сунь-дзи. Мистецтво Війни. Львів: Видавництво старого лева, 2015. 112 с.

3. Почепцов, Г. Сучасні інформаційні війни. Вид. 2-е, допов. Київ : Києво-Могилянська академія, 2016. 504 с.

4. Борисенко Є. Інформаційна війна крізь призму комунікативної теорії: спроба аналізу. Філософська думка. 2023. № 4. С.21-38.

Р.Б. Тополевський
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри теорії, історії та
конституційного права
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
С. Д. Косар
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЕВАКУАЦІЯ ОСІБ З ПРИФРОНТОВОЇ ЗОНИ: ОБОВ'ЯЗОК ДЕРЖАВИ ЧИ ПРАВО ГРОМАДЯНИНА: ФІЛОСОФСЬКІ РОЗДУМИ

Питання евакуації населення з прифронтових територій України набуло особливої актуальності в умовах російської збройної агресії проти України. Евакуація осіб з прифронтових територій пов'язана як з обов'язком держави забезпечувати право людини на життя, безпеку та гідність як найвищі соціальні цінності ст. 3 Конституції України) так і з забезпеченням права особи на пересування та вільний вибір місця проживання(ст.33 Конституції України).[1]

Імануїл Кант наголошував, що людина є метою сама в собі, а не засобом для досягнення інших цілей. Цей підхід підтверджує ідею моральної автономії особи як найвищої цінності, яка потребує безумовної поваги до свободи волевиявлення. У зв'язку з цим, людина реалізує своє невід'ємне право на самовизначення, що включає в себе зокрема свободу вибору місця проживання. З іншого боку, евакуація осіб із прифронтової зони, навіть якщо здійснюється з метою їхньої безпеки, виявляється як обмеження цієї свободи, а також становить втручання в її право на приватне життя. Тому, відповідно до ч.2 ст. 8 Європейської конвенції з прав людини, такі заходи держави повинні бути

законними, необхідними в демократичному суспільстві та відповідати легітимним цілям.

Подібним чином, регулює ситуацію стаття 33 Конституції України, в якій передбачено можливість за законом обмежити свободу пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України. Фраза «за винятком обмежень, які встановлюються законом» вказує на те, що право на свободу пересування, вибір місця проживання та виїзд з країни не є абсолютним і воно може бути у певних випадках тимчасово обмежене законом[1].

Таку законодавчу основу становить ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»[2], які передбачають, що в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан можливе тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, зокрема обмеження свободи пересування (п.6 ч. 1 ст. 8 Закону) та заборону або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан (п.10 ч. 1 ст. 8 Закону).

Більше того, п. 19 ч.1 ст. 8 цього Закону надає державі право проводити евакуацію населення у разі виникнення або загрози виникнення надзвичайної ситуації, а також із зон збройних конфліктів (з районів можливих бойових дій) у безпечні райони[2].

Концепція суспільного договору (запропонована такими мислителями як Томас Гоббс і Джон Лок) дозволяє подивитися на цей конфлікт під іншим кутом зору контракту – з точки зору взаємозв'язку між індивідуальними правами і обов'язками держави, особливо такій ситуації як евакуація з прифронтової зони.

Якщо з точки зору Томаса Гоббса найголовнішим є збереження життя, відповідно, держава, набуваючи монопольне право застосування сили, повинна забезпечувати безпеку громадян, навіть якщо це означатиме обмеження окремих свобод [3, С. 185-188].

Джон Лок визначав, що природний закон – це об'єктивний моральний порядок, який люди лише усвідомлюють і тлумачать. Він є вказівкою для вільної особи. Його мета – збереження та розширення свободи, з іншого богу - гарантування миру, безпеки та збереження всього людства. Однак через різне розуміння, бачення природного права в природному стані виникають суперечки, які можуть розв'язуватися лише силою. Задля уникнення хаосу й забезпечення справедливості люди укладають суспільний договір і створюють державу, на яку покладену не лише охороняти природні права, але й законодавчо закріплювати їх, а також карати порушників. Безпосередньо держава перетворює природні закони на позитивні норми, зобов'язує їх до виконання і встановлює механізми примусу[4, с.131-134].

Таким чином, нам слід відповісти – чи примушування до евакуації людей на території, яка стала небезпечною через масивні обстріли з боку ворога є відповідним і сумісним в цій ситуації принципу верховенства права та пропорційності, і чи воно є необхідним в демократичному суспільстві.

Загроза життю і необхідність з боку держави вжити позитивних заходів для гарантування права на життя в цій ситуації повинно збалансовувати право особи на вільний вибір місця проживання та свободу пересування.

Очевидно, що в цьому випадку, прифронтова зона виступає як територія із спеціальним правовим статусом, який і передбачає можливість обмеження вказаних прав. Більше того, у держави виникає обов'язок забезпечити можливість такої евакуації, оскільки за таких умов різко зростає ризик життю особи.

Отже, евакуація осіб із прифронтової зони означає, що держава має моральне і юридичне право тимчасово обмежувати право громадян на свободу пересування і вибір місця проживання. Такі обмеження виправдані необхідністю захисту життя і здоров'я людей, що є вищими цінностями. Евакуація – це реалізація суспільного контракту, коли громадяни делегують державі частину своїх свобод в обмін на безпеку в умовах надзвичайної загрози. Філософсько-правові розважування щодо евакуації осіб з прифронтової зони дозволяють зафіксувати баланс між правом громадян і обов'язками держави, підкреслюючи, що захист життя є пріоритетом, але не може здійснюватись всупереч основним засадам правової держави та гарантування поваги до прав і гідності людини.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. **№** 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19
3. Гоббс Т. Левіафан І. К.: Дух і Літера, 2000. 606 с.
4. Локк Д. Два трактати про врядування. Київ: Основи, 2001. 265 с.

Р.Б. Тополевський
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри теорії, історії та
конституційного права
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
А-М. І. Левко
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО СТАНДАРТІВ ЄС В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Набуття статусу члена Європейського Союзу є стратегічною метою України, яка відображає прагнення українського народу до європейських

цінностей, демократичного розвитку та економічної стабільності. Цей процес є складним і тривалим, але відкриває перед країною нові перспективи. В тому числі, варто розраховувати на те, що таке членство імовірно може посприяти полегшенню повоєнної відбудови зруйнованих війною регіонів.

Традиційно нові держави-члени стають частиною правового порядку Європейського Союзу з дати вступу, що відповідає принципу негайної дії права ЄС. Відповідно до ст. 288 Договору про функціонування Європейського Союзу нові держави-члени є адресатами постанов, директив, рішень, рекомендацій і висновків [1].

Саме тому, найважливішим юридичним процесом в Україні на даний момент є адаптація українського законодавства. Тривалість даної процедури значною мірою залежить від суспільства, політичної складової держави та законотворців, які зможуть швидко та ефективно внести зміни до законодавства. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС є одним з основним напрямків для успішної євроінтеграції України.

Законодавство, гармонізоване зі стандартами ЄС, створює сприятливі умови для розвитку бізнесу та залучення інвестицій. Впровадження таких самих правил в Україні дозволяє бізнесу точно розуміти, які вимоги до них пред'являються, і планувати свою діяльність на довгострокову перспективу. Гармонізація законодавства сприяє зменшенню корупції та свавілля з боку державних органів, що є одним з ключових факторів, який відлякує інвесторів.

Одним з вагомих законів України для євроінтеграції став Закон України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» [2] Який вніс елементи англійського права для залучення інвестицій, такі як: конвертація боргу в частку у статутному капіталі товариства; запевнення та компенсація, більш відомі нам як warranties & indemnities; договір опціону та інші. Також, впровадження електронних послуг дозволяє бізнесу взаємодіяти з державними органами онлайн, що значно економить час і кошти.

Законодавство ЄС забезпечує високий рівень захисту прав інвесторів, включаючи захист від експропріації та забезпечення ефективних механізмів вирішення спорів. Завдяки адаптації законодавства, інвестори можуть бути впевнені у стабільності інвестиційного клімату в Україні.

Європейські стандарти в таких сферах, як охорона здоров'я, освіта, екологія, забезпечують високу якість життя. Для успішної євроінтеграції дані сфери необхідно адаптовувати в першу чергу. Необхідно підвищити стандарти медичного обслуговування. Європейські стандарти охорони здоров'я передбачають доступність та якісність медичних послуг, використання сучасних технологій та лікарських засобів. Інтеграція в європейський медичний простір сприяє мобільності пацієнтів та медичних працівників, обміну досвідом та кращими практиками. Також забезпечення безпечності лікарських засобів та медичних виробів, оскільки європейські стандарти забезпечують високий рівень безпеки лікарських засобів та медичних виробів, що є важливим для захисту здоров'я населення.

На сьогодні вже прийнято низку законів, спрямованих на гармонізацію українського законодавства з європейським, зокрема закон «Про лікарські засоби» [3] який реформував фармацевтичний ринок наблизивши його до європейських стандартів. Також Закон України «Про систему громадського здоров'я» [4] створив основу для розвитку системи громадського здоров'я в Україні. Україна активно працює над імплементацією директив ЄС у сфері охорони здоров'я, що стосуються якості та безпеки медичних послуг, лікарських засобів та медичних виробів. Необхідним кроком є покращення матеріально-технічної бази, модернізація медичних закладів та забезпечення їх необхідним обладнанням.

Євроінтеграція та освіта – це два нерозривно пов'язані поняття. Адаптація української освіти до європейських стандартів є одним із ключових напрямків руху України до Європейського Союзу. Підготовка кваліфікованих кадрів є необхідною для євроінтеграції, оскільки європейський ринок праці потребує висококваліфікованих фахівців, які володіють сучасними знаннями та навичками. Також адаптація потрібна для можливості навчання та роботи в ЄС, так як гармонізація освітніх систем сприяє академічній мобільності та відкриває нові можливості для українських студентів та викладачів. Адже спільні освітні проекти сприяють культурному обміну та зміцненню міждержавних відносин.

Україна долучилася до Болонського процесу [5], який передбачає впровадження двоступеневої системи вищої освіти (бакалавр, магістр), кредитно-модульної системи та забезпечення якості освіти. Освітні програми в Україні поступово наближаються до європейських стандартів, що дозволяє визнавати українські дипломи в країнах ЄС. Також Україна активно співпрацює з європейськими університетами та освітніми закладами, що сприяє обміну досвідом та впровадженню інноваційних методів навчання. Збільшується кількість українських студентів та викладачів, які беруть участь у програмах обміну.

Проте, все ще залишаються виклики, такі як фінансування, оскільки необхідні значні інвестиції в освіту для модернізації матеріально-технічної бази та підвищення заробітної плати викладачів. Потрібно підвищувати якість освіти на всіх рівнях, особливо в сільській місцевості та в закладах професійно-технічної освіти. Також, автономія закладів освіти, необхідно надавати більшу автономію закладам освіти, щоб вони могли самостійно розробляти навчальні програми та обирати методи навчання. Додатково необхідна адаптація до цифрової трансформації, освітній процес має бути адаптований до викликів цифрової ери.

Європейський Союз ставить перед собою амбітні цілі щодо досягнення кліматичної нейтральності та переходу до зеленої економіки. Для України, яка прагне інтегруватися в ЄС, адаптація до європейських екологічних стандартів є не лише вимогою, а й великою можливістю для розвитку. ЄС розробив масштабну програму переходу до сталого розвитку, яка передбачає декарбонізацію економіки, захист біорізноманіття та перехід до циркулярної економіки. Чисте довкілля – це запорука здоров'я людей. Європейські стандарти

екологічної безпеки спрямовані на зменшення забруднення повітря, води та ґрунтів.

Зміцнення демократичних інститутів є одним з ключових критеріїв для успішної євроінтеграції. Демократія, верховенство права, захист прав людини та меншин – це фундаментальні цінності ЄС, які мають бути поділені всіма країнами-членами. Країни, які бажають інтегруватися в ЄС, повинні довести свою відданість цим цінностям. Демократичні країни є більш стабільними та безпечними. Це створює сприятливе середовище для інвестицій та розвитку співпраці. Демократичні країни легше співпрацюють між собою, оскільки поділяють спільні цінності та принципи.

На сьогоднішній день все ще необхідне реформування судової системи, гарантування незалежності суддів, прозорість судових процесів, ефективність правосуддя.

Адаптація українського законодавства до стандартів Європейського Союзу є стратегічним напрямом розвитку України, який має на меті інтеграцію країни в європейський простір та забезпечення сталого розвитку, перш за все сприяння відбудові країни в повоєнний період.

Адаптація українського законодавства до стандартів ЄС є необхідною умовою для модернізації країни та підвищення її конкурентоспроможності. Цей процес вимагає спільних зусиль держави, бізнесу, громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Незважаючи на виклики, євроінтеграція відкриває перед Україною нові перспективи для розвитку та процвітання.

Список використаних джерел

1.Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official Journal of the European Union*. C 326/1. 26.10.2012. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/art_288/oj/eng

2. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні. Закон України. *Відомості Верховної Ради України.* 2023. №№ 6-7. Ст.18 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1667-IX#Text.

3. Про лікарські засоби. Закон України від 04.04.1996. Дата оновлення 18.09.2024. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 22. Ст. 86. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-вр#Text.

4. Про систему громадського здоров'я. Закон України від 06.09.2022. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 26. ст.93. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text.

5. Стадний Є. Пріоритетами Болонського процесу до 2030 року мають стати збалансована академічна мобільність та посилена роль вищої освіти у досягненні Цілей сталого розвитку. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/prioritetami-bolonskogo-procesu-do-2030-roku-mayut-stati-zbalansovana-akademichna-mobilnist-ta-posilena-rol-vishchoyi-osviti-u-dosyagnenni-cilej-stalogo-rozvitku-yegor-stadnij.

Р.Б. Тополевський
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри теорії, історії та
конституційного права
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
В.І. Оліярник
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОБОВ'ЯЗОК ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОНЦЕПЦІЇ JUS IN BELLO

Війна є історично зумовленим соціальним, феноменом, що має історичні корені, і протягом тривалого часу людство використовувало її як засіб досягнення політичних економічних цілей. ЇЇ виникнення та розвиток, тісно повязані з формуванням перших організових людських спільнот.У своїй статті «Чи закінчиться війна», Максим Нестелєєв зазначає, що за останні п`ять тисяч років людство не перебувало у стані миру лише 292 роки [1]. У таких умовах стає особливо актуальним питання правового та етичного регулювання методів та засобів ведення збройного конфлікту. Умови збройного протистояння неминуче посилюють напруження між правовими нормами міжнародного гуманітарного права, правом прав людини та моральними цінностями, постійно ставлячи під сумнів межу між тим, що є виправданим з точки зору воєнної доцільності, і тим, що повинно залишатися в рамках гуманності, поваги до людської гідності та основоположних прав кожної особи навіть під війни. Перші спроби зробити війну більш справедливою (jus in bello), мають давнє філософське підґрунтя, заховане ще в античності. Роздуми над природою війни є висвітлені у діалозі давньогрецького філософа Платона у його трактаті «Держава». Завдяки образу Сократа, Платон розглядає війну як невід'ємний аспект політичного життя, втім підкреслює необхідність етичних обмежень у її веденні: «Оскільки вони самі є еллінами, вони не будуть спустошувати Елладу, не будуть палити будинки, і навіть не вважатимуть усе населення міста – чоловіків, жінок і дітей – своїми ворогами, бо знають, що вина за війну завжди лежить на небагатьох, а більшість є їхніми друзями» [2].

Важливий внесок у формування концепції *jus in bello* (право ведення війни, закони та звичаї війни) зробив Августин Блаженний у своїй праці «Сповідь». Він заклав основи моральних обмежень війни, акцентуючи увагу на збереженні внутрішньої моральної відповідальності навіть під час війни: «Війна має бути справедливою і підкорятися законам совісті» [3, с.198]. Томас

Аквінський у «Сумі теології» чітко визначив умови ведення справедливої війни, зокрема наголошував на пропорційності застосування сили та забороні безглуздого насильства: «Немає справедливості у тій війні, де межі жорстокості не обмежені» [4,с.314]. Франциско де Віторія у «Про право війни та миру» наголошував на моральному обов'язку захищати невинних і забороні свавільних методів ведення війни: «Право війни не звільняє від дотримання гуманності» [5, с.78]. Франциско Суарес у праці «Про закон і Божий порядок» розглядав війну в контексті природного права, підкреслюючи необхідність дотримання справедливості і милосердя у бойових діях [6,с.145]. Проте саме Гуго Гроцій, у своїй праці фундаментальній праці «Про право війни і миру» , вперше висвітлив цілісну концепцію jus in bello. Він наголошував що навіть у стані війни існують обов'язкові норми, які обмежують застосування сили, підкреслючи: «Війна не є станом беззаконня, і тому в ній повинні зберігатися закони людяності та справедливості» [7, с.56].

В подальшому, в процесі розвитку міжнародного права, держави прийняли низку міжнародних договорів, які зобов'язували їх в умовах ведення воєнних дій дотримуватися низки встановлених правил.

Так, зокрема, виходячи положень Женевської конвенції «Про захист цивільного населення під час війни» в основі якої лежить концепція jus in bello, можна виділити основні положення концепції є: 1) принцип гуманності який полягає у обмеженні страждань заподіяних війною, шляхом захисту та надання допомоги жертвам конфліктів; 2) принцип пропорційності, який забороняє застосування сили яка є надмірною щодо досягнення легітимності військової мети; 3) принцип розрізнення, який вимагає чіткого розмежування між комбатами та цивільними особами, для уникнення жертв, серед мирного населення; 4) принцип обмеження засобів і методів ведення війни[8].

Хоча обов'язок дотримання норм міжнародного гуманітарного права (jus in bello) є юридично закріпленим для всіх учасників збройних конфліктів та становить складову договірного та звичаєвого міжнародного права, його фактичне виконання часто ускладнюється через наявність різних чинників. Яскравим прикладом проблематики фактичного застосування концепції jus in bello, яка охоплює такі типи військового права, як право ведення війни (jus ad bellum), право війни (jus in bello) та право після війни (jus post bellum), є несправедлива та жорстока війна яку росія розв'язала проти України.

Станом на 31 січня 2025 рік за даними Міністерством внутрішніх справ України було зафіксовано 125 079 випадків воєнних злочинів скоєних військовими рф на території України [9]**.** Країна агресор систематично вчиняла численні воєнні злочини, обстріли цивільного населення, примусові депортації, катування цивільного населення та військовослужбовців, вчинення терактів, використання сексуального насильства як знаряддя війни.

Використання арміями нових видів зброї у збройних конфліктах є також однією з актуальних проблем дотримання концепції та військового права. Новітні технології часто створюють виклики для сучасного міжнародного законодавства, оскільки міжнародні норми не завжди встигають регулювати їх

застосування. Наприклад, питання застосування автономних бойових систем (дронів із штучним інтелектом) так само має бути сумісним з вимогами міжнародного гуманітарного права. Не менш проблематичною залишається реакція світової спільноти на факти вчинення росією воєнних злочинів, що виражається у недостатній та м'якій відповіді. Дана проблематика підкреслює необхідність не лише теоретичного осмислення, а й ефективного практичного застосування філософсько-правових засад jus in bello, та міжнародного гуманітарного права у сучасних умовах для збереження гуманності навіть у війні.

Саме у випадку російської агресії та російсько-української війни поставлено під сумнів не лише існування міжнародного гуманітарного права, але й міжнародного права в цілому. Більше того, явна неповага до міжнародного гуманітарного права з боку рф, зокрема в умовах утримання українських військовополонених, породжує в українському суспільстві питання необхідності та обґрунтованості дотримання міжнародного гуманітарного права щодо рф. Адже міжнародне право це значною мірою «право джентельменів», інакше кажучи, воно існує саме тому, що його дотримуються всі учасники. В цьому відношенні дотримання вимог міжнародного гуманітарного права однією стороною міжнародного збройного конфлікту та ігнорування цих норм іншою стороною породжує питання щодо того, чи має застосовуватися в цій ситуації jus in bello.

Список використаних джерел

1. Нестелєєв М. Чи закінчаться війни. *Український тиждень.* 13.08.2024. URL: https://tyzhden.ua/chy-zakinchatsia-vijny/.
2. Plato. *Republic.* Book 5, 471a–c. *Perseus Digital Library*. URL:https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.01.0168:book=5:page=471
3. Августин Блаженний. *Сповідь* / пер. з лат. І. Рильського. Київ : Дніпро, 1989. 312 с.
4. Аквінський Т. *Сума теології* / пер. з лат. В. Святоїр. Львів : Свічадо, 2003. 720 с.
5. Віторія Ф. де. *Про право війни та миру* / пер. з лат. О. Гнатюк.– Київ : Основи, 2002. – 254 с.
6. Суарес Ф. *Про закон і Божий порядок* / пер. з лат. О. Мельник.– Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 298 с.
7. Walzer M. *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*. – New York : Basic Books, 1977. 498 p.
8. Женевська Конвенція (IV) Про захист цивільного населення під час війни, 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#top
9. Російські воєнні злочини: оновлені дані станом на 31 січня 2025 року. URL: https://mvs.gov.ua/news/zlocini-vcineni-viiskovimi-rf-pid-cas-povnomasstabnogo-vtorgnennia-v-ukrayinu-stanom-na-31012025

Р.Б. Тополевський
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри теорії, історії та
конституційного права
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
О.В. Павлів
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

БАЛАНС ІНДИВІДУАЛЬНОЇ СВОБОДИ ТА СУСПІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВІД ФІЛОСОФІЇ ДО ПРАКТИКИ

«Ті, хто відмовляються від свободи заради тимчасової безпеки, не заслуговують ані свободи, ані безпеки» (Франклін Делано Рузвельт).

Індивідуальна свобода – це здатність людини приймати рішення, вільно діяти та висловлюватися, не побоюючись контролю із сторони держави та зважаючи на особисті переконання. До індивідуальної свободи можна віднести право на приватне життя, свободу думки та слова, пересування, місця проживання і багато інших форм самовираження [1, с. 122-123].

Свободу, яка існує під зовнішнім тиском, Ісая Берлін називав негативною свободою. Проте, якщо громадяни можуть діяти автономно, враховуючи особисті цінності, тоді це буде повністю протилежне до негативної свободи – позитивна свобода [2]. Джон Лок стверджував, що свобода людини є її природним правом, яке не може бути обмежене владою, а держава зобов'язана захищати це право. У свою чергу, суспільна безпека передбачає створення певного рівня захищеності населення від непередбачених обставин та кризових ситуацій [3].

Поняття «безпека» починає формуватися у працях Нового часу. Так, Томас Гоббс у своїй праці «Левіафан» обґрунтував ідею, що задля уникнення стану «війни всіх проти всіх» населення добровільно передає частину своїх свобод державі, яка бере на себе обов'язок гарантувати безпеку [4]. Жан-Жак Руссо наголошував не тільки на зовнішній безпеці, а й на внутрішньому взаєморозумінні, яке виникає під час моральної згуртованості народу. Для Руссо безпека – це не тільки захист від загроз, а й результат злагодженості суспільства [5].

Надзвичайний стан застосовується лише у разі виникнення загрози громадському порядку, техногенних аварій, масових заворушень та інших непередбачених та небезпечних подій, які неможливо врегулювати у звичному

режимі. Під час надзвичайних ситуацій держава змушена застосовувати певні обмеження щодо прав та свобод громадян задля суспільної безпеки. Проте допустимими є ті обмеження, які відповідають принципу законності, необхідності, пропорційності та не порушують фундаментальних прав. Однією з надзвичайних ситуацій в історії людства була пандемія COVID-19, під час якої були суттєво обмежені право на пересування, на мирні зібрання та доступ до освіти. Метою таких заходів був захист життя і здоров'я населення, але деякі обмеження, зокрема на доступ до освіти вразливих груп населення, стали предметом для багатьох дискусій.

Підрив Каховської ГЕС спричинив масштабну техногенну катастрофу, під час якого держава організувала примусову екстрену евакуацію для населення затоплених територій. Тим самим врятувавши багатьом людям життя та захистивши від техногенно-екологічної катастрофи.

Аварія на Чорнобильській атомній електростанції у 1986, яка спричинила масштабне радіоактивне забруднення навколишнього середовища, проблем із здоров'ям постраждалих та значні негативні зміни в екології. Радянська влада замовчувала інформацію про масштаб катастрофи, що призвело до великої кількості загиблих. Ця трагедія демонструє ситуацію, коли держава не захищає громадян, а, навпаки, стає джерелом небезпеки.

Збройний конфлікт на території України, породжений російською агресією, супроводжується можливістю обмеження основоположних прав та свобод людини, зокрема, право на свободу слова, пересування, приватність та мирні зібрання. Такі обмеження застосовуються задля «вищого блага» населення (захист життя, національна та громадська безпека). Проте Конституція України, а саме ст. 64, визначає перелік конституційних права і свобод людини, які не можуть бути обмежені: право на життя, повагу до гідності, житло, громадянство, свободу та особисту недоторканність, сім'ю, шлюб, батьківство і материнство [6]. Такий особливий стан надає можливість державі використовувати обмеження в засобах масової інформації, щоб не допустити розповсюдження ворожої чи неправдивої пропаганди та розголошення стратегічної інформації; обмежувати свободу пересування задля захисту здоров'я під час епідемій та запобігання диверсій; запроваджувати комендантську годину; забороняти фото та відеозйомку військових об'єктів. Разом із тим, такі обмеження повинні здійснюватися на основі закону, бути пропорційними – необхідними в демократичному суспільстві та здійснюватися з легітимними цілями, такими як національна та громадська безпека тощо.

Отже, надзвичайні ситуації заставляють державу шукати цю невидиму межу між гарантуванням безпеки суспільства та дотримання конституційних прав громадян. Важливо пам'ятати, що такі обмежувальні заходи не повинні стати нормою у суспільстві, вони повинні мати тимчасовий характер. Щоб уникнути такої проблеми у майбутньому необхідно чітко окреслювати термін впровадження особливого стану та права, які можуть бути обмежені задля безпеки.

Коли громадяни бачить, що держава є відкритою і поважає їхні права та свободи, вони починають підтримувати та довіряти державу. У кризові часи саме довіра громадян стає фундаментом для єдності та стабільності. Саме така держава може зберегти людяність та вистояти у важкі часи. Більше того, саме пояснення державою своїх дій і становить джерело довіри на яке може спертися прийняття непопулярних рішень щодо обмеження індивідуальних свобод в інтересах безпеки. Важливою залишається вимога, щоб ці норми щодо обмеження індивідуальних свобод застосовувалися до всіх громадян однаковою мірою. В іншому випадку, коли з'являються «вибрані», на яких безпідставно не розповсюджуються такі правові норми, в суспільстві зростатиме відчуття несправедливості та посилиться протиставлення особи державі.

Список використаних джерел

1. Крамар Т. Індивідуальні виміри свободи особистості. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2009. №3. С. 121-130.
2. Вієвський Л. Ісая Берлін та свобода від насильства. *Zbruc.ua*. 26.11.2024. URL: https://zbruc.eu/node/120045
3. Клокун А. Джон Лок: про свободу, приватну власність і розподіл влади. *Plomin.club*. 02.04.2019 URL: https://plomin.club/john-locke-about-freedom-private-property-and-distribution-of-power/
4. Калюга І. Політична концепція «Левіафана» Томаса Гоббса. *Plomin.club*. 10.04.2019. URL: https://plomin.club/the-political-concept-of-thomas-hobbess-leviathan/
5. Булат В. В. Жан-Жак Руссо про ідею народного суверенітету. *Тридцять другі економіко-правові дискусії: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (29.11.2018). URL: http://www.spilnota.net.ua/ru/article/id-2655/
6. Конституція України. Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

Р.Б. Тополевський
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри теорії, історії та
конституційного права
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
В.Т. Хмель
здобувачка вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВО НА СВОБОДУ СЛОВА, ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ТА ПРАВДА: ПРОБЛЕМА ДЕЗІНФОРМАЦІЇ

Право на свободу слова є одним з основоположних прав людини, закріплених як у міжнародно-правових актах, так і в законодавстві більшості країн. Воно становить основу для демократичного суспільства. Проте у випадку перебування країни у стані війни це право може бути обмежене в інтересах національної безпеки. У період глобальної цифровізації та розвитку інформаційних технологій, особливо гостро постає проблема дезінформації, яка підриває довіру громадськості до дій та повідомлень державних органів та може поширити панічні настрої серед населення. Інформаційна війна небезпечна тим, що в її умовах можуть як поширювати відверту брехню, так і перекручувати правду на свою користь задля впливу на суспільну думку. За таких умов роль правди, а й навіть саме поняття «правда» опиняються під серйозним тиском і сумнівом.

Стаття 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод проголошує: кожен має право на свободу вираження поглядів [1]. В Україні це право закріплене у статті 34 Конституції України, яка гарантує кожному право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [2]. Разом із тим в передбачено можливість обмеження цього права з метою захисту державних інтересів, зокрема національної безпеки чи громадського порядку.

Панкратова В. О. зазначає, що свобода слова дозволяє громадянам брати активну участь у політичному житті країни, формувати думку громадськості [3, с. 82]. Таким чином, можна прийти до висновку, що саме навколо цього права (і завдяки йому) формується демократичне суспільство, забезпечуючи кожному можливість вільно висловлювати свої думки щодо подій всередині країни та за її межами. Водночас слід зважати на те, що не кожне висловлювання є правдивим або об’єктивним, що створює ризики для спотворення реальності та маніпуляції громадською свідомістю.

Що є істина, а що – правда? Істина розглядається як «одне з основних понять теорії пізнання, адекватне відображення об'єкта суб'єктом, який, пізнаючи, відтворює його таким, яким він існує сам по собі, поза і незалежно від людини та її пізнання». В той же час розрізняється істина абсолютна і відносна – це «філософські категорії, що характеризують людське пізнання з боку його повноти і точності, розкривають пізнання об'єктивної істини як поступовий рух від незнання до знання, від неповного, неточного знання до знання дедалі повнішого і точнішого» Тоді як правда – це «коректне співвіднесення і представлення зв'язків світу дійсного і уявлень про нього». [4, с. 553, 1006] Виходячи з цього, можна припустити, що для кожного існує своє розуміння правди, яке не завжди збігається з істиною.

Те саме можна сказати й про брехню. Брехнею традиційно вважається твердження, що не відповідає правді. Але чи можна вважати брехнею висловлювання людини, яка щиро вірить у сказане і вважає це правдою, навіть якщо воно суперечить об'єктивній істині? З точки зору істини – так, це хибне твердження. Однак із погляду самої людини – це її правда.

У такому випадку постає складне питання: чи можна вважати поширення особистої правди дезінформацією? Якщо відштовхуватись від формального визначення дезінформації як умисного введення в оману, – ні. Але з точки зору впливу на суспільство, навіть щирі, але об'єктивно хибні твердження можуть мати дезінформаційний ефект.

Дезінформація – умисне поширення неправдивої інформації. У добу інформаційних технологій вона є ще небезпечнішою, оскільки поширюється швидко та масово, а також ставить під сумнів рішення вищого керівництва держави. У період інформаційної війни дезінформація носить яскраво виражений маніпулятивний характер, та є дуже небезпечною, оскільки може викликати панічні настрої у суспільстві. Це явище обумовлене психологічним чинником: в ситуаціях, коли ми знаходимось у важких обставинах нам легше повірити в те, що звучить добре. Юваль Ной Харарі, ізраїльський історик та філософ, у своїй книзі писав: «люди легко вірять у брехню, коли правда виглядає складною» [5, с. 271]. Отже, у сучасному суспільстві дезінформація є потужним інструментом впливу, особливо в умовах війни, коли люди вразливі до маніпуляцій. Її ефективність зумовлена не лише технологічними можливостями швидкого поширення, а й психологічною схильністю людини вірити у прості пояснення навіть тоді, коли вони далекі від істини.

За словами Борисенко Є. інформація в глобальному світі відіграє одну з провідних ролей, а влада в сучасному світі перетворюється на інфовладу [6, с. 22]. Тому можна сказати, що хто володіє інформацією – той володіє світом. Інформаційна війна є частиною гібридних воєн, її ціллю є деморалізація населення, вплив на виборчі процеси в країні та на міжнародну репутацію. Вона ведеться не лише через традиційні засоби масової інформації, а й через соціальні мережі, блогерів, месенджери та навіть ігрові платформи. Сучасні технології дозволяють створювати фейки з високою точністю, зокрема з використанням штучного інтелекту, що значно ускладнює верифікацію джерел. У таких умовах

критичне мислення стає необхідною навичкою для кожного громадянина, адже саме здатність розрізняти правду від маніпуляції визначає інформаційну безпеку суспільства.

Отже, у сучасному світі, де інформація є ключовим ресурсом, право на свободу слова постає як основа демократичного ладу, однак вимагає відповідального ставлення з боку кожного члена суспільства. В умовах війни та інформаційного протистояння це право не може бути абсолютним, адже безконтрольне поширення навіть щиро висловлених, але хибних суджень може спричинити масштабні суспільні наслідки. З огляду на це, постає необхідність балансування між захистом свободи слова та забезпеченням інформаційної безпеки. Вирішення цієї дилеми можливе лише за умов підвищення медіаграмотності населення, розвитку критичного мислення та відповідальної комунікації в інформаційному просторі.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р.

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. **№** 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

3. Панкратова В. Право на свободу слова: теоретико-правовий аспект. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. №2. с. 81-84.

4. Велика українська енциклопедія. Словник / Керівник авт. колективу д-р іст. наук, проф. Киридон А. М. К. : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2015. 1408 с.,

5. Харарі, Ю. Н. 21 урок для 21 століття. Ю. Н. Харарі ; пер. з англ. А. Лапинського. Київ : Наш Формат, 2019. 400 с.

6. Борисенко, Є. (2023). Інформаційна війна з теорії комунікації: спроба аналізу. Філософська думка. 2023, №4. С. 21–38.

Н.В. Федіна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

МЕХАНІЗМ ПРАВОМІРНОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Надзвичайно актуальною, важливою та необхідною для дослідження є тематика можливості обмеження прав людини та громадянина, що є практичним аспектом співіснування членів суспільства в межах глобального простору і окремо взятої держави, коли для забезпечення порядку у суспільстві необхідно

визначити, які при цьому права можуть обмежуватися, а які обмежуватися не можуть; який порядок такого обмеження; як під час встановлення інституту обмеження прав і свобод людини та громадянина дотриматись важливих принципів правової, демократичної держави як верховенство права, справедливості тощо.

Так, права людини – це її суб'єктивні можливості самостійно, вільно й незалежно від інших осіб визначати міру та спосіб власної поведінки або вид установленої поведінки, що не заборонена законодавством і не порушує права та свободи інших людей. Крім того, права людини ототожнюються безпосередньо й із варіантами поведінки, визначаються як можливості користуватися соціальними благами, що надаються державою [1, с. 43].

Зокрема, за можливістю обмеження прав і свобод виділяють абсолютні права людини та громадянина (ті, які за будь-яких обставин жодним чином не можуть буду обмежені) та відносні (ті, які підлягають правомірному обмеженню, оскільки таке допускається демократичним суспільством і є необхідним у ньому).

Важливо зазначити, що обмеження прав і свобод людини – це інститут права, який складається з великої кількості взаємопов'язаних, узгоджених між собою норм конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального, екологічного й інших галузей права, які встановлюють правомірність, порядок, умови, підстави, механізми звуження обсягу й змісту прав людини та громадянина. Крім того, усі ці норми законодавства доповнюються судовою практикою національних судів, а також практикою Європейського суду з прав людини, що відповідає євроатлантичному спрямуванню розвитку України та частині 1 статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [2], у якій зазначається, що суди повинні застосовувати під час розгляду справ Конвенцію та практику Суду як джерело права.

Незважаючи на вищевикладене, основним джерелом інституту обмеження прав людини є Конституція України [3] як нормативно-правовий акт вищої юридичної сили та прямої дії, який установлює вихідне й фундаментальне положення: права і свободи людини є непорушними й невідчужуваними (стаття 21 Конституції України); під час прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу чинних прав і свобод (стаття 22 Конституції України).

Як можна побачити, Конституція України розуміє інститут обмеження прав і свобод людини та громадянина як звуження змісту й обсягу чинних прав і свобод. Такий підхід закріплюється й у Рішенні Конституційного Суду України від 22.09.2015 No5-рп/2005 (справа про постійне користування земельними ділянками) [4]. Отже, законодавцем передбачено й урегульовано такий інститут як обмеження прав і свобод людини та громадянина, зокрема, через надання його легального визначення й офіційного тлумачення органом конституційної юрисдикції. Таким чином, створено умови для унеможливлення зловживання нормами інституту обмеження прав особи з корисливих мотивів і

невикористання дискреційних повноважень на власну користь органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Отже, класифікація обмежень прав і свобод людини та громадянина дає змогу уявити межі його поширення та сутність обмеження. Виділяють наступні види обмеження прав особи: за обсягом – 1) загальні, які можуть стосуватися всіх прав і свобод (як вимога про не порушення прав інших людей); 2) спеціальні, які використовуються щодо деяких прав і свобод (обмеження, що встановлюються в умовах воєнного або надзвичайного стану, а також в інтересах національної безпеки, тощо); 3) окремі, стосовно певних прав (наявність судимості тягне за собою обмеження права бути обраним народним депутатом) [5, с. 42].

Тому, обмеження прав і свобод людини та громадянина можна поділяти за підставою обмеження на такі види, як правомірне та неправомірне обмеження прав. За місцем, де закріплюються правові підстави, обмеження можна виділити на обмеження, що передбачені національним законодавством, та обмеження, що передбачені міжнародним законодавством. За змістом можна виділити обмеження, що безпосередньо спрямовані на звуження обсягу й змісту, та обмеження, що встановлюють додаткові умови реалізації відповідного права (виборчі цензи тощо) [1, с. 44].

Варто наголосити, що інститут обмеження прав і свобод людини та громадянина відповідає духу права й закріплюється в міжнародній нормі права, а саме в статті 29 Загальної декларації прав людини [6], відповідно до якої під час здійснення своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання й поваги прав і свобод інших і забезпечення справедливих вимог загального добробуту, порядку й моралі в демократичному суспільстві.

Схожі положення затверджені в багатьох міжнародних актах, а також у Конституції України, що свідчить про такий підхід до прав людини, за якого вони можуть бути обмежені лише для загального блага в разі доцільності та необхідності. Така практика та доктрина держав світу є зрозумілою, ефективною та прийнятною, хоча в деяких випадках на практиці й призводить до суперечностей між інтересами суспільства, держави та особи.

Механізм і порядок обмеження прав виходить із положень Загальної декларації прав людини [6], конкретизується практикою Європейського суду з прав людини. Такий механізм має назву трикутника правомірності обмеження прав людини. На основі нього ґрунтується діяльність самого Європейського суду, національних судів і здійснюється правомірне обмеження прав людини.

Зазначений механізм складається з трьох обов’язкових складників: 1) законність обмеження, тобто наявність у національному законодавстві держави підстави такого обмеження права; 2) правомірна мета – захист, забезпечення й реалізація прав та інтересів інших осіб, суспільства, національної безпеки й інші цілі, що в основному так само передбачені законодавством; 3) необхідність у демократичному суспільстві, тобто неможливість вирішити ситуацію по-іншому

без таких обмежень, а також досягнення пропорційності за обмеження права однієї особи та захисту прав інших осіб [1, с. 44].

Тому, механізм трикутника правомірності обмеження прав людини є ефективним у застосуванні та відповідає духу демократії й верховенства права. Сам процес вирішення конкретної справи щодо обмеження права особи полягає в тому, що кожну конкретну ситуацію правозастосовний орган повинен пропускати крізь такий трикутник і приймати відповідне рішення. У разі відсутності одного з елементів трикутника під час вирішення конкретної справи обмеження прав людини та громадянина визнаються протиправними, які не відповідають принципам законності та верховенства права.

Отже, в підсумку варто зазначити, що обмеження прав і свобод людини є необхідним складником правової системи будь-якого сучасного суспільства, що об'єктивно зумовлює його законодавче врегулювання і створення окремого інституту права міжгалузевого характеру. Такі обмеження повинні мати правовий характер і накладатися лише відповідно до загального інтересу – національної безпеки, правопорядку, захисту норм моралі, захисту прав і свобод іншої людини, коли право іншої людини в правомірному балансі переважає. Правова процедура накладення обмежень повинна полягати в застосуванні трикутника правомірності обмеження прав людини, який є досягненням сучасної правової науки та судової практики. Навіть з активним розвитком суспільства та появою прав четвертого покоління такий механізм не втрачає своєї ефективності й продовжує діяти, що свідчить про його ефективність і гарантує непорушність принципу верховенства права під час вирішення конкретних справ щодо обмеження прав людини та громадянина.

Список використаних джерел

1. Мерник А.М., Кузьміна В.О., Бурлаков Б.М., Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. Юридичний науковий електронний журнал. №2/2020. С.42-46

2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 02.12.2012 No 3477-IV /Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15 3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. No 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

4. Рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 No 5-рп/2005 (справа про постійне користування земельними ділянками). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05

5. Слінько Т.М. Правові підстави обмеження реалізації прав і свобод людини та громадянина. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15153/1/Slinko.pdf

6. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 No 995_015 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

Н.В. Федіна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)
Х.А. Муха,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ТА ПІДТРИМКИ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ СТАЛИ ЖЕРТВАМИ АБО СВІДКАМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

В умовах запровадження воєнного стану та соціально-економічних змін, які відбуваються в Україні, насильство в сім'ї залишається серйозною загрозою не лише для фізичного, але й для психічного здоров'я дітей. Важливість цієї теми зростає, адже насильство в родині може мати руйнівні наслідки для формування особистості та розвитку дитини.

Зауважено, що діти, які стають свідками або жертвами насильства, часто стикаються з серйозними поведінковими проблемами, такими як агресія, замкнутість, а також з емоційними розладами, включаючи депресію і тривожність. Вони також мають підвищений ризик залучення до злочинності, що ставить під загрозу не лише їхнє майбутнє, але й безпеку суспільства в цілому. Варто підкреслити важливість своєчасного виявлення випадків насильства, а також зазначити роль освітян, соціальних служб та правоохоронних органів у цьому процесі [1].

Отже, для забезпечення ефективної допомоги жертвам насильства необхідно створити чіткі механізми взаємодії між цими інституціями. Важливо надати рекомендації щодо навчання педагогів і спеціалістів, розробки чітких алгоритмів дій у випадках насильства, а також активного залучення батьків до профілактичних заходів. Оскільки приділення уваги профілактиці насильства та формуванню ненасильницької поведінки серед дітей є запорукою їхнього здорового розвитку. Важливість таких заходів важко переоцінити, адже формування позитивних моделей поведінки у дітей сприятиме зменшенню випадків насильства в майбутньому [1].

Тому, цей підхід має включати активну співпрацю між освітніми установами, соціальними службами та правоохоронними органами, що дозволить ефективно реагувати на випадки насильства та забезпечити підтримку

постраждалим. Створення системи профілактики насильства та надання підтримки жертвам є критично важливим для формування безпечного, здорового та гуманного середовища для дітей.

Дитинство є таким періодом в житті кожної людини, коли закладаються основи особистісної активності, особистісні властивості та цінності, що визначають якість майбутнього життя. Одночасно це такий життєвий досвід, коли дитина як людина і як особистість найменш захищена від соціального, фізичного і психічного насильства.

Домашнє насильство, свідками якого стають діти, завдає значної шкоди їхньому психічному здоров'ю. Вони можуть відчувати страх, тривогу, безпорадність, гнів, смуток та провину. Нерідко у дітей-свідків розвивається посттравматичний стресовий розлад, що проявляється у нав'язливих спогадах, нічних кошмарах, підвищеній збудливості та уникненні всього, що нагадує про травматичну подію. Емоційні труднощі можуть призводити до проблем з поведінкою, таких як агресія, замкнутість, труднощі у навчанні та соціальній адаптації. У довгостроковій перспективі діти, які пережили домашнє насильство як свідки, мають підвищений ризик розвитку депресії, тривожних розладів, зловживання психоактивними речовинами та проблем у міжособистісних стосунках у дорослому віці. Також, вони можуть мати низьку самооцінку, труднощі з довірою та схильність до відтворення насильницьких моделей поведінки у власних стосунках. Наслідки домашнього насильства для психічного здоров'я дітей, які постраждали від домашнього насильства або стали його свідками, є глибоким та довготривалим, що підкреслює важливість своєчасної допомоги та підтримки для цих дітей.

З 2018 року, коли набрав чинності Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», українське законодавство визначає, що дитина, яка не досягла 18 років, вважається постраждалою від домашнього насильства не лише тоді, коли безпосередньо зазнала насильства в будь-якій формі, але й у випадках, коли вона була свідком (очевидцем) таких дій. Таким чином, концепція «дитина-свідок – це дитина, що постраждала від домашнього насильства» офіційно закріплена в законодавстві [2].

Варто підкреслити, що діти як свідки домашнього насильства, засвоюють проблемні моделі поведінки та гендерні ролі. Вони часто відчувають спільну відповідальність за жорстокі конфлікти в сім'ї, винними, безпорадними, немилими для інших, покинутими або озлобленими. Вони намагаються втрутитися, щоб захистити матір і можуть самі стати жертвами прямого насильства. Якщо діти зазнають насильства в сім'ї і це сприймають як належне, в майбутньому може зрости ризик того, що вони самі згодом постраждають від насильства або стануть жорстокими по відношенню до інших. Тому все складніше визнати і знайти вихід з між поколінного насильства [3].

Постраждала дитина має всі права постраждалої особи, реалізація яких забезпечується з урахуванням найкращих інтересів дитини, її віку, статі, стану здоров'я, інтелектуального та фізичного розвитку [2].

Держава через органи опіки і піклування, служби у справах дітей, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, кол-центри з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей у порядку, встановленому законодавством, надає дитині та особам, які піклуються про неї, необхідну допомогу у запобіганні та виявленні випадків жорстокого поводження з дитиною, передачі інформації про ці випадки для розгляду до відповідних уповноважених законом органів для проведення розслідування і вжиття заходів щодо припинення насильства [4].

Крім того, держава забезпечує право дитини та осіб, які про неї піклуються, на безоплатну правову допомогу, психологічну підтримку та соціальний супровід у випадках якщо дитина стала жертвою домашнього насильства. Забезпечується функціонування притулків та інших спеціалізованих закладів для тимчасового розміщення дітей та їх законних представників, які постраждали від насильства. Особлива увага приділяється навчанню та підготовці фахівців, які працюють у сфері захисту прав дитини, з питань виявлення, реагування та запобігання домашньому насильству.

Варто зазначити, що насильство над дітьми та домашнє насильство в цілому є глобальною проблемою не лише в нашій країні, а й багатьох інших країнах світу. Це завдає серйозної шкоди для повноцінного здорового розвитку і соціалізації дитини, загрози життю та здоров'ю. Небезпека такого виду насильства полягає в тому, що прояви насильницьких дій та жорстокості з боку рідних людей по відношенню до дітей руйнують таким чином не лише гармонію і злагоду в сімейному колі, але й виступають однією із передумов провокування вчинення правопорушень серед підростаючого покоління. Тому насильство в сім'ї є проблемою, яка потребує вирішення на рівні не лише сім'ї, а й держави та неурядових організацій. Адже від фізичного та духовного здоров'я і благополуччя сім'ї залежить стабільність і розвиток держави і суспільства в цілому [5].

В підсумку варто наголосити, що захист дітей, які стали свідками домашнього насильства, є критично важливим завданням. Необхідно забезпечити їм доступ до кваліфікованої психологічної допомоги, створити безпечне та підтримуюче середовище для їхнього зростання та розвитку. Розуміння масштабів цієї проблеми та вжиття своєчасних заходів є запорукою збереження психічного здоров'я майбутнього покоління.

Список використаних джерел

1. Вплив домашнього насильства на психічне здоров'я неповнолітніх: аналіз причин, проявів та шляхів протидії. URL: http://chasopys.hl.vnu.volyn.ua/index.php/chasopys/article/view/176

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 січня 2018р. №2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229

3. Наслідки для дітей та вплив на між покоління. Інформаційний портал про домашнє насильство: веб-сайт. URL: https://infoportal-haeusliche-gewalt

4. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001р. №2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/24

5. Окремі аспекти проблематики невизнання дитини, яка стала свідком домашнього насильства, постраждалою. URL: https://jurfem.com.ua/okremi-aspekty-problematyky-nevyznannya-dytyny-yaka-stala-svidkom-domashnyogo-nasylstva-postrazhdaloyu/

Ю. А. Хатнюк,
кандидат юридичних наук, доцент
завідувач кафедри адміністративного права та поліцейської діяльності
навчально-наукового інституту з підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Ю. В. Гуцуляк,
доктор філософії в галузі «Право»
старший викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики
факультету № 1 (підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України)
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Для сучасного суспільства проблема протидії правопорушенням обумовлена великою значущістю, пріоритетом охорони прав та законних інтересів неповнолітніх в адміністративному процесі, необхідністю удосконалення адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції, адміністративно/кримінально-процесуального законодавства у сфері ювенальної юстиції.

Конвенції Генеральної Асамблеї ООН «Про права дитини» та «Про контакт з дітьми», які проголосили пріоритет інтересів та добробуту дітей у всіх сферах життя держави, зазначили, що дитина, через її фізичну та розумову незрілість, потребує спеціальної охорони та турботи, включаючи належний правовий захист [1, 2].

Відповідно до статті 222 КУпАП, більшість повноважень з адміністративно-юрисдикційної діяльності поліції охоплено здійсненням проваджень у справах про адміністративні правопорушення, вчиненими неповнолітніми.

Про виявлення факту правопорушення, вчиненого неповнолітньою особою на місці події, поліцейський зобов’язаний згідно статті 255 КУпАП скласти на ім’я керівника відповідного підрозділу поліції протокол. Проте, відповідно до Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції, затвердженого наказом МВС України від 06 листопада 2015 року № 1376 [3], у разі неможливості складення протоколу на місці події неповнолітнього правопорушника доцільно доставити до територіального

відділу поліції з одночасним повідомленням про це його батьків або законних представників.

Але при цьому слід зазначити, що неповнолітній, який притягається до адміністративної відповідальності, згідно зі статтею 63 Конституції України не несе відповідальності за відмову давати пояснення щодо себе, членів своєї сім'ї чи близьких родичів.

Відповідно до пункту 17 глави 2 Інструкції, якщо правопорушення вчинюється неповнолітньою особою віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років протокол про адміністративне правопорушення складається стосовно одного з батьків неповнолітньої особи або особи, яка їх замінює, відповідно до частини третьої статті 184 КУпАП. У разі вчинення неповнолітньою особою віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років адміністративних правопорушень, передбачених статтями 44, 51, 121-127, 130, 139, частиною другою статті 156, статтями 173, 173^{-4}, 174, 183^{-1} 185, 190-195 КУпАП, протокол про адміністративне правопорушення складається стосовно цієї особи [4].

До протоколу про адміністративне правопорушення, вчинене неповнолітнім, може бути долучено інші матеріали про адміністративне правопорушення (пояснення особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілих, свідків, висновок експерта, речові докази, протокол про вилучення речей і документів, рапорти посадових осіб, а також інші документи та матеріали, що містять інформацію про правопорушення).

Про особистий огляд та огляд речей неповнолітнього, який вчинив адміністративне правопорушення, робиться відповідний запис у протоколі про адміністративне правопорушення чи в протоколі про адміністративне затримання, де зазначаються: прізвища, імена та по батькові, місця проживання двох понятих; перелік речей, що оглядаються, та предметів одягу, що є на особі на час її затримання; відомості щодо наявності або відсутності у затриманої особи тілесних ушкоджень. Якщо виявлено тілесні ушкодження, потрібно зазначити, на яких саме частинах тіла вони є та їх характер (синці, подряпини, різані рани тощо).

Протокол про адміністративне правопорушення підписується уповноваженою посадовою особою, яка його склала, і особою, яка притягається до адміністративної відповідальності. За наявності свідків і потерпілих протокол про адміністративне правопорушення може бути підписано також цими особами.

Протокол про адміністративне правопорушення та матеріали про адміністративне правопорушення, вчинене неповнолітнім, відповідно до статті 257 КУпАП надсилаються (надаються) органу (посадовій особі), уповноваженому(ій) розглядати справи про адміністративні правопорушення [4].

Перед розглядом справи про адміністративне правопорушення, вчинене неповнолітнім, обов'язково повинно бути звернено увагу на положення статті 247 КУпАП про обставини, які виключають провадження про адміністративне правопорушення.

При підготовці до розгляду справи про адміністративне правопорушення відповідно до статті 278 КУпАП суд вирішує такі питання: чи належить до його

компетенції розгляд даної справи; чи правильно складено протокол та інші матеріали справи про адміністративне правопорушення; чи сповіщено осіб, які беруть участь у розгляді справи, про час і місце її розгляду; чи витребувано необхідні додаткові матеріали; чи підлягають задоволенню клопотання особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілого, їх законних представників і адвокатів.

Строки розгляду справи про адміністративне правопорушення визначено у статті 277 КУпАП. Переважно їх строки відповідно до частини 1 статті 277 КУпАП тривають 15 днів з дня одержання органом (посадовою особою), правомочним розглядати справу, протоколу про адміністративне правопорушення. Проте, у частині 2 статті 277 КУпАП розгляд справи про адміністративне правопорушення передбачено протягом доби, у триденний, п'ятиденний та у семиденний строки [4].

Постанова по справі про адміністративне правопорушення, вчинене неповнолітнім, відповідно до статті 285 КУпАП оголошується негайно після закінчення розгляду адміністративної справи. Копія постанови по справі про адміністративне правопорушення, протягом трьох днів, вручається особі, притягнутій до адміністративної відповідальності, особисто під підпис.

На довершення, поділяючи думку більшості науковців, хотілось, в порядку удосконалення і розширення адміністративно-профілактичних заходів поліції, закріпити та популяризувати такий попереджувальний захід щодо неповнолітніх і малолітніх як негайне превентивне вилучення дитини, яка перебуває у потенційно загрозливих, ризикованих умовах, які створюють небезпеку для її життя та здоров'я або створюють підстави для вчинення правопорушення самим неповнолітнім.

Список використаних джерел

1. Про права дитини: постанова Верховної Ради України № 789-XII від 27 лютого 1991 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

2. Про контакт з дітьми: Закон України № 166-V від 20 вересня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/166-16#Text

3. Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції: наказ МВС України від 6 листопада 2015 року № 1376. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15.#Text

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради Української РСР.* (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст. 1122. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

І. Ю. Хомишин,
доктор юридичних наук, професор,
заступник директора
Навчально-наукового Інституту права,
психології та інноваційної освіти
(Національний університет «Львівська політехніка»)
С. С. Єсімов,
кандидат юридичних наук, професор
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права
та правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

ПРАВОВА ПРИРОДА ЦИФРОВОГО ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ

Громадський контроль незмінно виступає однією з важливих характеристик демократичної держави, що проявляється у взаєминах суспільства та влади. Сьогодні як ніколи актуальна реалізація права суспільства знати про справи держави та впливати на прийняті ним рішення.

Громадський контроль існує у багатьох сферах суспільних відносин, здійснюється за діяльністю органів законодавчої, виконавчої та судової влади, реалізується на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Громадський контроль націлений на забезпечення прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, законності, правомірності та ефективності діяльності органів влади.

Досягнення цілей громадського контролю залежить від якості самого громадського контролю, компетентності його суб'єктів, інструментарію, що використовується для здійснення та зовнішніх факторів.

Новим імпульсом розвитку соціального контролю є цифровізація. Цифрові технології дозволяють швидше та легше отримати інформацію про діяльність державного апарату, забезпечити широке висвітлення існуючих проблем серед громадськості, донести сподівання громадян до тих представників влади, хто приймає рішення.

Цифровізація істотно впливає на масштабування контрольного впливу суспільства на владу у кількісному та в якісному обчисленні. Найбільшою мірою цифровізацію громадського контролю видно у прикладному аспекті. Це проявляється у зміні зовнішнього вираження контрольних процесів, зміні інструментарію.

Вплив, який цифрові технології надають на контрольні відносини з погляду права, може призвести до переосмислення низки існуючих теоретичних уявлень про громадський контроль.

Конституцією України закріплено, що носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні є народ [1]. Громадський контроль є елементом

системи народовладдя, реалізований через форми контролю, організованого громадянами чи громадськими організаціями, за діяльністю органів публічної влади (законодавчої, виконавчої, судової), юридичними особами та окремими елементами соціуму, який забезпечується і охороняється державою.

Соціальний контроль співвідноситься з поняттям соціальне управління як приватне та загальне передбачає цілеспрямоване управлінський вплив суб'єкта соціального контролю на об'єкт з метою формування в останнього бажаних моделей поведінки, світосприйняття та моральних орієнтирів. Контроль представлений як функція соціального управління.

Державний та громадський контроль мають спільні цілі – забезпечення прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, законності, правомірності та ефективності діяльності органів публічної влади, але не підміняють, а доповнюють один одного для досягнення зазначених цілей.

Громадський контроль має низку специфічних ознак, властивих йому з спеціального суб'єкта контролю – суспільства. Однією з ознак громадського контролю виступає його суб'єктний склад – суб'єктами громадського контролю не можуть бути органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Це зумовлено цілями та завданнями громадського контролю. Діяльність зазначених органів публічної влади є об'єктом соціального контролю.

Органи публічної влади у певних законодавством випадках сприяють організації та здійсненні громадського контролю. Наприклад, вони можуть бути ініціаторами реалізації форм громадського контролю, таких як громадська експертиза чи громадські слухання. Це обставина дозволяє, певною мірою, впливати на процес організації та здійснення громадського контролю, оскільки їм надано можливість визначення порядку проведення зазначених форм громадського контролю.

Іншим ознакою соціального контролю у літературі називають те, що є правом, а не обов'язком. Ще однією ознакою громадського контролю є те, що він здійснюється від імені громадськості та громадян. Громадський контроль переслідує досягнення мети, що мають важливе значення для суспільства, у тому числі забезпечення прав і свободи людини та громадянина. Громадський контроль здійснюється не на професійній основі, тобто особами, які не мають відповідної освіти та практичного досвіду.

Наприклад, щоб направити звернення в електронній формі в державні органи, органи місцевого самоврядування або їх посадовим особам, в інші організації, на які покладено здійснення публічно значущих функцій, та їх посадовим особам, громадянину достатньо мати базові комп'ютерні навички, а за їх відсутності доступні направлення звернення в письмовій формі. Для реалізації деяких форм громадського контролю важливою є професійна підготовка особи, яка бере участь у здійсненні громадського контролю.

Громадський контроль характеризує те, що суб'єкти, які його здійснюють, неспроможні використовувати заходи дисциплінарного впливу на підконтрольні органи та організації, як суб'єкти державного контролю, ні самостійно застосовувати заходи адміністративного примусу, що притаманно для суб'єктів

нагляду. У науковій літературі зазначено, що суб'єкти соціального контролю діють опосередковано – чи через відповідні державні органи, чи апелюючи до громадської думки. Багатогранність громадського контролю відбивається у його змісті.

Громадський контроль – це діяльність відповідних суб'єктів. Зміст соціального контролю визначається наступною тріадою складових: отримання інформації про діяльність органів влади, інших органів і організацій, які здійснюють публічно значимі функції; аналіз інформації про діяльність органів публічної влади, інших органів та організацій, які здійснюють публічно значущі функції, з метою визначення відповідності стану зазначених органів та організацій встановленим стандартам та суспільним інтересам; попередження та коригування виявлених відхилень.

Відокремлення спостереження (моніторингу) за діяльністю органів публічної влади, державних та комунальних організацій, інших органів та організацій, які здійснюють публічно значущі функції, як окрема складова контрольної діяльності є зайвим, оскільки спостереження (моніторинг) – це один із способів отримання суб'єктом, який провадить контроль, інформації про діяльність таких органів.

Немає потреби у виділенні в окрему складову контрольної діяльності виявлення відхилень від заданих стандартів, оскільки такі відхилення можуть бути виявлені в результаті аналізу інформації про діяльність підконтрольних органів та організацій, однак можуть бути не виявлені.

У зв'язку з цим в окрему складову запропоновано виділити попередження та коригування виявлених відхилень. Роздуми про ознаки та зміст громадського контролю підштовхують для його визначення як складного, багатоаспектного правового явища.

Вплив цифровізації на громадський контроль значно ускладнює його внутрішню структуру. Нові цифрові реалії призводять до появи нових правових утворень, предметною сферою регулювання яких є відносини, що реалізуються в цифровому середовищі. Складність полягає у відсутності в науковій літературі одноманітного розуміння такого положення правових утворень у системі права та сформованого категоріального апарату.

Здійснення громадського контролю з використанням цифрових технологій закономірно ставить питання про можливість існування цифрового громадського контролю і про місце норм, що його регулюють, в існуючій системі права. Громадський контроль, який реалізується з використанням цифрових технологій, не змінює сутності та правової природи порівняно з громадським контролем, що реалізується у традиційному форматі. Громадський контроль існував до появи Інтернету та активного розвитку цифрових технологій.

Предметом регулювання залишаються відносини, що виникають у процесі здійснення суспільством контролю над діяльністю держави, тоді як, цифрові відносини, які є предметом цифрового права, визначаються як відносини використання даних у цифровому вигляді, результатів аналізу даних і результатів обробки та використання таких даних у різних сферах суспільного

життя з використанням цифрових технологій.

Очевидною є різниця в практичному здійсненні суспільством контролю за діяльністю держави, що відбувається з використанням інформаційних технологій. Цифрова трансформація безпосередньо впливає на багато елементів системи соціального контролю, визначає умови розвитку та масштабування соціального контролю як соціального інституту.

Контрольні відносини, ускладнені цифровим елементом, передбачають наявність специфічних суб'єктів і об'єктів таких відносин, навіть зміну механізму контрольного впливу на владу. Зміни, що відбуваються у суспільному та державному житті під впливом цифровізації, незмінно призводять до необхідності переосмислення існуючих наукових і практичних підходів до розуму права загалом. Поява нових правових явищ або зміна існуючих ставить завдання пошуку нових регуляторних моделей і визначення їх місця в системі права.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

У.О. Цмоць
старший науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
(Львівський державний університет
внутрішніх справ)

СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО ТА ПРАВА ЖІНКИ: СВОБОДА ЧИ ПРИХОВАНА ЕКСПЛУАТАЦІЯ?

Сучасні біотехнології відкрили нові можливості для подолання безпліддя, зокрема завдяки використанню сурогатного материнства. Як одна з форм допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ), сурогатне материнство полягає у виношуванні та народженні дитини жінкою (сурогатною матір'ю) для іншої особи або подружньої пари, які стають юридичними батьками новонародженого. Цей процес став можливим завдяки розвитку біомедицини, однак його правомірність та допустимість досі є предметом активних етичних і політичних дискусій, породжуючи численні правові та соціальні суперечки.

У центрі таких дискусій – права жінки, яка погоджується стати сурогатною матір'ю. Дискусійними залишаються питання: чи є сурогатне материнство проявом її автономного вибору, чи формою прихованої експлуатації, особливо в умовах соціально-економічної нерівності?

Розрізняють два типи сурогатного материнства: гестаційне – про якому ембріон створюється з використанням яйцеклітини замовниці або донора та сперми, а сурогатна мати виконує лише функцію виношування (у цьому випадку

вона не має генетичного зв'язку з дитиною) та традиційне – при якому яйцеклітина належить самій сурогатній матері, тобто вона є і біологічною і гестаційною матір'ю.

Найбільш поширеним у країнах із врегульованим законодавством є гестаційне сурогатне материнство, зокрема в Україні та США [1].

Прихильники сурогатного материнства наголошують на праві жінки розпоряджатися власним тілом. Вони розглядають сурогатне материнство не лише як джерело доходу, але і як акт солідарності з безплідною парою. Для багатьох жінок, особливо в країнах з низьким рівнем доходу, така діяльність може бути значним економічним ресурсом: при середньорічному доході $3 000–5 000, винагорода у $15 000–20 000 є суттєвою [1]. У цьому контексті сурогатне материнство розглядається як добровільний та усвідомлений вибір.

Однак критики наголошують, що у багатьох випадках жінки погоджуються на сурогатне материнство через фінансову скруту, а не через справжню свободу вибору [2]. Існує думка, що така практика є формою «оренди тіла», яка може принижувати гідність жінки та знецінювати вагітність, зводячи її до комерційної послуги [3].

Більше того, в деяких контрактах сурогатні матері зобов'язані дотримуватися жорстких умов, включно з можливістю примусового аборту чи обмеженням свободи пересування, що ставить під сумнів добровільність і правомірність таких угод [4].

В Україні, як і в багатьох інших країнах, відсутній спеціальний закон, який би врегульовував усі аспекти сурогатного материнства. Практика регулюється нормами Цивільного кодексу, Сімейного кодексу та підзаконними актами Міністерства охорони здоров'я. Такий підхід спричиняє правову невизначеність, особливо у випадках конфлікту між сурогатною матір'ю та замовниками щодо прав на дитину [5].

Україна є однією з небагатьох європейських країн, де комерційне гестаційне сурогатне материнство дозволене законом. У 2023 році в Україні народилося понад 1000 дітей у межах програм сурогатного материнства, більшість – для іноземців [6].

Індія, навпаки, після низки скандалів у 2018 році заборонила комерційну сурогатність для іноземців, дозволивши лише альтруїстичну модель для громадян [7].

У США правове регулювання відбувається на рівні окремих штатів. Наприклад, у Каліфорнії сурогатне материнство дозволене і передбачає юридичний захист обох сторін.

В Європі більшість країн ЄС забороняють сурогатне материнство як таке, що суперечить Хартії фундаментальних прав ЄС та Європейській конвенції з біоетики [8].

Комплексне врегулювання інституту сурогатного материнства потребує міждисциплінарного підходу – правового, медичного, етичного, соціального. Забезпечення прав усіх учасників процесу та формування відповідального

ставлення суспільства до таких технологій сприятиме зменшенню конфліктів, підвищенню прозорості і гуманізації цієї практики.

Для зменшення ризиків та етичних конфліктів у сфері сурогатного материнства на нашу думку доцільно було б:

- прийняти спеціальний закон про допоміжні репродуктивні технології, що дозволить чітко визначити поняття, суб'єктів, умови використання, порядок проведення процедур та гарантії для всіх сторін процесу й орієнтується на баланс інтересів батьків, сурогатної матері та майбутньої дитини;
- юридично врегулювати контракти, враховуючи права сурогатної матері та ненародженої дитини, та унормувати обов'язкову письмову форму договорів, їх зміст, порядок укладання, розірвання, відповідальність сторін;
- забезпечити психологічну та медичну підтримку учасників сурогатних програм на всіх етапах процесу (до початку процедури – з метою усвідомленого вибору та підготовки; під час вагітності – для збереження психоемоційного стану; після народження дитини – для профілактики психологічних криз та етичних дилем);
- впровадити державне ліцензування діяльності відповідних агентств для контролю якості та прозорості послуг; встановлення вимог до кваліфікації персоналу; встановлення захисту сурогатних матерів від недобросовісного поводження та забезпечення дотримання правових норм та етичних стандартів;
- сприяти формуванню суспільної обізнаності щодо етичних аспектів сурогатного материнства шляхом проведення інформаційних кампаній, просвітницьких проєктів, залучення фахівців до громадських обговорень з метою зниження рівня стигматизації жінок, які надають або користуються послугами сурогатного материнства; підвищення культури обговорення теми репродуктивних прав та загалом створення етичної основи для суспільного діалогу щодо репродуктивних технологій.

Таким чином, сурогатне материнство є амбівалентним складним соціальним явищем, яке може одночасно виступати інструментом реалізації репродуктивних прав і формою економічної експлуатації. Вирішення цієї дилеми можливе лише через комплексне врегулювання, що враховує інтереси всіх учасників. Забезпечення правової визначеності, інформованої згоди та захисту всіх учасників цього процесу має бути фундаментом для його гуманного та справедливого впровадження.

Список використаних джерел:

1. BioTexCom. (2023). Surrogacy in Ukraine: medical and legal guide. Retrieved from https://biotexcom.com.
2. Pande, A. (2019). Wombs in Labor: Transnational Commercial Surrogacy in India. Columbia University Press.
3. Rudrappa, S. (2015). Discounted Life: The Price of Global Surrogacy in India. NYU Press.
4. Reuters. (2022). The hidden costs of surrogacy. Retrieved from https://www.reuters.com/investigates/special-report/global-surrogacy-rights.

5. Майкут, Х., Савайда, О., Здреник, І., Цмоць, У. (2024). Правове регулювання сурогатного материнства: міжнародний досвід, стан та перспективи розвитку в Україні. Соціально-правові студії, 7(3).
6. BBC News Україна. (2023). Як живе сурогатне материнство в Україні під час війни? Retrieved from https://www.bbc.com/ukrainian/features-66106022.
7. Hindustan Times. (2021). India bans commercial surrogacy. Retrieved from https://www.hindustantimes.com/india-news/india-bans-commercial-surrogacy.
8. Oviedo Convention. (1997). Convention on Human Rights and Biomedicine. Council of Europe.

І.М. Шопіна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
В.І. Оліярник,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ ДОСЯГНЕННЯ ГЕНДЕРНОГО БАЛАНСУ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Сучасний етап становлення та розвитку української державності, позначений довготривалою повномасштабною збройною російською агресією, вимагає переосмислення деяких усталених постулатів функціонування сектору безпеки і оборони. У цьому контексті особливого значення набуває забезпечення гендерного балансу та гендерної рівності, що є не лише відображенням демократичних цінностей, а й стратегічною передумовою для підвищення ефективності та стійкості національної оборони.

Забезпечення гендерної рівності в умовах правового режиму воєнного стану слід розглядати як реалізацію комплексних заходів, спрямованих на подолання дискримінації за ознакою статі та створення рівних можливостей для участі чоловіків і жінок у всіх сферах життєдіяльності суспільства і держави, зокрема у захисті національної безпеки, з урахуванням специфіки збройного конфлікту. Досягнення гендерної рівності неможливо без забезпечення гендерного балансу, який в умовах правового режиму воєнного стану уявляє собою комплекс дій з формування паритетного представництва жінок і чоловіків у складі сил безпеки і оборони, а також відображення цього паритету у правових актах, засобах медіа, науково-методичній, теоретико-методологічній та художній літературі, творах мистецтва та в інших продуктах соціальної активності [1].

Важливість забезпечення гендерної рівності в українському суспільстві знайшла своє відображення в Основному Законі. Відповідно до ч.3 ст. 24 Конституції України рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [2]. У розвиток цих конституційних положень було прийнято Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», метою якого є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України. Ст. 6 вказаного Закону забороняє дискримінацію за ознакою статі, при цьому не вважаються такою дискримінацією спеціальний захист жінок під час вагітності, пологів та грудного вигодовування дитини; обов'язкова строкова військова служба для чоловіків, передбачена законом (скасована у 2024 році); різниця в пенсійному віці для жінок і чоловіків, передбачена законом; особливі вимоги щодо охорони праці жінок і чоловіків, пов'язані з охороною їх репродуктивного здоров'я; позитивні дії (спеціальні тимчасові заходи, що мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, спрямовану на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях жінок і чоловіків щодо реалізації прав і свобод, встановлених Конституцією і законами України) [3].

Відповідно до положень абзацу 2 ч.12 ст.1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками (за винятком випадків, передбачених законодавством з питань охорони материнства та дитинства, а також заборони дискримінації за ознакою статі), що включає прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу, проходження військової служби, проходження служби у військовому резерві, виконання військового обов'язку в запасі та дотримання правил військового обліку [4]. Заслуговує на увагу, що кількість жінок, які користуються своїм правом на проходження військової служби, щороку зростає. За даними, оприлюдненими Міністерством оборони України, у січні 2024 року, загальна чисельність жінок у Збройних Силах України складала 66,9 тисячі осіб, із них 47,2 тисячі – військовослужбовиці. При цьому, 6,5 тисяч перебувають на керівних посадах, а близько 4 тисяч знаходяться на лінії зіткнення [5]. Для порівняння, у 2014 році кількість жінок-військовослужбовиць у Збройних Силах України становило понад 16,5 тисяч, а у 2023 році – понад 43,4 тисячі. Серед жінок, які зараз є військовими, 13 487 мають статус учасника

бойових дій [6]. Жінки довели свою спроможність ефективно виконувати бойові завдання, деякі з них демонструють своє бажання брати участь у бойових діях. Зазначені показники, які перевищують відповідні цифри попередніх років, свідчать про те, що Збройні Сили України поступово перетворюються на гендерно збалансовану інституцію.

Отже, нині вкрай необхідними є ліквідація деяких явищ гендерної дискримінації, які перешкоджають залученню жінок до лав Збройних Сил України та інших військових формувань (виключення жінок з кола суб'єктів обов'язкової базової загальновійськової підготовки, так звана «скляна стеля», яка стримує посадове зростання жінок-офіцерів, тощо). Дуже важливим, на нашу думку, нині є підвищення психологічної готовності жінок до військової служби, що потребує першочергової роботи з дітьми та юнацтвом. Недостатньо ефективними є також правові механізми попередження інших форм гендерної дискримінації.

Слід також сказати, що термінологія військового законодавства потребує змін із урахуванням розширення представленості військовослужбовиць у кадровому складі всіх військових формувань. Нині у переважній більшості законів та підзаконних правових актів щодо осіб, які проходять військову службу, вживається термін «військовослужбовець», що не відображає сучасного гендерного розподілу у Збройних Силах України та інших військових формуваннях і потребує коригування під час внесення змін до правових актів.

Узагальнюючи викладене вище, слід сказати, що забезпечення гендерного балансу та гендерної рівності в секторі безпеки і оборони України є стратегічно важливим завданням, реалізація якого дозволить не лише дотримуватися демократичних принципів, а й значно посилити обороноздатність держави. Комплексне вирішення зазначених проблем через удосконалення законодавчої бази, адаптацію інфраструктури, подолання стереотипів та посилення контролю за дотриманням рівних прав відкриє нові перспективи для розвитку українського війська та суспільства загалом, забезпечуючи максимальне використання людського потенціалу для захисту держави в умовах триваючого збройного конфлікту.

Список використаних джерел

1. Шопіна І.М. Гендерний баланс та гендерна рівність в секторі безпеки і оборони: проблеми і перспективи. Академічні візії. 2024. Вип.37. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1548.

2. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2866-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text

4. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text

5. Мосорко А. Кількість жінок в армії на початок січня 2024 року становила майже 70 тисяч – Наталія Калмикова. URL: https://www.mil.gov.ua/news/2024/05/01/kilkist-zhinok-v-armii/.

6. Барсукова О. У Міноборони розповіли, скільки жінок служать у ЗСУ станом на 2024 рік. URL: https://life.pravda.com.ua/society/skilki-zhinok-sluzhit-u-zsu-statistika-minoboroni-2024-300413/.

С.В. Шутяк,
адвокат, асистент кафедри права
(Львівський університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені Гжицького С.З.)
здобувач освітньо-наукової програми
доктора філософії за спеціальністю
«Публічне управління та адміністрування»
(Національний лісотехнічний університет України)

ЕКОЦИД ЯК ПРИЧИНА ЕКОЛОГІЧНИХ СПОРІВ У МИРНИЙ ТА ВОЄННИЙ ЧАС

Початкова загальновійськова підготовка громадян України здійснюється з метою формування у громадян первинних загальновійськових знань і спеціальних компетентностей щодо оборонної свідомості, ознайомлення громадян з місцем і роллю громадянина у зв'язку з усвідомленням свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. [1]

Серед основних завдань початкової підготовки є: набуття практичних навичок для забезпечення власної безпеки та безпеки оточуючих у разі виникнення надзвичайної ситуації, засвоєння основ захисту України, військової справи, цивільного захисту населення, домедичної допомоги в умовах бою тощо. З огляду на це у навчальний процес важливо включати тему екоциду [2].

Міжурядова співпраця є ключовою для ефективної реалізації політики щодо екоциду, однак конфлікти часто виникають через конкуруючі юрисдикційні та адміністративні інтереси або через війну. Аналіз динаміки співпраці та конфліктів у багаторівневому управлінні, зосереджуються на екологічному регулюванні через екоцид. Така співпраця має на меті виявити основні правові та адміністративні бар'єри для співпраці та оцінити, як інституційні механізми вирішують спори, пов'язані з екоцидом. З цією метою важливо, щоб у всіх учасників цих відносин було однакове розуміння понятійного апарату екоциду та усіх процесів необхідних для належної реалізації змісту цього поняття та мети його запровадження [3].

Важливо використовувати змішаний підхід, який поєднує правовий аналіз міжурядових угод (IGAs) та кейс-стадії 25 екологічних спорів в Україні, пов'язаних із екоцидом (14 – до 2022 року та 11 – після 2022 року). Необхідно залучати здобувачів до проведення та аналізу результатів напівструктурованих інтерв'ю з представниками влади, правовими експертами та правоохоронними органами,

зокрема, судовою владою. Під час навчання слід аналізувати документи, зокрема, судові рішення, звіти про політику та міжвідомчу переписку, міжнародні справи. Кількісні дані щодо результатів вирішення спорів (2010–2025) необхідно проаналізувати для виявлення тенденцій у судових розглядах порівняно з переговорними врегулюваннями. [5, 1]

Правова невизначеність юрисдикційних повноважень щодо екоциду була головною причиною пасивності у передачі справ до суду (100% справ до 2022 року). Після 2022 року лише 1 справа з 14 довоєнних була передана до суду у 2023 році, а у квітні 2025 року вперше ухвалено рішення про перекваліфікацію злочину забруднення води. Інші справи, у тому числі пов'язані з військовими діями, досі розглядаються. Прокурори часто відкладали передачу справ до суду через сумніви у достатності доказів значних негативних наслідків для довкілля. І тут важливо роль відіграють дії ЗСУ під час фіксування злочинів екоциду під час воєнних дій. Через брак доказів, затримки складали від 3 до 7 років [4]. Успішна співпраця щодо екоциду залежала від трьох факторів:

1. чіткої правової бази, що визначає екоцид,
2. незалежних слідчих органів,
3. фінансової спроможності для якісних експертиз та збору доказів.

Кожен з цих факторів залежить від якісної підготовки учасників відносин із виявлення та доведення фактів екоциду.

Використання кейс-стаді необхідно для показу, що наявність екоциду в правовій базі не сприяє кращій охороні довкілля та запобіганню негативних наслідків, а лише призводить до покарання виконавців, а не організаторів цих злочинів [6].

Хоча правові рамки є важливими для структурування відносин, адміністративна гнучкість, механізми вирішення спорів так само важливі для верховенства права. Політики та правознавці повинні враховувати, що існує компроміс між інституційними моделями, які балансують правову чіткість та адаптивне управління, які необхідно розвивати. Майбутні освітні заходи мають створювати часові стимули у справах про екоцид та сприяти притягненню росії до відповідальності.

Список використаних джерел:

1.Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення системи підготовки громадян України до військової служби», «Урядовий кур'єр» від 22.06.2024 — № 127

2.Постанова Кабінету Міністрів України «Порядку проведення початкової загальновійськової підготовки», «Урядовий кур'єр» від 12.12.2024 — № 251

3.Березовський, П.П., Шутяк, С.В., Ященко, Г.А., Костюніна, Ю.О., & Березовська, Н.І. (2024). Аналіз стану державного регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища за різними напрямами, здійснений в межах підготовки національної доповіді про стан навколишнього середовища в Україні у 2023 році. Ефективність державного управління, 1(78/79), 39–45. https://doi.org/10.36930/507806

4.Шутяк С.В. Повноваження місцевих рад щодо розпорядження землею та їх реалізація, Глобальний світ: виклики сьогодення: кол. моногр. – Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2025. – 189 с.

5. Шутяк, С. В., Взаємозалежність принципів верховенства права та належного врядування на прикладі управління об'єктами тваринного світу *2023:XXIII Міжнародна науково-практична конференція "Екологія. Людина. Суспільство"* https://doi.org/10.20535/EHS2710-3315.2023.289131

6. Шутяк С.В. Розвиток довкільного права та його роль у діяльності Національного лісотехнічного університету. *Forestry Education and Science: Current Challenges and Development Prospects. International Science-Practical Conference, October 23-25, 2024, Lviv, Ukraine*. https://doi.org/10.36930/conf150.6.05

О. Г. Ярема,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРЕДСТАВНИЦТВО ТА САМОПРЕДСТАВНИЦТВО В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРАВОВИЙ ЗМІСТ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ

Однією з ключових гарантій реалізації права на справедливий суд у демократичній державі є можливість належного представлення інтересів особи в судовому процесі. В адміністративному судочинстві, що регламентується Кодексом адміністративного судочинства України (КАС), представництво та самопредставництво є важливими інструментами захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб у публічно-правових спорах. Вибір між представництвом і самопредставництвом є не лише технічним моментом, а й правовою моделлю реалізації процесуальної автономії особи.

Представництво в адміністративному процесі – це правовий механізм, коли одна особа (представник) діє в суді від імені іншої особи (сторони), яка має право на захист своїх інтересів, але може не здійснювати це безпосередньо.

Самопредставництво – це участь сторони у справі без посередництва представника. Воно є формою реалізації особою свого конституційного права на судовий захист. Переваги самопредставництва – це економія коштів і прямий контроль за ходом процесу. Водночас, воно вимагає високої юридичної обізнаності, адже неправильні дії в суді можуть призвести до негативних наслідків.

В адміністративному судовому провадженні забезпечення повноцінної участі у змагальному процесі, реального та рівного доступу до правосуддя стає можливим за рахунок супроводу в особі професіоналів високого рівня, здатних

надати кваліфіковану юридичну допомогу на всіх етапах судового розгляду. Цим пояснюються встановлені на законодавчому рівні посилені вимоги до фахівців, які можуть бути представниками в адміністративному суді. Інститут представництва в адміністративному судочинстві має процесуальну правову природу є частиною інституту процесуального представництва.

Ю. Цвіркун зазначає, що правове регулювання участі представника, у тому числі й самопредставника, в адміністративному процесі потребує подальшого наукового аналізу та законодавчого удосконалення [1, с. 170].

Окремі питання представництва в адміністративному процесі розглядалися у накових доробках таких науковців як В. Б. Авер'янова, Я. О. Берназюка, М. Г. Вербенського, В. К. Колпакова, В. Я. Малиновського, Ю. С. Шемшученко, М.В. Коваліва, С.С. Єсімова та ін. Проте необхідність удосконалення законодавства ставить і надалі питання про дослідження теоретичних аспектів представництва в адміністративному процесі.

На думку судді Л. Будзан, для правильного формування теоретичних позицій у майбутньому та єдиної судової практики слід враховувати відмінність між поняттями «представництво» та «самопредставництво» юридичних осіб в адміністративному судочинстві [2, с. 13]. Незважаючи на те, що суворість правил, які стосуються представництва, пом'якшується тим, що громадянам, які беруть участь в адміністративному судовому провадженні як заявники, надається можливість представляти власні інтереси самостійно, без залучення представника.

Попри те, що інститути представництва та самопредставництва мають спільну мету – забезпечення ефективної процесуальної участі особи в адміністративному судочинстві, – їхня правова природа, джерела виникнення та практичне застосування істотно відрізняються. Повноваження представника походять із зовнішнього юридичного акту. Самопредставництво ж не потребує додаткового уповноваження: воно випливає безпосередньо з процесуального статусу особи або її посади.

Внаслідок складності правової оцінки нормативно-правових актів, що підлягають оскарженню, об'єктивно виникає потреба в наявності не тільки спеціальних знань і навичок, а й юридичного досвіду, використання платформи Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, що не дозволяє заявникам відстоювати права без допомоги висококваліфікованого фахівця у даній сфері [3, с. 40].

Для реалізації принципів рівноправності та змагальності сторін в адміністративному процесі є необхідним дотримання умови, яка полягає у забезпеченні представництва сторони, що протистоїть органам державної влади, першокласним фахівцем, професіоналом, який має необхідний досвід та навички. Змагальний процес не може будуватися без відповідальності суду та сторін спору за правильне вирішення справи [4, с. 256]. Тільки тоді, коли учасники судового розгляду мають можливість активно та в рівноцінних умовах викладати наявні докази, надавати власне тлумачення фактам і подіям, наводити докази, сприяючи встановленню обставин справи – забезпечується винесення

законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення.

Відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) представниками сторін можуть бути спеціально уповноважені діяти на користь заявника особи, адвокати, повноваження яких підтверджуються відповідними документами [5]. Ця обставина свідчить про особливий підхід законодавця до інституту представництва в адміністративному судовому провадженні та його структурних елементів, про процесуальну природу представництва, оскільки для нього характерне пред'явлення особливих вимог до суб'єктів, які можуть виступати представниками в суді.

Велика українська юридична енциклопедія дає два значення терміна «представництво» [6, с. 683]. Згідно з першим, дефініція розкривається як правовідносини, відповідно до якої одна особа (представник), володіючи спеціальними повноваженнями, може виступати від імені іншої особи (представленої), безпосереднім чином створюючи права та обов'язки. У другому значенні поняття «представництво» трактується як відокремлений підрозділ юридичної особи, розташований поза місцем знаходження, що представляє інтереси юридичної особи та забезпечує захист інтересів.

Система представництва та самопредставництва в адміністративному судочинстві України ґрунтується на принципах доступності, ефективності захисту прав та процесуальної рівності. Кожна сторона має право вибору – діяти самостійно або скористатися допомогою представника. Важливо, аби така участь відповідала інтересам правосуддя та сприяла досягненню справедливого вирішення справи.

Представництво та самопредставництво – це не лише процесуальні форми участі в адміністративному судочинстві, а й прояви права на доступ до правосуддя. Розмежування цих понять має важливе значення для забезпечення ефективного, професійного та справедливого розгляду адміністративних спорів.

Список використаних джерел:

1. Цвіркун Ю. Представництво в адміністративному судочинстві: аналіз законодавства та судової практики. *Слово національної школи суддів України*. 2023. № 4 (45). С.162-173.

2. Будзан Л. Д. Теоретико-правові та практичні проблеми представництва інтересів юридичних осіб в адміністративному процесі. *Часопис Київського університету інтелектуальної власності та права*. 2024. Випуск 5. С. 9-15.

3. Ковалів М. В., Сидор М. Я. Реалізація адміністративного судочинства на основі цифрової платформи. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*, 2024. Випуск 2. С. 36-41.

4. Єсімов С. С. Реалізація принципу змагальності в адміністративному судочинстві при використанні інформаційних технологій. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 5. С. 251-257.

5. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text

6. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 томах. *Том 5*. Адміністративне право. Харків: Право, 2020. 960 с.

В.Д. Яремчук,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії та конституційного права
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Р.В. Бохонок,
здобувач вищої освіти
навчально-наукового інституту права та
правоохоронної діяльності
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СУЧАСНІ МЕТОДИ Й ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ ТА ПРАКТИЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДО РОЗУМІННЯ ПРОБЛЕМИ

В умовах зростаючих вимог до задоволення різноманітних потреб людини все більше уваги надається вдосконаленню навчального процесу в освітніх закладах усіх рівнів, де спостерігаються інновації, спрямовані на плекання вміння використовувати досягнення науки, ІТ-технологій, що вирішальним чином впливають на формування фахівця особливо у воєнний час.

Сучасний ринок праці вимагає також навичок ефективної комунікації, креативності, критичного мислення. Здобувачі вищої освіти мають право отримувати нові можливості для навчання з врахуванням стрімкого цифрового розвитку, що сприяє небаченим результатам як у навчанні, так і на практиці, а оволодіння відповідними новими освітніми програмами та інструментами дозволяє ефективно вдосконалювати підготовку до життя.

У цьому сенсі варто не забувати апробовані ще на шкільному рівні так звані тверді та м'які навички – *hard skills* і *soft skills,* які є основою успіху в майбутній професійній діяльності (*hard skills* – те, що можна вивчити і протестувати, тобто основа особистісного зростання; *soft skills* – ситуативні вміння, знання, риси характеру, які можна застосовувати в будь-якій роботі). А практичні інструменти (зокрема, система Optima Academy пропонує онлайн-курси, які допомагають розвивати як м'які, так і тверді навички: курси програмування, дизайну, маркетингу чи фінансової грамотності тощо) дозволяють молоді отримувати ті знання, які згодом можуть застосувати на практиці й стати інвестицією в упевненість, самостійність і майбутній успіх [1].

ЗВО, їх НПП, розвиваючи накопичений досвід використання провідних технологій навчання, дають можливість проявити здібності студентської молоді у різних галузях, продуктивно поєднуючи і навчання, і науку, і практику, розвивати інтелект, отримувати задоволення від виконання потрібної для широкого загалу праці та мати адекватну заробітну плату, орієнтуватися у реаліях та запитах життя. Тут активно застосовуються продукти EdTech, ШІ, напрацювання як державних, так і недержавних інституцій.

Яскравим прикладом у цьому є і діяльність незалежних організацій. Розглянемо деякі з них. Такою є, зокрема, KPMG – міжнародна мережа незалежних фірм, що надають аудиторські, податкові та консультаційні послуги, діють у понад 150 держав світу та об'єднують понад 200 тис. професіоналів. KPMG має власний Центр розробки IT рішень (Product Development Center) створений, щоб допомогти якісно поліпшити існуючі бізнес-процеси, мінімізувати ймовірність людської помилки, а також скоротити витрати за допомогою впровадження сучасних IT рішень.

В Україні KPMG здійснює свою діяльність з 1992 року. KPMG в Україні представлена ТОВ «KPMG Україна», ПрАТ «KPMG-Аудит» та АО «KPMG Право», компанії зареєстровані згідно із законодавством України, члени глобальної організації незалежних фірм KPMG, що входять до KPMG International Limited, приватної англійської компанії з відповідальністю, обмеженою гарантіями своїх учасників.

KPMG тісно співпрацює зі своїми клієнтами, допомагаючи їм у питаннях зниження ризиків та реалізації можливостей для їхнього бізнесу. Основними клієнтами компанії є найбільші українські та міжнародні компаній, а також цілий ряд неурядових організацій, фінансових інститутів та державних компаній. KPMG в Україні входить у склад KPMG в CEE (Центральної та Східної Європи)[2].

Податково-юридична практика KPMG звертається до індивідуальних потреб і цілей своїх клієнтів, допомагаючи їм встановити баланс між дотриманням вимог законодавства і підвищенням вартості бізнесу. Пропонується широкий спектр послуг у сфері оподаткування як на міжнародному, так і на місцевому рівні. Багатофункціональний підхід і кваліфіковані фахівці з інноваційним мисленням дозволяють задовольнити потреби та реалізувати можливості в податковій і юридичній сфері.

Цікавими були нещодавно результати дослідженні KPMG «Чи є гендерний розрив? Жінки та чоловіки серед виконавчих органів управління та наглядових рад компаній України (Article Posted date 24 Січень 2024)». KPMG в Україні провела аналіз структури виконавчих органів управління та наглядових рад 100 найбільших компаній України за величиною доходу в 2022 році, щоб оцінити відсоток представленості жінок та чоловіків у топменеджменті компаній.

За результатами дослідження жінки становлять від 8% до 80% складу виконавчого управління у 26 компаніях з сотні найбільших за величиною доходу. Проте у 68 компаніях жінок у топменеджменті немає, тобто керівні посади займають лише чоловіки. На противагу, кількість компаній з повністю жіночим складом управління складає лише 6 компанії зі 100. Чоловіки значно превалюють у загальній чисельності у складі органів виконавчого управління, що становить 240 особи – у відсотковому еквіваленті складає 78%, жінки – 67, що у відсотковому еквіваленті складає 22%.

53 компанії зі 100 мають наглядову раду, проте через введений військовий стан, інформація про їх повний склад, в деяких компаніях, обмежена. За наявними даними, у складі наглядових рад компаній абсолютне жіноче

представництво відсутнє, а виключно чоловіче представництво наглядових рад складає 60% компаній, що ілюструє набагато нижчий рівень представленості жінок у лавах членів наглядових рад. У загальній кількості відсоток жінок у складі наглядових рад залишається значно меншим (20%), ніж чоловіків (80%).

За результатами дослідження, жінки становлять від 8% до 80% складу виконавчого управління у 26 компаніях з сотні найбільших за величиною доходу. Проте у 68 компанії жінок у топменеджменті немає, тобто керівні посади займають лише чоловіки. На противагу, кількість компаній з повністю жіночим складом управління складає лише 6 компаній зі 100 [3].

Показовою є діяльність консалтингової компанії KPMG в Болгарії з вивчення сучасної податкової системи. Після вступу Болгарії до ЄС (2007 р.) реформуванню податкової системи держави приділяється особлива увага. Податкова система розглядається не лише як основний фіскальний інструмент, але і як важлива складова стимулювання інвестиційної активності в державі. Болгарія в 2008 р. ввела єдиний прибутковий податок для всіх громадян, що дорівнює 10% і є одним з найнижчих в світі. Окрім держав Східної Європи, низькі податки зберігаються в Гонконгу, Саудівській Аравії і Кувейті, а також в таких податкових гаванях, як Багамські острови і Бермуди [4].

Актуальні проблеми науки неможливо вирішувати без застосування сучасних технологій, методів на основі глибинного пізнання різноманітних явищ як у природі, так і в суспільстві. Чималий внесок у цю сферу робить українська ІТ-індустрія, яка стала визнаною рушійною силою економіки держави та ключовим гравцем на глобальному технологічному ринку. Попри виклики, спричинені повномасштабним російським вторгненням і загальною геополітичною нестабільністю, ІТ-сектор продовжує демонструвати дивовижну стійкість і значний потенціал зростання. Українські технологічні компанії та стартапи розробляють інноваційні рішення, що відповідають світовим запитам, а міжнародні корпорації дедалі частіше звертаються до України за висококласними ІТ-послугами, розробкою програмного забезпечення та найновішими технологіями, як-от ШІ та кібербезпека.

У здатності конкурувати на міжнародному рівні, Україну часто називають «Цифровим Тигром», підкреслюючи стрімку цифрову трансформацію, розвинену технологічну екосистему та стратегічну роль у європейському цифровому просторі.

Українська ІТ-екосистема стрімко та динамічно розвивається, охоплюючи потужну мережу з понад 2 150 перевірених ІТ-компаній та більш ніж 300 тис. фахівців. Ці спеціалісти мають міжнародне визнання завдяки своїй експертизі в розробці програмного забезпечення, ШІ та кібербезпеці. Життєздатність ІТ-екосистеми підтримують регіональні ІТ-кластери, бізнес асоціації та освітні установи, які щороку випускають понад 40 тис. фахівців у сфері ІТ.

Основними експортними ринками для українських ІТ-послуг є США (40%), ЄС (30%) та Велика Британія (10%). Ці показники підтверджують здатність України задовольняти потреби одних із най конкурентніших ринків світу. Важливими ІТ-центрами стали Київ, Львів, Харків і Дніпро, де розташовані

провідні компанії та дослідницько-розробницькі центри глобальних технологічних гігантів. А Львів входить до списку 30 міст світу з найбільшим потенціалом розвитку ІТ. До того ж цифрова інфраструктура України є однією з найкращих у Європі, посідаючи перше місце серед держав із нижчим середнім рівнем доходу за Індексом мережевої готовності. Україна також досягла 97% рівня зрілості даних, що підкреслює її технологічний потенціал та готовність до цифрових інновацій [5].

Україна є одним зі світових центрів офшорного програмування, яке розвивається в Україні з початку 2000 року [6]. А вже в 2017 році в ТОП-100 світових компаній з офшорного програмування увійшли 13 українських, серед яких SoftServe (понад 7000 співробітників, головний офіс у Львові), Ciklum (понад 2700 співробітників в Україні, головний офіс в Києві), Sigma Software (понад 700 співробітників, головний офіс в Харкові, українська компанія в складі шведської консалтингової групи Sigma) [7].

Ми далекі від того, щоб охопити весь спектр та широку палітру технологій, методів та теорій, спрямованих на вирішення актуальних проблем у сучасній освіті й практичному житті, але вважаємо, що їх цінність збільшуватиметься тоді, коли поєднання численних підходів у вдосконаленні освіти, підготовки молоді до активного та продуктивного життя, інновації та досягнення, реалізовані на практиці, дадуть людині можливість жити в умовах верховенства права, сталого суспільства, вільного від агресії, насильства, воєн.

Список використаних джерел:

1. Чим корисні позашкільні курси для дітей: потрібні знання і навички. Освіта – 11:23. 2 травня 2025. URL : https://zaxid.net/valeryan_pidmogilniy_biografiya_tsikavi_fakti_pro_pismennika_yaki_vi_ne_znali_perelik_tvoriv_n1608867

2. KPMG Review Magazine. URL : https://kpmg.com/ua/uk/home.html ; Про KPMG. KPMG працює в Україні з 1992 року. URL: https://kpmg.com/ua/uk/home/about/overview.html

3. Чи є гендерний розрив? Жінки та чоловіки серед виконавчих органів управління та наглядових рад компаній України. URL: https://kpmg.com/ua/uk/home/insights/2024/01/chy-ye-hendernyy-rozryv.html

4. Світовий досвід оподаткування: Болгарія. URL: https://tax.gov.ua/arhiv/modernizatsiya-dps-ukraini/povidomlenia_/arkchiv/mijnarodniy-dosvid-rozvitk/dosvid-modernizachii-krain-svity/bolgaria

5. Український ІТ-сектор: від інновацій до глобального впливу. 28 бер.2025. URL: https://digitalstate.gov.ua/uk/news/it-outsourcing/ukraines-it-powerhouse-innovation-without-limits

6. Офшорне програмування. URL: https://yak.koshachek.com/articles/ofshorne-programuvannja.html

7. Офшорна_розробка_програмного_забезпечення_в_Україні. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%84%D1%88%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B0_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BA%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%D0%96

ЗМІСТ

Швець Д.В.
ВОЄННИЙ СТАН І КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПОРЯДОК: МЕЖІ ДОЗВОЛЕНОГО ТА ОБОВ'ЯЗКОВОГО У СФЕРІ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ …….…….3
Афтанасів В.М., Панкевич О.З.
ПРАВО ДИТИНИ ЗНАТИ СВОЄ ПОХОДЖЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРАВА НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ…….…..6
Балинська О.М.
ДЕРЖАВНА СИМВОЛІКА УКРАЇНИ: ДЕЯКІ ПИТАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОСТІ ТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ……10
Барабаш О.О.
ЮРИДИЧНІ ТА ЕТИЧНІ МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СИСТЕМІ ПРАВОСУДДЯ……14
Божик М.І., Панкевич О.З.
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ІНСТИТУТУ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА….18
Бондаренко В. А., Жукевич Д. М.
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АКТИ ТА РІШЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ……...……...23
Боровікова В.С.. Горпинюк О.П.
ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ У ПРОЦЕСІ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПІСЛЯВОЄННОГО ПЕРІОДУ……...…..28
Бортник Н. П., Єсімов С. С.
БЮДЖЕТНИЙ ПАРЛАМЕНТСЬКИЙ ПРОЦЕС: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ……35
Бунчук О. Б.
ІНФОРМАЦІЙНІ ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ……...…..38
Василюк Б.Л., Ярема О.Г.
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИРІШЕННЯ СПОРУ ЩОДО УЧАСТІ У ВИХОВАННІ ДИТИНИ ТОГО З БАТЬКІВ, ХТО ПРОЖИВАЄ ОКРЕМО ВІД НЕЇ: АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА…….…42
Візничак І.-Д. В., Гаврильців М.Т.
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ДИТИНИ В ПЕРІОД ВІЙНИ В УКРАЇНІ…….….45
Гаврильців М. Т.
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ……...47
Ганга Д.Г.
ГАРАНТІЇ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ…….……..50

Гарасимів Б.Т.
МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД……..…54
Гарасимів Т.З.
ДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ……..……58
Гачак-Величко Л.А.. Вознюк В. Л.
ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ……..61
Гачак-Величко Л.А., Крамар Р. І.
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРИНЦИПІВ СТАТУСУ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА…….64
Головчак Р. Ю.
СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ЗМІСТ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИ……..66
Грищук А.Б.
ПОНЯТТЯ ДОКАЗІВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ……..…69
Грищук А.Б., Павлів О.В.
КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ ТА ЙОГО СКЛАДОВІ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА……71
Дашковська О. Р.
ВЗАЄМОДІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ В ПЕРІОДИ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ……74
Дика С.-А. Т., Гаврильців М. Т.
ДЕРЖАВНА ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ: ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ…….77
Дідик Н. І.
ПРАВОВА ОСНОВА ДІЯЛЬНОСТІ ІНСПЕКТОРІВ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ……80
Дідик Н. І., Єсімов С. С.
ПРОЦЕДУРА МЕДІАЦІЇ ЯК СПОСІБ ПОЗАСУДОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ: ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ…….....82
Долинська М. С.
ВИХІДНІ ЗАСАДИ (ПРИНЦИПИ) ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ ПОСАДОВИМИ ОСОБАМИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ…….…….85
Донченко О. П.
ПРАВО НА ДОСТОВІРНУ ІНФОРМАЦІЮ В УМОВАХ ВІЙНИ: ВИКЛИКИ, ЗАГРОЗИ ТА МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ…….88
Єлаєв Ю.Л.
КОНСТИТУЦІЙНО-ЮРИДИЧНІ ОСНОВИ РОЗУМНИХ СТРОКІВ РОЗГЛЯДУ СПРАВИ СУДОМ У ВИМІРАХ: ЗАГАЛЬНОЇ ЗАСАДИ СУДОЧИНСТВА, ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ОСОБИ ТА СПЕЦИФІКИ ЙОГО ЗДІЙСНЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ…..….91

Єсімов С. С.
SMART-СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ……..95
Єсімов С. С., Мельничук Д. В.
ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЗАХИСТУ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……..…97
Єсімов С. С., Шийович Р. Я.
ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ПРАВ…….……...100
Забзалюк Д.Є., Нагибайло Т.
ДО ПИТАНЬ ЕВОЛЮЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОЕНСТВА ПРАВА…….…..102
Загуменна Ю.О.
ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ…….107
Зайцев Р. В.
ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ФІДУЦІАРНОЇ ЮРИДИЧНОЇ КОНСТРУКЦІЇ У ПРИВАТНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ……....111
Ільчишин Н.В.
ДИСТАНЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ……...……115
Кавчак О. Р., Єсімов С. С.
УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ У СУДАХ…….....118
Карелін В.В.
ДО ПИТАННЯ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА ОСВІТУ…….….121
Ковалів М.В., Березюк Д. О.
ПРИМИРЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА СУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ……123
Ковалів М. В., Скриньковський Р. М.
ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ…….…..126
Ковалів М.В., Шийович С. Я.
ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРІВ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ……129
Когут В. М., Церковник С. І.
НАЦІОНАЛЬНІ ІНІЦІАТИВИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВПРОВАДЖЕННЯ…….……132
Когут Я.М.
ПРАВА ЛЮДИНИ У ПОЛІЦЕЙСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……...…135
Колич О.І. Гапук Г.В.
МОЖЛИВОСТІ ТА РИЗИКИ ВИКОРИСТАННЯ ChatGPT У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ……..140

Колич О.І., Залуцька І.В.
АДАПТАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ДО УМОВ ВОЄННОГО ЧАСУ…...143
Колич О.І., Зелінська О.М.
ПРОБЛЕМИ ДИСКРИМІНАЦІЇ В ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ:ОКРЕМІ АСПЕКТИ……146
Колич О.І., Косяк Ю.О.
ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ПІДСТАВИ……..150
Колич О.І., Саврук С.Я.
ІНСТИТУТ ДЕПУТАТСЬКОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД……...….153
Король Ю.В.
РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ НА ЩОРІЧНУ ВІДПУСТКУ: ВИДИ ТА ПОРЯДОК ЇЇ НАДАННЯ…….....157
Кохан О.І.
ЕКОНОМІЧНА ДЕСТАБІЛІЗАЦІЯ ЯК ТРИГЕР КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ……....160
Кравцова Т.М., Коваленко І.В.
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ, ЩО ЗНАХОДЯТЬСЯ У КОНФЛІКТІ ІЗ ЗАКОНОМ…….….163
Кравцова Т.М., Саврук С.Я.
РОЛЬ ПІДРОЗДІЛІВ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРЕВЕНЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У ПРОФІЛАКТИЦІ ДИТЯЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ…….….166
Кравцова Т.М., Севастьянова К.В.
ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ З НЕПОВНОЛІТНІМИ……..169
Куманська-Нор О.П.
ОСНОВНІ ПРАВА ТА СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ: ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ……172
Лепіш Н.Я.
ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД МИТНОГО ОГЛЯДУ…….175
Лепіш Н.Я., Березовська В.С.
ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ОГЛЯДУ ТА ПЕРЕОГЛЯДУ РУЧНОЇ ПОКЛАЖІ, БАГАЖУ…….178
Лесько Н. В., Єсімов С. С.
ПРИНЦИП НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДДІВ ЯК ВАЖЛИВА ГАРАНТІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ……..181
Лозинський Ю.Р.
ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПОЛІЦІЇ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ФУНКЦІЙ…….…184
Лукащук Ю.А.
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ…...186
Миронюк О.І.
НЕЗВОРОТНЯ ШКОДА, ЗАВДАНА ПРАВАМ ЛЮДИНИ……...189

Нагибайло Т.О.
ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУТУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРО АДМІНСТАРТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ……193
Назар Т. Я.
ВЗАЄМОДІЯ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ……..…196
Назар Т. Я., Візничак І.-Д. В.
CUSTODY RECORDS ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В ІЗОЛЯТОРАХ ТИМЧАСОВОГО ТРИМАННЯ: ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ……...…..199
Назар Ю.С.
АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ……202
Новаковська У. В., Гаврильців М. Т.
ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВ І ОБОВ'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……205
Овдійчук Д., Кучер В.О.
ВПЛИВ БОЙОВИХ ДІЙ НА ЕКОЛОГІЧНЕ СТАНОВИЩЕ В УКРАЇНИ…...207
Онишко О. Б.
РОЛЬ ТА МІСЦЕ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ……..…..210
Онишко О. Б., Севастьянова К.В.
ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ДЛЯ РОБОТИ З НЕПОВНОЛІТНІМИ……..213
Онишко О. Б., Хижа Д.В., Хижа Р.В.
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ОФІЦЕРА ГРОМАДИ З НАСЕЛЕННЯМ……...……..219
Павлович-Сенета Я.П.
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ФУНКЦІЙ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ……...…225
Павлович-Сенета Я.П., Босак А.С.
ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ…….228
Павлович-Сенета Я.П., Оліярник В.І.
АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА В УКРАЇНІ……..….231
Палій Б., Кучер В.
ОЦІНКА ТА РОЗРАХУНОК ЕКОЛОГІЧНОЇ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЇ ДОВКІЛЛЮ ВНАСЛІДОК ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ В УКРАЇНІ……234
Панкевич О.З., Томіна О.В.
ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ НЕДИСКРИМІНАЦІЙНОГО ПОВОДЖЕННЯ В ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ: ДЕЯКІ ЗАУВАГИ…….238

Пинда Н.Т.
МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……..244
Поправко А.С.
ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ ТА ВИКЛИКИ……247
Проць І.М.
АДМІНІСТРАТИВНА ЮСТИЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПРАВОВОЇ РІВНОВАГИ……250
Проць І.М., Петелька В.І.
СУДОВА ПРАКТИКИ ВЕРХОВНОГО СУДУ У СПРАВАХ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ…….…...254
Проць І.М., Петелька О.І.
УКРАЇНСЬКА АДМІНІСТРАТИВНА ЮСТИЦІЯ: ВЛАСНА МОДЕЛЬ ІЗ ПОГЛЯДОМ НА СВІТ……..…..257
Проць І.М., Росяк С.Т.
ФАКТИЧНІ ШЛЮБНІ ВІДНОСИНИ ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТУ ІНТЕРЕСІВ У ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ……260
Рабінович С.П.
ПРЯМА ДІЯ НОРМИ Ч.3 СТ. 35 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ І ОЦІНЮВАННЯ СУМЛІННОСТІ ВІДМОВИ ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ У ПРАКТИЦІ ВИЩИХ СУДОВИХ ІНСТАНЦІЙ……..…262
Радченко А.
ПРАВОМІРНІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ В УКРАЇНСЬКІЙ ЮРИДИЧНІЙ ДОКТРИНІ ТА РІШЕННЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ……..……..267
Решота В.В.
ДЕРОГАЦІЯ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: АНАЛІЗ ПРАКТИКИ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ……270
Росяк С.Т.
ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У СФЕРІ МОБІЛІЗАЦІЇ: МЕЖІ ВТРУЧАННЯ В ПРАВО НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ…….…273
Самченко М. Ю.
ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ЩО ОБМЕЖУЮТЬ МАЙНОВІ ПРАВА……..…276
Сибірна Р. І., Курилишин Д. І.
ДИСТАНЦІЙНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ (ВІДЕОЗВ'ЯЗОК, ЕЛЕКТРОННА КОМУНІКАЦІЯ) У ПЕРІОД ВОЄННОГО ЧАСУ……...…280

Сибірна Р. І., Тимощук Х. В.
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……..…284
Сірант М. М., Єсімов С. С.
ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ У КОНТЕКСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ…….…287
Сіромська Г. М.
ПРАВОВИЙ СТАТУС ДИТИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ……290
Сидор М. Я.
РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ…….293
Тацишин І.Б., Курчаба Т.М.
ПРАВОВІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОСВІТУ В ПЕРІОД ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ……..…..295
Тополевський Р.Б., Мина В.В.
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД З УРАХУВАННЯМ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ…….…298
Тополевський Р.Б., Васьків В.В.
ФІЛОСОФСЬКІ, ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ ТА В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД……..…..301
Тополевський Р.Б., Гуз Д.О.
ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА: ПРОБЛЕМА ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ……..303
Тополевський Р.Б., Косар С. Д.
ЕВАКУАЦІЯ ОСІБ З ПРИФРОНТОВОЇ ЗОНИ: ОБОВ'ЯЗОК ДЕРЖАВИ ЧИ ПРАВО ГРОМАДЯНИНА: ФІЛОСОФСЬКІ РОЗДУМИ……..…...306
Тополевський Р.Б., Левко А-М. І.
АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО СТАНДАРТІВ ЄС В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ……..…...…308
Тополевський Р.Б., Оліярник В.І.
ОБОВ'ЯЗОК ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КОНЦЕПЦІЇ JUS IN BELLO…….....312
Тополевський Р.Б., Павлів О.В.
БАЛАНС ІНДИВІДУАЛЬНОЇ СВОБОДИ ТА СУСПІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВІД ФІЛОСОФІЇ ДО ПРАКТИКИ……315
Тополевський Р.Б., Хмель В.Т.
ПРАВО НА СВОБОДУ СЛОВА, ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ТА ПРАВДА: ПРОБЛЕМА ДЕЗІНФОРМАЦІЇ…….....318
Федіна Н.В.
МЕХАНІЗМ ПРАВОМІРНОСТІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ…….…320

Федіна Н.В., Муха Х. А.
ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ТА ПІДТРИМКИ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЯКІ СТАЛИ ЖЕРТВАМИ АБО СВІДКАМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА……324
Хатнюк Ю. А., Гуцуляк Ю. В.
ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ЮРИСДИКЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ……326
Хомишин І. Ю., Єсімов С. С.
ПРАВОВА ПРИРОДА ЦИФРОВОГО ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ…….330
Цмоць У.О.
СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО ТА ПРАВА ЖІНКИ: СВОБОДА ЧИ ПРИХОВАНА ЕКСПЛУАТАЦІЯ?.....333
Шопіна І.М., Оліярник В.І.
ПРОБЛЕМИ ДОСЯГНЕННЯ ГЕНДЕРНОГО БАЛАНСУ В СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ……..…..336
Шутяк С.В.
ЕКОЦИД ЯК ПРИЧИНА ЕКОЛОГІЧНИХ СПОРІВ У МИРНИЙ ТА ВОЄННИЙ ЧАС……..…….339
Ярема О.Г.
ПРЕДСТАВНИЦТВО ТА САМОПРЕДСТАВНИЦТВО В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПРАВОВИЙ ЗМІСТ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ…….……341
Яремчук В.Д., Бохонок Р.В.
СУЧАСНІ МЕТОДИ Й ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ ТА ПРАКТИЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДО РОЗУМІННЯ ПРОБЛЕМИ……..…344